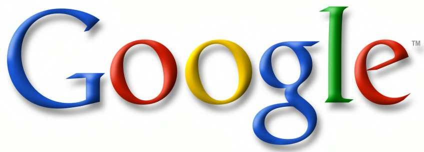

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIFVEN AF

LAURITZ WEIBULL.

BAND 2. HÄFTE 1—2.

LUND
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1904.

De senaste årens undersökningar af skånska bygdemål.

Studiet af de skånska bygdemålen är ingalunda af färskaste datum, och redan ganska tidigt har skånskan användts vid poetisk produktion. För sju år sedan slog man emellertid in på en delvis ny väg vid undersökningen af Skånes folkspråk och vid insamlandet af skånsk folktradition, och man har menat, att det måhända kunde intressera denna tidskrifts läsare att få någon kännedom om huru dessa senaste undersökningar bedrifvits, och att i någon mån få lära känna deras resultat.

Innan vi öfvergå härtill, skola vi dock med några ord erinra om de viktigaste äldre undersökningarna af skånska bygdemål och om några samlingar af skånsk folktradition.

Den förste som i tryck egentligen lexikaliskt behandlade skånskan, är H. P. Klinghammer, rådman i Landskrona. Såsom bihang till sina »Minnen från åren 1829—1839» (tryckt i Helsingborg 1841) utgaf han nämligen ett helt litet och föga innehållsrikt »Skånskt dialektlexikon» [1]. Vida mera betydande är samme författares i handskrift föreliggande »Ordbok öfver Skånemålet», hvaraf ett exemplar förvaras å Lunds universitets-bibliotek. Det utgör icke mindre än 3676 foliosidor,

[1]) Redan året förut hade i C. J. L. Almqvists Svensk språklära tredje uppl. (1840) publicerats en af lektor G. Andersson i Lund författad, fjorton sidor lång förteckning öfver skånska ord, hvilken åtföljes af en lista med bornholmska ord och af några anmärkningar om öfverensstämmelser mellan målen i Skåne och på Bornholm (jmf. Rietz' Svenskt dialektlexikon s. III).

och enligt de minutiösa dateringarna å läggen renskrefs det från den 7 februari 1873 till den 22 december 1875 [1]).

I detta sammanhang hafva vi all anledning att äfven erinra om Johan Ernst Rietz. Ingen forskare bland de äldre generationerna har genom vetenskaplig produktion gjort de svenska dialektstudierna tillnärmelsevis så stora tjänster som han, och då han under större delen af sitt lif tillhörde Skåne och under tiden för sina bygdemålssamlingar var kyrkoherde på skånska landsbygden (i Tygelsjö), så egnade han i sitt omfångsrika »Svenskt dialekt-lexikon» (fullbordadt 1867) särskildt intresse åt de skånska bygdemålen.

Det har emellertid i viss mån hvilat ett oblidt öde öfver Rietz' författarskap. Han var en mångsidig och produktiv skriftställare, men åtskilligt af hans produktion blef hastigt glömdt, och annat har knappast uppskattats efter förtjänst. Under sin elfva-åriga docenttid i Lund (1840—51) offentliggjorde han fem band [2]) svenska medeltidsskrifter »Scriptores suecici medii ævi». De utgåfvos emellertid i en lång serie af små akademiska disputationer, och detta olämpliga publikationssätt har vållat, att fullständiga exemplar af detta arbete äro ytterligt sällsynta. Dessutom har det gjorts väsentligen öfverflödigt genom Svenska fornskrift-sällskapets noggrannare publikationer af samma handskrifter. Hans stora samlingar till ett fornsvenskt lexikon förvaras å Lunds universitets-bibliotek, men torde knappast någonsin komma att utgifvas, då en mycket förtjänstfull ordbok öfver vårt medeltidsspråk redan närmar sig sin fullbordan.

Rietz' hufvudarbete är emellertid obetingadt hans stora svenska dialekt-lexikon. Med sällspordt samlarenit har han däri dels på grund af egna iakttagelser, dels genom andras hjälp sammanfört ett ofantligt material, hvarför vår tids och kommande tiders språkforskare böra vara honom synnerligen tacksamma. Denna tacksamhet bör vara så mycket större, som utan tvifvel massor af de bygdemålsord, som af

---

[1]) Tyvärr saknas sidorna 501—600 (orden *fästa* till *glugg*).

[2]) Dock torde titelblad hafva tryckts endast till de tre första banden.

honom på detta sätt bokfördes för en mansålder sedan, numera dött ut. Deras forna användning skulle således för alltid hafva varit förgäten, om ej Rietz räddat dem från glömska.

Naturligtvis är det för vår tids språkforskare en lätt sak att kritisera — och med framgång kritisera — Rietz' stora arbete. Under alla tider skall väl en senare generation kunna framställa berättigad kritik emot en föregående generations vetenskapliga skrifter, men om också Rietz i sitt författarskap hade personliga brister, så äro bristerna i hans vetenskaplighet mera att tillskrifva hans tidsålder än hans personlighet. Man kan sålunda knappast förebrå Rietz, att han icke var fonetiker, eftersom fonetiken var en i vårt land ytterst litet känd vetenskap vid den tid, då han gjorde samlingarna till sin ordbok. I alla händelser måste det betecknas såsom en mycket ledsam glömska, att G. Djurklou i sina »Inledningsord» om äldre svensk dialektforskning i första bandet af Svenska landsmålstidskriften, vår tids hufvudorgan för svensk dialektforskning, icke ens nämner Johan Ernst Rietz' namn.

Från slutet af 1880-talet föreligga två monografier öfver ljudförhållandena i skånska mål. N. Olséni utgaf 1887 »Södra Luggude-målets ljudlära», och två år senare publicerade Gustaf Billing en ljudlära öfver målet i Åsbo, grannhäradet till Luggude. Genom denna senare afhandling har kännedomen om nordskånskan tagit ett mycket stort steg framåt. Billings skrift grundar sig nämligen på flerårigt studium af Åsbo-målet, och det synnerligen rikhaltiga materialet har på ett förtjänstfullt sätt blifvit bearbetadt. En visserligen helt kort, men på stor sakkunskap grundad och därför värdefull öfversikt af samtliga skånska bygdemål har af A. Malm meddelats i Nordisk Familjebok (art. Skåne).

Vid insamlande af folktradition torde knappast något svenskt landskap hafva varit mera gifvande än Skåne. Den skånske bonden har utan tvifvel med rätta rykte om sig att vara betänksam och i viss mån konservativ, och med berömvärd konservatism har den skånska landtbefolkningen

ända in i våra dagar i troget minne bevarat en rik skatt af från fäderna ärfda sagor och sägner, visor och melodier. Att döma af deras erfarenhet, som under de allra senaste åren sökt insamla dylik folktradition, synes den dock numera, åtminstone i många trakter, vara i utdöende. Desto mera tillfredsställande är det därför att, särskildt under 1880-talet, rika skördar af skånsk folktradition blifvit inbärgade.

I första rummet bör såsom samlare Eva Wigström nämnas. Uppfostrad på skånska landsbygden, kände hon i grund den skånska allmogens lynne och seder, och få hafva som hon förstått att från vissångerskan eller sagoberättaren locka fram deras gamla skatter. Hennes rika samlingar föreligga i åtskilliga skrifter, bland hvilka följande må nämnas: två band Folkdiktning [1] (1880 och 1881), »Skånska visor, sagor och sägner» (1880), »Sagor ock äfventyr, upptecknade i Skåne» (1884). Af yngre datum är Eva Wigströms ännu under utgifning varande arbete »Folktro och sägner» (1898 ff., dels från Skåne, dels från andra landskap).

1880-talet tillhör äfven den af Skånska landsmålsföreningen utgifna intressanta publikationen »Teckningar och toner ur skånska allmogens lif» (1889), hvilken — såsom titeln delvis angifver — meddelar icke blott på bygdemål upptecknade sagor och sägner, utan äfven folklifsskildringar och visor med melodier. Texten har upptecknats eller författats af biblioteksamanuensen A. Malm, studenterna Per Larsson och Lars Nyrup, redaktör Henrik Wranér m. fl., under det att melodierna samlats af den grundlige kännaren af svensk folkmusik, stadsnotarien Nils Andersson i Lund, delvis understödd af Per Larsson. Andersson har äfven för ett tiotal år sedan börjat utgifva en större samling »Skånska melodier, musik ock danser» (1895).

I detta sammanhang må ock erinras om den lilla samling af skånska och blekingska visor, som Martin Weibull

[1] »Folkdiktning, visor, sägner, gåtor, ordspråk, ringdansar, lekar och barnrim, samlad och upptecknad i Skåne» (1880) samt »Andra samlingen. Folkdiktning, visor, folktro, sägner och en svartkonstbok, samlad och upptecknad i Skåne» (1881).

publicerat i »Samlingar till Skånes historia» (1871). Åtskilliga af dessa förskrifva sig från 1700-talet, och bland dem utgöra de flesta lyckönskningsverser vid gradual-disputationer, vid hvilka historikern professor Sven Bring (Lagerbring) presiderade. Äldst af dessa är en på Göinge-mål, af »oin *B*ra Willbattinga *H*ere» författad »Önske-skreuft Te... Här Monsiör Pehr Lovén» vid hans försvar af afhandlingen »De Gothungia» (Göinge-Härad. 1745). På väsentligen samma dialekt äro de af den glade och kvicke lagmannen i Lund Adam Jordan Kröger (»Gynge-Jeppa») författade visorna och verserna — samme man, om hvilken hans yngre vän Esaias Tegnér en gång i ett muntert lag skref följande skämtsamma *bouts rimés*:

Att rim är orimligt, det finner nog jag,
Nu då jag skall rimma på *Kröger*.
Till venster han borde på domedag,
Men rimmet drar honom till *högèr*.

I senare tid har skånskan ganska ofta användts i folklifsskildringar. Publikationen »Teckningar och Toner» har redan nämnts. Jag erinrar för öfrigt blott om Henrik Wranérs omtyckta berättelser på sydskånska (Simrishamnstraktens allmogemål) såsom »Stuesnack och stätteslams» (1884), »Gårafolk och husmän» (1885) samt om Per Weilands »Göingen» (1887), som skrifvits på västra Göinge härads mål.

* *
*

Under det att således åtskilliga under 1800-talets senare decennier gjorda samlingar till Skånes bygdemål och af skånsk folktradition blifvit offentliggjorda, föreligga ännu en del samlingar från denna tid endast i handskrift. Hit äro särskildt att räkna Skånska landsmålsföreningens äldre uppteckningar.

Denna landsmålsförening stiftades 1875 af dåvarande studenten, numera kgl. hofpredikanten E. K. Böös och leddes först af honom, sedan under åtskilliga år dels af numera fil. d:r N. Olséni, dels af numera biblioteksamanuensen A.

Malm. Man kom tillsamman å Akademiska Föreningen. För att göra lexikaliska samlingar examinerade ordföranden de närvarande medlemmarna, som merendels representerade flera olika skånska bygdemål, eller ock utforskades, hvilka böjningsformer som af de olika ordklasserna användas i de skilda skånska målen. Vid talrikare besökta möten företogs examinationen äfven af sekreteraren och andra. Allt antecknades noggrannt (med användande af det Sundevall-Lundellska landsmåls-alfabetet) å lappar — ett ord å hvarje lapp. Åtskilliga medlemmar samlade vid besök i hembygden dialektberättelser, folkvisor, ordspråk och dylikt. Detta meddelades vid sammankomsterna, och allt införlifvades med föreningens samling.

Från denna äldre tid föreligga rätt betydliga ännu outgifna uppteckningar af folktradition, och omkring 6,000 ordlappar. En del af de äldre samlingarna hafva såsom nämndt redan publicerats i »Teckningar och Toner» (1889), dessutom i mindre utsträckning i Landsmålstidskriften. I detta sammanhang må äfven nämnas, att i Filologiska seminariets i Lund bibliotek förvaras tre handskrifna afhandlingar öfver Vemmenhögsmålet af A. Malm, och att han i 5,000 ordlappar eger ett icke obetydligt förarbete till en ordbok öfver samma mål.

Trots det lifliga intresse, som landsmålsföreningen under 1870- och 1880-talen väckte för bygdemål och folktradition, voro dock vissa svårigheter förbundna med dess organisation, särskildt den, att de olika bygdernas mål vid sammankomsterna ofta voro mycket ojämnt representerade — från vissa bygder funnos kanske flera representanter, från andra bygder kanske ingen.

Från år 1897 har Skånska landsmålsföreningen slagit in på en till god del ny väg.

Nämnda år beviljade de »Skånska landskapens historiska och arkeologiska förening» ett anslag (300 kr.) åt biblioteks-amanuensen A. Malm för att på ort och ställe undersöka det ålderdomliga och intressanta målet i Östra Göinge härad (särskildt i Örkened).

Samtidigt uppgjordes en plan att till skilda härad utsända studenter med uppdrag att undersöka hvar och en sitt mindre område. I väsentlig öfverensstämmelse med en af professor Axel Erdmann för undersökningar af Upplands folkmål följd princip har man förfarit på följande sätt.

Studenter (stundom kandidater eller licentiater) hafva under en förberedande handledning i fonetik öfvats i att använda landsmålsalfabetet samt i att iakttaga och beteckna svenskans olika accenter. När — såsom stundom varit fallet — mera mognade män haft godheten egna sig åt undersökningarna, hafva dock dessa förberedande åtgärder varit obehöfliga eller betydligt inskränkts. Försedda med listor öfver talrika ord, som ansetts typiska för de skånska målens ljud- och accent-förhållanden[1], hafva undersökarna sändts åt olika håll. Hvar och en har fått i uppdrag att i språkligt afseende undersöka ett härad eller en del af ett härad. Merendels hafva undersökarna straxt begifvit sig till någon centralt liggande del af häradet för att något orientera sig i dialekten. Sedan detta skett, hafva de förflyttat sig till socknar i häradets utkanter och hafva på så sätt kunnat iakttaga, i hvad mån olikheter i målet finnas i de skilda trakterna. Gränserna för de olika språkföreteelserna (ljudlagarna, böjningsformerna etc.) både mellan skilda härad och inom olika delar af samma härad hafva senare exaktare konstaterats. En så stor mängd bygdemåls-ord som möjligt har insamlats, hvarvid hvarje ord antecknats å sin lapp, hälst med anförande af en fras, hvari ordet användes. Person- och ortnamn hafva ingalunda fått glömmas. Med ledning af de medsända listorna öfver typiska ord hafva undersökarna nedskrifvit häften, där dessa karakteristiska ord återgifvits på målet. Sedan ett område granskats, har undersökaren skyldighet att inlämna en kortfattad öfversikt af de för områdets bygdemål karakteristiska dragen (särskildt hvad ljud- och formlära angår).

[1]) Delvis har äfven en af J. A. Lundell upprättad typordslista användts, hvilken dock ej utarbetats med särskild hänsyn till skånskan.

Undersökningarna hafva organiserats af biblioteks-amanuensen A. Malm och af mig.

Enligt denna plan eller i väsentlig öfverensstämmelse med denna plan hafva målen i de flesta skånska härad blifvit granskade. Jag anför nedan, huru undersökningen af de skilda trakterna blifvit fördelad på olika personer, och huru stort antal ord som (enligt mig af biblioteks-aman. Malm gifvet meddelande) upptecknats i hvarje härad. Vid bedömandet af denna öfversikt bör man naturligtvis ej glömma, att på grund af åtskilliga omständigheter ingalunda alltid lika lång undersökningstid kunnat eller ens bort egnas åt geografiskt någorlunda jämnstora områden, hvarför antalet insamlade ord från skilda trakter äfven proportionsvis stundom är ganska olika.

Målet i Skånes sydvästligaste härad, Skytts, har undersökts af fil. licentiaten Emil Sommarin, och han har därifrån upptecknat 6,000 ord. Dessutom har han i sin licentiatafhandling beskrifvit och utredt en del af målets ljudlära. Såsom redan nämndt, hade för åtskilliga år sedan grannmålet i Vemmenhögs härad omsorgsfullt studerats af biblioteks-amanuensen A. Malm, och Vemmenhögsmålet har därför icke nu å nyo undersökts. I det öster om Vemmenhög liggande Ljunits härad har studenten Per Larsson gjort mycket omfångsrika samlingar. Sedan barndomen är han fullt förtrogen med målet, och han har dels under sin uppväxt, dels under sin manna-ålder — han är nämligen sedan åtskilliga år bosatt i sin födelsebygd — haft ett utmärkt tillfälle att lära känna allmogens seder och uppfattning äfvensom dialektens benämningar på många redskap och många begrepp, hvilka lätt undgå ens uppmärksamhet, om man blott under kortare tid besöker en bygd. Frukten af hans undersökningar af målet föreligger i en samling af 22,339 ord (af hvilka dock många äro sammansättningar). Samme flitige samlare har granskat målen i sydöstligaste Skåne, och därvid från Herrestads härad upptecknat 2,000, från Ingelstads och Järrestads härader 3,400 ord. Vidare har han besökt kusthäraderna i östra Skåne: Albo (3,100 ord) och Gärs (4,800 ord).

Äfven målen i de mera centralt liggande trakterna af provinsen hafva blifvit undersökta. Så har herr Per Larsson samlat 4,800 ord från Färs och 1,500 ord från östra delen af Torna härad. I sistnämnda bygd har dessutom fil. kand. Anders Grade insamlat 700 ord. Vidare hafva biblioteksamanuensen A. Malm och studenten L. Nyrup i gränstrakten mellan Onsjö och Frosta härad (Munkarps socken) upptecknat 4,500 ord, till större delen i början af alfabetet. När denna ordsamling från mellersta Skåne en gång föreligger fullbordad, torde den jämte den nyss nämnda betydliga ordsamlingen från det sydskånska Ljunits härad komma att utgöra en god grundstomme till en skånsk ordbok.

Kusttrakten vid Öresund väster om Lund (västra delarna af Torna och Harjagers härader) hafva besökts af fil. licentiaten Einar Svensson Hallbeck, som där antecknat 2,500 ord, och som skrifvit en seminarie-uppsats om dialekten. Principiellt hafva Luggude-målet i västra Skåne och Åsbo-målet i norra Skåne nu icke undersökts, eftersom de redan varit föremål för monografier.

I nord-Skåne har Bjäre härad däremot besökts af herr Per Larsson (5,000 ord), Västra Göinge härad af fil. kandidaten Ebbe Tuneld (2,000 ord) och docenten Martin P:son Nilsson (1,300 ord), hvilken senare äfven gjort kortare studieresor i Östra Göinge. Såsom redan förut nämnts, har bygdemålet i detta härad (Örkeneds socken) äfven undersökts af biblioteks-amanuensen Malm. Slutligen har målet i Villand, gränshäradet till Blekinge, studerats af herr L. Nyrup (2,300 ord) och af herr Per Larsson (3,000 ord).

Häraf framgår således, att de på denna väg hopbragta samlingarna för närvarande uppgå till omkring 69,000 ordlappar. Om skånska landsmålsföreningens gamla ordsamling och biblioteks-amanuensen Malms samlingar från Vemmenhögs och Östra Göinge härader medräknas, stiger antalet ordlappar till omkring 83,000. Till samlingarna höra dessutom de förut omtalade sammanställningarna af typord för målen samt öfversikterna öfver åtskilliga dialekter.

Samtidigt med att man på detta sätt insamlat språkligt material, har man sökt uppspåra nya bidrag till skånsk folktradition. Här har det dock varit betydligt svårare att vinna resultat. Visserligen har en del samlats, men man har på många håll gjort den erfarenheten, att föga gammal folktradition finnes kvar utöfver de högst betydande samlingar, som fru Eva Wigström och andra redan gjort.

De senare årens samlingar till skånska bygdemål och skånsk folktradition förvaras å Lunds universitets-bibliotek. Ordlapparna äro inlagda i särskildt för dem afpassade pappkapslar.

Emellertid är det själfklart, att ofvan omtalade studieresor icke kunnat göras utan ekonomisk uppoffring. I detta afseende står undersökningen af de skånska bygdemålen och af skånsk folktradition i den största tacksamhetsskuld till två sparbanker i Lund och till Billesholm-Bjufs aktiebolag. »Sparbanken i Lund» och »Sparbanken för Lunds stad och kringliggande land» hafva nämligen under tre år hvardera årligen bidragit med 750 kronor, och Billesholm-Bjufs aktiebolag har (efter hemställan af direktör Oscar Trapp i Helsingborg) skänkt företaget 500 kronor. Utan dessa frikostiga gåfvor hade det varit omöjligt att åstadkomma de vetenskapliga undersökningarna och samlingarna.

Varm tacksamhet förtjena för visso äfven de män, genom hvilkas mången gång mycket mödosamma samlare-flit och samvetsgranna, omsorgsfulla iakttagelser och studier, det ofvannämnda språkliga materialet åstadkommits. Såsom den bästa lönen för sitt arbete anse de helt visst, att åtskilligt språkmaterial genom dem räddats undan glömskan, innan genom en alltjämt stigande folkbildning Skånes gamla bygdemål för all framtid förstummats.

* *
*

Med begagnande dels af ofvan nämnda samlares handskrifna anteckningar, dels af de förut anförda tryckta skrif-

terna af A. Malm, G. Billing och N. Olséni, skall jag söka i populär form lämna några korta antydningar om i hvilka afseenden vår kännedom om de skånska bygdemålens ljudförhållanden utvidgats genom de senaste årens undersökningar. Exemplen äro valda delvis med hänsyn till lättfattligheten för den icke särskildt språkligt intresserade.

Sedan det en gång öfver hela Norden talade gemensamma språket klyfts i skilda dialekter, hafva svenskan och danskan i åtskilligt haft en likartad utveckling. I åtskilliga afseenden hafva de däremot gått hvar och en sin egen väg. Af dessa två systerspråk är svenskan obetingadt det ålderdomligare, danskan det yngre, det — om man så vill uttrycka förhållandet — längre utvecklade. Så t. ex. när det på svenska heter *baka kakor*, på danska däremot *bage kager*, har vårt språk bibehållit det äldre *k*-ljudet, som i danskan öfvergått först till *g*-ljud och sedan vidare till motsvarande frikativa ljud (som finnes äfven i tyska *tage* etc.). Men dessutom kvarstå de gamla ändelsevokalerna *a* och *o* i de svenska orden, under det dessa fullare vokaler i danskan reducerats till ett föga klangrikt *e*-ljud.

Skåne-målet intager en mellanställning mellan de två riksspråken. Det har liksom danska riksspråket icke längre kvar de gamla *k*-, *t*- och *p*-ljuden omedelbart efter rotvokalerna, utan det heter *baga* 'baka', *mad* 'mat', *tjöba* 'köpa' (danska *bage*, *mad*, *købe*). Däremot kvarstår i skånskan ändelsevokalen *a* oförsvagad liksom i svenska riksspråket (*baga* 'baka', *tjöba* 'köpa' etc.). Redan under medeltiden intog skånskan en förmedlande ställning mellan danskan väster om Öresund och fornsvenskan.

Med rätta betraktar man emellertid fornskånskan såsom en dansk dialekt, sidoordnad med de två andra forndanska hufvuddialekterna, seländskan och jutländskan. Liksom i dessa försvagades, såsom redan antydt, i fornskånskan de gamla *k*-, *t*- och *p*-ljuden (*baga* 'baka' etc.), en ljudutveckling, som sträckte sig äfven till Halland och västra Blekinge, Lister, som under medeltiden lydde under Skånes landsting. När däremot i danska riksspråket *g*, *d*, *b* i *bage*, *rig* 'rik',

mad, købe vidare försvagades till frikativa ljud (*baye, rij*, *mađ* och i dagligt tal *køve*), så har denna utveckling endast delvis försiggått i skånskan. I nord-Skåne kvarstå nämligen *g, d, b* (*baga, rig, mad, tjöba*), under det att i syd-Skåne *b* blifvit till *v* (*tjöva*; så äfven i västra Skåne) och efter mjuk vokal *g* till *dj* eller *j* (*ridj* eller *rij* »rik»).

Äfven fornspråkets frikativa *g*-ljud (fordom användt i sådana ord som nysvenska *mage, väg* etc.) har fått väsentligen likartad utveckling i skånskan och i danska riksspråket. Efter hårda vokaler har det nämligen öfvergått till *v* (*mave*), liksom fallet är i Halland och Småland, efter mjuka vokaler däremot till *j* (*väj*).

Under det att dessa öfverensstämmelser mellan Skånemålet och danskan tillhöra konsonantismen, må såsom en likhet i vokalisationen nämnas, att det i danskan brukade långa 'öppna' *a*-ljudet (i *gade, have* etc.) i stor utsträckning brukas äfven i Skåne, t. ex. *gada* 'gata', *have* 'hage', *lava* 'laga'.

Men fornskånskan var utan jämförelse den ålderdomligaste bland de forndanska dialekterna. Då nu de fornartade dragen i fornskånskan väsentligen öfverensstämde med de ålderdomliga dragen hos systerspråket norr om riksgränsen, vill detta med andra ord säga, att redan fornskånskan i åtskilligt stod närmre det medeltida språket i Sverige, än fallet var med de andra danska dialekterna.

Här hafva vi framför allt att tänka på ändelsevokalerna. Om man vill karakterisera ett språk eller en dialekt, bör man naturligtvis fästa sig vid sådana egendomligheter, som återfinnas i massor af ord. I jämförelse med dylika karakteristiska stordrag är det af underordnad betydelse, huruvida i språket eller dialekten den eller den ljudlagen tilllämpats, som kunnat öfva inflytande blott på ett fåtal ord. Då ändelsevokalerna naturligtvis användas i språkets alla flerstafviga ord, hafva de en stor betydelse för språkets allmänna typ.

Redan i de äldsta skånska handskrifterna från omkring år 1300 öfverensstämmer bruket af ändelse-vokalerna med

deras användning i vissa samtida svenska urkunder. Så väl i den dåtida skånskan som i den dåtida svenskan förekommer nämligen vokalharmoni.

Enligt vokalharmonien kvarstår den gamla ändelsevokalen *a* efter de flesta rotvokaler, men öfvergår till *æ* efter vissa (*y*, *æ*, *ö*), t. ex. *annan* men *föræ* (af äldre *föra*). Emellertid har denna harmonilag för *a* : *æ* gjort sig gällande endast i vissa skånska bygder och ej afsatt spår i det moderna Skåne-målet. Såsom vi sett, använder nämligen detta, liksom det nysvenska riksspråket, ändelsevokalen *a* oberoende af rotvokalens natur (*föra*, *bära* o. s. v.).

Det är otvifvelaktigt, att detta är ett gammalt drag hos dialekten, och att ej ändelse-vokalen *a* inträngt genom påverkan från svenska riksspråket efter Skånes politiska förening med Sverige. Detta framgår otvetydigt af målet på Bornholm, hvilket i allt väsentligt är en skånsk dialekt. Här har man nämligen liksom i Skåne kvar ändelsevokalen *a* (t. ex. i *gröbba* 'flicka', *niva* 'nypa'), och här kan naturligtvis ingen misstänka svensk påverkan under de senaste århundradena.

Bevarandet af den fulla ändelsevokalen *a* i Skåne-målet beror, liksom i svenska riksspråket, på accentueringen, en faktor, som öfver hufvud spelat en större roll i språkens utveckling än någon annan. Dialekten i Skåne har nämligen alltjämt väsentligen bibehållit fornspråkets accentuering. Enligt denna hvilade och hvilar fortfarande på slutstafvelsen af nysvenska ord sådana som *axel* (hjulaxel), *föra, bära* etc. en (om ock svag) biaccent, hvilken däremot saknades och fortfarande saknas i ord af typen *axel* (skuldra), *seger*, *botten* etc. Emedan dessa senare ord fordom voro enstafviga (*axl*, *sigr*, *botn*), sägas de hafva enstafvighets-accentuering. Det är biaccenten på ändelsevokalen *a* i *föra, bära* etc., som bevarat denna såväl i Skåne-målet som i svenska riksspråket.

I danskan väster om Öresund hade man däremot redan under medeltiden förlorat fornspråkets accentuering och i stället antagit den för våra dagars danska så karakteristiska, men för främlingen föga sympatiska »stöt-tonen». Sedan

man med den äldre betoningen förlorat biaccenten på *föra, bära* etc., blefvo dessa till *føre, bære* etc.

Äfven i användningen af de öfriga ändelsevokalerna harmonierar fornskånskan med språket i vissa fornsvenska bygder (Västergötland). De gamla ändelse-vokalerna *i* och *u* regleras nämligen, också de, af vokalharmonien, så att de kvarstå efter flertalet vokaler, men öfvergå efter vissa (*e, o, ö*) till *e, o,* t. ex. *æftir* 'efter' men *søker* 'söker' (äldre *søkir*), *fathur* (böjd form af 'fader'), men *mothor* (äldre *mothur*, böjd form af 'moder'). I våra dagars skånska hafva emellertid icke blott *i, e,* utan äfven *u, o* i ändelsen sammanfallit i ett *e*-ljud, t. ex. *ätte* 'efter', pluralis *kager* 'kakor', *kane* i uttrycket *slå kane* (äldre *kanu*, böjd kasus af nominativen *kana*) o. s. v. Äfven häri harmonierar språket på Bornholm med Skåne-målet.

Emellertid finnes det *en* trakt af Skåne, där den gamla ändelse-vokalen *a* liksom i danskan försvagats till *e*, nämligen i landskapets sydvästligaste del, Skytts härad. Här uttalas *före* 'föra', *bäre* 'bära' o. s. v. Gränserna för detta *e*-mål kunna, tack vare de senaste årens undersökningar, med rätt stor noggrannhet bestämmas. I öster sträcker det sig till Böste fiskläge på Skånes sydkust; därifrån går gränsen öfver Bösarp till trakten af Svedala, hvarifrån den vänder i västlig riktning mot Öresund. Till *e*-området hör således utom Skytts väsentligen blott någon del af Oxie härad. Äfven i vissa andra afseenden står målet i denna trakt närmre danskan, än fallet är med de öfriga skånska dialekterna. Det karakteriseras enligt Sommarin liksom danskan af mindre käköppning och slappare läppar än den bildade skånska samhällsklassens språk.

Frågan ligger nära, hvarför målet i denna trakt visar större öfverensstämmelse med danskan än de öfriga målen på Skånes västkust. Man hade dock snarast väntat den största likheten hos språken på båda sidorna af Sundet, där detta är smalast, således vid Helsingborg och icke vid Skanör.

Flera omständigheter kunna härvid hafva medverkat, och den geografiska närheten till Seland och Amager har helt visst spelat en roll. Men jag tror dock, att ännu en annan faktor varit väsentligen bestämmande.

Vi böra erinra oss, att det var just i denna bygd, som de stora medeltida marknaderna höllos, hvilka föranleddes af det rika sillfisket vid Skånes kust. Här på landtungan mellan Östersjön och Sundet vid de gamla städerna Falsterbo och Skanör, var det som under fisketiden stora massor af fiskare och skeppare, handtverkare och köpmän sammanströmmade från Danmarks olika delar, och naturligtvis ingalunda minst från det midt emot liggande Seland. Invid Falsterbo och Skanör hade de större Hansestäderna vid Östersjöns södra kust hvar och en sitt *fit*, d. v. s. sitt lagligen begränsade jordområde, där man insaltade den inköpta sillen, hade sina krambodar och dref sin handel, och ännu i våra dagar bär namnet *Fedevången* invid Falsterbo vittnesbörd om dessa den numera oansenliga, men idylliska lilla stadens glansdagar. Under höstmånadernas fisketid sammanträffade här köpmän äfven från mera aflägsna trakter för att göra affärer: tyskar från Reval möttes här med nederländare från Kampen och Harderwyk eller med ännu längre bort boende affärsvänner. Och dessa årliga marknader återkommo icke blott under några tiotal af år, utan fortsattes, om ock under senare tider i blygsammare dimensioner, genom århundraden. Först omkring midten af 1600-talet kunna de anses hafva upphört.

Om ock utlänningarnas språk, särskildt lågtyskan, helt visst flitigt användes vid varu-utbytet, så är det självklart, att äfven de danska dialekterna, och då naturligtvis till god del seländskan, som mot medeltidens slut spelar en allt större roll, gjorde sig kraftigt gällande.

Det är under dessa förhållanden lätt förklarligt, att den omgifvande landtbefolkningens språk rönte ett icke obetydligt inflytande från de andra danska dialekterna, särskildt seländskan, och att detta inflytande ännu i dag spåras i den försvagade ändelse-vokalen.

I de flesta andra afseenden harmonierar emellertid målet i Skytts härad med de öfriga sydskånska dialekterna. Mellan dessa och nord-skånskan finnas däremot betydliga olikheter.

Liksom den skånska naturen är i hög grad skiftande, så är det ock med de skånska dialekterna. I de nordskånska bygderna med sin backiga, stundom bergiga terräng, sina barrskogar och sina småsjöar talas ett språk, som i åtskilligt står småländskan nära, och icke blott naturen, utan också språket harmonierar rätt bra på båda sidor om den forna riksgränsen. Fastän, såsom vi sett, åtskilliga karakteristiska drag äro gemensamma för alla Skånes bygdemål, afvika de syd- och väst-skånska i mycket väsentliga punkter från dem i norra Skåne.

De senaste årens undersökningar hafva bland annat kunnat konstatera, hvar gränserna för åtskilliga nordskånska och sydskånska dialektdrag gå, och i stort sedt kan man säga, att genom dessa undersökningar blifvit ådagalagdt att flera af de såsom nordskånska ansedda dialektdragen sträcka sig längre mot söder, än förut var kändt.

Karakteristiskt för nord-Skånes språk är, att det använder åtskilliga diftonger, hvilka i sydskånskan motsvaras af vanliga (eller blott obetydligt diftongiska) vokaler. Under det att man i syd-Skåne liksom i svenska riksspråket uttalar *gå*, *stå* etc., representeras det långa *å*-ljudet i de nordskånska målen af diftongen *au* (*gau*, *stau* etc.). Samma uttal brukas äfven i Blekinge, Småland och Halland. Inom Skåne har det stor utbredning. Det användes icke blott i det egentliga nord-Skåne (Bjäre, Åsbo, Göinge och Villands härad), utan sträcker sig vida längre mot söder och brukas t. o. m. i västra delen af Torna härad (väster om Lund) vid Öresund, i Gudmundtorp söder om Ringsjön, i norra delen af Färs [1]) härad äfven som i Gärs härad.

[1]) Med norra delen af Färs härad (= nord-Färs) menas här och nedan Fränninge, Västerstad, Östraby och Långaröd.

Ett ganska betydligt område har äfven den diftong, eller rättare, de diftonger, till hvilka det långa *ē*-ljudet i sydskånska (och rikssvenska) *se, sten, gren* etc. utvecklats. Gränsen åt söder för diftongområdet går i detta fall mellan Gärs och Albo härader, mellan nord-Färs och mellan-Färs, vidare västerut ungefär öfver Ringsjön; i Luggude härad är diftongen *[ai]* stadd i utdöende, men användes dock af äldre personer, särskildt i norra delen af häradet.

Emellertid motsvaras, såsom nämndt, *e*-ljudet i *se, sten* etc. i skilda trakter af olika diftonger. Så uttalas i stora trakter af diftong-området *stain* etc.[1]). I norra Gärs, Villands och Östra Göinge äfvensom i vissa i öster belägna socknar[2]) af Västra Göinge härad har man *stoin* etc. I sydvästra delen af Västra Göinge[3]) däremot *stäin* etc., under det att *eu*-diftongen (*steun* etc.) råder i norra delen[4]) af samma härad.

Då diftong (*ai*, i vissa bygder *äi, oi*) i dylika ord användes äfven i betydliga delar af Småland, Halland och Västergötland, och då flertalet hithörande ord hade diftong äfven i fornspråket (jmf. isländska *steinn, bein* etc.), så skulle man kunna misstänka, att de moderna målen här bevarat ett gammalt drag, som gått förloradt i litteraturspråket. Att detta dock ej är fallet, lära oss sådana ord som t. ex. *sai*, 'se', *trai* 'tre'. Dessa hade i fornspråket icke diftong, utan hette *sē [sēa], thrē [thrīr]*. De visa således, att först *steinn* och öfriga ord med den gamla diftongen *ei* blifvit till *stēn* etc., och att senare *ē* såväl i *stēn* som i *sē, trē* utvecklats till *ai [stain, sai, trai]*. Att emellertid diftongerna i *stain, stoin* etc. liksom i *gau* 'gå', *stau* 'stå' redan användts af åtskilliga generationer, inser man t. ex. af en i Sven Brings (Lager-

---

[1]) Detta är fallet i Bjäre, Åsbo, Luggude, Onsjö, Frosta och södra Gärs härad.

[2]) Norra Sandby, Gumlösa, Sörby, Ignaberga, Vinslöf.

[3]) Brönnesta, Matteröd, Finja, Väst-Torup, Röke och äfven Tjörnarp.

[4]) Stoby, Vankifva, Hörja, Farstorp, Norra Åkarp, Vittsjö. Om förhållandena i Verum och Visseltofta straxt nedan.

brings) och Pehr Lovéns disputation »De Gothungia» (år 1745) anförd 'gammal cantilena':

Der dansar oin Gying pau Gedinge Bro
Mä lappada Hoser au preckada Sko,
Oin Gying oin Gierbo [1]).

Åtminstone för hundra femtio år sedan uttalade man således i Göinge härad *pau* 'på', *oin* 'en'. Men *oi*-diftongen var icke häller då enrådande i hela Göinge-bygden, ty samma arbete meddelar, att t. ex. *led* hette ej blott *loi*, utan (liksom ännu i flera trakter af Västra Göinge) också *leu*, och att *rida i kapp* kallades *ri(d)a skoie* eller *ri(d)a skeue*. Detta *skoie*, *skeue*, äldre *skede*, återfinnes i det i åtskilliga Göta-landskap brukade ordet *Staffans-skee*, som angifver den fordom på Staffans-dagen (annandag jul) brukliga kappkörningen på hemvägen från kyrkan, och redan fornisländskan brukade ett besläktadt uttryck *ríða hesti á skeið* d. v. s. med stark fart.

Man har emellertid icke blott (åtminstone i väsentliga drag) konstaterat gränserna för de olika diftongernas områden, utan docenten Nilsson och kand. Tuneld hafva äfven gjort den intressanta iakttagelsen, att i östra delen af Verums socken och i Visseltofta socken *eu*-diftongen i den senaste generationens språk fått vika för den i grannbygderna sedan gammalt använda *oi*-diftongen (i ord sådana som *soi* 'se', *stoin* 'sten' etc.). Enligt en uppgift på ort och ställe skulle denna språkförändring i Verum sammanhänga därmed, att åborna i vissa byar af denna socken för längre tid sedan inflyttat från Osby, som ligger inom *oi*-området. Kand. Tuneld menar, att språkförändringen i Visseltofta (hvilken där icke är inskränkt till *eu*-diftongen) snarast beror på invasion af småländska tjenare. Det är att hoppas, att denna mycket beaktansvärda fråga af undersökarna själfva framdeles blir i tryck utredd.

Bland karakteristiska skiljaktigheter mellan nord- och syd-skånska på konsonantismens område må i första rummet

[1]) *Gierbo* vill säga en person från Gärs härad. Ordet användes enligt docenten Nilsson alltjämt i Västra Göinge härad.

de olika *r*-ljuden nämnas. Som bekant anse 'uppsvenskar' och för öfrigt äfven de flesta skåningar själfva det skorrande *r*-ljudet (tungrots-*r*) vara karakteristiskt speciellt för Skåne i motsats till det s. k. uppsvenska tungspets-*r*. I denna uppfattning ligger visserligen något sannt, men om man tror, att tungrots-*r* användes blott i Skåne, eller om man menar, att tungspets-*r* icke förekommer i Skåne, så misstar man sig högeligen. För språkmannen är det sedan gammalt väl bekant, att bland den bildade klassen, och äfven bland allmogen, tungrots-*r* är det väsentligen brukliga i hela syd-Sverige ända till in emot Varberg i väster och till några mil norr om Kalmar i öster, hvadan äfven en mycket betydlig del af Småland tillhör detta sydsvenska område. Men inom detta område finnas stora trakter, där allmogen ännu brukar eller ännu för kort tid sedan allmänt brukade tungspets-*r*, och dessa trakter ligga — hvilket här särskildt intresserar oss — just i Skåne. Så användes detta *r*-ljud ännu alltjämt af den äldsta generationen i Bjäre härad och vanligen eller stundom i äldre personers språk i de angränsande Norra och Södra Åsbo härad. Hos befolkningen i de båda Göinge-häraderna äfvensom i Villands härad är det mer eller mindre brukligt (i Villand allmänt hos äldre personer), och det användes äfven af hela den äldsta generationen i Gärs härad (med undantag af Hufvaröds socken). Ja, tre i Färs härads sydligaste socken (Ramsåsa) omkring år 1800 födda syskon (den ene brodern dog först 1883) använde hela sitt lif detta *r*-ljud. Häraf kan man draga den intressanta slutsatsen, att det ännu i början af 1800-talet var brukligt i hela Färs härad, således i trakter, som ligga sydligare än Lund.

Ett annat såsom nordskånskt ansedt drag, som man numera påvisat äfven i sydliga bygder, är uttalet af *v* såsom engelskt *w* i framljud af ord på *sv-*, *tv-*, *kv-*, *hv-*, *dv-*. I nord-Skåne heter det (om också icke hos den yngre generationen i alla trakter) t. ex. *swin* 'svin', *twätta* 'tvätta', *kwäll*, *wass* 'hvass', *dwale* 'dvala'. Detta gamla uttal, som ärfts från fornspråket, lefver kvar hos mycket gamla personer t. o. m. så tydligt som i Ingelstads härad (öster och nordost om Ystad).

I detta sammanhang må ock erinras om att man öfver hufvud i sydöstligaste Skåne (Ingelstads, Järrestads och Herrestads härader, äfvensom stundom i trakterna närmast väster om Ystad) använder s. k. franskt sångbart *s*-ljud i ord sådana som *hossa* 'strumpa', *mosse* 'mosse' etc. Saken är af särskildt intresse därför, att detta ljud, som för öfrigt har mycket ringa användning i nordiska bygdemål, är fullt gängse äfven i dialekten på Bornholm, denna fordom under den skånske erkebiskopen lydande ö, som dock genom ett bredt hafsbälte skiljes från dessa närmast liggande skånska bygder.

Äfven behandlingen af *k*- och *g*-ljud efter mjuka vokaler utgör en karakteristisk olikhet mellan nord- och syd-Skånes språk. Dessa ljud kvarstå i nord-skånskan i ord af typen *bräkka, brygga* etc. och äfven efter mjuk vokal, efterföljd af ljuden *l, r* eller *ng*, t. ex. i *bjelke, fyrk, tänka.* I syd-skånskan däremot öfvergår i dessa ställningar *k*-ljudet till *tj, g*-ljudet till *dj,* t. ex. *brättja* 'bräcka', *bjeltje* 'bjälke', *fyrtj* 'fyrk', *bryddja* 'brygga', *täntja* 'tänka'. Gränsen mellan nord- och syd-skånskan går i detta fall mellan Gärs och Albo och mellan Gärs och Färs härader, vidare troligen öfver Ringsjön, under det att Luggude härad i detta afseende tillhör nord-Skåne.

Samma gräns finnes i öster för användningen af *sk* efter vokal t. ex. i *fläsk, fisk* etc. Under det att denna ljudförbindelse kvarstår i nord-Skåne (och äfven i Gärs härad), har den i syd-Skåne (i Albo och Färs härad) öfvergått till s. k. *sch*-ljud: *fläsch, fisch* o. s. v.

Vi hafva redan förut erfarit, att uttalsgränser äfven annars gå genom eller invid Gärs härad och genom det bredvid liggande Färs härad. Så användas diftongerna *au* i *gau* 'gå' etc., *ai* i *bain* etc. i Gärs och nord-Färs, men ej i Albo eller mellersta Färs.

Äfven hvad accentueringen angår, utgör Gärs härad ett gränsområde för östra Skåne. Karakteristiskt för syd-skånskan är, att egentliga komposita med första sammansättningsleden enstafvig få hufvudaccenten på andra stafvelsen, t. ex.

fähóng 'fähund', *bagtála* 'baktala', *manfólk* 'mansperson', *huså'l* 'hushåll'. Äfven i nord-Skåne förekommer stundom denna accentuering. Så heter det t. ex. i Visseltofta, en af gränssocknarna till Småland, *huså'ul* 'hushåll', *faihå'nn* 'fähund', men i norra Skåne är denna accentuering vida mindre använd, och den förekommer mest i trestafviga ord (*bagtála* etc.). I Gärs härad står saken så, att man i dess södra del helst använder accenttypen *manfólk*, i den norra delen däremot helst accentueringen *mánfolk*.

Då man alltså just i dessa bygder finner de geografiska gränserna för flera olika ljudförhållanden, vill man helt naturligt gärna söka en särskild grund därtill.

Mången gång har språkforskaren erfarit, att ju lättare samfärdseln är mellan olika områden, desto mindre olikheter inträda i språkligt afseende, liksom förbättrade samfärdsmedel kraftigt bidraga till att utplåna en gång existerande dialektdrag. Och omvändt: ju sämre kommunikationsmedlen mellan bygderna äro, desto lättare utbildas skilda dialekter; en större skog eller en bergskedja bidraga kraftigt till att olika dialektdrag uppstå på de båda sidorna om dessa skiljande naturliga gränser.

Besinnar man denna allmänna regel vid dialekt-splittring, och erinrar man sig, att det är just genom dessa bygder, som den ännu för få decennier sedan föga uppodlade och alltjämt delvis med präktig bokskog klädda Linderödsåsen stryker fram, så torde man icke tveka att ställa ofvan omtalade ljudgränser i kausalsammanhang med denna ost-Skånes ganska betydliga, i Stenshufvud afslutade höjdsträckning.

* *

*

Dessa rader hafva blott afsett att meddela några få drag ur de skånska bygdemålen, och att framdraga några belysande exempel, som visa, huru genom de senaste årens systematiska undersökningar konturerna för dessa mål nu kunna i åtskilliga fall uppdragas bestämdare än förr.

Emellertid återstår ännu mycket på detta område. Vissa trakter såsom Oxie, Bara, Rönnebergs samt betydliga delar af Frosta och Onsjö härader hafva ännu alldeles icke blifvit granskade. I de mycket vidsträckta och i språkligt afseende ålderdomliga och intressanta Göinge-häraderna hafva endast vissa delar blifvit grundligt undersökta. Dessutom äro naturligtvis öfver hufvud rika efterskördar att göra i nästan alla bygder.

Och så ytterligare samlingarnas bearbetande. Det är visserligen en tillfredsställelse, att genom handskrifna uppteckningar ett, såsom vi hoppas, ganska rikt språkligt material blifvit räddadt undan fullständig glömska och förvaras å ett bibliotek, men hvad man önskar, är naturligtvis, att dessa samlingar icke blott skola höljas af bibliotekets dam, utan verkligen komma vetenskapen till godo.

Härtill kräfvas emellertid åtskilligt ekonomiskt understöd och mycket täget arbete. Vi hoppas att intetdera skall saknas.

Axel Kock.

(Tryckt i Maj 1904.)

Några nyfunna Lundamynt från den äldre medeltiden.

(Graffyndet från Fuglie.)

Hösten 1903 inlämnades å Lunds universitets myntkabinett, med begäran om dess bestämmande, ett medeltidsmynt (afbildadt här nedan under nr. 8), som enligt uppgift skulle vara funnet på Fuglie kyrkogård i Skytts härad. Den häraf föranledda undersökningen gaf vid handen, att man hade framför sig ett från numismatisk synpunkt särdeles intressant föremål, nämligen ett hittills okändt mynt, slaget i Lund för konung Olof Hunger (1086—1095) och af samma typ som det af *P. Hauberg* i »Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146» (Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Skr., 6 Række. Kbhn 1900) under nr. 2 afbildade. Denna typ var bekant i endast tre [1]) — eller kanske rättare två [2]) — exemplar, alla från hvarandra afvikande; här förelåg alltså en fjärde variant af denna sällsynta mynttyp.

---

[1]) De af Hauberg (a. a., s. 228) under typ nr. 3 anförda varianterna äro fullkomligt identiska med typen nr. 2 (jfr. teckning och beskrifning af S. Bergsøe i Zeitschr. f. Numismatik, herausgeg. von A. v. Sallet, VIII, s. 285) men däremot icke med typen nr. 3. Denna är visserligen nära besläktad med nr. 2, men afviker från denna i detaljerna, hvarför jag här bortser från densamma. Den tillhör dessutom genom reversomskriften den egendomliga PAX-gruppen (jfr Hauberg, a. a., s. 136, samt Bergsøe, a. a., s. 286), bland hvilken den här ifrågavarande speciella typen saknar representanter.

[2]) Det tredje myntet, af myntpräglaren Haldan, som uppgifves tidigare ha tillhört privat samling i Sverige, förmodas numera vara i original försvunnet. Jfr Bergsøe, s. 285.

Ägaren af myntet, själf en ifrig och intresserad myntsamlare [1]), accepterade utan svårighet den af mig uttalade meningen, att rätta platsen för ett mynt af den betydelse som det här ifrågavarande vore i en offentlig samling, och förklarade sig villig att afstå detsamma åt universitetets myntkabinett. Jag anmodade samtidigt säljaren att söka skaffa närmare upplysningar om de förhållanden, under hvilka det märkliga fyndet kommit i dagen. Resultatet af de undersökningar, som i följd häraf inleddes, blef i hög grad öfverraskande.

Under år 1902 refs Fuglie gamla, från den äldre medeltiden härstammande kyrka, och på dennas plats uppfördes sedan församlingens nya tempel. I sammanhang med detta arbete ombyggdes på våren 1903 också muren kring kyrkogården. Vid grundgräfningen för den nya muren på norra sidan om kyrkan anträffades då på c:a 1 ³/₄ meters djup under kyrkogårdens yta skelettet af en reslig man liggande utsträckt med hufvudet i väster midt under muren, ungefär lika långt från dennas båda ändar och alldeles i dess längdriktning. Inga andra lik påträffades i sådant läge. Af stenhällar eller stensättning fanns kring liket intet spår; icke heller förmärktes lämningar af trävirke e. d. Invid likets vänstra sida lågo, uppstaplade det ena på det andra samt hårdt sammanhäftade genom ärg, 9 stycken små silfvermynt, hvilka uppenbarligen förvarats i en trång pung eller något slags fodral eller på något sätt varit instuckna i den dödes bälte; alla spår af kläder omkring liket voro försvunna. Några få meter norr om den nu beskrifna grafven, skild från densamma blott af en smal byväg, som löper längs norra sidan af kyrkogården, befinner sig en liten ättehög med en på densamma rest runsten från kristen tid. Tyvärr var ingen sakkunnig person närvarande, då grafven upptogs, men de här ofvan meddelade uppgifter grunda sig på ut-

---

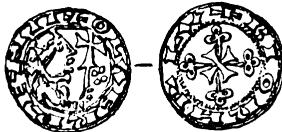
[1]) Herr J. L. Jönsson i Ö. Grefvie, hvilken hufvudsakliga förtjänsten tillkommer för tillrättaskaffandet af här nedan omtalade mynt samt för insamlandet af upplysningar rörande fyndomständigheterna.

sagor af tillstädesvarande pålitliga personer. Såsom ofta äger rum, i synnerhet vid smärre fynd, åsidosattes af okunnighet eller liknöjdhet gällande förordning om det funnas hembjudande åt staten, och mynten skingrades åt olika håll; men, tack vare enträgna efterforskningar, hafva de, ett efter annat, åter bragts till rätta och befinna sig nu samlade i Lunds universitets myntkabinett.

De 9 mynten äro alla slagna i Lund samt af en och samma här nedan återgifna typ (= nr. 2 hos Hauberg), men — egendomligt nog — samtliga präglade under olika stampar och med varierande omskrifter samt alla tillika afvikande från de 3 hittills bekanta varianter af samma typ, hvilka ofvan omtalats. Alla mynten äro väl bibehållna och synbarligen så godt som oslitna. Några af dem äro visserligen i kanten klippta — en i fråga om äldre tiders mynt vanlig företeelse —; ett par hafva förlorat i vikt och utseende genom okunnig eller vårdslös behandling med syror efter upphittandet, och å ett annat (nr. 9.) är ett mindre stycke i kanten bortbrutet, en skada, som tydligen vållats vid upptagandet; i öfrigt förete mynten ingen annan åverkan än den, att några af dem — förmodligen i följd af den omgifvande jordmassans och den ofvanpå hvilande stenmurens påprässning — fått bilder, inskrifter och ornament i någon mån utplattade eller på somliga punkter synas vara hoptryckta från kanten. På ett par hafva dessutom vid det våldsamma särskiljandet smärre skållor lossnat från ytan.

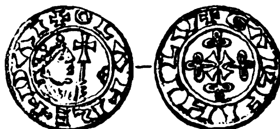
Varianterna äro följande.

1. Adv. ✠ OLAF REX DAИII. — Rev. ✠ ASFVR I LVDIII.
2. Adv. ✠ OLAFR REX III. Fyra punkter på fältet framför spiran. — Rev. ✠ BIORИR LV.

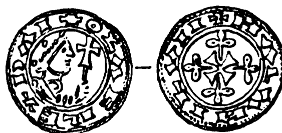

3. Adv. ✠ OLAF REX DAИ. Tre punkter på fältet framför spiran. — Rev. ✠ BOIRИ I LVDI.

4. Adv. ✠ OLAF REX DAII. — Rev. ✠ EASTMVИ I LVI.
5. Adv. ✠ OLAF REX DAI. En af tre halfmånar sammansatt prydnad på fältet framför spiran. — Rev. ✠ GARFIИ I LV.

6. Adv. ✠ OLAF REX DAI. Prydnad som på föreg. — Rev. ✠ GARFIИ LV.
7. Adv. ✠ OLA REX DAII. — Rev. ✠ GARFIИ I LV.
8. Adv. ✠ OLAF REX DAI. — Rev. ✠ HALAИ I LVII.

9. Adv. ✠ OLAF REX DAII. — Rev. ✠ LIFIИ I LVDII.

Myntpräglarne Biorn och Garfin hafva, såsom af ofvanstående framgår, användt den tämligen sällsynta metoden att pryda fältet kring bilden å framsidan med särskilda ornament. Sålunda har Biorn därstädes framför bilden tecknat tre eller fyra punkter; och Garfin har på en af sina adversstämplar anbringat den af tre små halfmånar eller bågar sammansatta figur, hvilken, lånad från den anglosaxiska myntningen, återfinnes på frånsidorna af så många danska mynt från den äldre medeltiden såsom slutprydnad på armarne af ett kors, och hvilken Garfin själf under Olof Hungers tid brukat i sådan ställning på en reversstamp (typ nr. 1 hos Hauberg). Adversstampen i fråga har Garfin begagnat till två af sina varianter, 5. och 6. här ofvan. Äfvenså har han användt samma reversstamp till 5. och 7.; men eljest hafva alla i Fugliefyndet representerade stampar, ej

blott för frånsidorna utan äfven för åtsidorna, varit olika. Trots detta företer typen blott ringa och oväsentliga växlingar. Förutom de nyss omtalade tecknen på fältet å framsidan märkes sålunda, att det spiran prydande korset kan vara relativt litet (på 1., 5., 6. och 9.), medelstort (på 3., 7. och 8.) eller mycket stort (2. och 4.), samt att knapparne på kronan, hvilka i vissa fall (på 1., 3., 7. och 8.) äro föga framträdande eller mindre omsorgsfullt utförda, på somliga äro utprägladt lökformiga (4., 5., 6. och 9.) eller sitta på högt uppspringande skaft (2.). Figurens storlek växlar (jfr. t. ex. 2. och 8.), likaså hufvudets ställning. Äfven reversframställningarna äro i någon mån varierande, särskildt hvad beträffar bladkorsens storlek i förhållande till öfriga detaljer. Bladskifvorna äro i allmänhet tecknade blott i kontur, men detta förhållande framträder olika starkt (starkast på det illa utförda nr. 9., minst på 1. och 8.). Af de omskrifterna inneslutande ränderna är i regel — på både åtsidor och frånsidor — den yttre refflad, den inre slät; undantag dock för de af Biorn präglade mynten (2. och 3.), som på frånsidan ha jämväl den inre randen refflad.

Penningvikten för den skånska myntningen under konung Olof Hunger — likasom under i tiden närstående regenter — har af Hauberg [1]) bestämts till 0,91 gr. (= 240 penningar på marken); och det här föreliggande fyndet bekräftar denna beräkning: vikten af 3 oskadade mynt (1., 7., 8.) utgör sammanlagdt 2,746 gr. (resp. 0,906—0,921—0,919), hvilket ger en medelvikt af 0,915 gr. [2]).

Hvad de i Fugliefyndet representerade myntpräglarne angår, äro Biorn, Eastmun och Garfin redan bekanta såsom verksamma under konung Olofs tid. De tre återstående myntpräglarnamnen, Asfur, Halan och Lifin, äro däremot nya, och denna omständighet är onekligen en af de intressantaste nyheterna, som ifrågavarande fynd erbjuder. Af

---

[1]) A. a., s. 151 ff.

[2]) Öfriga mynt äro mer eller mindre reducerade till vikten. Det numera lättaste (nr. 3), hvilket är frätt af syra, väger blott 0,601 gr.

nämnda tre namn är Lifin det lättaste att tolka. Det betecknar utan tvifvel densamme Liofvin (Liofvine, Lieofvin), som befinnes ha verkat som myntpräglare under Sven Estridsen, Harald Hein och Knut den helige. De båda andra namnen äro ej fullt så klara. Asfur torde emellertid vara identisk med den Asfarđ, hvars namn återfinnes på det i Berlin förvarade myntet af Fugliefyndets typ, och som under samma eller varierande namnformer (Asferđ, Asforđ) uppträder som myntpräglare redan under Magnus den gode (1042—1047). Och i ordet Halan böra vi otvifvelaktigt se det genom en denna tid icke sällsynt sköteslöshet vanställda namnet på den Haldan, som präglat det af Bergsøe omtalade, nu förkomna myntet af här ifrågavarande typ.

Fugliefyndet är det enda samlade fynd af mynt från Olof Hungers tid, som hittills kommit i dagen. Det har på en gång höjt antalet kända mynt från hans regering från 18 till 27, d. v. s. med icke mindre än hälften, och antalet i Skåne funna mynt från 2 [1]) till 11 samt har riktat listan på konung Olofs myntpräglare med två — eller tre — nya namn. Men till dessa för Danmarks — och särskildt Skånes — mynthistoria intressanta fakta inskränker sig dock icke fyndets betydelse ur numismatisk synpunkt. Ännu viktigare är, att Fugliefyndet åt den i detsamma representerade typen, som hittills företrädts af blott ett fåtal — två eller tre — exemplar, häfdar platsen som hufvudtypen bland de fyra kända utmyntningarna i Lund. Denna typ föreligger nämligen nu i icke mindre än 11 — eller 12 — varierande exemplar, härledande sig från 7 olika myntpräglare, under det den närmast kommande typen (nr. 1 hos Hauberg), som hittills måst anses som hufvudtyp, företrädes af endast 6 varianter och 4 myntpräglare. Af intresse är äfven, att Fugliefyndets typ — i likhet med konung Olofs öfriga Lundatyper, men i motsats till förhållandena under flera af hans företrädare — trots den relativa mångfalden i fyndet framstår som en specifikt

[1]) Förut voro i hela Skåne hittade endast 2 enstaka mynt från Olof Hunger (af typen nr. 1 hos Hauberg). Jfr Hauberg, a. a., s. 178, 228.

skånsk mynttyp, bestämdt afgränsad från myntningen västansunds. Slutligen må anmärkas, att typens genom Fugliefyndet påvisade, jämförelsevis talrika variationer synas gifva vid handen, att myntningen under konung Olofs visserligen i ekonomiskt hänseende olyckliga regering i verkligheten varit mindre knapp än man vanligen föreställer sig, samt att det är blott tillfälligheten, som bär skuld för att det hittills föreliggande myntmaterialet från Olofs tid är så ringa, och att således hvilken dag som hälst nya fynd kunna motses [1]). I sammanhang härmed torde ej vara ur vägen att påpeka, det hvarje fynd af mynt, hvilket i likhet med det här ifrågavarande pekar hän på en mera omfattande och riklig utmyntning under Olofs regering, är ägnadt att i en viss grad rubba tilltron till den rysliga skildring af den då rådande nöden i Danmark, som Saxo hundra år senare gifver. Det finnes intet skäl att betvifla, det missväxten, såsom Saxo uttrycker sig [2]), beröfvade de förmögne deras penningar, de fattige deras lif — utsagon om det rörliga kapitalets försvinnande ur landet bekräftas tydligt nog genom sällsyntheten af myntfynd från Olofs tid. Att konungen genom de sorgliga förhållandena tvangs att realisera en god del af kronogodset, låter likaledes högst antagligt. Men då Saxo än vidare anför, att konungen på grund af sina förstörda finanser blef föremål för allmänt förakt, äfven utom sitt rikes gränser, ja, var bragt till den ytterliga grad af ekonomisk förlägenhet, att det en gång vid ett högtidligt tillfälle till och med saknades bröd vid hofvet, så bör det fasthållas, att de inom det gamla Danmarks område anträffade myntfynden från konung Olofs tid — hälst vid en jämförelse med förhållandena under efterträdarens såsom lycklig prisade regering — näppeligen rättfärdiga talet om en så fullständig nedgång i landets penningeväsen. Mycket kommer härvid an just på det här omhandlade Fuglie-

---

[1]) Det må erinras, att ända fram till 1854 intet enda mynt från Erik Emun's regering (1134—1137) var kändt. Se Hauberg, a. a., s. 59.

[2]) Se A. Holder's edition af Saxo (Strassb. 1886), s. 398, 399, eller Winkel Horns öfversättning, II, s. 38 ff.

fyndet, nämligen huruvida detta, som representerar den rikaste hittills kända utmyntningen från Olofs tid, rätteligen bör hänföras till oåren under hans regering. Denna fråga låter sig svårligen med säkerhet besvara, men vi få likväl i ett annat sammanhang anledning att återkomma till densamma. Emellertid torde i alla händelser Saxo's uttalanden, särskildt där de ingå på enskildheter eller röra konungen personligen, till god del böra skrifvas på räkningen af hans sympatier för den mot Olof Hungers minne oblidt stämda hierarkien i Danmark och af hans förbindelser med den af Olof förföljde Erik Ejegod's dynasti.

Den fullständiga frånvaron i Fugliefyndet af mynt från senare perioder i förening med de till detsamma hörande myntens välbehållna skick berättigar till den slutsatsen, att den döde anförtrotts åt jorden redan under konung Olofs regering eller åtminstone kort tid efter hans död. Vi hafva således här framför oss en säkert daterbar graf från den äldre medeltiden eller, närmare bestämdt, från 1000-talets sista eller näst sista årtionde. Men i en graf af så sent ursprung är ett fynd af mynt att räkna till de största sällsyntheter, hälst den här ifrågavarande grafvens kristna karakter — redan med hänsyn till blotta tillkomsttiden — icke lär kunna dragas i tvifvelsmål [1]). Från hednatiden, och särskildt från dess sista skede, vikingatiden, äro mynt icke så sällan anträffade i grafvar, vanligen i förening med smycken, vapen eller andra föremål. Så äro t. ex. Nordens äldsta myntgrupper, tillhörande slutet af 800-talet, hufvudsakligen bekanta för oss genom de märkliga graffynden från Birka. Men mot vikingatidens slut, eller åtminstone med ingången af det andra årtusendet af vår tideräkning, ändrar sig nämnda förhållande afgjordt. »Det er — säger O. Rygh i sin afhandling »Om den yngre Jernalder i Norge», sedan han berört 800-talets

[1]) Det må anmärkas, att man af förekomsten af kristna symboler (kors e. d.) i vikingatidens grafvar eller af likens orientering med hufvudet i väster icke torde vara berättigad att utan vidare sluta till grafvens kristna ursprung. Jfr O. Almgren, Vikingatidens grafskick, i Nordiska Studier, tillägn. prof. A. Noreen 1904, s. 320, 321.

mynt [1]) — en sjelden Undtagelse at de yngre Mynter træffes i Grav»; och detta uttalande äger sin tillämpning ej blott på Norge utan äfven på Sverige och Danmark. Det ligger visserligen nära till hands att antaga, det denna förändring sammanhänger med kristendomens seger i Norden: i en kristen graf äro, åtminstone efter vårt sätt att se, mynt lika litet på sin plats som dyrbara smycken. Dock låter sig nämnda antagande icke direkt bevisas. Den hedniska tron vek blott långsamt för kristendomens förkunnelse, men ännu långsammare vek den hedniska seden för den kristna. Från 1000-talet påträffar man därför mynt i grafvar af såväl kristen som hednisk typ, men — som sagdt — i båda fallen blott ytterst sparsamt.

I *Norge* fann man vid Nomeland i Nedenæs amt uti en grafhög jämte vapen, pärlor och andra smycken, som höra till det vanliga grafgodset i en vikingatidsgraf, några mynt, däribland ett från Knut d. st. och ett från Hardeknut [2]), hvilket ger vid handen, att grafven, trots sin hedniska typ, ej kan ha tillkommit många årtionden före Fugliegrafven; men det saknas upplysning om, huruvida mynten i detta fynd, såsom fallet i allmänhet är med Birkamynten, omvandlats till prydnader eller om de i likhet med Fugliefyndets mynt fått behålla sin ursprungliga karakter af betalningsmynt. Äfven modet att aptera mynt till hängsmycken har, såsom också af det följande skall framgå, hållit sig med mycken seghet. Nomelandsfyndet är emellertid af ifrågavarande slag det enda från Norge, som kommit till min kännedom.

Hvad *Danmark* beträffar, saknas för detta land en sådan särskild förteckning öfver gjorda myntfynd, som för Sverige gifvits af H. Hildebrand [3]) och som för Norge, hvad vikingatiden och 1000-talets början angår, ersättes af Rygh's anförda afhandling. Hauberg angifver i den redogörelse för

[1]) Aarbøger for nord. Oldkyndighed 1877, s. 131.

[2]) Det sistnämnda myntet (likt Devegge, del I, tab. II, nr. 46) hänföres af Hauberg till Knut d. st. (1014—1035). Jfr Hauberg, a. a., s. 193, samt tab. II, nr. 19.

[3]) I Vitt.-Akad:ns Månadsblad.

danska myntfynd, som åtföljer hans ofta citerade arbete [1]), intet mynt yngre än från kejsar Ludvig den fromme (814—840) såsom funnet i graf.

Från *Sverige* kunna några flera fynd af snarlik art med det från Fuglie anföras.

Sålunda har man på Råda kyrkogård i Västergötland hittat en nästan förmultnad skinnpung, innehållande 14 silfvermynt, bland hvilka ett danskt runmynt från Magnus den gode (1042—1047); att pungen haft sin plats bredvid ett lik, uppgifves icke, men torde vara tämligen säkert [2]).

Till samma tid hänvisar ett grafmyntfynd från Hafvor i Hablingbo socken på Gotland. På ett gammalt graffält därstädes, som användts redan under den äldre järnåldern, fann man ett obrändt lik med hufvudet i S. S. V.; vid likets högra underarm låg en rulle mynt, det yngsta bestämbara slaget för grefve Bruno III af Friesland (1038—1057) [3]).

Ännu yngre mynt hafva påträffats i en annan graf på Gotland. På Stånga kyrkogård, strax norr om kyrkans nordvästra hörn, har man för icke längesedan påträffat flera bredvid hvarandra liggande skelett och jämte dem dels diverse smycken från slutet af vikingatiden, dels också 4 silfvermynt, af hvilka det yngsta af så sent ursprung som från Wilhelm I eller Wilhelm II af England, alltså från perioden 1066—1100, hvilket visar, att denna graf tillkommit tidigast fram emot slutet af 1000-talet [4]).

Förutom de nu uppräknade äro mig veterligen inga flera fynd kända, som äro af beskaffenhet att böra nämnas vid sidan af Fugliefyndet. Mynten från Stånga äro i det allra närmaste samtidiga med dem från Fuglie, men de båda fynden kunna dock icke jämnställas med hvarandra. Det visar sig nämligen — hvilket från kulturhistorisk synpunkt gör fyndet icke mindre intressant — att samtliga de i Stånga-

[1]) Sid. 162 ff.
[2]) St. hist. mus. inv. nr. 438.
[3]) St. hist. mus. inv. nr. 7582, graf nr. 12.
[4]) St. hist. mus. inv. nr. 11948.

grafvarna funna mynten äro försedda med pålödda öglor och alltså, trots grafvarnes jämförelsevis sena ursprung, vittna om det genom århundraden nedärfda bruket att pryda de döde med till hängsmycken omarbetade mynt [1]. — Tvifvelaktigt är ett fynd, som omtalas från Gerums kyrkogård i Västergötland; man skulle därstädes »bland kol, aska och brända ben från en urna» anträffat ett antal små silfvermynt »med hjul och kyrka», tydligen sådana, som pläga hänföras till så sen tid som början af 1200-talet [2]. Är det sannolikt, att samtliga uppräknade ingredienser verkligen från början höra tillhopa, och att man således i en gammal kristen bygd som Västergötland ännu fram på 1200-talet finner bevis på en så utpräglad hednisk sedvänja som likbränning i förening med nedläggande af penningar i en graf? — Att eljest, af en eller annan tillfällighet, mynt ha råkat medfölja vid grafläggningar, låter sig icke förnekas, men innebär icke heller något märkvärdigt. Sådana fall ha emellertid tydligen intet gemensamt med Fugliefyndet eller med öfriga här ofvan anförda fynd. Till nämnda tillfälligheter böra förmodligen räknas följande fynd från Öland, där man uppe på alfvaren i närheten af Borgholms slottsruin skall, enligt uppgift, ha bredvid människolik anträffat ett icke obetydligt antal danska mynt från slutet af medeltiden, inneslutna i skinnpungar; man torde här ha stött på lämningar från en i hast anordnad grafläggning efter något fältslag [3].

Om således Fugliegrafven på grund af sitt innehåll besitter ett säreget intresse från kulturhistorisk synpunkt, så

[1]) En fråga, som torde bli svårare att besvara, är den, huruvida vi i detta fynd hafva framför oss vittnesbörd om en kristen eller en hednisk begrafning. Mot det sistnämnda tala, trots det alltigenom hedniska grafgodset, både det sena ursprunget och läget på en kristen kyrkogård. Men intet af af dessa båda argument är bindande, enär de båda *kunna* förenas med antagandet af en hednisk begrafning, om nämligen grafvarne äro äldre än kyrkan.

[2]) Se H. Hildebrand, Sveriges Medeltid, I, s. 804 ff., särtrycket s. 95 ff. — St. hist. mus. inv.nr. 908.

[3]) St.. hist. mus. inv. nr. 799. — Jämte mynten hittades äfven några småsaker, bland dem en sigillstamp tillhörig Lindorm Björnsson, som på 1480- och 1490-talen var lagman i Västergötland.

blir man däremot besviken, om man af densamma väntar sig några bidrag till kännedomen om grafskicket under den äldsta medeltiden. Grafvar från denna kulturepok äro ofta nog inneslutna af stenhällar eller innehålla lämningar af träkistor [1]), men Fugliegrafven företedde enligt alla erhållna uppgifter icke ringaste spår till dylika eller andra karakteristiska anordningar. Att så är förhållandet, innebär visserligen intet i och för sig öfverraskande, då grafskicket under detta tidsskede var långt ifrån stadgadt; på samma begrafningsplats träffas grafvar än med, än utan dylika sten- och träkistor [2]). Från arkeologens ståndpunkt måste det likväl anses som en missräkning, att en så bestämdt daterbar graf som den i Fuglie ej hade något mera af intresse att erbjuda i fråga om de yttre anordningarna.

Ännu återstå dock några spörsmål af mera speciell art, till hvilka Fugliegrafven, dess innehåll och dess läge gifva anledning.

Det torde ej ha undgått att falla i ögonen, hurusom samtliga de i grafven nedlagda mynten voro af en och samma typ men likväl från hvarandra afvikande. Det ser onekligen ut, som om ett afsiktligt urval ägt rum. Skulle vi möjligen ha framför oss kvarlefvorna af en person, som i lifstiden haft med myntväsendet att skaffa — måhända rent af den myntmästare, som ledt utmyntningen af ifrågavarande typ af Olof Hungers mynt [3])? Mot båda dessa antaganden talar, såsom mig synes på ett afgörande sätt, den omständigheten, att den i grafven anträffade typserien icke är fullständig; hade det varit fråga om ett urval i mystiskt eller vidskepligt

[1]) Se H. Hildebrand, Sveriges Medeltid, III, s. 418, 419: beskrifning och teckningar. Stenkistor af ofvan afsedda art hafva på senare tiden anträffats i Lund vid grundgräfning på platsen för den forna Helig Kors' kyrkogård vid södra delen af nuvarande Råbygatan.

[2]) Så var tillfället på Helig Kors' kyrkogård i Lund, så också på en af S. Söderberg undersökt medeltidskyrkogård i Helsingborg (Vitt.-akad:ns Månadsblad 1884, s. 14 ff.) samt flerstädes.

[3]) Om myntmästarens och myntpräglarnes inbördes ställning samt de s. k. myntmästarenamnen på de äldre medeltidsmynten se Hauberg, a. a., s. 84 ff.

syfte eller om att utrusta en afliden myntmästare för hans sista färd med profven af det arbete, han i lifstiden haft till uppgift att öfvervaka, kan det icke rimligen förklaras, hvarför man nöjt sig med nio — och just dessa nio — af de tolf varianter, i hvilka den föreliggande mynttypen oss veterligen blifvit utmyntad. Riktigast torde vara att tillsvidare betrakta de uppgräfda myntens olikhet som något tillfälligt.

Större intresse erbjuder frågan, hvarför allenast en enda af konung Olofs åtta mynttyper — eller fyra Lundatyper — är representerad i Fugliefyndet. Detta kan mycket väl hafva varit beroende på rent speciella och för oss outgrundliga förhållanden, det kan också vara en ren händelse. Men förslagsvis kan man också framkasta en mera positiv hypotes. Det är ju nämligen väl möjligt, att Fugliegrafvens typ var den enda existerande mynttyp från Olofs regering på den tid då grafven tillkom, hvarutaf då skulle följa, att mynttypen såväl som grafven tillhöra konung Olofs första år. Man skulle då också kunna förklara typens genom Fugliefyndet uppvisade jämförelsevis talrika och om relativt riklig utmyntning vittnande variationer därmed, att den stammar från tiden före inträdandet af den stora hungersnöden, hvilken också, efter den af Saxo meddelade traditionen, skall ha börjat först någon tid efter Olofs tronbestigning [1]).

Till sist framställer sig ännu ett spörsmål, om kyrkans — eller kyrkogårdens — och grafvens inbördes ålder.

Att Fuglie gamla kyrka stammade från den äldre medeltiden, kan icke betviflas [2]), men tiden för dess grundläggning är icke känd. Fanns den då på den tid, då den här omhandlade grafven reddes? Eller, med andra ord, har den döde ursprungligen blifvit begrafven på kyrkogården? Båda dessa frågor torde böra besvaras med nej. Redan grafvens läge norr om kyrkan gifver skäl för ett sådant svar. Hade

---

[1]) Missväxten skulle ha räckt lika lång tid som konung Knut den heliges regering och upphört med Olofs död, alltså ha fyllt de sex sista åren af hans nioåriga regering.

[2]) Härför borga fotografier och planer samt C. G. Brunius' beskrifning i hans handskrifna samlingar (bd XV, fol. 65) i St. hist. museum.

kyrkan funnits på den tid, då grafven tillkom, hade den döde utan tvifvel blifvit jordad på en annan del af kyrkogården, ty området norr om kyrkan betraktades under den äldre kristna tiden såsom mindre lämplig för grafläggning [1]. Och än mera! Kyrkogårdsmurens sträckning rakt öfver grafven kan icke gärna betraktas såsom annat än en tillfällighet. Skulle grafven ha tillkommit senare än kyrkan och kyrkogården, så kan detta murens egendomliga läge i förhållande till grafven endast på det sätt förklaras, att muren i senare tid blifvit flyttad. Om en inflyttning af densamma, d. v. s. en inskränkning af kyrkogårdens område, som skulle bragt grafven att ligga i själfva periferien af det inhägnade rummet, kan icke rimligen blifva tal. Väl kan man däremot, hälst området norr om kyrkan af ofvan antydda skäl stundom synes i den äldre kristna tiden ha varit knappt tillmätt [2], tänka sig en utflyttning af kyrkogårdens norra mur, hvarigenom den ursprungligen utanför muren belägna grafven blifvit dragen in under denna. Men att grafven, om kyrkogården redan existerat, skulle ha lagts utanför denna, låter svårligen tänka sig. En kristen graf skulle ovillkorligen ha redts på vigd mark, en hednisk graf — därest det här kan blifva tal om en sådan — skulle säkerligen ej förlagts i omedelbar närhet af den nya trons helgedom. Under sådana förhållanden blir den enda antagliga förklaringsgrunden den, att kyrkan uppförts och kyrkogården tagits i anspråk för sitt ändamål först efter den nu omhandlade grafvens tillkomst. I samma riktning visar den ofvan omtalade grafhögen invid kyrkogården med runstenen på sin topp. Runinskriften visar sig nämligen genom sitt innehåll ha tillkommit i kristen tid [3], och den hade, därest den vore af senare ursprung än kyrkan, otvifvelaktigt fått en annan plats [4]. Vi kunna härmed

---

[1] Se H. Hildebrand, a. a., I, sid. 123.

[2] Jfr H. Hildebrand, a. a., III, s. 412.

[3] Se Liljegren, Runurkunder, nr. 1436.

[4] Detta under förutsättning att platsen för stenen är den ursprungliga. Med de i grafven anträffade mynten har stenen, af de å densamma befintliga namnen att döma, ingenting gemensamt.

anse oss ha funnit en »terminus ante quem» i fråga om Fuglie kyrkas ålder och — förutsatt att vi få antaga församling och kyrka till uppkomsten ungefär samtidiga — äfven om församlingens.

Vi stanna härvid i våra undersökningar. Graffyndet i Fuglie har visserligen sitt hufvudsakligaste intresse för myntkännaren och myntforskaren. Men det har äfven ledt oss in på frågor, som gå vida utöfver numismatikens gränser, frågor, som beröra olika sidor hos en af våra viktigaste kulturepoker, tiden för öfvergången mellan hednisk och kristen tro. Efter många människoåldrars hvila i jorden, under hvilka den mark, som dolt dem, skådat skiftande öden, ha de nio små mynten nu bragts tillbaka till den plats, hvarifrån de för mer än åtta århundraden sedan utgingo, och där de, såsom vi hoppas, efter detta skola finna en stadigvarande och tryggande vård. De vittna, äfven de, i sin mån trots den yttre oansenligheten om det forna Lunds plats såsom icke blott andlig utan äfven världslig och ekonomisk medelpunkt i den äldre medeltidens Danmark.

Nils Wimarson.

(Tryckt i maj 1904.)

Sophia Brahe.

Ett bidrag till den genealogiska forskningens historia i Danmark.

Få skånska kvinnor hafva nått en mera förtjent ryktbarhet än Sophia Brahe, Tychos syster[1]). Hon betecknar något nytt i den nordiska kvinnans historia. Hon är den första och en af de mest fullödiga representanterna i Norden för renaissancens kvinnoideal, beherskad af en glödande hänförelse för vetenskap och konst och, hur lifvet också vexlat, alltid sträfvande att åt sitt väsende häfda den fria utvecklingens rätt.

Sophia Brahes broder har en gång sagt om henne, att hon i själsbildning icke ville stå männen efter. Hennes kunskaper voro sådana, att hon på Herresvad och Knutstorp liksom senare på Hven kunde biträda honom vid hans astronomiska och kemiska iakttagelser; hon var lika hemma i botanik och medicin som i astrologi och alkemi, tidens älsklingsämnen. Och i besittning af en vidsträckt humanistisk bildning, hade hon inom skaldekonsten också det skapande geniets gåfva. I den dikt hon under namnet Urania med Ovidii Heroïder till förebild egnade sin älskade Titan lemnar hon icke blott intyg om astrologisk och klassisk bildning: det rymmes i denna en så äkta lidelse, det ges ett så fulländadt uttryck åt ett allmänt menskligt, att ännu en sen efterverld icke undgår att känna sig berörd.

---

[1]) Sophia Brahe * 1556 † 1643. Hon var gift 1:o 1579 med Otte Thott († 1588) till Eriksholm (nu Trolleholm), 2:o 1602 med Erik Lange till Engelsholm.

Den kärlekssaga, om hvilken denna dikt vet att berätta, står som ett hufvudmoment i Sophia Brahes lif, ej blott som en förbiskymtande romantisk episod. Två år efter det hon förlorat sin make, Otte Thott till Eriksholm och Näs, band hon 1590 sitt öde vid en af Tychos lärjungar, Erik Lange till Engelsholm och Solvig i Jylland. Men Erik Lange med allt det bländande, som utan tvifvel legat i hans person, var en af dessa oroliga, mångfrestande naturer, som icke låta sig bindas: adept, som det sades, i den hemliga svartkonsten, beherskad af idéen att finna den vises sten, har han två år senare lemnat allt bakom sig för att i främmande land pröfva lyckan. Sophia Brahe dröjde under tiden hemma på Eriksholm, och därifrån var det, som hon 1594 sände honom dikten till Titan. I sju år väntade hon troget den bortovarande; slutligen, då underrättelserna från honom kommo allt sparsammare, och äfven hennes broder Tycho var borta, blef hennes längtan henne för stark. Brytande med släkt och omgifning, har hon ilat ut i verlden att söka Erik Lange. Hon fann honom i Nordtyskland, men den Erik Lange hon fann var i mycket en annan än den som lemnat henne — ej blott en skuldsatt, äfven en bruten man. De fleste hade endast förakt för honom. Men hon, som frivilligt lemnat glansen på Thottarnes Eriksholm, delade nu frivilligt hans fattigdom och lidanden. Sägnen förtäljer, att hennes nöd till slut blef sådan, att hon i Prag, samma stad, där hennes broder kort förut varit kejsar Rudolfs firade gäst, måst söka sig sitt uppehälle såsom månglerska; hennes son, Tage Thott, skall där bland stånden och bodarne på torget hafva igenkänt henne. Men historien vet intet om detta. Den berättar blott, att hon efter långa års pröfningar återvändt till fäderneslandet.

Den tidpunkt, då detta skedde, låter sig icke med säkerhet bestämma, men antagligen faller den vid midten af det sjuttonde århundradets andra decennium. Erik Lange var då redan död; på Eriksholm hade son och sondotter dragit in, och den ensamma gamla slog sig försynt ned i Helsingör. I trettio år lefde hon här. Alltjemt har hon varit

vid full andlig kraft och ett föremål för sin stads och de främlingars beundran, som kommo och foro. »Tychos syster, en sjuttioårig kvinna, hvilken liksom han inom de matematiska vetenskaperna skall ega de vidsträcktaste kunskaper, såg oss, då vi gingo ut i Helsingör, och vi henne», antecknar

SOPHIA BRAHE.
Efter oljemålning å Gaunö.

en af dessa främlingar 1635. Men om hennes lif och sysselsättningar under dessa år har efterverlden endast föga vetat. Det enda dokumentet om henne — egentligen ett dokument om andra — har varit en af henne författad släktbok [1]).

[1]) För Sophia Brahes historia hänvisas i främsta rummet till *Jacob Langebeks* uppsatser i Danske Magazin, III, 12—32, 43—53, *Johan Ludvig Heibergs* uppsats i Urania för 1846 (Prosaiske Skrifter, IX, 275—364) samt Breve og Aktstykker angaaende Tyge Brahe og hans Slægtninge, udg. af *F.*

De nya bidrag till Sophia Brahes historia under hennes senare år, hvilka, grundade på hennes litterära kvarlåtenskap, här framläggas, belysa i främsta rummet samma sidor af hennes verksamhet som släktboken, de genealogiska studier, som med åren blefvo för henne ett lifsintresse. På samma gång kasta de också nytt ljus öfver ett viktigt skede af den genealogiska forskningens historia i Danmark.

* *

*

De släkter, ur hvilka Sophia Brahe framgick, hade sedan gammalt varit sysselsatta med släktforskningar. Det låg dem liksom i blodet. Redan hennes fars faster Elsebe Brahe, som var gift med Hans Skovgaard till Gundestrup, skref 1553 »en slegtebog om hindis faders og moders slegt»; hennes faster Magdalena Brahe, gift med Jörgen Urne till Boserup, var i genealogiska frågor sin tids orakel i Skåne, och bland Sophia Brahes brorsöner framträdde åtminstone en såsom släktboksförfattare, riksrådet Jörgen Brahe till Hvedholm [1]). Sophia Brahes farmoder, Sophia Jörgensdatter Rud, lät »alle hinndis slegt och epterkommere thill hukommelse oc til enn ere epther hinndis død», såsom hennes andre man, Erik Böller, uttrycker det, författa en släktbok, hvilken senare öfvergick i dottern Magdalena Brahes ego [2]). Samma intresse röjer sig äfven inom fru Sophias mödernesläkt. Morfadern, riksrådet Claus Stensen Bille till Lyngsgård och Vanås är

---

R. Friis. Från svensk sida har signaturen *H. Wilhelmsson* (Ellen Wester) lemnat en öfversiktlig skildring i Ord och Bild 1900, s. 65—78.

Sophia Brahes dikt: »Urania Titani», numera föreliggande endast i Tychos latinska öfversättning, är senast tryckt i Friis' Breve etc., 6—26. Den har med mästerskap öfversatts af J. L. Heiberg i ofvan omtalade uppsats.

[1]) Ofvanstående enligt uppgifter i Sophia Brahes nedan omtalade kopieböcker. Jmfr *Vedel Simonsen*, Jörgen Brahes Levnetsbeskrivelse, 148—151. — Af fru Sophias fader Otte Brahe har man några uppteckningar om honom sjelf och hans familj, tryckta hos *F. R. Friis*, Tyge Brahe, 313—314.

[2]) Afskrift i Sv. Riksarkivet. — En med denna, såsom det synes, ungefär samtida afskrift finnes i Thottske Saml. 4:o. n:o 1871. Kungl. Biblioteket. Köbenhavn.

känd såsom historisk samlare och författare [1]), och mormodern Elisabet Ulfstand lät, enligt dotterdotterns utsago, först begynna den versifierade krönika, som går under namnet »De Billers Jensis sønners 16 ahner». Den har i allmänhet tillskrifvits rikshistoriografen Claus Lyschander. Men i sjelfva verket torde hans författarskap inskränka sig till krönikans ena hälft; hvad den andra angår, är han endast att betrakta såsom bearbetare [2]).

Sophia Brahes egna genealogiska studier började tidigt och redan år 1600 hade hon sin första släktbok färdig. Men denna var behäftad med talrika brister, och när hon återvändt från sin långa utomlandsfärd, upptog hon ånyo de afbrutna studier, som legat till grund för densamma. Då blef, såsom hon sjelf säger, »paa somme steder slegterne slet forændret, som til fornn jche var rett, och flere slegter sat der till end som tilforn var». Resultatet af sina forskningar sammanfattade hon i en ny stor släktbok, en foliant om öfver 900 sidor, hvilken såväl till form som innehåll kan anses beteckna höjdpunkten för den rad af liknande arbeten, som under renaissancetiden sågo dagen i Danmark. I det ännu bevarade originalexemplaret af denna [3]) har hon å första sidan

[1]) *H. F. Rørdam*, Historieskrivningen og Historieskriverne i Danmark og Norge siden Reformationen, I, 123—124.

[2]) *H. F. Rørdam* i Klavs Christoffersen Lyschanders Levned, 30 o. f., liksom i sin upplaga af »Billeslægtens Rimkrønike» tillskrifver Lyschander utan inskränkning författarskapet, men den senares egna ord, att han med hjelp af sina antikvariska samlingar skrifvit boken, stå icke i direkt motsägelse till Sophia Brahes påstående. Hon skrifver i det ena af de exemplar, som tillhört henne (båda i Sv. Riksarkivet):

»Dise epterschreffne rim bleffue først begøndt wdi min mormoder fru Elisabet Ulstand, her Claus Billes hustrues, tid, som leffde 1540, huilcke rim er giordt paa min morfader her Claus Billes och fru Elisabett Vlstands 8 anner; siden er de vdsatte om min morbroder Jens Billes børn, och dertil sat 8 aff deris moders wabenn, som hede fru Karrenn Rønnou, och dennem ochsaa vdsatte paa rim.

Dise første 8 wabenn med deris rim er mine møderne wabenn, thi min morbroder Jens Bille till Lyngsgaard och min moder fru Beate Bille ware sødschinde».

[3]) Nu i Universitetsbiblioteket i Lund. — Af Sophia Brahes stora släktbok äro tvenne äldre afskrifter kända, den ena i Thottske Saml., fol., n:o

låtit anteckna, att det utskrefs i Helsingör 1626. Här och hvar har boken emellertid äfven senare tillägg. Ännu från året 1642 finnas sådana.

Redan dessa tillägg gifva tydligt vid handen, att Sophia Brahes genealogiska forskningar icke afslutats med släktboken af 1626. Men ännu mera talande vittnesbörd härom föreligga i den samling af kopieböcker, fordom tillhöriga henne, hvilken efter århundradens glömska blifvit återfunnen [1]). I vissa delar lemnar denna också en inblick i förarbetena till hennes stora släktbok.

Dessa Sophia Brahes kopieböcker äro alla efter hennes anvisning nedskrifna af hennes sekreterare, men sida för sida försedda med egenhändiga anmärkningar och tillägg af henne. Den äldsta af dessa böcker torde hafva förelegat afslutad omkring 1624 och är påbörjad antagligen efter midten af föregående decennium [2]). Den innehåller utom en samling genealogier öfver skånska slägter, begynnande med Axelssönerna, »der krestne wore,» äfven »allehonde sendebreffue om slegterne». Dessa bref, föreliggande i utdrag, gifva en lefvande bild af det genealogiska forskningsintresset inom de högsta kretsarne af Christian IV:s adel. Andra serier af liknande bref återfinnas i ännu trenne Sophia Brahes kopieböcker, härrörande från 1630- och 1640-talen. Till

---

1077, den andra — ofullständig — i Ny Kongl. Saml., fol., n:o 770, i Kungl. Biblioteket i Köbenhavn. Den förra är den s. k. Thale Ulfstands släktbok. Den bär å permen inskriften: »Pale . Urne . til . Giöleboe . Thale . Ulfstand . Anno . 1644 .», och har å första sidan en af fru Thale egenhändigt nedskrifven anteckning, ur hvilken vi anföra följande: »Dene slegthe bog hauer jeg vdskreffuen effther en slegthebog hauer vertt s. fru Sofie Brahes s. Othe Thothis thill Ericksholm, och haffde hun sønderlig stor løst thill slegtheregning, haffde och der aff stor videnskaff, som mange aff hindis bøger och gamell dockementher nocksom vduiszer».

[1]) Denna samling befinner sig nu i Sv. Riksarkivet, dit den kommit vid Antikvitetsarkivets i Stockholm upplösning 1780. Med det senare torde den efter konfiskeringen af Thottarnes bibliotek under skånska kriget hafva blifvit införlifvad.

[2]) Folio i pappband om 36 bl. Å bl. 33, där det säges, att af Birger Jarl äro nitton konungar komna, tillägger Sophia Brahe i margen: »1624 er nu 20 konger». Jmfr Beate Huitfelds ord å s. 52 härnedan.

dessa bref sluta sig släktlängder och personalhistoriska uppgifter, stammande från skilda håll, äfvensom utdrag af diplomer och tryckta arbeten [1]). Man saknar endast vapenteckningar och ofta äfven vapenbeskrifningar. Men en femte foliant, nästan uteslutande egnad åt dylika, ersätter bristen [2]).

Det har i långa tider varit bruket att med förakt se ned på den släktforskning, som fann sina främsta representanter bland den danska aristokratiens kvinnor under förra hälften af det sjuttonde århundradet. Bekant är den genealogiske samlaren Klevenfeldts hånfulla uttryck om släktböckernas »kjærlingesnak», bekant är också, att mera än en senare författare delat denna uppfattning. Men ståndpunkten är nu blifven en annan, sedan man lärt sig till fullo inse, i hvilken betydande grad släktböckerna ökat det stoff, som föreligger för den genealogiska vetenskapen. Och det saknar icke längre

---

[1]) Af dessa kopieböcker är den numera med n:o 6 betecknade en folio i gult pergamentsband om 74 beskrifna blad, af hvilka bl. 1—22 och 25—31 (23—24 senare inhäftade) innehålla Sophia Ruds släktbok, bl. 32—73 Vivica Podebusks, båda i afskrift, och bl. 74 en uppteckning »om de Minckwitzer», öfver hvilken Sophia Brahe skrifvit: »Dette bekom jeg af Eiller Bryske». — I den med n:o 3 betecknade kopieboken, en folio i pappband om 45 blad, har Sophia Brahe låtit sin skrifvare införa utom bref och diplomer genealogiska anteckningar, hemtade ur ett flertal olika släktböcker. Å bl. 13 läses här: »Anno 1633 da haffde Helle Stensdatter 2 sønner och 4 døtter». — Sophia Brahes stora kopiebok, en folio i pappband om 106 beskrifna blad, bär på frampermen inskriften: »Alle haande om slegter», och på bakpermen: »Her Tage Tot.» Hvad som framför allt gifver denna bok dess värde är mängden af de däri införda afskrifterna af medeltida pergamentsbref. Den är skrifven omkring 1640, såsom årtalsbeteckningar flerestädes gifva vid handen. Anteckningarne å bl. 80 härröra från den 27 juli 1639.

[2]) Denna folio i pappband om 119 bl. bär å frampermen anteckningen: »Alle haande waben». Sophia Brahes källor till denna vapenbok äro icke endast en mängd noggrant angifna vapenböcker: när hon på de slott och gårdar, till hvilka hon kommit, funnit något i ämnet anmärkningsvärdt, har hon därom infört en notis. Hon talar sålunda bl. a. om Laxmandernas vapen, sådant det finnes på Rönneholm och Hofdala, om Krognosernas vapen på ett konterfej öfver Pernille Krognos på Billesholm, om Thottarnes och Rosenkrantzernas många anträd på Vallö, och om sin »moders 16 ahner, som de staar på bielcken paa Knudstrup j fruestuen».

sitt intresse att kasta en blick öfver arten af de arbeten, som härröra från en af de främsta, man kan väl säga den centrala personligheten bland dessa släktboksförfattarinnor, Sophia Brahe.

Det har blifvit sagdt, att de danska släkt- och vapenböckernas uppgift i första hand varit att tjena till ledning vid utarbetandet af enskilda personers antaflor. I och med det att adeln blifvit en herskande, inom sig sluten kast i samhället, och hvarje adelsläkt tagit eget namn, hade de tvenne vapen, som i det föregående ansetts tillräckligt betecknande för en persons adliga börd, faderns och moderns vapen, på grafstenarne och bjelkarne i slottsgemaken aflösts af hela räckor: fyra, åtta, sexton eller trettiotvå vapen. Svårigheterna vid upprättandet af dessa antaflor är tydlig: de gjorde släktböckerna till en nödvändighet. Men samtidigt bestämde de också i sin mån dessas innehåll: det blef, äfven där det historiska intresset spelade en betydande roll, ett rent genealogiskt, på samma gång som det inrymdes plats endast åt de släkter, hvilkas vapen kunde komma ifråga vid upprättandet af en antafla. Den utmärkte genealogen Thiset har i detta sammanhang anfört ett betecknande exempel. Han påpekar, hurusom ingen släktbok eger en upplysning om den berömde Sören Norbys härkomst. Men det faller sig helt naturligt, ty herr Sören var aldrig gift, och ingen ättling kom att föra hans namn och vapen [1]).

Dessa släktböckernas allmänna drag gå igen i Sophia Brahes genealogiska arbeten. Hennes uppställning skiljer sig i intet från de öfriga släktboksförfattarinnornas: hon följer släktled efter släktled, och hennes uppgifter gifva sällan mera än namnen och sjelfva släktförhållandena. Och omfånget för hennes forskning är också strängt begränsadt, om möjligt strängare än de andras. Den skånska adelns blod var så att säga samladt i henne: i den ena anräckan Braher, Rud, Lunge, Thott och Krognos, i den andra Biller, Ulfstand, Rönnow, Lunge och Galen. Kring dessa är det som hen-

[1]) *A. Thiset*, Til hvilken Æt hørte Niels Ebbeson? Hist. Tidsskrift, V, 5, 443 o. f.

nes intresse i all hufvudsak samlar sig; allt sättes i samband med dem. Hon gör ströftåg äfven på andra områden, men hon återvänder alltid. Hon skrifver en hel bok om ättlingarne af Birger Jarl och hans gemåls släkt [1]); hon för räckorna fram till den utvalde konung Christian af Danmark och Gustaf Adolf af Sverige, men hon försummar icke att också föra dem fram till Biller och Braher. Och konklusionen i boken blir denna: »Saa war konning Gøstauusz den første og min morfader herr Clausz Bille nest sydschind børn». Hon tillägger stolt: »Och lod forneffnde konning Gøstauusz kalde sin datter frøchen Elisabett (hertug Chrestofers gemahl wdaff Meckelburg) effter min mormoder fru Elisabett herr Clausz Billisz, som mange witerligtt er: huilked forneffnde hertuginde sielff sagde till mig wdj Helsingborig den tid hindisz førstelige naade drog her jgenem landit jnd wdj Suerig anno 1592.»

Men är således den egna släkten och dess förgreningar hufvudföremålet för Sophia Brahes forskning, kan det icke förvåna, att traditionen inom denna släkt, Brahernas och Billernas, varit för hennes forskning en hufvudkälla. Det har varit lyckligt nog, ty det utpreglade intresse för genealogiska studier, som lefde inom denna, har gjort uppgifterna i hennes släktböcker mer än vanligt exakta. Men till denna tradition, som pietetsfullt fortplantad från föräldrar till barn, sträckte sig flera generationer tillbaka i tiden, slöto sig äfven andra släkters. Och dessa traditioner mötte icke blott i den vidsträckta korrespondans Sophia Brahe underhöll med de många inom den danska adeln, som delade hennes intressen: när hon i sin gård utanför Röde port i Helsingör mottog besök af vänner och fränder, gled samtalet lätt öfver på genealogiska ämnen, och hon lät då gärna anteckna hvad hon hörde. »Dete haffuer frue Sophia Below sagt mig», heter det sålunda på ett ställe, och på ett annat: »anno 1640 den 26 junĭ sagde jomfru Margrette Lange och hindes broder Niels Lange mig dette om dj Litler slegt.» Hon berättar vid ett

---

[1]) Nu i Sv. Riksarkivet.

tredje tillfälle historien om att det på andra sidan Randers skall finnas en runsten, på hvilken visan om stenen i grönan dal står inristad, och tillägger: »Holger Roszenkrandtz siger, at dete findes iche paa hin side Randers, men er kun en giøre snach.» Exemplen skulle kunna mångfaldigas.

Vid sidan af det samtida ordet, taladt eller skrifvet, lemnade den föregående tidens vapen- och släktböcker en viktig del af stoffet till Sophia Brahes släktforskningar. Ännu är en hel liten samling af dylika böcker, hvilka stått i hennes bibliotek, bevarad. Man möter bland dem utom andra hennes farmoders Sophia Ruds släktbok, Vivica Podebusks från 1553, Lisbet Bryskes, skrifven på Stavanger kungsgård 1625 och 1628 skänkt till hennes dotter Birgitte Krabbe, äfvensom Helvig Kaas' af 1628 med däri inrymda ett femtiotal år äldre släktanteckningar [1]). Men denna samling utgör endast en bråkdel af dem, som i Sophia Brahes kopieböcker finnas nämda och excerperade. Där möta bland andra vapen- och släktböcker, tillhöriga Sten Bille, Kirsten Kaas, Sigvard Grubbe, Palle och Axel Urne, Sophia Below, Margarethe Friis, Abel Skeel, Else Munck, Niels Krag och Claus Lyschander. Äfven till borgerskapet i Helsingör har Sophia Brahe understundom tagit sin tillflykt. Det citeras en stor bok, som borgmästaren Peder Svendsen egde; »dissze waben», heter det på ett annat ställe, »har jeg ladit ritze aff Casper Mallers bog her j byen».

---

[1]) De båda senare i likhet med de förra nu i Sv. Riksarkivet. — I Helvig Kaas släktbok, som skrifvits på Ovesholm, läses å s. 18 följande om Sophia Brahe och Erik Lange:

»Sophie Brahe fick Otte Thott till Erickshollum. De aufflede enn sønn samen ved naffnn Thage Toett, som fich Brede Randtzows datter till Randtzoeholm. Sidenn bleff frue Sophie Brahe gyfft jgienn och fick wnnge Erich Lange. De drog vdaff riiged, som huer mand vitterligt er, for gield och løffte. Hand drog aff sin egenn frij vilge aff landett for andenn aarsage; hanns gieldenner ville gierne hand schulle bleffued i landett, wille giordt meged for hanns schyld. Menn hannd haffde haabtest att giordt sin sagh saa goed, att hand ville betald enn huer mere end hannd var schyldige. Menn naar lyckenn vill icke, saa hielper jngenn windschibellighed. Hanns frombhed satte hannom wdj gield.»

Det var utan tvifvel endast ytterst sällan som de danska släktboksförfattarinnorna gjorde bruk af ett rikare källmaterial än det här nämda. Sophia Brahe har gjort det. Hon har haft till sitt förfogande, i sina kopieböcker begagnat eller helt afskrifvit äfven sjelfbiografiska anteckningar eller äldre med de omhandlade personerna samtida släktmeddelanden. Man finner sålunda på ett ställe »her Arffuidt Trolles federne oc møderne slegtt, som er schreffued effter en fortegnelse, som hand med egen hand haffuer schreffuett», och på ett annat utdrag ur Iver Juels anteckningar från 1500talets början [1]). Och mera än en gång har Sophia Brahe låtit öppna arkivkistorna på herresätena i Skåne som i det öfriga Danmark för att med tillhjelp af de talrika pappers- och pergamentsbref, som de rymde, binda släktled vid släktled. På Eriksholm stod i hennes tid ännu »de Thotters breffuekiste» med Iver Axelsens kvarlåtenskap; på det närbelägna Svenstorp, Ulfeldernas herresäte, hade jemte andra af Thottarnes äfven en del af Trollarnes dokumenter hamnat, och ur Aage Axelsens arkiv lemnade Sophia Below, gift med hans sonsons sonson Christian Thott till Boltinggaard, utdrag och afskrifter. Äfven om Rosensparrernas arkiv på Skarhult tala Sophia Brahes släkt- och kopieböcker. Och hennes studier i dessa diplomer, som nu mången gång blott föreligga i hennes afskrifter, hafva icke inskränkt sig endast till deras innehåll: hon har också studerat sigillen, som hängt därunder, och af vapnen dragit sina slutsatser. »Det første waben» — heter det under afskriften af ett pergamentsbref från 1464 — »war dj Enhørningh Skrammer waben, det andet war Stihager Schrammer waben med ingen krogh paa, bøide lidet hen till den wenstre side; om bege disze waben stod bogstaff, kunde iche leszis; den 3 war borte; dj thoe andre waben kunde mand iche kiende. Wden paa stod: Breffue paa Leerwed.» Man studsar: det är nästan som en anmärkning i ett modernt diplomatarium.

[1]) Numera i sin helhet tryckta af *O. Nielsen* i Danske samlinger, I, 47—59.

Med detta rika källmaterial, samladt under årens lopp från skilda håll, till sitt förfogande har Sophia Brahe gått till sitt arbete. Hon visar sig icke hafva varit blottad på kritik: hon har jemfört stridiga uppgifter och dragit sina slutsatser. Hennes anteckningar hvimla af rättelser i randen, ofta inledda med ett: »det er icke rett», »det kan icke were rett», eller »dette er forschreffuet». Hon visar härvid ofta ett riktigt omdöme. Men trots detta måste det först som sist medgifvas, att hon vid talrika tillfällen saknar blick för en rätt värdesättning af de olika källorna: lika litet som hos hennes samtid var hos henne ännu auktoritetstron bruten. Det förefaller, som om hon tillerkänt diplomerna ett högre värde än annat, men hon har varit böjd att gärna tro på traditionen, som berättades henne, utan att granska dess halt, och hon har icke nog uppmärksammat den olika beskaffenheten af olika släktböcker. Hon skulle hafva kunnat sagt som hennes väninna Beate Huitfeld på Svenstorp sade om sina förfäder: »Jeg maa icke throe de ville schriffue saa groff løgenn och sette slig en snack samenn, och giørre slig en gemeen thalle der aff for deres effterkommere.»

Detta gäller i första hand de tidigare leden inom hvarje släkttafla. Här sakna icke ens de öfver Braher, Biller och Rosenkrantzer misstag. Men ju närmare Sophia Brahe kommer sin egen tid, desto säkrare blifva hennes uppgifter. Och denna hennes egen tid — den omfattade nära ett århundrade. Hon var född, då Christian III ännu regerade Danmark, hon hade alltid lefvat i de kretsar, hvilkas ättartaflor hon uppsatte, och hon slöt sina ögon först i Christian IV:s sista år.

* * *

Det har redan förut antydts, att Sophia Brahe fört en vidlyftig genealogisk korrespondans, och att delar af denna föreligga i hennes kopieböcker.

Den af Sophia Brahes korrespondenter, från hvilken de flesta i dessa införda brefven stamma, är Beate Huitfeld [1]),

[1]) Hon var född 1554 i Köbenhavn och dog 1626 i Lund.

sedan 1586 enka efter Knud Ebbesen Ulfeld till Svenstorp. Hon tillhörde den högsta danska aristokratien, och hon och hennes broder, den lärde kanslern till Lillö och Odersberga, gifva inom denna en bild i mycket motsvarande syskonparet Sophia och Tycho. Redan 1572 hade hon kommit i drottning Sophias jungfrukammare och hon tillbrakte sedan större delen af sitt lif vid hofvet, 1596—1612 såsom hofmästarinna hos Christian IV:s gemål Anne Cathrine, 1612—1617 såsom hofmästarinna hos prinsarne. Vid hennes namn har hitintills i främsta rummet fäst sig minnet af de båda slott hon byggde i Skåne: det i skånska kriget förstörda i all renaissancens prakt strålande Mölleröd på Finjasjöns strand och det i sin rena skönhet alltjemt lika fängslande Svenstorp på höjdsluttningen söder om Lödde ström. Brefven till Sophia Brahe visa henne nu från ännu en sida, delande sin samtids böjelse för genealogiska forskningar och i besittning af en vid kunskap i dessa ämnen. Det har varit ett intresse, i hvilket hon och hennes broder Arild mött hvarandra.

Sophia Brahe och Beate Huitfeld stodo i nära skyldskap — båda räknade med stolthet sina anor från tvenne af Nordens berömdaste släkter: Thottar och Trollar. Därmed var uppslaget till en brefvexling dem emellan så att säga gifvet, när den någon tid efter Sophia Brahes återkomst från utlandet tog sin början.

1.

Min hiertte søster, som din goede schriffuelsze formelder, att di vlffue saxer, der staar offuen paa throllenn, dett schulle vere di Laxmander j dj dage, saa forstaar du dett icke rett. Dett er ingenlunde saa, men di Jervlffuer di haff:r førtt, førend hand slog den pusling jhiell, thu ting, som staar hoes throlle hoffuedett offuen paa, och dett schall verre thu jernn, som di haffuer brugtt i gammeldage, naar di haffuer fangett vlffue i Suerrigh, och derfor kaldes de Jervlffue, och førde dem inden i vabenett, och siden hand schall haffue slagett puslingen jhiell, haff:r di fortt dem offuenn paa hoes throllehoffuedett. Men der er en di kalder Inger Wlffuł, siger di, for den aarzag, att di gad

icke hafft denn vmag och kaldett dem Jervlffue, och du vest, i gammeldage da for di dett offuer med den mindste vmag, som ieg baade haffuer hørtt och seett paa mange och end paa di Throller, att di gad icke hafft den vmag och sætt en hell trold, men ickun hoffuedett. Der haffuer och vered en anden slectt i Suerrig, kaldes Vlff, och dett kommer heller intett ved denne slegtt, och throllen kommer heller intett ved Laxmenderne. Laxmander er en slegtt for sig selff och kommer slett intet ved Throllerne [1]).

Din moder och jeg vi haffde Laxmander vaben lige nær i vor anner, for du ved, din moders moder[moder] och minn moders fader var sødschen, och vi er nest sødschennbørn, och paa den side haffuer vi Laxmander vaben. Thi fru Beate, herr Jffuer Axelszens datter, som haffde her Arffued Trolle, hendes moder var en Laxmandt och hed fru Margrette Laxmand, och fru Margrette Laxmandz moder var her Erick Krummediges datter. Thi att her Arffued Trolle var 3 ganger gifft, och der kom jngen effter kong Karls datter, som her Jffuer haffde først [2]) Men wi er effter den frue, som war fru Beathe, der war her Jffuer Axelszens datter, hues moder var en Laxmandt, som jeg till forend haffuer schreffuedt. Mer kommer Laxmendene Throllerne intett vedt.

Och som du schriffuer och neffner en herremandt, der icke ville throe, att hand szaa haffde slagett en pusling jhiell, saa ved ieg icke mer aff, end som de gamlle haffuer schreffuedt for noggen hunder aar siden, som schulle vere sched i Suerrig ved Edz gaardt, som di suare schoffue och storre bierge er, som di gamle haffuer schreffued for nogen hunder aar siden, och haffuer schreffued dett mand fra mand, paa all slegtten, indtell dett nu er komen paa os. Jeg maa icke throe de ville schriffue saa groff løgenn och sette slig en snack samenn, och giørre slig en gemeen thalle der aff for deres effterkommere.

Vi haffuer och titt hørtt sige aff schofftrolle, puslinge och vildduerre, som ieg och selff, om ieg var dig till ordz, ville berette. Slige loed sig tilszyne, som ville vere her forlangt att schriffue, huilckett end haffuer bevist sig paa ett sted aff kongens godz, som ieg haffuer i forszuar aff kongenn, som icke lig-

---

[1]) Sägnen om trollet, hvars hufvud Herve Eriksen Ulf eller Trolle skall hafva afhuggit, beröres i detta bref väl för första gången inom litteraturen. Nästa gång det sker är i Petrus Jonæ Angermannus' likpredikan öfver fru Anna Turesdotter Trolle 1620.

[2]) Magdalena Karlsdotter Bonde var herr Ivers tredje gemål. — Sophia Brahe tillägger med anledning af Beate Huitfelds uppgift: »thi her Iuer hade ingen børn med hinde uden en dater, kom jntid till alders».

ger her till kloster [1]), som vaare her forlangtt att schriffue. Vi finder dett och i dett ny thestamentte, att spøgelszer er till, thi apostlene den thid di saa Christus gaa paa vandett och di var i schibett mentte di, att dett haffde verred et spøgelsze. Dett er nu nock der om paa denne thidt. . . .

Den mallede pusling waben du schriffuer och begier, du maatt beholde, maatt du beholde, saa lenge som du vilt.

Dett andett du schriffuer om och begier, att ieg ville lade dig faa och sendett till Ericksholm, och du haffuer der bestelled saa vest ett budt, saa maatt du icke derfor fortencke mig, for ieg haffuer schreffued dig till tilfornn, att du maatte icke faa dett, icke heller begiere dett, førend gud vill vi kommer selff tilszammen, thi dett kand intett thiene dig, och kandsche du kunde icke heller behoffuedt, naar du fick dett. Dett er nock sagtt paa denne thidt.

2.

Min hiertte kiere søster, dett du skriffuer om dij krønicker, saa har ieg laandt Kristoffer [2]) dem alle nij, ellersz skulle du gierne faett dem, men iegh wed well, att min broder for ett sted wild ij en aff dij krønicker [3]), dett er med dett sandbarn, men hand wiste dett icke, førend bogen war trøcktt, att ieg wiste ham breffuidt igen, thi den dij wille hafft den arff fra och giorde dem ett sandbarn, hindes szøn hed Stij Ollszen, hansz moder hed fru Ellenne och war søster till dij 9 Axellszøner, men huem den war, som lod gøre sig dett sandbarn och wille haffue den arff der medh fra den lille Stij Olssen, som war dij mange Axellszønersz søster sønn, hansz fader hed her Olle Stijsøn och var en Kraagenosz. Dett er wmulligh, att ieg kand rette digh j alt ting, vden jeg war digh sielff till ordz, for dett er szaa møgett, men iegh sender digh en sedell paa dii 9 Axellszøner, som er effter her Axell Pederszøn, thij dett wille were alt for langt att rede wd, dett loffuer hen j saa mange slegtter, men ieg følger kun dj nie, szom er aff den green, wij er komen aff.

Och som du schriffuer att du h[ar] fundett een, som heed Stij Axellszønn, saa war hand inttett aff dij Totter, menn Biørn Sagstrup och fru Anna paa Skotterup er komen effter ham [4]). Huad slegt hand war aff, wed jeg icke, men hand war intet aff

[1]) S:t Peders kloster i Lund, med hvilket fru Beate förlänades 1615.
[2]) Kristoffer Knudsen Ulfeld († 1653), brefskrifvarinnans son.
[3]) Arild Huitfeld i Danmarks riges krønicke, III, 416.
[4]) Båda stammade från en syster (Ellen) till Stig Andersen Thott till Näs.

dij Axellszønner. Huem der wille lede der effter, kunde mand weell finde dett, men hand komer osz inttett wed. Saa maa dett well gaa forbij.

Min hiertte søster, som du schriffuer, att du har funden dett schreffuet, att dij Laxmander och dij Troller skulle werre aff een slegtt [1]), saa er dett icke saa, men iegh har thillforn skreffuidt digh till, adt dij Vlluer er dij smaa sagser, som staer offuer paa Trolle wabnedt hoss Throlle hodett, men her Aridt Throlle, som haffde den fru Beatte, och fru Beattisz moder var en Laxmand; mere wed ieg icke der aff end aff dij gamell skriffter, som iegh till forn har laant digh. Nu dett du skriffuer om fru Byrette Bondiss datter, saa findiss hindisz fadersz naffuen alle sted skreffuidt med Bonde Ipszenss naffuen, och dett skalt du wide, att alle dj, som i gamell dage hed Jacop, dem kaltte dij Ip eller Jepe, men i breffuid hed hans søn Bonnde Ipszen och war en Tot. Jeg will end wisse digh dij breffue hanss naffn star j, om dett giordisz behoff [2]).

Du skriffuer, att du har itt sted funden, att fru Berettes moder skulle were her Knud Thruedszens datter aff Ørtofft [3]), och begerer hanss waben att wide, saa war fru Berette icke her Knudz datter. Herr Knud haffde well en frue, hed fru Maren, som du har well nogett hørtt om, och ieg will med dett første, nar jeg bliffuer nogitt stercker, lede, huem den fru Maren er. Han war to gange gifft, hanss sziste høstru hed fru Ingebor Hack [4]).

3.

Min hiertte søster, dett du schriffuer om den her Johan Frisz [5]), saa haffuer ieg alderigh skreffuett dett, vden drengen haffuer forschreffued sig [6]); hand var aldrig gifft; jeg kende ham well; jeg haffuer seett ham. Dett er migh vnderligh, om hand kunde for-

---

[1]) Sophia Brahes tillägg: »Det mente jeg ike».

[2]) Sophia Brahes tillägg: »Jeg hade ike skreffuit saa, di jeg wed, ad fru Birgte her Per Brahis war en Tott».

[3]) Sophia Brahes tillägg: »Men ieg hade skreffuit, at jeg wile wide, huem her Knud Trudsens hustru war».

[4]) Knud Truidsen (Has) till Örtofta var gift: 1:o med Maren Bondesdatter (Thott); 2:o med Ingeborg Andersdatter (Hak): 3:o med Margrethe Vernersdatter (Parsberg).

[5]) Om Johan Friis till Hesselager (* 1494 † 1570), Danmarks rikes kansler, skrifver Sophia Brahe på ett annat ställe: »Her Johan Friesz candtzeler wille hafft fru Anne Thinhusz; dj hørdis ner til samen».

[6]) Sophia Brahes tillägg: »Det fantz it andet sted i en slegtebog och war forschreffuit».

schreffuett sigh for Grisz och satt Fris, thi ieg bad ham schriffue de gamle Griszer och icke de Griszer, som nu er.

Nu som du schriffuer, du haffuer fundett i fru Sophia Rudz slegttebogh om de 9 Axellszønner, att een iblant dem schulle hedt Sti Axelszønn, saa er dett icke sandt, fordj ieg haffuer dett skiffte breff, som er gaaen imellem dem paa Lunde landsztinng.

1. Men der war een, hed her Erick, hand var Sueriges hoffmester, hansz frue hed fru Ellene, de haffde ingen børnn. Ieg will wiisse dig gamle breffue om derisz arff.

2. Den anden hed her Aage Axellszin, den er Peder Tohtt och nogle i Suerigh komen effter, som well gamle breffue och register skaal vduisze.

3. Den tridie hed her Oluff Axellszøn, hand war Danmarcks hoffmester, hans datter hed fru Berette, hun war her Oluff Roszenkransz moder paa Valøe. Och effter her Olluff Axellszønn haffuer hand arffuedt Waløe. Her war vell lange saacker att snacke her om, om vij var hinn anden till ordz, som sanden er.

4. Den fierde var her Jffuer Axellszønn, som først haffde till hustru fru Meregrette Laxmandz, den vi er komen effter, och fick sziden kong Karls datter aff Suerigh. Och ingen børn med hende [1]).

5. Den femtte hed her Philippusz Axelszen, hansz hustru hed fru Ingeborig [2]), hun var her Eggertt Fridløffs datter, och for dett suogerskab sagde her Eggertt Fridløff den første kong Christian huldskab och mandskab op och rømede Danmarck den tid de mange Axellsønner rømde. Jeg wed icke till wisze, om hand heed her Johan eller Eggertt, men heed faderen Johan, daa hed sønen Eggert. Och dene fru Ingeborgh och her Philippus haffde ett børn, saa arffuen falt [icke] till bage igen paa de Fridler [3]); hun hed Ingeborg, hun bleff gifft till Suerig och bleff vdgiffuen med dett godz dij arffuede i Suerigh effter her Philipus Axelszøn; hun fick her Erick Trolle, och hand war her Jacop Trollisz halffbroder; hun war biszp Gustaff Trollis moder; hand bleff ij Fyn paa Øxebierett [4]).

6. Den siette hed her Lauersz Axelszønn, hand war tuende gange gifft, och begge hansz husztruer hed fru Karen; den eene var suensk och hed fru Karen Miser [ɔ: Niepertz]; der er store

---

[1]) Sophia Brahes tillägg: »Wden en dather, som kom intid till alders.»

[2]) Sophia Brahe anmärker: »Hun hed Anne [ɔ: Ermegaard] och hindis datter hed Ingebore.»

[3]) Här är i texten inskjutet: »Saa haffde her Eger Fridle end en datter: hun var gamlle her Andersz Billisz szøster; hun hed Ingeborig.» Herr Eggerts enda dotter Ermegaard blef i sitt andra gifte moder till Anders Bille.

[4]) Sophia Brahe anmärker: »Det findisz icke saa i krøniken.»

slegtter effter dem i Suerigh och Finndland; han haffde ochsaa een datter, hed fru Anne, hun bleff i hendisz første barszelszeng, hendesz hoszbond hed her Hansz Bille, war de 2 fruersz fader paa Egede, førind hand fick [deris] moder. Jomfruerne haffuer jag szeet. Och fick ett barn, och med dett barn arffde hand Neszbyholm i Sielland och solde dett siden; saa arffuede hand och derfraa di Axellszønner.

Jegh finder ochzaa, att en aff dem, enthen her Laffrensz eller her Phillipus, haffde en datter, skulle heett Anne, och bleff gifft till Broholm; ieg troer dett [intid] szaa, men hun fick een aff de Biø[rner]; du wedz well, en guod gamell szlegtt, [kan] well tencke di Biø[r]ner er komen d[eraff] [1]).

7. Den szyffuende hed her Kiell, der war ingen effter ham, for jeg finder ham indfør . . . dij haffuer skijfft effter ham; ieg finder ett breff, att nogle arffuinger haff[uer] bettalt nogen gield, och her Arell Trolle ochssaa betald nogitt paa hansz husztrusz vegen.

8. Den ottende hed Andersz Axellszønn, hand drøkned j Hickeberre søe och bleff inttet gifft. Skifftebreffuedt formeller och om hansz arff. Hand stod paa broen och haffde szin festemø j aarm, och stød till reckett, och de falt vd och bleff der begge to. Men fru Talle [2]) berette dett anderliudsz. Hun sagde, att jomfruen haffde giffuen ham munster att sticke paa sine kleder, och dett skulle vere en tromett, och hand stoed op till reckett och wiste hinde dett war ferdigh, daa szuarde hun, bleszer hun aff, och da skulle hand bleffuedt szaa jffrig och tog hende ij faffnn och szpranck vdj och bleff der begge toe [3]). Mere ved jeg der icke aff.

9. Den niende hed her Peder Axellszøn, hand var proust ij Dalbye och skulle haffue werid biszp i Fyen, men hand haffde studeridt litt for møgitt, saa hoffuedet bleff galt paa ham. Hand haffde ingen børn.

Nu haffuer du dem, de var icke fleer effter den fader, men de 2 døtter haffuer ieg sagt tillforen. Nu haffuer du de

---

[1]) Oluf Axelsens dotter Cecilie († 1474) blef gift med Bjørn Johansen Bjørn till Voldby; Philip Axelsens dotter Anne † ogift 1464.

[2]) I Sv. riksarkivet befinner sig en vapenbok, upplagd af Christense Krag († 1657), dotter till Mogens Krag och Sophia Jul, hvilkas vapen inleda boken, och gift med Fasti Staverskov Glambek till Öluffgaard. Å de första sidorna har fru Christense under fromma tänkespråk tecknat sitt namn. Senare har boken varit i Thale Ulfstands ego. Denna har å bl. 33 under Urnernes vapen skrifvit: »Ere vare gud i himelen for den gode mand ieg haffuer faatt aff dene slegtt. Thale Vlffstand. Egen haand 1655.»

Denna vapenbok införlifvades 1722 med Antikvitetsarkivet och kom vid dess upplösning 1780 till sv. riksarkivet.

[3]) Sophia Brahe i margen: »har kun werid snach.»

9, men dett dij skulle vere 10, dett hørde jeg alderigh, forend din faster fru Madalene [1]) sagde dett, och der effter haffuer mange hafft den snack du well wed [2]).

4.

Jeg haffuer jgenem set det du szende mig med di trinde kringeler och er ret. Jeg haffuer nogle slegte rigister om di szuensche och dansche konger fra kong Gorm den gamle. Vij komer der alt jnd paa Throlde sziden, paa end en side foruden det der staar i dj kringler, szom du sender mig. Den slegtebog formar fast mere end det du szende mig.

En Wlstand [3]) fick en Throlle, som war min moder faders søster och din oldemoder. Hindis moder[moder] var en Laxmand. Det findiss adt were schreffuit, ad en Laxmand schall haue verid konge i Suerig. Men vi kan det jntet regne, det er saa lanngt, men fra den første kong Waldemar i Danmark kan well bade du och jeg regne wos paa Throlde sziden, effter en hans datter fick kong Erick i Suerig, den 10 aff det naffn; dateren hed Rigissze och blefl droning wdij Suerig; hun drog thill Danmark och begierede kong Waldemar Siegers hielp, der de wille szette hinndis børn aff fra kongerigett, och effter en hindis søn, hed hertug Bendt, ere alle wi Throller komne paa herr Arwid Throlders fadermoders side.

Dy suensche konger giffte denem jblant adelen, som mange historier giffuer tilkende.

Paa en Bildis moders vegne, som var din oldefader her Sten Billis hustrues moder, kommer du och jnd med gamell kong Gøste, och hun hed frue Berette och førde den stormvassze, som dj Wasszbyrd nu fører. (Mange wide icke andet end dj wasszbyr er af gammell kong Gøstis folck, och er det icke, men huad en huer fører offuen paa hielmen, wed ieg icke endnu.) Denne frue Berete fick en Rønou, der dissze 3 konge riger war wnder Danmark, och hun haffde en dater, hed Margrete Rønou, hun fick her Stien Bille. Hand wor lanszdomer wdj Skonne; de haffde en søn, hede her Claus Bille, som war dinn moderfader.

Om Wlstenderne. I slegte bogen haffuer dj begyndt paa Gert Roe [4]), och det er ret, fordj hand var thend første her kom jnd j landet. Hand fick her Holger Jonsen Wgerups datter;

---

[1]) Magdalena Brahe g. m. Jörgen Urne till Boserup († 1560).

[2]) Sophia Brahe anmärker: »Den snak war ike sand. Den tiende hørde intet i [k]wl mz di andre, och kom jngen slegtt effter ham.»

[3]) Sophia Brahe inleder detta stycke med anmärkningen: »Suar om noget ieg hade skreffuet hinde til.» — Hon tillägger, att ofvannämnde Ulfstand var herr Jens Holgersen.

[4]) Släkten von Rohr förde samma vapen som Ulfstanderna.

hun hed jomfrue Christenze Wgerup. Hun war lam, och fick hand Gleminge med hinde. Det war icke daa saa byget eller forbedret, som det nu er. Dj haffde en szøn, hed Hendrich Gierdzen, fick en frue, hed Helle, førde en stor fugell som en thrape i hindis waben, Med hinde fick dj Sallerup, som ieg troer nu liger wnder Gleminge. Dj haffde 2 szønner, den enne hed Holger Hendrichsen, som war her Jens Holgerszen och de sydskens fader, och Jep Hendrikszen, som var Hack Hollgerszens och di sydschens [faders] faderfader.

Nu ma jeg och reformere noget i din store slectebog om den Bille, der haffde frue Edell.

Hand war icke Peder Billis søn aff Suanholm, men hand war her Hans Bille och her Anders Billis broder. Och hans moder hed frue Ermegard och war her Egert Frelis dater. Hindis moder hed fru Karen Krompen [ɔ: Anne Iversdatter Juel].

Men ad Torben Bille, som haffde fru Edell, var broder thill her Anders Bille och her Hanns Bille, och war icke her Peder Billis szøn aff Suanholm, som din slectebog formelder, men war broder med her Anders och her Hans Bille, kan du forfare aff ett affkalds breff, som ieg sender dig en copie aff, ad her Hans Bille har verid paa ett skiffte paa sine wegne och szin broders barns wegne . . . fru Edele.

Jeg sender dig och en stor slegtebog om dij danske och suensche konger. Den er lige som en halff krønnicke, och hun stemer paa det siste jnd paa thend szlectebog du szende mig med de trinde kringller. Villt du lade skriffue thend vd, da maat du det well giøre.

5.

Wist du icke ad du och jeg haffde en oldefader? War icke fru Liszebet her Klaus Bildis moder och min moders fader tho szyskende och end thuelinge fød paa en thid, den ene en thime elder end thend anden? Se i din szlectebogh, skall du icke haffue 4 aalde fader 4 aalde moder paa suersziden.

6.

Jeg har och fundet jtt gammelt breff, at fru Biatte, som war her Jffuer Axelzsens dater, haffuer werit gifft till forn, førrind hun feck din och min olldefader, her Aarildtt Trolle, och haffde en aff dett szlegt, som kaldis Lille [1]), och haar booet i Arillsløff houffgaard och haar hafft itt barn med hannem [2]),

[1]) »Hand hed Trud Pedersen, førde det waben, som kaldis her Joen Lille: blaa och gulle bielker,» antecknar Sophia Brahe i randen.

[2]) Sophia Brahes anteckning: »Hand hed Peder Trudsen.»

och hindis mandz moder haar tagit baarn till szig, der hindis mand døde; szaa er barnet bleffuen døtt, szaa at frue Beatte arffuet szitt barn, szaa witt szom barnens faders waar, men farmoderen leffde, der for kunde fru Beatte icke komme jnd i szit barns fader moders godtz, fordj hun offuer leffde frue Beattis baarn, och hun haar het fru Kiersten den fader mor, och Anders Stiszen i Nees och en hans broder di erre bleffuen denne frue Kierstens arffuinge, och en fru, har heet fru Mette i Gies-holm, er och bleffuen fru Kierstens arffuinger med Anders Stis-zen. Dette schriffuer ieg digh, for du wilt wide om Anders Stiszens folck i Nees. Huad szlegt fru Kiersten var aff, det wed ieg icke [1]), men min szøster [2]) mentte, att hun war aff en slegt, szom de kalder Giødickszønner [3]). Men der er fallen threttc imellom Anders Stiszen i Nesz och her Aarilt Throlle for det, at fru Kiersten tog szame barn thill szig, och frue Beatte giffiet szig. Och frue Kiersten haffde barnet hoes szig i nogenn aar, daa thog frue Kiersten barnens faders godz till szig, daa tog hun en gaard eller tho aff frue Beattes faders guodz och viste icke andet, jnd det haffde werit barnens federne, och der offuer kom Anders Stiszen i Nees och hans broder j trette med her Arilt Trolle, och fru Kierstens arffuing de matte legge her Arild Trolle wd bade for det godz, som frue Kiersten anamet aff her Jffuers godtz, deszligeste maatte de legge fru Beatte och her Arildt vd fru Beattis barns ferne, som hun haffde med den første mand, och løszøre boo och boschaff, szom hun haffde med barnet.

Daa haffuer her Anders Stiszen beszeglet med szligt itt waben, szom de Axellszønner, men om det haffuer hafft den farue som dj Axellszønner, det kand mand icke szee paa szignetet. Jeg finder ham icke heller blant de nij Axelszøner. Som ieg szende dig enn copie aff her Arildt Trollis rettergang, som her Arild Trolle har hafft medh her Olle Stiszen for kongen [4]), det szer du, at di haar skifftet Anders Axelszøns godtz och Kield Axelszens och Peder Axelszens, for di haffde jngen børn. Den her Sti Ollszen, som haffde fru Barrbra Brahe, hans moder hun war szøster thill de mange Axellszønner, och hun hede fru Ellen, och hon fick jntet joregodz. Deraff kom trete jmellom di Axelszøner och gamble her Olle Stiszen.

---

[1]) Fru Kirstine Stigsdatter Thott var syster till Anders Stigsen.

[2]) Utan tvifvel Margrete Huitfeld († 1600), g. m. Mogens Eriksen Mormand till Bramslykke och Löfvestad.

[3]) Sophia Brahe antecknar i margen: »dett er ike rett, thi Sti Erichsen haffde en datther, som hed fru Giertrud; hindis hossbunde hed Andersz [ɔ: Axel] Godichsøn paa Gunersloff.»

[4]) Detta bref afskrifvet i Sophia Brahes stora kopiebok.

Nu om nogit, som staar i diin slectebog.

Som du wille wide huad szlegt den her Stj Anderszen aff Biørnholm haffuer weridt, saa har ieg lest ij nogen krøneker, ad hans høstru skulde haffue verid en aff kongernis søster, enten ij Danmark eller ij Norge [1]). Jeg har well och, men ieg var barn, hørt en visze der om en part, men hand schulde sielff haue weridt aff MarStis folck, men huad hans thillnaffn har verit, wed ieg icke. En skreffuen bog har ieg, som Ane Krabe paa Stenollt haffuer giffuet mig om et skiffte, same Stii Anderszen har skifftet ij melom sine søne døter, troer ieg, och en hed jomfru Thoue och en jomfru Liiszebet, men ieg ved icke, huor den liger jblant mit thøy i Kiøbenhaffn och anden stedz...

7.

Min hiertte søster, efftersom ieg forstaar du studerer nu flux i slectteboger och ville vide alle slegtter saa møgett kand faa at vide och dett der gammelt er, saa haffuer ieg schreffued och lagtt her hoes, saa dett thør vell vere rettest, som du haffuer schreffued, men sandellig ieg haffuer hafft dett før schreffued, att hun schulle verid en Basze, och dett er borttkomen for mig.

Och efftersom ieg lod dig vide, att her Axell Laueszen var en Brock, huilckett och var santt, saa vill ieg ike heller lade att lade dig vide, om du haffuer løst thill att vide, huem hans moder var. Da hed hun fru Pernelle. Jeg kand thencke hans datter, som hed Pernelle och var her Albrett Engelbrettszøns hustru, hun haffuer vered kallett effter her Axell Laueszøns moder, och var samme her Axell Laueszøns moder søster till den onde fru Giertrud paa Hickeberre, och hendes moder var aff de gamle Muncker, som fører thill vaben enn gull bielcke thuertt i itt røtt feldt, lige som Krabberne før en rød bielcke i ett gultt feldt, thi du vest vell, att di Muncker, som nu er thill, før Langer vaben och er Langer aff rette. Hun haffde enda en søster vden fru Giertrud. Dett er her for langtt att schriffue.

Min hiertte søster, nu vil ieg lade dig vide, att ieg haffuer fundett nogett litt aff her Anders Stiszøns slegtt i Næs, saa det er icke sandenn, dett du vest vell folck haffde sagtt om den slectt [2]). Hand haffuer icke heller vered broder til de 9 Axelsønner, som ieg och haffuer seet skreffuenn i enn slegttebogh, att hand schulle haffue verett. Men ieg haffuer fundett, att hand haffuer hafft enn broder, hed her Niels Stiszønn hand var prelatt (!) j Lund, och di haffde to søstre, den ene

[1]) Enligt arkivarien Thiset torde här föreligga en förvexling med Peder Stigsen (Krognos), g. m. Valdemar Atterdags halfsyster Regitze Løvenbalk.

[2]) Sophia Brahe: »Dett war wist ike sande: det har jeg nock besken om».

hed fru Mette i Giedzholm, den anden haff:r heett fru Kistenn i Aridszløff hoffgaard, och fru Kisten haff:r hafft en sønn, hed Thruid Perszønn, och førde dett vaben med de mange blaa och gulle bielcker. Den sønn hand fick fru Beathe, her Jffuer Axelszøns datter, som vi er komen effter; hand var hendis første hossbunde. Hun haffde en sønn med hannem, hed Peder Truedszønn; hand døde, der hand var otte aar gammell. Och denne fru Kisten, som var mor thill den herremand, der haffde fru Beathe, hun tog barnett och godszett thill sig denn thid fru Beathe giffte sig jgienn, och tog en gaard med, som var aff fru Beathes Jffuers datters godz. Och den thid barnett døde, saa arffuede fru Beathe hans færne och icke mørne, fordi fru Kisten leffde baade sitt barnn och barnebarn offuer, saa fru Kisten maatte faa fra sig igien dett godz hun haffde anamed med barned, och der var stor trette for samme godz jmellen her Arell Throlle : der siden haffde fru Beathe, som før haffde den Thrued Perszønn : och her Niels Stigszønn och her Anders Stigszønn, saa her Arell haff:r komed i schiffte med dem effter fru Kisten. Di haff:r hafft ett møgett schønlt godz att schiffte. Her ligger schiffte breffuen, som er gaaen imellen her Anders Stigsønn och her Arell Throlle paa sin hustrues vegne. Jeg kand vell thencke, att gienpartten aff breffuett maa findes i de Thotters breffue kiste paa Ericksholm.

Dett siunes och lige som att fra Kisten haffuer hafft Glasax i vere och Symbrishaffnn och Albo herredt. Jeg kand icke heller døme rett derpaa, om hun haffuer vered gifft, førend hun fick Thrued Perssøns fader, eller icke. Dette ieg dig icke forholde kunde.

Det urval af Beate Huitfelds bref [1]) till Sophia Brahe, som här blifvit meddeladt, förer midt in i de tankar, som rörde sig hos de adliga släktboksförfattarinnorna i Christian IV:s dagar. Dessa bref äro tidstecknande. De gifva på en gång förtjänsterna och bristerna i tidens genealogiska forskning: det lefvande intresset för släkternas förflutna, hvilket af efterverlden icke kan nog uppskattas, och det trägna begagnandet af de rika källor, som stodo till buds, men på samma gång den på mera än ett ställe framträdande kritiklösheten och den ofta falska kombinationen af fakta. »Dette haffuer ieg fundett schreffuid for mig aff de gamble, lige som ieg sender dig dett» — är ett karakteristiskt, ej så sällan

[1]) Dessa bref återfinnas i Sophia Brahes äldsta kopiebok.

återkommande uttryck i Beate Huitfelds bref till hennes väninna.

De öfriga bref, som Sophia Brahes kopieböcker rymma, härröra alla från slutet af hennes lefnad. Det är bref, skrifna af Birgitte Mormand, syskonbarn till fru Beate på Svenstorp, Abel Norby, Helle Stensdatter Laxmand († 1640) till Rönneholm och de bekanta släktboksförfattarinnorna Lisbet Bryske († 1655) och Sophia Below († 1641). De utfylla i sin mån den tidsbild fru Beates bref gifva, och ett och annat af dem skall också här meddelas.

Fru Birgitte Mormand [1]) skrifver antagligen i slutet af 1630-talet:

Jeg haffuer iche mine 16 anner hieme (dj er i Holsten at lade vdschere och sette i wor stue), men jeg sender eder en fortegnelse paa min herkompst, at i der aff kand erfare, huad waben det er. Och giffuer eder venligen at vide, at der er et waben iblant, som ieg nu sender eder vdkasted, som jeg jcke ved noget naffn paa, som gierne ville vide, huad slegt dett er aff, och kand jngen stedtz finde det. Wabnet er saaledisz: schioldet er huit paa schach, ner ad leger en halff graa hiorte vie med 7 toher, huilcket wender opad. Derunder staar enn gull stierne, och paa hielmen staar 2 halffue hiorte vier, som naar hortad samen neden till; der medt i mellom staar en gull stierne. Dett wabenn førte her Erich Jensenn aff Øresløff, och var den siste aff den slegt paa schiold sidenn, och menisz, at det schulle haffue veridt bisp Apsolons møerne vaben. Giører vel och leder i eders slegte bogh, om i kunde finde naffn derpaa, huad slegt det haffuer verit, thi jeg kand jcke opspørge det nogen stedtz, vdenn jeg kand faa det hoesz eder [2])...

I ett bref från Helle Stensdatter Laxmand, skrifvet på Rönneholm den 21 februari 1640, »huor wdj hun schriffuer goede netter paa hindes och Jørgens [3]) veigne», heter det:

[1]) Birgitte Mormand var gift med Christopher Steensen (* 1593 † 1657) till Grimsted på Låland.

[2]) Brefvet jemte Birgitte Mormands antafla infördt i Sophia Brahes kopiebok n:o 3. — Vapnet tillhörde fru Birgittes farfaders farmor fru Karine, Mogens Pedersens af Hundslev.

[3]) Jörgen Hohendorf till Falkenhagen (* 1577 † 1640), Helle Stensdatters man. Han liksom hans hustru ligga begrafna i Stehags kyrka.

Min fader [1]) och moders brøllup war paa Nørregaard j Laalandt, och da haffde min morster Anne [2]) och saa brøllup paa den samme tid, som war den 7 november 1585. Den første min morsters mand hede Hansz Falster til Kåsløse j Falster. Di war thil sammen i 15 aar. Siden fick hun Strax [ɔ: Stax] von Tinnen, och haffde dj brøllup paa Suenstrup den 30 januarij 1603 och leffuede dj thilsammen paa 9 aarss tid och haffde strax Suenstrup i forlening, och siden holt min morster husz nogen stund paa Ottestrup och siden paa Sandbygaard, saa lenge hun leffde, och haffde hun ingen børn. Min fader och moder leffde thil sammen i 17 aar och haffde dj 5 døttre och 1 søn thil sammen. Døttrene hede Merete och Liszebet, Helle, Sidzel och end da een datter hede och Lisebet Stienzsdatter. sønnen hede Knud Stenszen. Min fader leffde thil 1614 och bleff her paa Rønnowholm. Da war wi 3 døttre, som offuer leffde min fader och moder, och war ieg och min søster hoes min morster, der wi haffde brøllup, men ieg war mesten hoes min mormoder fru Karen Gyllenstiern, saa lenge hun leffde; saa komb ieg thil min moster och war hoes hende j 4 aar, før Jørgen och ieg haffde brøllup, och haffde min søster Merette och Christopher van Tinnen brøllup j Kiøge, der mand schreff 1616, och haffde Jørgen och ieg brøllup i Kiøge 1620, och haffde min søster Sidzele och Clausz Wrne brøllup j Nested 1623, och haffuer Jørgen och ieg hafft 5 døttre och 2 sønner, døttrene heder Magrete Hundorff, Karen, Merette, Sidzele och Anne Hundorff, sønnerne, den første heder Albrit Hundorff, den anden heder Stien Hundorff. Min morster Anne war paa een 5 aars tid hoes fru Lisebet Seest och siden war hun hoes fru Lisebet Frisz, thil hun schulle haffue brøllup; saa komb hun thil min mormoder, och haffuer ieg nu leffuedt alle mine sødschind offuer. Huad sig belanger med min morfader Hansz Lauridzen paa Nørregaard om den slegt, saa schal den første were kommen her ind j Danmarck aff Tydschland med kong Christopher aff Beyren [3]).

Särskildt liflig synes Sophia Brahes förbindelse med Sophia Below hafva varit. Ständigt och jemt möta i kopieböckerna meddelanden om upplysningar, som hon lemnat. Af hennes bref föreligga flera i afskrift; ett af dem, som rör sig om Erik XIV af Sverige, har följande lydelse:

[1]) Sten Madsen Laxmand till Rönneholm g. m. Margarethe Hansdatter Baden.

[2]) Anne Hansdatter Baden till Nørgaard († efter 1630).

[3]) Brefvet infördt i Sophia Brahes stora kopiebok.

Faarup den 15 februarj 1639.

Huad belanger det du omskriffuer at haffue fundet wdj en thysk bog, den bog findis j mit kammer, om kong Henrick aff Suerig, der wilde hafft dronning Lizabeth aff Engeland, saa war det kong Erik, som det och findis j den suendske krønnike ieg haffde lant dig engang, mens hun fexerid hannom kon, hand haffde send sin broeder did engangh, och kong Gøste giorde stor omkostning derpaa, mens det war jndtid den stund hun sad fangen, mens siden hun kom till regementet. Det findis ochsaa j de engelske historier Caudanus haff:r skreffuet, som min børn [1]) haffuer paa fransøsk, dj haffuer leest det for mig paa danske, der kalder di hannom och Henriik, kand skee dj thydske derefter kalder hannom och Henriik, dj haffuer icke wist wnderskeed der imellom paa engelst, det war førend hand fiik nogen, att hand beyllet thill dronning Lisebeth, mens hans fader end leffde.

Ellers findis wdj de suendske krønniker jntet widre om hans gifftermaall, for det endis med Gustaffs historie, hand bleff well jndtet gifft, men hand leffuet, mens wdj den latinske slegtebogh findis slet jndtet om hans gemahl eller nogen hustrue hand haffuer hafft, endog hans naffn mange steder findis der udj, men huor hand neffnis staar derhoes en søen, hand haffde, kaldis hertug Gustaff, bleff j Rysland thill Muskow 1607, och en daatter, hede Sigfred, fiik Henrick Tott, och Aage och Erich waar hans sønner, och effterdi de jndtit haffuer wilt satt nogen moder till dennom, thuill ieg paa, att hand haff:r hafft nogen anden gemahl end den same du skriffuer nu om. Det war en skomager daatter, huilkett jeg altiid haffuer ment, dog di suendske will kand skee icke saa haffue det [2]).

Sin särskilda plats intager ett af Sophia Belows bref, då äfven det meddelande af Sophia Brahe, som föranledde detsamma, finnes bevaradt. Det är ett meddelande, som i sin rättframma skildring af brodern Knud Brahes [3]) kärleksäfventyr med Sophia Mogensdatter Mormand [4]) är allt för

---

[1]) Hennes barn voro: Henrik Thott till Boltinggaard, Gladsax och Svinebjerg (* 1606 † 1674) samt döttrarne Birgitte (* 1610 † 1642), känd för sin lärdom, och Anne († 1658).

[2]) Brefvet infördt i Sophia Brahes vapenbok.

[3]) Knud Brahe (* 1555 † 1615) g. 1584 m. den lärda Margarethe Eriksdatter Lange († 1622), Erik Langes syster.

[4]) Sophia Mogensdatter Morman, faster till den förut nämda fru Birgitte, lät efter äfventyret med Knud Brahe hålla sin egen begrafning, men vid en undersökning af kistan 1580 visade det sig, att denna blott var fylld med halm, kalk och jord. Hon blef senare gift med en af Christian IV:s enspännare Borkvard Maas och lefde ännu 1635. *Thiset*, Danmarks Adels Aarbog 1904, s. 307.

målande och alltför karakteristiskt för Sophia Brahes skrifsätt för att här icke införas. Hon skrifver:

Men ieg erindrer mig, at hun var hoes min farster datter fru Sidtzele Vrne, som haffde Albrit Oxe och boede j een gaard j Kiøbinghaffn, huor der er it smuck karnap uden for huset med forgylte bogstaffue uden paa, och jomfruenn laa neden for j it kammer j forstuffuen, saa at alle dj der schulle gaa op dj gick først ind til hende, och der komb Knud ind thil hende; siden komb Johan Rud der ind, da løb hun splitnagen j mod hannum, och vilde och haffue hannum j seng thil sig, huilcket Johan Rud sagde min Erich, och min broder drog thil Erich paa Bygholm, och hand laante hannum heste och flyde hannum ud aff landet, och hand war j een krig j Franckrige 2 eller 3 aar derfor. Siden berette min Erich kong Frederich, at Jahan Rud haffde sagt hannum det som forschreffuitt staar, da sagde kongen, at war hun saadan een letferdig ting, da schulle den goede karl iche vere aff landet for hindis schyld, och befohl min Erich strax at gaa paa candze[le]riet och lade schriffue it breff, at min broder schulde strax komme j landet j gien, huilcket och schede, och min Erich leide it egit bud wdi Franchrige thil Knud dermed. Da komb hand j landet j gien och den tid tenchte Knud iche, at min Erich haffde søster, och hun haffde den tid Jens Kaasz.

Sophia Belows svar lyder:

Den jomfru du om schriffuer Knud Brahe belaa hede Sophia Mogens datter, och war wist hendis federne slegt dj nu kaldisz Mormend. Erich Mogensz, som haffde fru Anne Brock paa Barles, war broder thil hende, saa hun war farsyster thil fru Barbra, som haffuer Christopher Stenszen, och Birgitte, som haffuer Erick Stenszen [1]); den samme Sophia Mogens datters moder war wist een Huitfeld, saa det war paa den side Arild Huitfeld hørde hende thil; ieg wid iche rettere end dj war joe sødschind børn [2]). Jeg haffuer wel hørt, huor hindisz moder bar sig at, mens fire aar effter hun fick thil liffue i gien, da fick hun it barn med een schreder. Jeg haffuer seet hende siden, hun gick kled som een borgerske [3]).

De talrika släktförbindelser, som särskildt under unionstiden förefunnos mellan svensk och dansk adel, hafva gjort det till ett behof för Sophia Brahe att utsträcka sin korrespondans

[1]) Jmfr s. 61 not 1.

[2]) I margen: »jomfruen och hand war søschindbørn.»

[3]) Brefvet liksom det föregående i Sophia Brahes stora kopiebok.

äfven till Sverige. Om denna korrespondans vittnar ännu ett i original bevaradt bref [1]) från henne till riksrådet Johan Eriksson Sparre på Bolmeröd (* 1587 † 1632). Denne hade under en beskickning till Danmark i början af 1629 sammanträffat med Sophia Brahe, och hemkommen till Stockholm hade han skickat henne »en slegte thaffuell, huor aff,» säger hon, »ieg haffuer hafft goed wnderrettening om dj Gyllennstierner slegt, som ieg well haffde thil fornn, dogh jcke saa smuct samensaatt aff enn rod med grenne, som dett er.» Med brefvet till Johan Sparre återsänder Sophia Brahe släkttaflan försedd med ett par rättelser och utbeder sig samtidigt några uppgifter om de svenska Braherna. »Min k. b.», tillägger hon, »wille icke fortenncke mig, at ieg saa bemøder hanem der med. Hannd giør mig enn stor welgierning, om hannd kunde fly mig nogenn beskenn derom.»

Men den ena vänskapstjensten är den andra värd, och Sophia Brahe sänder honom redan i förväg »nogenn thulipa blomster» och andra dejeliga örter, som hon fått från Amsterdam. Råd och föreskrifter åtfölja sändningen. »Er dett best», heter det på ett ställe, »att mand setter den storre rod Cronne jmperialis mit wdj itt bied, och dett øffuerste, som er saa hultt, dett skall wennde opad, och der rund omkring sette thulipaa, icke witt fra hinanden, thi dj blomster lader best, naar dj staar neer thilsammenn». Hon talar här såsom den stora blomsterälskare och blomsterkännare, som hon var. Redan hennes ryktbare broder hade en mansålder tidigare icke haft ord nog af beundran för hennes trädgård med de många trädslagen och de vackra blomsteranläggningarne på Eriksholm [2]).

* *
*

Bland de Sophia Brahes korrespondenter, som framträda i kopieböckerna, saknas en, med hvilken hon sedan gammalt stod i nära förbindelse: Tychos vän in i det sista, Holger

[1]) Dateradt Helsingör d. 14/9 1629. Sv. Riksarkivet.

[2]) Breve og Aktstykker angaaende Tyge Brahe og hans Slægtninge, udg. af *F. R. Friis.* 157—158.

Rosenkrantz den lärde [1]). Det fins öfverhufvud inom litteraturen blott en enda antydan om deras brefvexling och denna i en skrifvelse af Christian IV från året 1639. Den vittnar om allt annat än finkänslighet hos konungen. Han befaller däri sin länsman på Kronborg att begifva sig till Sophia Brahe och tilltvinga sig afskrift af ett bref, som den religiöse kättaren, den »latinske Rosenkrantz» skall hafva skrifvit till henne om rättfärdiggörelsen [2]).

Men saknas också i kopieböckerna alla bref från Holger Rosenkrantz till Sophia Brahe, bära dock ett flertal anteckningar i dessa vittne om de tankeutbyten, som egt rum dem emellan. Än är det en släkt- eller vapenbok, än ett pergamentsbref, än en eller annan anteckning rörande släkten Rosenkrantz, om hvilka det säges, att de härröra från honom. Det är intet undantagsfall, då man i margen vid en biografi af riksrådet Jörgen Rosenkrantz öfver kansleren Erik Ottesen påträffar ett yttrande som detta: »Dette bekomb ieg aff Holger Rosencrantz, och hand sagde, at hand haffde enda mere j sin were, som hans fader och med egen haand haffde schreffuitt, men hand kunde icke finde det andtet, end dog hand haffde meget leet der effter». Och ofta gifva randanteckningarne vid handen, att Holger Rosenkrantz gästat Sophia Brahe. Deras samtal hafva då gärna rört sig om hans släkts historia, och i sina kopieböcker har sedan Sophia Brahe återgifvit mera än en af de episoder, som herr Holger upprullat för henne. Århundraden hafva gått sedan dess, men berättelsen om Otte Nielsen [3]) och Else Krognos Holgersdatter

---

[1]) Holger Rosenkrantz (* 1574 † 1642) till Rosenholm, riksråd, för sina vidsträckta kunskaper särskildt i teologiska ämnen af sina samtida kallad »den latinske» och »den lærde». Hans i många stycken från den gällande uppfattningen afvikande teologiska meningar brakte honom under senare delen af hans lif i hetsig och långvarig fejd med den danska statskyrkans representanter. — H. R. var sedan 1598 gift med Sophia Brahes brordotter Sophia Axelsdatter.

[2]) *J. Oskar Andersen*, Holger Rosenkrantz den lærde, 371.

[3]) Hofmästaren Otte Nielsen Rosenkrantz († 1477) till Björnholm i Jylland gifte sig senast 1426 med Else Holgersdatter Krognos († 1470).

eller om Erik Ottesens [1]) friarfärd för prins Hans till Meissen fängsla ännu som då de för första gången hördes från fru Sophias läppar.

Der boede een frue j Judtland paa Biørnholm, hede fru Else Krogenosz, hindes hoesbond hede her Anders Offesen Huide thil Biørnholm, dj haffde thilsammen een søn, effter huilcken hun fick Biørnholm, dj haffde och thilsammen 2 døttre, den ene hede jomfru Jnger Andersdatter Huide, den 2 hede jomfru Magrete Huide.

Saa war der een, som hede her Otte Nielsen Rosenkrandtz aff Tange, hand trettede med fru Else Krogenosz, saa dj war tit thil herridtzting och landtzting thilsammen. Een gang sagde hun paa tinget: Her Otte, du tribulerer mig saa, at ieg nødes thil at giøre det ieg icke thil forn haffde tenckt. Han spurde, huad det war hun wilde giøre. Hun sagde, hun wilde giffte sig och tage den argeste schalck hun kunde finde j Danmarck, som hun kunde sette moed hannum med trette, thi hun war kee aff hansz trette. Saa satte hun sig j sin luchte wougn och og hiem thil Biørnholm; saa red hand strax effter hinde och sloe sig ind for hundene och komb op j hindes stue, och som hun stod j it speigl och tog aff sit hoffuedt, saa stod hand bag wid hende, saa hun saa hannum j speiglet; huilcken side hun saa thil, saa stod han paa den anden side. Saa wende hun sig om och sagde thil hannum: Her Otte, haffuer du nu icke nock trettet med mig och tribulerid mig och kommer nu her ind paa min gaard mig thil tradtz. Ney mend, Else lille, sagde hand, ieg kommer dig icke thil tradtz, men ieg kommer for det goede ord schyld, du sagde paa tinget, at du wilde giffte dig och tage dig den argeste schalck du kunde finde j Danmarck. Nu kand du ingen werre faa end mig, det wedstu selff best, huor lenge ieg haffuer trettet med dig och tribulered dig, wiltu nu haffue mig, saa er wor trette forligt. Da sagde hun hart ney, hun wilde icke haffue hannum, men paa det hun kunde nyde fred for hannum, da wilde hun giffue hannum sin eldste datter, jomfru Ingeborig Huide. Da sagde hand ney; hand wilde icke haffue hendisz datter, men hand wilde haffue hinde sielff. Hun sagde, hun war een gammel quinde, hun wilde icke giffte sig. Saa bleff hand hoes hende 3 eller 4 dage och gaff hinde saa goede ord, at hun loffuedt at wilde haffue hannum. Da sagde hun, at hun war 48 aar, schulde dj haffue børn sammen, da schulde dj snart giøre brøllup. Saa giorde dj brøllup det

[1]) Hofmästaren Erik Ottesen Rosenkrantz († 1503) till Björnholm företog 1477 den här omtalade friarfärden till kurfursten Ernst af Sachsens hof.

samme aar, och 40 wger der effter fick hun een datter, hede jomfru Anne Rosenkrandtz, bleff 12 aar gammel. Och der hun war 50 aar gammel, da føde hun een søn, och der hun fick ont med hannum, da sagde hun: Bliffuer ieg icke forløst j afften, da kommer ieg icke der fra, thi j morgen er ieg lige 50 aar gammel, och saa føde hun den søn, som war . . . her Erick Ottsen. . . .

Kong Hansz sende denne for:ne her Erick Otsen ud thil Landte Miszen effter frøcken Kiirsten, och hun komb her ind med 700 heste och 20 karme med fruer och jomfruer, och kong Christen och kong Hansz møtte dennum med 500 heste, och der kong Hansz kom thil wougnen och saa hende, da behaufluede hand hende inte, for hun war icke ret smuck. Saa red hand for oppaa Kiøbinghaffns slott och wilde icke ride for hendes wougn. Men kong Christen, hansz fader, red for hende thil slottedt. Saa sende kong Hansz bud effter her Erick Ottsen och sagde thil hannum: Her Erick, wi haffuer Jført osz det grimme frøcken her ind; ieg spurde Eder at, om hun war saa smuck som een aff Eders døttre, da sagde J:un kommer intet wed mine døttre, lige som hun war smuckere end Eders døttre. Da sagde her Erick, det haffde hand icke sagt, thi ieg kunde wel see, hun war icke saa smuck som een aff mine døttre; om kongen haffde icke forstaaed hannum ret, der kunde hand icke thil. Da suarede kongen: Gudtz trost, haffuer J wel ført hinde her ind, da förer hinde wel ud jgjen, wi wil icke haffue hende. Da suarede her Erick och sagde: Jeg sad paa Kalløe och fick Eders May:tt: breff, at jeg schulde komme thil Eder, och J befohl mig at drage ud thil Landte Miszen effter frøicken Kirsten, saa ieg tog det icke aff mig sielff; nu schal J haffue hende eller J schal rømme Danmarck och schal aldrig faa krone paa. Saa fick hand at haffue hende, dog hand holt meere aff een frue, hede fru Edelle Jernscheg, war lensmandens høstru paa Wordingborig, end aff dronningen. Slig een mand war for:ne her Erick Otsen, som war fød, der hansz moder war 50 aar gammel [1]).

Sällan eller aldrig har Sophia Brahes berättaregåfva framstått mera glänsande, hennes stil mera dramatiskt åskådlig än i dessa skildringar ur Rosenkrantzernas historia. När hon i sina släkt- och kopieböcker fyllde sida för sida med torra genealogiska uppräkningar, har säkerligen för hennes inre öga skymtat bild på bild, fyllande med verklighetens

---

[1]) Ofvanstående i Sophia Brahes stora kopiebok.

lif de tomma räckorna. Men endast sällan har hon som här i skrift bevarat de tankar, som kommo och gingo. Hon var och hon ville vara i främsta rummet släktboksförfattarinna – den stora berättareförmågan gick förlorad för efterverlden.

* * *

Det är endast ytterst sällan, som man i Sophia Brahes litterära kvarlåtenskap påträffar uttalanden, som öppna en inblick i hennes persons inre, i de stämningar och känslor, som genombäfvat henne. Hon har med nästan skygg ömtålighet hållit verlden borta därifrån. Men en och annan gång lyftes dock, om också halft ofrivilligt, en flik af slöjan.

När Sophia Brahe i sin stora släktbok nått fram till sina egna ättlingar, falla hennes ord om det andra i ordningen af Tage Thotts och Kirsten Ugerups barn: »Den anden hede Breyde Thott, jtt megett deiligt barnn, kom jndted thill allders.» Och för sina barnbarns barn utsätter hon icke blott åren, då de föddes, utan också dag och timslag. Om Rosenkrantzerna, till hvilka hon var knuten med släkt- och vänskapens band, är hon i sin stora släktbok utförligare än hon annars brukar; vid uppgiften om den lilla Lisbet Margretas födelse 1642 tillägger hon: »Gud beware hende,» och af farfadern, den lärde herr Holger, ger hon till och med en karakteristik: »Holger Rosenkrandtz till Rosenholm, Danmarcks riges raad, som er en meget from, fin, forstandigh och høylertt mand, hues lige icke nu er at finde.» Det är ord, som skarpt bryta af mot släktbokens öfriga monotona uppräkningar. Endast sällan är hon vidlyftig som här; en andra gång är, då hon egnar ett minnets ord åt sin »goede broder.» Om honom äro hennes ord: »Tyge Brahe hand war en megett lerd mand, och hade synderlig forfaringh vdj himelens loff och astronomia, som adschellige hans optegnellszer och schriffter der om nochszom wduiszer. Hand drogh selffwillig aff rigit, der hannd war j hans 51 aar med hustru och børn thill Pragh i Behmen, war der en thid lang wdj kejs-

zer Rudolphi den 2 bestilling wdj stoer achtt och anszeellsze och droeg icke vdj sit federne land igien.»

Äfven om Erik Lange och Sophia Brahes förhållande till honom finnas antydningar.

I hennes stora kopiebok midt bland släkträckorna möter plötsligen en sådan. Det är några rim, inflätade i en prosaberättelse. Ingen som läst Uranias dikt till Titan misstager sig om deras syftning, då han ur denna erinrar sig strofer som dessa:

»Ikke bekymre mig skal, at de, som burde mig trøste,
Hellere skade mig vil, sige mig piinlige ord.
Hvis ei, sige de, du var saa stærkt forelsket i Titan,
Sikkert en mægtig dig bød, sikkert en rigmand sin haand...
Embeder, godser og guld, derom kun lidet jeg spørger,
Thi din ene person gjælder mig meer end det alt.

Berättelsen i kopieboken lyder i all sin enkelhet:

Der war een gang een herremand war forloffuet med een schmuck frue, saa kom de paa een sal sammen, och kom mange stattelige, rige herremend paa salen och snachet med denne frue, men hand stod langt nedere j sallen, for hand war iche saa rig som de andere. Och hand war red, at de schulde fortrenge hannum hoes hinde. Saa gick der een hiort och een hind paa sallen, och hinden kom thil hannum. Saa klaped hand paa hinden och sagde dissze ord saa høijt, at hun hørde det:

O, du edelle hinde,
Hütte dich für die snelle winde,
Jagen sie dich, so wirstu gefangen,
So ist die liebe schwischen dich und mich zergangen.

Saa kom hiorten thil hinde. Da sagde hun:

Du edelle hirsch, sey nicht bange,
Die snelle winde sollen mich nicht fangen.
Jagen sie mich, so wil ich fliehen.
Dasz sol der edelle Hirsch wol sehen.

Dessa ord äro skrifna 1639. Sophia Brahe närmade sig då sitt 85 år. Men ännu i denna hennes ålders sena höst ha hennes tankar hvilat vid Erik Lange. Det är vid samma tid hon i det exemplar af Lisbet Bryskes släktbok, som stod

i hennes bibliotek, tecknar ett monogram, i hvilket man urskiljer bokstäfverna: E. L. S. B.

* * *

Den sista daterade anteckning af Sophia Brahe härrör från 1642. Året efter slöt hon sin långa lefnad. Hennes son herr Tage, som hon under senare åren sett som sin hembygds främste man, hemtade hennes kvarlefvor från Helsingör och stadde dem till hvila i Thottarnes grafkapell vid Torrlösa kyrka.

De kyrkliga minnesmärkena i Skåne hafva under det nittonde århundradet drabbats af en förstörelse, hvilken i pietetslös vandalism endast kan mäta sig med den som i den lutherska kyrkans första tider gick öfver landet. Äfven den lilla kyrkan uppe i Onsjö härad delade under detta tidsskede öde med så många andra. Sedan vid midten af århundradet en ny kyrka uppförts, blef den nedrifven, och några år senare kom ordningen äfven till Thottarnes grafkapell [1]. Murarne nedbrötos, de praktfulla sandstens- och marmorepitafierna vräktes i spillror, sarkofagerna och de dödes kvarlefvor skändades. Midt i grafhvalfvet stodo på en katafalk trenne kistor; i den längst åt venster stående fann man, när locket slogs af, bland ben och lemningar af svepningen också en väl bibehållen högra hand — en smal, fint formad kvinnohand. Handen var Sophia Brahes.

Lauritz Weibull.

[1] Jmfr bl. a. *C. G. Brunius*, Konstanteckningar under en resa år 1849, s. 7—12, och *N. M. Mandelgrens* uppsats i Svenska fornminnesföreningens tidskrift, I, 83—88. Kyrkoherde i Torrlösa var vid tiden för kapellets förstörande S. L. Bring, sedermera professor vid Lunds universitet.

(Tryckt i maj 1904).

Underrättelser.

Maj 1904.

— Den danske riksarkivarien *C. F. Bricka* har den 23 augusti 1903 aflidit vid 58 års ålder. Under en lång följd af år var han redaktör för Dansk Historisk tidskrift och gjorde sig däri särskildt bemärkt för sina om en lika skarpsinnig kritik som ett omfattande kunskapsförråd vittnande granskningar. Särskildt är emellertid hans namn knutet till det äfven för Skånes personalhistoria så betydelsefulla »Dansk Biografisk Lexikon», hvilket i honom räknar sin upphofsman och utgifvare. Det förunnades honom icke att upplefva detta verks fullbordan, men då döden kom, förelåg af hans hand planen äfven för de återstående bandens innehåll färdig.

— Till d:r C. F. Brickas efterträdare såsom riksarkivarie i Danmark har den utmärkte arkivkännaren och rättshistorikern d:r juris *V. A. Secher* blifvit utnämd.

— Det har hitintills herskat stor meningsskiljaktighet om hvar *Halöre*, där under forntiden i sagorna ofta omtalade marknader höllos, varit beläget. Orten har af de flesta väl icke minst på grund af namnlikheten ansetts identisk med det senare Helsingör; andra hafva ansett den belägen å samma plats som det nuvarande Köbenhavn eller ock i Hornbæks bukt vid mynningen af Esrom kanal. I en uppsats i Dansk historisk tidskrift har emellertid nu mag. art. Peter Lundbye icke utan framgång sökt häfda, att det af gammalt hållits en marknad på den halfö, där Skanör ligger, att denna marknad ursprungligen kallats Halöre eller Öre marknad, och att detta namn Halöre försvunnit, i och med det att sillmarknaden framkallat staden Skanörs uppbyggande. Han genomgår kritiskt alla de ställen i sagorna, som omtala Halöre marknad. En antydan om, att namnet Skanör är af förhållandevis sent ursprung, finner han

däri, att i de äldsta handelsprivilegierna, som beröra sillmarknaden, begagnas om denna ett uttryck sådant som »nundinæ scanienses».

— *Valleberga kyrka.* Sedan Valleberga församling hos Kungl. Maj:t anhållit om tillstånd att nedrifva sin i så många afseenden intressanta medeltidskyrka, har Vitterhetsakademien i infordradt utlåtande hemställt om afslag å denna anhållan. Församlingen vidhåller emellertid sin en gång uttalade mening, och faran för ett upprepande af de sorgliga fallen Bunkeflo, Fuglie och Simris synes onekligen hotande. Oron för att den planlagda förstörelsen skall blifva en verklighet har gifvit sig mera än ett uttryck; att den äfven finnes på andra sidan Sundet visar följande till riksantikvarien Hildebrand ingångna adress, daterad Köbenhavn den 4 januari 1904:

»Underrättelsen, att man har för afsigt att rifva Valleberga kyrka i Ingelstads härad, föranleder oss att rikta ett gemensamt uttalande till Eder, herr riksantikvarie, som alltid har kämpat till det yttersta för bevarandet af Nordens gamla och värdefulla historiska och arkitektoniska minnesmärken, med anhållan att Ni ville göra det yttersta också för att bevara den märkliga byggnad, om hvilken här är tal.

Att vi drista taga detta steg, det beror först och främst på hänsyn till den stora betydelse detta gamla kyrkliga minnesmärke har. Det är ju icke endast en urgammal romansk kyrkbyggnad, med talrika spår af den ursprungliga utsmyckningen, med de gamla rundbågsdörrarna, korbågen, altarnischer, gesims och sockel i ursprungligt skick samt med spår af de ursprungliga fönstren, utan denna kyrka är därjämte till sin grundform så egendomlig och enastående, att dess rifning skulle vara en oersättlig förlust för kännedomen om Nordens romanska byggnadskonst. Det mäktiga centraltornet och den kolossala murtjockleken i den icke stora kyrkan göra denna till en så egendomlig byggnad, att man svårligen kan uppvisa dess släktskap med någon annan kyrklig byggnadsform i Norden.

I förvissning att denna vår framställning skall väcka Er fulla sympati och anslutning, teckna vi med högaktning:

Mollerup, museidirektör, H. C. Amberg, professor, arkitekt, P. Hauberg, museiinspektör, L. Fenger, professor, stadsarkitekt, Martin Borch, arkitekt, k. byggnadsinspektör, A. Clemmensen, arkitekt, Hans J. Holm, professor i byggnadskonst vid konstakademien, M. Nyrop, arkitekt, Storck, professor, arkitekt, Mathiesen, arkitekt».

— Den på sluttningen af Romeleåsen belägna *Göddelöfs kyrka*, har sedan någon tid varit i behof af restaurering, och planen till en sådan har nu blifvit uppgjord af intendenten vid Kulturhistoriska muséet i Lund G. J:son Karlin samt i församlingens kyrkoråd framlagd af kontraktsprosten Gust. Strömer och baron A. A:son Gyllenkrok på Björnstorp. Församlingen har enhälligt godkänt restaureringsplanen, som nu föreligger till Kungl. Maj:ts godkännande.

Då denna restaureringsplan synes oss i sin mån vara ett uttryck för en ny tids dess bättre förändrade uppfattning i frågan, om skyddandet af minnesmärkena från det förflutna, torde några ord om densamma här vara på sin plats.

Hvad först beträffar kyrkans allmänna plan föreslås det afskilda vapenhuset i söder genom borttagande af väggen under en af hvalfbågarne förenadt med skeppet och samtidigt en ny sakristia uppförd på norra sidan af kyrkan. Härigenom skulle byggnadens yttre komma att vinna full jämvikt. För att något höja kyrkans kor öfver skeppet och förbättra det inre perspektivet framhålles lämpligheten af en yttre afskacktning i samband med en liknande sänkning af golfvet inne i kyrkan. Bland öfriga föreslagna ändringar märkas: förstärkning af grundmuren i kyrkans östra del, borttagande af den missprydande sträfvan i tornets sydvestra hörn och inläggande af bjelkloft såväl i tillbyggnaden mot norr som i det gamla vapenhuset.

Det är tydligt, att man här i väsendtligaste mån sökt respektera den gamla byggnadens historia, på samma gång som man äfven sökt tillgodose de moderna krafven på ett gudshus.

För att sätta inredningen så mycket som möjligt i samklang med byggnaden, har man till kyrkan förvärfvat ett altarskåp från slutet af medeltiden, hvilket förut haft sin plats i en kyrka i Slesvig. Åt altarskrank liksom åt orgel med tillhörande balustrad afses att gifva en utstyrsel, som helt ansluter sig till altarets stil. Den gamla predikstolen från 1580 behålles och kompletteras med skulpterad baldakin och fot samt med evangelistbilder i korgens fyra hörn, bänkinredningen bringas i öfverensstämmelse med predikstolen med begagnande af motiv från en öppen brudstol, fordom tillhörig Vestra Vemmenhögs kyrka, och såsom dopfunt uppställes en kopia i sandsten af någon romansk skånsk funt; hvalfven dekoreras i skånsk kyrkomålningsstil från 1400-talet.

Förslaget till restaurering afslutas med följande ord:

»Kommitterade afse med sitt förslag till kyrkans värdiga inre utsmyckning en trogen anslutning till de skeden densamma

i sin byggnadshistoria genomlupit. Dopfunten skall alltså representera hennes första period, den romanska stilen, om hvilken de öfver de nedre korshvalfven sig resande murarna och den i en af dessa ännu befintliga fönsternischen tala. Hvalfvens och murarnes dekorering samt altare och orgel representera medeltidens slutskede, hvilket slog de första korshvalfven, uppförde tornet och det äldsta vapenhuset; predikstol, bänkinredning och dopfat det till stadga hunna reformationsårhundradets kyrkliga konst, som i stället för det gamla koret och därtill hörande absis skapat de tvenne nuvarande östra korshvalfven och påbyggt vapenhuset.»

— *Gumlösa kyrka*, den äldsta daterade tegelkyrka i Norden, hvilken 1191 invigdes af ärkebiskop Absalon, härjades den 26 mars d. å. af en eldsvåda. Branden utbröt i Sinclairsholms närbelägna ladugårdskomplex och spred sig under rådande blåst utan att några räddningsåtgärder kunde vidtagas efter en timmes förlopp till kyrkan. Taket afbrann fullständigt, murarne skadades här och hvar, men de sjuhundraåriga hvalfven motstodo eldens raseri. Det var, såsom det blifvit påvisadt, icke första gången de så gjorde: när Gustaf II Adolf på sitt härjningståg till Skåne 1612 stack brandfacklan i detta tempel, visade dessa hvalf för första gången sin fasthet.

Kyrkans inventarier blefvo till någon del förstörda. Äfven den dyrbara romanska dopfunten skadades något.

— En byggmästare i Malmö, C. L. Müller, har våren 1904 haft djerfheten ingifva anbud om att mot 400,000 kronor få inköpa det kronan tillhöriga jordområde i Malmö, som är upplåtet åt Centralfängelset därstädes, jemte till detta hörande byggnader. Visserligen hade anbudsgifvaren förklarat, att sjelfva *Malmöhus* icke skulle komma att rifvas, utan eventuelt upplåtas för inrymmande af muséer och samlingar, men vallarne och grafvarne ville han låta rasera, och det gamla slottet skulle inklämmas mellan rader af moderna hyreskaserner — »stilfulla hus», såsom det hette, »innehållande lägenheter för större och mindre familjer». Fångvårdsstyrelsen, som närmast haft att afge yttrande öfver detta anbud, tillstyrkte till allmän förvåning utan någon reservation detsamma. Vandaliseringsplanen har emellertid nu lyckligen blifvit tillbakavisad, i det regeringen förklarat, att förevarande köpeanbud icke föranleder till någon åtgärd.

Då emellertid fångvårdsstyrelsen upprepade gånger framhållit, att fängelset i Malmö är för sitt ändamål föga lämp-

ligt, har regeringen ansett det böra tagas i öfvervägande, huruvida fängelset, om antagligt köpeanbud erhålles, bör försäljas. Men då den del af detsamma, som utgöres af Malmöhus, är af beskaffenhet att böra såsom historiskt minnesmärke bevaras, har länsstyrelsen i Malmö fått i uppdrag att inkomma med utlåtande om huru vid en eventuel försäljning af fängelset lämpligen bör förfaras med slottsbyggnaden, och huru stort område däromkring, som bör lemnas obebyggdt.

Huru än denna fråga kommer att lösas, för de flesta står det utan tvifvel såsom önskemål, att tillfälle måtte kunna beredas staden Malmö att för skäligt pris förvärfva slottet med tilliggande område. Sedan ett par år tillbaka hafva också ansträngningar blifvit gjorda i detta syfte, men det köpeanbud, som i sammanhang härmed afgafs, föranledde icke till någon Kungl. Maj:ts åtgärd, då det ansågs vara allt för lågt. Man må nu hoppas, att sedan frågan kommit i ett nytt läge, den genom samverkan mellan regeringen och staden må kunna föras till en lycklig utgång. Det gäller här att med bevarande äfven af den närmaste omgifningen på varaktigt sätt trygga existensen af den byggnad, hvilken vid sidan af Glimmingehus står som det kanske främsta minnesmärket af den profana byggnadskonsten i Skåne under medeltiden.

— I Ord och Bild 1904 har professor Otto Lindfors lemnat en orienterande skildring af »*Talis Qvalis ungdom i Lund*», och i denna särskildt uppehållit sig vid den omgifning, i hvilken skalden lefde.

— *Det store kongelige Bibliothek i København* har begynt utgifvandet af en katalog öfver sina handskrifter rörande Norden, särskildt Danmark. Ett första band, redigeradt af E. Gigas, har 1903 utkommit och innehåller förteckning öfver bibliotekets handskrifter rörande Nordens topografi, statsförhållanden och historia samt Danmarks topografi m. m. Det ligger i sakens natur, att talrika handlingar till Skånes historia här äro upptagna. Men ohistoriskt nog kommer förteckningen öfver flertalet af dessa handlingar från dansk tid först att inflyta under rubriken Sverige, och har alltså sparats till ett senare band.

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIFVEN AF

LAURITZ WEIBULL.

BAND 2. HÄFTE 3.

LUND
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1904.

Nogle Optegnelser om Lunds Domkirke.

Ærede Hr. Arkivar!

De har önsket, at jeg skulde meddele Dem et Par Iagttagelser og Formodninger vedrörende Lunds Domkirke, hvilket jeg ogsaa herved gör. Dog sker det ikke uden nogen Betænkelighed. Til at beherske et Emne kræves ikke blot en dyb Indsigt i det, men ogsaa et Overblik over det; ingen af Delene tör jeg med Sandhed sige om mit Forhold til Lunds Domkirke. Som De ved, har jeg to Gange besögt Domkirken, begge Gange kunde jeg et Par Dage glæde mig ved den gamle Kirkes Selskab. Mit förste Besög i Lund faldt ved Midsommertid, da Lysforholdene var saa gode, som man vel kunde önske sig dem; ved samme Lejlighed saa jeg et og andet af det övrige Skaanes tidlig middelalderlige Bygningskunst og Billedkunst. Under mit andet Ophold i Lund (Marts 1904) var Lysforholdene inde i Kirken ikke fuldt saa gunstige; dog var Kirkens udvendige Skulpturer og Billedhuggerarbejderne inde i Tværskibet naturligvis godt belyste. Efter min Hjemkomst har jeg gennemset mine Optegnelser fra min förste Rejse, og jeg saa da, at Resultaterne fra mit andet Ophold i Lund stemmer nöje overens med Resultaterne fra min tidligere Rejse, hvilket ikke kan andet end bestyrke mig selv i, at mine Anskuelser er rigtige, selv om dette ikke har overbevisende Kraft overfor andre.

Forhaabenlig vil De da billige, at mine Meddelelser fremkommer ganske fordringslöst, i Form af en Henvendelse Mand og Mand imellem. Paa anden Maade kan jeg ikke tænke mig dem offenliggjorte, thi til at udtömme Emnet vilde

der kræves et ganske anderledes langvarigt Studieophold i Lund, end jeg har kunnet göre. Det efterfölgende maa kun betragtes som et beskedent Bidrag til Opfattelsen af Domkirkens Bygningshistorie ud fra et Udgangspunkt, som hidtil ikke er taget. Oprindelig var det min Hensigt alene at behandle Domkirkens rige middelalderlige Skulpturer, idet jeg mente, at der ikke var synderlig nyt at sige om Domkirkens Arkitektur, men ved at se paa Sagerne og tænke over dem er jeg dog kommet til den Opfattelse, at dette paa ingen Maade er Tilfældet.

Jeg tilstaar, at jeg misunder de lundensiske Videnskabsmænd. Hvilken herlig kunsthistorisk Opgave har de ikke daglig for Øje i den gamle Domkirke! Hvilken Opgave vilde det ikke være for en Kunsthistoriker at finde dens Rödder i europæisk Bygningskunst og paavise, hvorledes Domkirken paa sin Side skyder friske Skud ud over hele Skaanes Land. Hvilke prægtige Opgaver for Iagttagelsesevnen, Skarpsindigheden og Kombinationsevnen! Men til at löse disse Opgaver kræves der — foruden personlige Forudsætninger — det meste af et Menneskes Liv. Man maatte ikke være bange for at sætte sine klare Øjne og sit Hjærteblod som Indsats. Her fra Danmark har vi i Jacob Helms' Monografi over Ribe Domkirke en saadan Lösning af en kunsthistorisk Opgave. Hvis de fölgende Linier kunde bidrage sit til, at en lundensisk Videnskabsmand gjorde et lignende Arbejde for Lunds Domkirkes Vedkommende, vilde de ikke være skrevne helt forgæves.

I.

Det er ikke vanskeligt at forstaa, at Sagnet om en overnaturlig Bygmester har kunnet knytte sig til Lunds Domkirke. Paa en Tid, hvor det menneskelige Snille havde sat sig andre Opgaver, eller ringere Opgaver, maatte den mægtige, vidt synende Domkirke forekomme et Vidunderværk, der ikke var opfört af Mennesker, saaledes som man da kendte dem. Paa lignende Maade som Grækerne tænkte sig de »mykeniske« Murværker opförte af Kykloper, tænkte ogsaa

Saxo (ed. Müller. I, p. 19—20) sig Oldtidens vældige Stengrave opförte af Jætter, uagtet de talrige Kirker, der rejstes i Danmark paa Saxos Tid, strengt taget vidnede om större Snille og mere Arbejde end Oldtidens Stengrave.

Ved Kallundborg Kirke, hvor det aabenbart er den dristige, ja dumdristige Konstruktion af det mægtige Midttaarn over de fire slanke Stensöjler, der har gjort at Sagnet om en overnaturlig Bygmester har kunnet faa Fodfæste, er det atter Fin, der bygger, men Bygherren er Esbern Snare. Paa samme Maade som St. Laurentius i Lund faar ogsaa Esbern Snare Troldens Navn at vide, og han nævner det, da Fin kommer flyvende med den sidste halve Stenpille til Kirken. Trolden foer da bort gennem Luften med Brudstykket af Stenpillen; og derfor — föjes der til — staar Kirken kun paa tre og en halv Stenpille (Thiele, Danske Folkesagn. I (1820) S. 45—46).

Det gör den selvfölgelig ikke; men ogsaa ved andre Kirker, der er opförte af en Trold — han hedde nu Fin eller andet — mener man at kunne henvise til synlige Spor af den Virkning, som Nævnelsen af Troldens Navn har fremkaldt. Snart er det et Par manglende Sten i Kirkemuren; ingen kan faa Sten til at sidde fast i Hullet; snart er der Spor af Jættens Fingre paa Kirkemuren, snart har han i sin Forbitrelse og Skuffelse slynget store Sten mod Kirken for at tilintetgöre sit Værk.

Det er ikke her Meningen at give en Oversigt over, paa hvilke Steder i nordiske Sagn en Trold optræder som Kirkebygger [1]), eller forsöge at udrede Sagnets Traade. Enhver

[1]) Paa min Forespörgsel har Folkloristen Hr. Pastor emeritus, Dr. H. F. Feilberg haft den Godhed at meddele mig en Række Litteraturhenvisninger, som hidsættes her: Afzelius, Svenska Folkets Sago-Häfder [2]. III (1845), S. 96 ff. — K. Müllenhoff, Sagen, Märchen und Lieder der Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg (1845), S. 299; Anm. S. 602. — Ión Árnason, Íslenzkar Þjóðsögur og Æfintýri. I (1862), S. 58; smlgn. Adeline Rittershaus, Die neuisländischen Volksmärchen (1902), S. 327. — Evald Tang Kristensen, Iyske Folkeminder, især fra Hammerum Herred. III (1876), S. 91—92. — Samme Forf., Danske Sagn. III (1895), S. 181—194. — Svenska Fornminnes-

gör vist bedst i at holde sig indenfor sin Videnskabs Omraade, og til at finde sig til Rette i saa fint et Spindelvæv, som et Sagn er, hörer der sikkert baade et skarpt og övet Öje og en let Haand. Her skal blot göres opmærksom paa, at det bestandig er Troldens Navn, der skal gættes, medens det, som skal gives, hvis Navnet ikke gættes, er noget forskelligt. Det kan være Bygherrens lille Sön, Bygherren selv, hans Öjne og hans Hjærte; flere Steder er det — saaledes som i Lund — ogsaa Sol og Maane. Naar Sol og Maane er kommet ind i Forholdet mellem Bygherren og Trolden, skyldes dette vel — hvad ogsaa andre har gjort opmærksom paa (Afzelius, Anf. Skr. — L. Helveg, Den danske Kirkes Historie för Reformationen. I, S. 235—236) — en Paavirkning fra den yngre Eddas Beretning om Asernes Pagt med Jætten (Edda Snorra Sturlusonar. I (1848), S. 132—136), thi medens Sol og Maane giver god Mening, naar Guderne er Arbejdsgivere, er disse Himmellegemer jo mindre paa deres Plads, naar det er en almindelig dödelig, der skal have et Arbejde udfört.

Der er det ejendommelige ved den Slags gamle Sagn, at de idelig skyder Knop, ikke blot i Menigmands og Digteres Fantasi, men ogsaa hos lærde Videnskabsmænd. Vistnok det seneste Vidnesbyrd om Fin-Sagnets Evne til poetisk Knopskydning har man i A. D. Jörgensens Værk om Den nordiske Kirkes Grundlæggelse. Her hedder det S. 901—902 smukt i Anledning af Biskop Hermans Ligsten i Krypten: »Saaledes staar [ɔ: egenlig ligger] hans Billede endnu den Dag idag overfor Trolden Fin, det er Kirkens tvende Bygningsmænd; den ene byggede Stenhuset af en ond Vilje, den anden grundlagde dens Frihed og forberedte dens store Fremtid. Men medens Trolden er lænket til sin Stenpille, lægger de frigörende Ord [ɔ: Indskriften paa Ligstenen] sig omkring Biskoppens Billed og löfter Sindet op over Lönkirkens Tusmörke» o. s. v.

---

föreningens Tidskrift. V (1881—83), S. 178 (Johan Nordlander). — H. Nielsen Tvedten, Sagn fra Telemarken (1891), S. 70—73. — O. Nicolaysen, Fra Nordlands Fortid (1891), S. 15. — Jfr H. F. Feilberg, Ordbog over jyske Almuesmål. I, S. 288 (Find); II, S. 125 (Kirke).

Naturligvis mener hverken A. D. Jörgensen eller andre, der har skrevet om Domkirken, lige fra Jens Lauridsens Tid, at Sagnet om St. Laurentius og Trolden virkelig kunde gaa tilbage til Tiden for Kryptens Opförelse. Da Krypten i Begyndelsen af det 12. Aarhundrede blev bygget, vidste man altfor vel, at St. Laurentius havde lidt Martyrdöden i Rom for over 800 siden; fölgelig kunde han ikke slutte Over-

enskomst med Trolden i Lund. Men, som det fremgaar af de ovenfor citerede Sætninger, gaar Jörgensen ud fra den Forudsætning, at Sagnet virkelig er faldet i god Jord i Domkirkens Krypt, eller med andre Ord: *at de tre Figurer, der er udhugne i eet med to af Söjleskafterne i Domkirkens Krypt, virkelig er mente som Fremstillinger af onde, bundne Magter.* En nöjere Undersögelse af selve Figurerne viser imidlertid, at denne Forudsætning er urigtig.

Kraftig og anselig af Skikkelse, men tung og plump er den Mand, der staar ved den nordlige Söjle. Paa Födderne har han plumpe Sko, og han bærer en ulden Kofte, der naar ham til Læggene; bagtil har den Sköder, og mellem Sköderne og under de for Haandleddene vide Ærmer ser man en finere Underklædning. Det brede Bælte, der er knytet fortil, har langt nedhængende Ender. Dette lange Bælte, der uden Tvivl har hört til Samtidens Dragt, finder man paa det samtidige Granitrelief af Korsnedtagelsen over den söndre Portal (»Kathoveddören») paa Ribe Domkirke. Det bæres her af Josef af Arimathæa, der stötter Kristi döde Legeme, som er lösnet fra Korstræet. (En utilstrækkelig Gengivelse i Helms' Værk paa Tavle VII). Manden i Lund er haarfager; hans lange Hovedhaar falder ham ned over Skuldrene, og det er kröllet for Enderne, og hans lange klöftede Skæg er sirlig ordnet. Man har været ond ved hans Ansigt; Næsen har man slaaet af. Og dog har dette Ansigt under den lave, ludende Pande, mellem de brede Kindben, endnu i sin ödelagte Tilstand bevaret et ejendommeligt, næsten gribende Præg af Alvor og Indstændighed. Han har slaaet begge sine Arme om Söjleskaftet og klamrer sig til Söjlen, idet han drejer Hovedet om mod den, der træder ned i Krypten. Rör ikke ved den Kirke, hvis Söjle jeg opretholder med hele min Kraft, — det er det Skikkelsen synes at sige.

Kvinden henne ved den söndre Söjle sidder paa Hug og klamrer sig med Benene fast til Söjleskaftet. Efter vore Dages Begreber om Kvindelighed er denne Stilling jo ikke synderlig anstandsfuld, men man maa huske paa, at Datidens skaanske Befolknings Sæder har været meget ligefremme. Hendes Dragt ligner Mandens, dog er hendes Bælte smallere, og bagpaa er det prydet med en Slags Agraf. De lange Bælteender har hun bundet om Söjleskaftet, og ikke nok hermed: hun har ogsaa slaaet et Tov om Söjlens Skaft og griber om Tovet med begge Hænder.

Sit Barn har hun taget med ned i Kryptkirken, og da begge Moderens Hænder er optagne, maa Barnet holde sig

saa godt fast ved Moderen, som det formaar. Det klamrer sig til hendes höjre Underarm, idet dets Arm er skudt ind mellem Söjleskaftet og Moderens Arm, og det holder sig desuden fast ved en Lok af hendes Haar. Denne Bevægelse er ikke til at tage fejl af, selv om den plejer at være banlyst fra vore Dages Barnekamre, men man maa stadig huske paa, at naar selve Erkebiskop Asser i Fölge et samtidigt

Vidnesbyrd i sin ydre Optræden var lige saa bondsk som Venderne, saa kan man ikke vente synderlig slebne Manerer blandt Börnene i hans Menighed.

Jeg ved naturligvis ikke, hvorledes en Trold ser ud, ikke heller — hvad der i denne Sammenhang har större Betydning — hvorledes man paa Erkebiskop Assers Tid i Lund har forestillet sig Troldes Udseende, men at man har tænkt sig en Trold höj og kraftig, haarfager og langskægget,

dertil vel friseret og godt paaklædt, det maa paa Forhaand forekomme lidet sandsynligt. Ydermere er det vistnok utænkeligt og uden Sidestykke, at man i en kristen Kirke anbringer en hel Troldefamilie paa Hæderspladsen i Krypten. Udenpaa Kirken, over Portalerne, paa Taarnene sætter man de onde Magter; udenfor Kirken driver de deres Spil. Kommer de ind i Kirken, fejes de hen i Afkroge eller fremstilles som overvundne. Paa Skaftet af den Söjle, der i Krypten under Domkirken i Freising bærer Höjalteret, ser man Mennesker i Kamp med Drager, det kristne Menneske, der kæmper med det Onde [1]). Hvis Figurerne i Lunds Kryptkirke skulde forestille onde Magter, var de sikkert aldrig blevet fremstillet som gode, pæne Mennesker.

Den, der har set megen og forskelligartet Billedkunst, og som fordomsfri træder hen foran Krypt-Figurerne, kan forövrig ikke et Öjeblik være i Tvivl om, at Billederne, saa langt fra at være Spottebilleder, netop er mente som lige det modsatte: *Ærebilleder*. Der er i Virkeligheden ikke et eneste Træk som kunde tyde paa, at det er Spottebilleder; det er ganske vist raa og enfoldige Værker, men Meningen med dem er klar nok. Ej heller er der et eneste Træk som berettiger til den Antagelse, at Figurerne över deres Gerning mod deres Vilie, at de er lænkede til Söjlerne, eller at de vil omstyrte Söjlerne. Tværtimod er det meget naivt og voldsomt udtrykt, at de lægger hele deres Kraft ind paa at stötte Söjlerne, hjælpe med til at bære Kirken.

Til Punkt og Prikke at oplyse, hvad Asser og hans Stenhugger har ment med at anbringe de tre Skikkelser ved Kryptens Söjler, lader sig nu vel næppe göre; saa vidt jeg ved kendes der ikke fra andre kirkelige Mindesmærker ganske tilsvarende Figurer. Men naar man lægger Mærke til, at Billederne forestiller en Mand, en Kvinde og et Barn, ligger den Antagelse meget nær, at Billederne skal vise *den nordiske Menighed,* Ung og Gammel, Forældre og Börn, som

---

[1]) Ad. Goldschmidt, Der Albani-Psalter. S. 68—70.

hjælper med til at stötte den kristne Kirkebygning i deres Land. Her kunde man ogsaa minde om, hvad Adam af Bremen fortæller om en af Assers Forgængere, den nidkære Biskop Egin. Ved sin Flammetale havde han gjort et saa stærkt Indtryk paa Hedningerne, at de sönderknuste tilböd ham deres Ejendele. Han opfordrede dem da til at bygge Kirker og öve Barmhjærtighed. Beretningen, der ogsaa under et andet Synspunkt er værd at bemærke, idet den viser, hvorledes den kristne Kirke har bygget paa det sönderknuste og blödgjorte Menneskesind, medens de hedenske Hövdinger kun »stolede paa deres egen Kraft», denne Beretning kan tjene som en Slags Kommentar til Kryptens Billeder, kun med den Forskel, at Manden og Kvinden i Krypten ikke er angergivne og ydmyge, men rögter deres Dont stolt og frivillig. Man kan opfatte dem som verdslige »Stiftere», saaledes som de senere saa ofte fremstilles i Kirkerne; men der er dog aabenbart næppe tænkt paa bestemte Personligheder. Det er snarest typiske Billeder, bag hvilke der aabner sig Perspektiver ud til Landets kristne og gavmilde Befolkning, Familie ved Familie.

Er saaledes det uværdige Troldenavn — forhaabenlig for bestandig — borttaget fra disse Billeder af gode Nordboer, saa kommer et andet Spörgsmaal: hvornaar er det blevet fæstet paa dem? Saa længe den plumpe, kluntede romanske Figurstil herskede i Norden, kan man næppe have misforstaaet Billederne; först i den senere Middelalder, da den blödere og vegere »gotiske» Figurstil naaede herop, kan man være kommet paa Kant med Billedernes oprindelige Mening. Imidlertid kendte man dog under Katolicismen ved Domkirken altfor godt St. Laurentius — Domkirkens Skytsherre — og hans Virksomhed, til at Sagnet i hvert Fald fra Domgejstlighedens Side skulde kunne faa noget Medhold. At det har kunnet dannes og krystalliseres om Kryptfigurerne allerede under Katolicismen, skal alligevel ikke benægtes. Hvad vilde Middelalderen være uden Legendedannelse? Saa meget er i hvert Fald sikkert, at Sagnet förste Gang er bogfört i

Jens Lauridsen Wolfs Encomion 1634, og at det i det 18. Aarhundrede har været almindelig bekendt [1]).

Domkirkens Krypt er Erkebiskop Assers Værk. Naar man trænger ind i dens kunstneriske Hemmeligheder, trænger man ogsaa ind i enkelte Sider af Erkebiskoppens Væsen. Lav og trykket er den i Forhold til sin betydelige Udtrækning, bondeagtig plump i Enkelthederne. Det var i Begyndelsen af det 12. Aarhundrede allerede forældet at maskere Söjleskafterne saaledes, som det er gjort i Krypten, med Zigzagmönstre, Spiralsnoninger, Puder o. s. v. At Asser har haft en fremmed Stenhugger (eller flere) i sin Tjeneste har man efter mit Skön et Vidnesbyrd om i Kapitælet over Mandsfiguren i Krypten. Bredt og djærvt som dette Tærningkapitæls Rankeværk og Figurer er behandlede, skiller det sig meget tydelig ud fra alle Skulpturerne i Overkirken, og det er efter min Opfattelse samtidigt med Krypten, ɔ: fra förste Fjerdedel af det 12. Aarhundrede. I stilistisk Henseende kan det jævnföres med Gunildskorset i Nationalmuseet i København (smlgn. min Udgave af Lübkes Kunsthistorie. I, S. 409; Weilbach, Nyt dansk Kunstnerlexikon. Under Liutger), der er udfört af en vis Liutger for Svend Estridsens Datter Gunild, som forresten kun kendes fra Korsets Indskrift. Dette Kors kan være skaaret i Slutningen af det 11. Aarhundrede, men det kan jo ogsaa være fra Begyndelsen af det 12. Aarhundrede, og efter Figurstilen at dömme skulde jeg antage, at det virkelig först er fra 12. Aarhundrede. Liutger har aabenbart lært sin Kunst i Rhinegnene [2]).

Saa dunkelt der end er mellem Söjleskoven i Assers Krypt, kaster den dog Lys hen over et nærliggende romansk Bygningsværk, nemlig Forhallen ved Dalby Kirke. Naar det

---

[1]) I Holbergs Peder Paars siger den kloge Gunnild: Jeg kiender nok Find Trold, jeg skal ham strax hidstevne, — Han skal her for en Dag, end skulde Jorden revne. Hvortil der i en Anmærkning föjes: »Saaledes heedte og det Trold, som bygde Lunds Domkirke.» (Liebenbergs Udg. Kbhvn. 1855. S. 143)

[2]) Har de Foldekapitæler, der nu er henlagte ved Kryptens sydvestlige Væg, ikke oprindelig været anvendte i den ældre Domkirke, den, der endnu ikke var fuldfört 1085?

engang er sagt, at *Dalby Kirkes Forhal er en Aflægger af Domkirkens Krypt,* vil der vel næppe behöves nogen anden Begrundelse herfor end en simpel Henvisning til de to Bygningsdele. At Forhallen er den yngre Söster, tör man sikkert slutte deraf, at medens Söjlerne i Domkirkens Krypt mangler Hjörneblade, har Forhallens Söjler allerede faaet Hjörneblade, ligesom Kryptsöjlerne i Viborg Domkirke. Men en Sammenligning mellem de to Bygningsdele viser ogsaa, at man i Dalby har kunnet stryge det plumpe bort, der klæber ved Krypten, og det er lykkedes Kunstneren i Forhallen at skabe saa pynteligt, saa underholdende og fantasifuldt et lille plastisk-arkitektonisk Værk, som der vist ikke findes Mage til i Nordens romanske Bygningskunst. Forhallen og det vestlige Kor, der formodes at have staaet i Forbindelse med den, er altsaa yngre Tilföjelser til Korskirken i Dalby. Vil man have Tiden for dette Vestpartis Opförelse noget nærmere bestemt, synes Brudstykkerne af et Söjlehoved, der fra Dalby er kommet til det historiske Museum i Lund, at give en Oplysning. Paa et af Brudstykkerne er nemlig Ordene Henricus imperator indhuggede. Stenhuggeren kan have tænkt enten paa Kejser Henrik V, der döde i Utrecht 1125, eller paa Kejser Henrik II, der blev kanoniseret 1146. Disse to Aarstal turde angive det omtrentlige Tidsrum, indenfor hvilket Forhallen er blevet opfört, *efterat* Domkirkens Krypt var blevet bygget, men *för* Höjkoret var blevet indviet.

II.

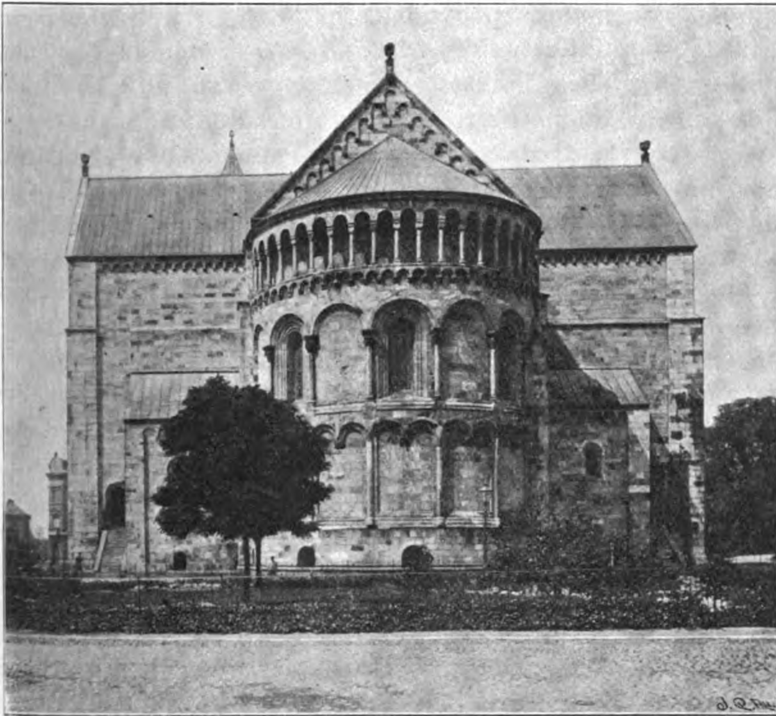
Selv om man ikke vidste, at Hovedalteret i Krypten var blevet indviet 1123, medens Höjkorets Hovedalter ovenover indviedes 1145, og at Lund i Mellemtiden havde faaet en ny Erkebiskop, saa kunde man — forekommer det mig — alene ved at betragte Domkirkens Absis udvendig fra slutte sig til, at Kirken maatte være udfört i forskellige Perioder og under skiftende kunstnerisk Ledelse. Thi de to syvfags Stokværker ovenover Kryptens fem Lysaabninger er tilföjede uden Hen-

syn til disse sidste. Intetsteds ligger Kryptens Vinduer enten midt for en Blinding eller lige under et Fodstykke, om man end har tilstræbt nogen Regelmæsssighed indenfor Uregelmæssigheden. Fölgen er den, at naar man for Öjet samler Indtrykket af Kryptens Vinduer med Indtrykket af de to Stokværker derover, er det, som om Absidens Fodstykke glider ud og forvirres, medens de to Stokværker samler sig til en Helhed. For at faa sine Anskuelser frem har Mesteren for disse to Stokværker resolut skudt den ældre Kunstners Fodstykke bort, og nægtes skal det ikke, at hans to maskerede Stokværker gör en kraftig, herlig Virkning; i det nederste er Linieflugten rappere, i det överste sindigere. Det nederste Stokværk hæver sig som med tunge, hurtige Vingeslag, det andet Stokværk löfter sig lettere, til en roligere, langsommere Linieflugt. Det er gjort af en fremragende Kunstner; selv om han maaske har modtaget Indtryk fra Rhinegnenes Arkitektur, er hans Arbejde — saa vidt vi nu kan dömme — dog ikke nogen Gentagelse af noget nu kendt romansk Bygningsværk.

Domkirkens Krypt er altsaa opfört i een Stöbning; naar Otto af Bambergs Sendebud skrev, at Kirkerne i Skaane (og Standsfolks Huse) var humiles ac vili schemate, er Assers Krypt indeslutet i denne nedsættende Dom; den staar heller ikke paa Höjde med den samtidige europæiske Bygningskunst, den er kommet et hundrede Aar for sent til Verden. Men vi vilde i vore Dage grumme nödig undvære denne sære og sælsomme Sildefödning. De to Absis-Stokværker derimod har fuldt ud været paa Höjde med den samtidige europæiske Bygningskunst. Man tager derfor maaske ikke fejl, naar man opfatter hin Mand med det fremmedklingende Navn, Donatus, hvis Dödsdag er indfört i Lunds Domkirkes Gavebog i anden Trediedel af det 12. Aarhundrede, som Lederen af den Del af Domkirken, der stod færdig ved Indvielsen 1145, selv om man ikke vil oversætte magister operis just ved *Bygmester*, men med Höyen (Danske Mindermærker. I. Teksten til Viborg Domkirke. S. 49. Anm. 1) jævnföre det med det franske maistre d'oeuvre

og gengive det ved Bygningsinspektör. At Donatus imidlertid opfattedes som den, der havde det kunstneriske Ansvar for en Del af Domkirken, fremgaar dog utvivlsomt af Nekrologiets Betegnelse af ham som architectus, og at Krypten og de to Absis-Stokværker ikke er opstaaede under samme kunstneriske Ledelse, skulde det foregaaende have vist.

Til dette Bygningsafsnit har sikkert ogsaa Buefrisen

hört som Afslutning, uagtet den ikke er bragt i regelmæssig Linieforbindelse med de to Stokværker; men den svarer i Karakteren ganske til disse. Frisen er gentaget paa den c. 1178 opförte Vä Klosterkirke, der overhovedet bör drages ind med under Studiet af Lunde-Katedralen. Under mit Ophold i Vä skitserede jeg et slynget Ornament fra et af de i Koret indmurede Kapitæler, der nogenledes svarer til et

Ornament fra et Kapitæl i det söndre Tværskibskapel ved Lunds Domkirke; det er — uden nöjagtig Proveniensangivelse — gengivet af Erik Schiödte i II Samling af »Studierejser af Kunstakademiets Elever» paa Blad 1 som Nr. 1. Paa den 1191 indviede Gumlöse Kirke har man en Slags Oversættelse i Mursten af Domkirkens Frise.

Det maa overlades en fremtidig monografisk Behandling at afgöre, hvor langt »Donatus» er naaet mod Vest med sin Bygning. Et andet Spörgsmaal löfter sig fra Biskop Hermans Ligsten i Krypten [1]). Utvivlsomt er den biskoppelige Figur paa Stenen udfört af en Stenhugger af fremmed Skole, og hvis selve Stenen — hvad en Mineralog maa kunne afgöre — er af fremmed Materiale, maa man antage, at den er kommet i tilhugget Stand til Lund, dog er Indskriften sandsynligvis indhugget senere, paa Stedet. En vigtigere Sag, som fortjener baade grundig Overvejelse og Efterforskning, er Spörgsmaalet, om ikke dette urolige Hoved, denne kyndige og brugbare Mand, Biskop Herman, der har staaet i et saa nært Forhold til Erkebiskop Eskil, ogsaa har haft en Finger med i Eskils Opförelse af Domkirken i Lund. Han har sikkert stillet sine Erfaringer til Eskils Raadighed, navnlig hvor det gjaldt fra Udlandet at sikre sig kyndig kunstnerisk Assistance. Det tilkommer en monografisk Behandling at undersöge Rigtigheden af denne Formodning, navnlig bör man skarpt eksaminere de romanske Bygningsværker i de Egne, hvorfra Herman stammede. Det træffer sig forövrig saa mærkelig, at man i *Susteren Abbedikirke* i Limburg i Holland (foruden enkelte andre Steder, hvad ogsaa Höyen har antydet) finder et Langhussystem, der nogenledes svarer til Langhussystemet i Lunds Domkirke; dog er der den Forskel, at medens i Lunds Domkirke stærkere Piller veksler med svagere, veksler i Susteren Abbedikirke Piller med Söjler, der har Tærningkapitæler. Men begge Steder er to og to Buer samlede ved en blind Bue, i Susteren fra Pille til

[1]) Sofus Larsen, Det Lundske Ærkesæde og Biskop Herman. Aarb. f. nord. Oldk. II R. 14 Bd. S. 113, Linie 3 fra neden er »Krypten» en Hukommelsesfejl for »Höjalteret».

Pille,. i Lund mellem hver af de stærkere Piller. Men dette System er jo, hvad enhver maa indrömme, beregnet paa et fladt Loft. Det lader sig nu vistnok tænke, maaske ogsaa slutte, hvornaar Langhuset i Lunds Domkirke er blevet overhvælvet, eller med andre Ord: hvornaar det oprindelige Langhussystem er blevet ödelagt ved Opförelsen af Murpillerne til Hvælvingernes Gjordbuer, dog herom lader der sig tviste. Men een Ting er vis, at ingen Bygmester hverken i Middelalderen eller i vore Dage vilde tillade, at hans Værk blev saaledes forhutlet, som det er sket med Langhuset i Lunds Domkirke. Naar hin Arkitekt Donatus, magister operis, er död i 2. Trediedel af det 12. Aarhundrede, saa formoder jeg, at Absidens to maskerede Stokværker, Kor og Tværskib samt Höjkirkens oprindelige System er Minder om hans kunstneriske Virksomhed, og at man först efterat han er gaaet — eller sat — ud af Spillet har tilladt sig at overhvælve Midtskibet, d. v. s. *at Midtskibets Overhvælving hidrörte fra Domkirkens tredie romanske Byggeperiode*, der tog sin Begyndelse i anden Halvdel af det 12. Aarhundrede.

III.

Thi der findes virkelig efter mit Skön utvetydige Vidnesbyrd om en tredie Byggeperiode ved Lunds Domkirke. Det ligger strengt taget i Sagens Natur, at det pyntelige aabne Söjlegalleri, der kroner Absis, ikke kan være fra en tidligere Tid end sidste Trediedel af det 12. Aarhundrede, fordi de rhinske Forbilleder ikke er ældre, og for en nöjere Betragtning aabenbarer det sig ogsaa som en senere Tilföjelse. Ser man paa de to nedre Stokværker over Krypten, kan man ikke et Öjeblikk være i Tvivl om, at de er udförte i een Stöbning. Een kunstnerisk Tanke gaar igennem dem. Dette Bygningsafsnit afsluttes af den kraftige Rundbuefrise, der saa godt sætter en rigtig tyk Prik over i'et. Söjlegalleriet er derimod en Overflödighed, en vajende Fjer over det hele, en skön og yndig Afslutning, der aabenbart er af en helt anden, spinklere, finere og lettere Karakter end de to kraftige Stokværker

og den kronende Frise. Medens »Donatus» ikke har taget Hensyn til Kryptens Vinduer, har Mesteren for Söjlegalleriet paa sin Side ikke brudt sig om at bringe sit Værk i fuld Samklang med Forgængerens to Stokværker. Söjlerne er anbragt uregelmæssig over Frisens Smaabuer. Om Tiden for Söjlegalleriets Opförelse og Mestrene derfor skal senere tales.

Engang bad jeg en tysk Kollega meddele mig Oplysning om et antikt Hoved. Den fik jeg ogsaa, men, tilföjede min Ven spögende, idet han nævnde Navnet paa en navnkundig tysk Arkæolog, vil De vide, hvilken Kunstner der har udfört Hovedet, hvad Aar, hvad Dag, hvad Time det er sket, saa vil han kunne sige Dem det. Saa nöje drister jeg mig ikke til at tidsfæste Skulpturerne i Lunds Domkirke, men det er min bestemte Overbevisning, at Skulpturerne ikke er fra en tidligere Tid end Slutningen af det 12. Aarhundrede, og skulde man ville paastaa, at de ogsaa for en Del stammer fra förste Halvdel af det 13. Aarhundrede, vil jeg ikke vove at modsige dette. Efter mit Skön er Reliefbrudstykket med Kristus og Erkeenglen Mikael (Fra det vestlige Tympanon?), der nu findes opstillet i Krypten, fra 13. Aarhundrede, og Relieffiguren af St. Mikael [1]), der er udhugget over den söndre Nedgang til Krypten, stammer aabenbart fra samme Værksted som Reliefbrudstykket.

Det drejer sig her i förste Række om de vel bevarede Skulpturer i Tværskibet; naar undtages de to Löver ved Vestmuren af den söndre Tværskibsflöj, der aabenbart er af samme kunstneriske Race som Dalby-Löverne, og som muligvis er udförte omkring Midten af Aarhundredet (de andre Löver i Tværskibet er af en helt anden kunstnerisk Race), er de andre Skulpturer i Tværskibet ikke fra en tidligere Tid end fra Slutningen af det 12. Aarhundrede. Der kunde være Tale om, at de var udförte i Erkebiskop Eskils seneste Tid, men da Eskil dengang var gammel og mat, er det vel ikke meget sandsynligt, at der i Domkirken er udfoldet en

---

[1]) Naturligvis ikke St. Knud, som Brunius mener, thi vel har Figuren Scepter og Æble, men den har jo ogsaa Vinger.

saa energisk Virksomhed som den, hvorom Skulpturerne bærer Vidne. Den gamle Erkebiskop kunde med Rette slaa sig til Ro med, at han havde skaffet Erkesædet en værdig Hovedkirke, og forövrig overlade Kirkens plastiske Udsmykning til sin Eftermands Omsorg. Den Ildsvaade, der omtales ved Aaret 1172 (S. R. D. I, 242; 369), har vistnok indskrænket sig til *Byen* Lund; i hvert Fald omtales det ikke, at *Domkirken* er blevet berört af den, saa dette Aarstal giver ikke noget Udgangspunkt. Det rimeligste er vel at antage, at den plastiske Udsmykning er begyndt under Absalon. Herhen hörer fremdeles de i Fölge Sagens Natur mindre godt bevarede udvendige Skulpturer, paa Absis og paa de to prægtige Portaler, Nordsidens og Sydsidens. Den plastiske Udsmykning af Langhusets Kapitæler har jeg ikke kunnet undersöge tilstrækkelig nöje til at have nogen bestemt Mening om den, dog forekom ogsaa denne Udsmykning mig at være fra denne Tid. Her kan göres opmærksom paa en Notits af Jacob Helms. Han skriver (Danske Tufstenskirker. S. 12. Anm.*): »Er det af nogen blevet oplyst, *naar den Omdannelse* af Tærningkapitæler til korintiske har fundet Sted, der möder os i det andet Fag fra Vest i *Lunds Domkirkes* Langhus, og som paa saa interessant Maade ses *paabegyndt* paa det ene Kapitæl paa Sydsiden ogsaa i det tredie Fag?» Det maa dog bemærkes, at Helms, saa vidt man kan se, tænker sig Muligheden af, at denne Omdannelse er foretaget i en meget sen Tid, det 17. Aarhundrede, hvilket jeg anser for udelukket. Sammen med Lunde-Skulpturerne kan man opföre Portaludsmykningen paa Dalby Kirkes Forhal og vist ogsaa den morsomme Döbefont inde i Kirken.

Den Anskuelse, som her er udtalt, stemmer aabenbart overens med en af de lundensiske Forskeres Opfattelse af Domkirkens Skulpturer (se Otto Rydbecks Afhandling i Festskriftet til Oscar Montelius. S. 61—62). For at komme Skulpturerne nær ind paa Livet maatte man imidlertid genemgaa dem rent katalogmæssigt, og man maatte jævnföre dem ikke blot med Udlandets samtidige romanske Skulpturer, men ogsaa med Skaanes egne. Det vilde utvivlsom være en lönnende Op-

gave; der har sikkert i det mindste været to Stenhuggerværksteder virksomme ved Domkirken.

Naar man engang har set Lunds Domkirkes Skulpturer, glemmer man ikke let deres kunstneriske Stilpræg. En overordenlig rig og sælsom Fantasi löfter sig op over et Minimum af Naturiagttagelse. Intetsteds göres der mer end blot antydningsvis Rede for organisk Form. Englene spindes som Pupper ind i deres Vinger, de sælsomme, langhalsede Löver dækkes af sirlig kröllede Skind, Dyr og stiliserede Planteformer (Vinranker) lægges over Bueslag som et fint Filigranværk. Det er en overmaade maniereret, sen romansk Forfaldsstil, paa samme Gang tör og glödende, udpint og fantastisk. Aabenbart har Kunstnerne set en hel Del forskellig, fremmed Ornamentik. Der er oldkristelig-byzantinske Elementer i Tympanonrelieffet over den söndre Dör og det nordlige Tympanonrelief med den drikkende Hjort og de vindrupikkende Duer. Fra Byzantismen stammer ogsaa de korintiske og Komposita-Kapitælerne, selv om Kunstnerne maaske hverken har sögt Forbillederne i Orienten eller Italien; i Domkirken i Speyer kan man finde lignende Komposita-Kapitæler som i Lund (Luthmer, Romanische Ornamente und Baudenkmäler. I, Tavle 10 A). Ogsaa Portalen paa Östsiden af den sydlige Tværskibsflöj paa Domkirken i Mainz, fra Slutningen af det 12. Aarhundrede, kan jævnföres med Skulpturerne i Lund (Luthmer, Anf. Værk. Tavle 14). Men Kunstnerne har aabenbart ikke blot sögt deres Forbilleder i Rhinegnene. I Tympanon over den nordlige Portal findes — som bekendt — en Fremstilling af Samson, der river Flaben op paa Löven af Thimna. Fremstillingen maa opfattes som forbilledlig for Kristi Virksomhed, idet Löven er det Onde (Goldschmidt, Der Albani Psalter. S. 76—77). Den er dog her udstyret med særlig Fantasi, idet Lövehalen löber ud i et Slangehoved, der bider i en af Samsons Lokker. Og en ganske ejendommelig Tilföjelse er Vædderen, en Hentydning til det kristne Menneske, som Löven har slaaet sin Klo i, og som Samson befrier. For denne Vædder er der ingen Hjemmel i Dommernes Bog (14, 5—6), og mig bekendt er i mid-

delalderlig Skulptur kun eet Sted en Vædder bragt i Forbindelse med Samson og Löven, nemlig paa et af Kapitælerne i Ste. Geneviève-Kirken i Paris (Lenoir, Statistique monumental de Paris. I, pl. XII), der opgives at være fra 11. Aarhundrede. Ligheden mellem Fremstillingen i Lund og i Ste. Geneviève-Kirken er saa stor, at den förste sandsynligvis er afhængig af den sidste. Det vilde iövrig ikke være mærkeligt, om der fra Lund förte en Traad til Geneviève-Klostret i Paris, thi fra 1179 af havde Absalons unge Frænde Peder Sunesön, den senere Biskop i Roskilde, levet nogle Aar der under Abbed Stefan (se Iul. Lange i Aarb. f. nord. Oldk. 1890. S. 141 ff.).

Det er imidlertid en vanskelig Sag at overbevise andre om Rigtigheden af Dateringen af Skulpturerne i Lunds Domkirke, thi Danmarks romanske Skulptur er endnu ikke tilstrækkelig bearbejdet i videnskabelig Henseende. Man kan henvise til de plastisk-arkitektoniske Enkeltheder i Ribe Domkirke. De Dele, som Helms henförer til Kirkens ældre Periode, har aabenbart slet ingen Lighed med Skulpturerne i Lund, hvorimod de yngre Skulpturer (se det anf. Værk, Tavle XII, 4; XIV, 5—8; 10) har en almindelig typisk Lighed med vore Skulpturer, der viser, at de virkelig er udförte omtrent ved samme Tid. Fremdeles kan man sammenstille Skulpturerne med de sene romanske Alterprydelser af forgyldt Kobberblik, hvoraf Nationalmuseet i Köbenhavn ejer en Række, og af hvilke der i Lyngsjö Kirke i Skaane endnu findes et Antemensale. Som Fölge af en Række Indicier maa disse Alterprydelser stamme fra Slutningen af det 12. og Begyndelsen af det 13. Aarhundrede, og atter disse Arbejder har en almindelig typisk Lighed med Lunde-Skulpturerne. Men hertil kommer nu ogsaa, at der vitterlig ved den Tid, til hvilken vi sætter Skulpturerne, har været et Par Stenhuggere virksomme ved Domkirken. Den ene er hin Stenhugger Regnar, hvis Dödsdag er indfört i Lunds Domkirkes Gaveböger i anden eller tredie Trediedel af det 12. Aarhundrede (Weeke, Lunds Domkapitels Gaveböger. S. 67), den anden er hin Aage Stenhugger, som Erkedegnen i Lund i Fölge Ab-

salons Testamente (Erslev, Testamenter fra Danmarks Middelalder indtil 1450. S. 6) skulde betænke, og som altsaa har været virksom omkring Aar 1201. Man kan nu sikkert gaa endnu et Skridt videre, idet man opfatter »Stenhugger» ikke som »Billedhugger» alene, men ogsaa som lidt af en Bygmester. I den senere Middelalder og under Renaissancen var Stenhugger og Bygmester gerne et og det samme [1]. Man tör da nok formode, at saadanne plastisk-arkitektoniske Enkeltheder som Portalerne og Absidens Galleri skyldes den ene eller anden af de to nævnte »Stenhuggere», der altsa har været Adam van Durens Forgængere.

Deres ærbödige

Francis Beckett.

---

[1] Beckett, Renaissancen og Kunstens Historie i Danmark. S. 139.

(Tryckt i oktober 1904.)

Anteckningar till Skånes konsthistoria.

1.

Lunds domkyrkas omgång.

Det antagande ligger nära till hands, att på sydsidan af Lunds domkyrka en omgång, »ambitus», i äldre tid funnits, hvilken utgjort förbindelseled mellan kyrkan och det söder om denna liggande S:t Laurentiiklostret. Att så också verkligen varit förhållandet, torde såväl på urkundsväg som arkeologiskt kunna ledas i bevis.

Den anteckning, i hvilken denna omgång omtalas, är bevarad i det Lundensiska kapitlets Liber daticus under den 15 april och nedskrifven i början af det fjortonde århundradet. Den lyder: »anno domini M°CCC°XV° obiit domicella Cristina, filia Ubbonis, civis Lundensis, que sepulta est in ambitu ad austrum juxta quartam fenestram ab ecclesia» [1]) — år 1315 dog jungfru Christina, dotter till Ubbe, borgare i Lund, och ligger hon begrafven i omgången på södra sidan bredvid fjerde fönstret från kyrkan. Någon rest af denna byggnad förefinnes väl icke längre, försåvidt någon del af grundvalen icke skulle vara bevarad under jordytan, men vid Helgo Zetterwalls ombyggnad påträffades spår af densamma i den grofva, vester om södra portalen belägna, af Brunius reparerade sträfpelaren. Detta spår utgjordes af en hvalfsvickel, sammanhängande med den i pelaren inmurade gamla, ännu bevarade lisenen [2]).

---

[1]) Lunds Domkapitels Gaveböger, udg. ved C. Weeke, 88.

[2]) Enligt förf. af öfverintendenten Helgo Zetterwall godhetsfullt lemnad upplysning.

Uppgiften i Liber daticus visar, att omgången i riktningen norr till söder haft minst fyra fönster. Af den senare uppgiften framgår, att den anslutit sig till kyrkan vid sydöstra portalen, och då den här funna hvalfsvickeln, enligt hvad en teckning i Zetterwalls byggnadsjournal [1]) synes utvisa, varit utgångspunkt för endast ett korshvalf framför portalen, är det sannolikt, att omgången icke sträckt sig utmed sidoskeppets mur. Den torde sålunda endast på tre sidor hafva omslutit en i dess midt befintlig gård. Hvar den i vester nått kyrkan, kan icke bestämdt påvisas, men då det gärna måste hafva skett omedelbart framför en ingång, misstager man sig kanske icke, om man anser anslutningen hafva egt rum vid tredje fönstret från tornbyggnaden, hvilket först i senare tid ersatt en under medeltiden där befintlig portöppning.

Af anteckningen i Liber daticus är det tydligt, att omgången ännu 1315 existerat, men lika tydligt är också, att den åtminstone delvis måste hafva borttagits, då sträfpelaren omedelbart vester om sydöstra portalen uppfördes. Detta torde hafva skett redan i det fjortonde århundradets andra eller tredje decennium i sammanhang med inslåendet af nya hvalf i domkyrkans midtskepp.

2.

En inventarieförteckning från början af reformationstiden.

Endast få dokument lemnande upplysning om de skånska medeltidskyrkornas förråd på föremål af metall hafva blifvit bevarade till våra dagar. Efterföljande uppteckning belyser förhållandet för några af dessa kyrkors vidkommande vid tiden för reformationens genomförande och erbjuder ett särskildt intresse genom de meddelanden den innehåller om Lunds domkyrkas utsmyckning vid denna tid:

Aller naadigste herre, thette er registereth offuer thett fforgylthe kopper, szom iegh nu paa ederss naades wegnne be-

[1]) I Lunds domkyrkas arkiv.

schreffueth oc forbudet haffuer att forryckes eller bortthkomme wdj Sckane eller Hallandh ffør endh the faa eders naades schriffuelsze ther om.

Fførsth wdj Kågherop ett monstranss aff kopper well forgilth.

Item wdj Lunde domkirke offuer koritthss døren wpaa lectoriumetth och kaarsszetth staar sckønne, forgylthe kopper billethe.

Item er migh och sagtt, att thet billetthe, szom hengher paa kaarssetth sckaall were aff sølff; om szaa er eller icke, thet wed iegh ey.

Item eth monstranss wdj sancti Hansses kirke ibidem.

Item ij fane korss j sancti Staffens kirke ibidem oc en knap. Eth korss haffuer iegh till ederss naade att besee.

Item wdj Dalby kirke en krone, stor xvj laterner eller thornn wpaa, och er hun xij fødder emellum bredde.

Item wdj Thorekow ett sckrin aff koper och well forgylth. Thet er vij quarter hogtth oc langtt oc bretth ther till. Ochzaa sckeer ther meghett affguderie mett thet schrin.

Item wdj Beckeschiouff klosther er et monstranss, en pixida, en partt aff en tafle, naaghen spengher eller smier paa en alterelpsth oc szaa naaghen smaa liusszstagher och ett monstranss i en aff klosters kirker.

Item wdj Rafflunde en sckøen stoer forgylth tafflle aff kopper.

Item wdj Asmuntorp et billedhe aff kopper oc forgylth, szaa stoertt szom iiij karlle løfftthe oc hanttere, oc er migh szaa sagtt, att mett koper, arbetss løn, fforgyldningh och guldh ther till tha haffuer thet kaastetth v^c^ m. vj^c^ gyldenn.

Item wdj Landsskrone er oc ett billethe, szom szamme mesther haffuer giortt, ther giorde thet andet billethe.

Item wdj Giesløff en sckøn taflle . Staar xxj billether wdj.

Att iegh tisse ærindhe szaa bestilletth haffuer, ther haffuer iegh breff oc segell wpaa [1]).

3.

Om bildstormen i S:t Petri kyrka i Malmö 1529.

I krönikan om gråbrödernas utjagande ur Danmark berättas det, att sedan Claus Mortensen, Malmö reformator,

---

[3]) Uppteckning å papper från förra delen af 1500-talet. Danske geistl. Sager 71 b. Danska Rigsark.

och hans medhjelpare Hans Spandemager återvändt från sin landsflykt i Sönderjylland, dessa båda åstadkommit en fullständig revolution i sin fädernestad, i det de kullvräkt altarne, fördrifvit presterna och i grund förstört kapellen vid S:t Petri kyrka [1]. Uppgiften, som härrör från katolskt håll, är den enda hittills kända om en bildstorm i Malmö. Den har betviflats, och det har sagts, att det under alla förhållanden ligger mycken öfverdrift i densamma. Något kapell har säkerligen icke heller vid detta tillfälle blifvit nedrifvet, men icke desto mindre har en verklig bildstorm egt rum, under hvilken den fanatiserade folkmassan brutit in i stadens sockenkyrka. Tvenne till denna knutna prestmän bekräfta i ett till domkapitlet i Lund den 31 maj 1531 afgifvet intyg riktigheten i denna punkt af gråbrödrakrönikans uppgift. Detta intyg [2], ännu bevaradt i kapitelarkivet, innehåller följande om händelsen:

Vii effttherschreffne Per Raffnn oc Henric Laurenssz, prester, szom manghe aar woræ oc haffue werett oc bodt ij Malmø, giør witterligt allæ, at oss fullkommeligh witterlight aer, at then thiidtt sanctj Andree affthen nw halff andhett aar forledhen siidhen, tha her Klaus Bøcker och hans parthij brøddhe wor frwe capell op oc altherett met andre althere ther wthij sanctj Pedhers kyrcke ij Malmø, tha stod ther en bogestoll meth enn kiistæ eller skrin, szom loghe sex bøgher belenckedæ. Samme skrin eller kiistæ wor althiid leest met enn godt oc fast laas thill then thiidt. Tha bleff samme kiiste eller skrijn opslaghen oc brudhen oc bort taghet hues ther wor wthij, oc tha strax daglige dags kerde oc endnw kierer hedherligh mannd her Hans Andherssz, capellan ij samme capell, ath hand ombar oc mijste thij lypske march penninge wthij søslinghæ, szom hannwm selff hørde tiill for enn nødz penningh, oc tiuge march wox, szom hørde her Atzer tiill, cantori wthij Lund, wore oc bort tagne aff samme skrijn, szom her Hans haffde selffuer althiid nøghelijn tiill, oc soghe wii thz well siidhen meer enn eeth halfft aar ther efftther, at samme skrijn eller kiistee wor saa opbrødhz oc stod ther huer mand tiilsyne hooss pilleren, szom capellen haffde

---

[1]) En gammal Krønike om Graabrödrenes Udjagelse af deres Klostre i Danmark, medd. af H. Knudsen. Kirkeh. Samlinger I, 342.

[2]) På papper med fragment af två sigill under texten.

werett. At saa er ij sandhigen, szom foreschreffuet staar, witne wii forneffnde prestmend meth wore ingzeglæ trøckthæ nedhen fore thette wortt opne breff, huickett szom schreffuet ær ij Lund anno d:nj mdxxx primo fferia quarta quatuor temporum pentecostes.

Med annan handstil: Jeg fornemder her Per Rafn under skreffuer thette mit bref.

Jeg Henrick Laursz wndher skreffuer thette mijth breffue.

På baksidan: Probatio violentie factæ jn capella beate virginis et in scrinio ibidem.

I denna skrift förlägges bildstormen i S:t Petri kyrka till S:t Andreas' afton — den 29 november — 1529, en tidpunkt, som ej obetydligt afviker från den förut antagna [1]). Redan då hade visserligen stadens kyrkoherde Henrik Hansen öfverlåtit sin kyrka till borgmästare och råd, men utan tvifvel har det öfriga presterskapet ännu gjort motstånd, och säkerligen hafva de våldsamma uppträden, som samtidigt egde rum mellan klosterfolket i staden och det lutherskt sinnade borgerskapet, i väsendtlig mån ökat fanatismen. Stämningen för en bildstorm, hvilken skulle sopa bort äfven de yttre spåren af det förflutna, har i de dagarne legat liksom i luften. När slutligen våldsamheterna utbrutit, hafva alla hänsyn vikit — det framlyser tydligt nog af de båda presternas berättelse. Men sådan var ännu efter bildstormen rikedomen i S:t Petri kyrkas utsmyckning, att de taflor, som undgingo förstörelsen, följande år nådde en salusumma af icke mindre än 500 mark.

Dagen efter bildstormen skref den skånske adelsmannen Henrik Krummedige vemodigt till Eske Bille, att alla kyrkor i Malmö voro förstörda. Men i känslan af sin saks seger undertecknade samma dag Peder Laurensen, den främste af Skånes reformatorer, företalet till sin ryktbara Malmöbog.

[1]) Enligt *Sonnenstein-Wendt*, Om reformationens införande i Malmö, s. 31, våren 1529.

4.

Hans van Stenwinkel och grafminnet öfver Anders Bing i Smedstorp.

Den invid Smedstorps herresäte liggande kyrkan med samma namn rymmer inom sig ett af den danska renaissancens yppersta skulpturverk: det i marmor och alabaster utförda grafminnet öfver riksrådet Anders Bing († 1589) och fru Anne Pedersdatter Galt. Det är rest af den senare »magnis sumptibus ac impensis operosissimis», såsom det heter i inskriften. Hvem konstnären varit, har hitintills icke varit kändt, men den öfverlägsna skicklighet, med hvilken detta monument utförts, har gjort, att man tillskrifvit det någon utländsk mästare. Mästaren torde emellertid vara ingen mer eller mindre än Hans van Stenwinkel d. ä., Christian IV:s mångbetrodde byggmästare, Tyge Brahes »architectus». Det säges visserligen icke uttryckligen, men det framgår otvetydigt nog af det bref, Christian IV 1597 tillställde fru Anne, då hon vägrade att betala de arbeten, konstnären utfört på Smedstorp. Brefvet lyder:

Fru Anne Peders datter fick breff konngens bygmester anrørendis.

Christianus 4. Vor gunst thillfornn. Wide, att thenne breffuiszer osz elske:e Hanns Stenwinchell, wor bygmester, haffuer wnderdannig:tt loditt giffue thiill kiende, huorledis hand epther edhers willge och begiering schall haffue giortt och forarbeidett adtschiellige slags arbeid bode monumenter och anditt, och nu hand will fordre sin bethalling for samme hans arbeide, schall thend hannom aff ether formenis och forholdis, wnderdannig:tt begierindis, att hand thiill sin bethalling motte befordris, tha bede wij ether och wille, att eptherdj hand epther ethers willge och begering samme arbeide haffuer fuldtferdigett, i tha herudinden wille rette ether sielff och hannom wden videre forhalling ther for att bethale och thiill fridtz stille; ther som i och kunde formene hannom samme arbeide att haffue ether for høegtt anslagitt, tha kunde i med hannom thil bethre nogen gode mend, som ether ther om wdj wennlighedt kunde fordrage eller och samme arbeid att sette och taxere huad ther paa

kunde were forthientt och i hannom ther epther samme arbeide att bethalle och fornøige, att hand sig widere icke schulle haffue ther udinnen att beklage. Ther med. Actum Haffniæ 3 aprilis anno 1597.

Det nämnes i detta bref, att Hans van Stenwinkel utfört såväl »monumenter» som »anditt» på Smedstorp. Det är af den senare uppgiften tydligt, att konstnärens arbete för fru Anne Pedersdatter icke inskränkt sig endast till grafminnet i kyrkan.

5.

Till bildhuggaren Jakob Krembergs historia.

Bland de många bildhuggare och träsnidare, som under renaissancetiden verkade inom Skåneland, är mäster *Jakob Kremberg* [1]) i Lund den väl tydligast framträdande konstnärsindividualiteten. För några år sedan kände ingen hans namn; numera stå åtminstone hufvudkonturerna af hans verksamhet klara från den tid, då han 1603 tog arf efter stenhuggaren mäster Jörgen i Malmö till dess han i slutet af 1620-talet fullbordade den ännu bevarade utsmyckningen af Gårdstånga kyrka. Af denna församlings äldsta räkenskapsbok framgick mästarens namn; med stöd af en liknande arkivalisk källa låta sig nu några nya data ur hans lif fastställas.

Denna arkivaliska källa är Burlöfs äldsta kyrkoräkenskapsbok. Under årtalet 1616 påträffar man däri en så lydande notis: »For brudestolen giffuet snidkeren Jacob Krenber 50 rigs dall.» Det tillägges: »Maleren, som stafferede brudestolen 34 d:r slett.» I margen står vid dessa båda summor af presten tecknadt utropet: »Bone deus!», och denna uppfattning förklarar väl i sin mån, att när det några år senare blef fråga om att anskaffa en ny kyrkostol, man icke vände sig till Jakob Kremberg utan till den för öfrigt okände träsnidaren mäster Johan, äfvenledes han bosatt i Lund. Men

[1]) Om honom se Historisk tidskrift för Skåneland, I, 19, 29—33.

någon tid senare är det höga priset glömdt, och då församlingen 1630 beslutit att låta utföra ett nytt skulpturarbete, är det Jakob Kremberg, som får uppdraget. Räkenskapsboken berättar härom: »Anno 1630 gaff sognepresten met kirckevergerne paa meenighedens vegne tilkiende at for trangs schyld maatte mange staa vden kirken paa kirkegaarden formiddelst at der vaar eij rom i kircken till allmuen: bleff fordj beuilgit it pulpitur at bekostisz effter slig fornødenhed. Samme pulpitur bleff strax betingit i Lund hos Jacob Kreenberg, oc vaar den første fortingning aff idell got eegetømmer oc steen bildsniderj 260 sl. dlr. Men der nu arbeidet omsier bleff ferdigt, oc hand beklagede sig at vere fortingit, da effter gott folckiss grandschning endoc her aff capittelit bleffue hannem enda beuilgede 25 sl. dlr.» Det tingade arbetet blef färdigt 1631. Mäster Jakob tog då sjelf ut till Burlöf och öfvervakade med sina svenner läktarens uppsättande.

Såväl brudstolen som läktaren i Burlöfs kyrka äro numera på några obetydliga spillror när försvunna. Men i en anteckning från 1729 [1]) beskrifves den förra på följande sätt: »Brudestolen i kyrkan är med bildhuggeri, men mycket förfallen. Därpå står 1617 och past. namn Nils Stitzson, som är död d. 25 augusti 1625, som ses af dess grafsten; dessutan står kyrkovärdarnes namn på samma stol.» Och om läktaren heter det: »På kyrkans läktare står frammantill de 12 apostlars skilderi; bak till på vestra sidan står, att läktaren är bygd 1632, målat 1639, patrono ecclesiæ d:no m. Nicolao Georg., canonico et decano Lundensi, pastore m. Johanne Andreæ Wellejo Ripensi».

Lauritz Weibull.

---

[1]) Engeströmska Saml. Kongl. Biblioteket i Stockholm. Afskrift i Rönbeckska saml., tom. XIII, å Lunds universitetsbibliotek.

(Tryckt i oktober 1904.)

Fälttåget i Skåne och Halland 1657.

Fälttåget i Skåne och Halland 1657 har hittills ej varit föremål för någon mera utförlig framställning. Det har i den allmänna historiska föreställningen liksom skymts undan af de viktigare krigshändelserna väster om Sundet.

Pufendorf har i sin Karl Gustafs historia en ganska kort och ofullständig, i flera afseenden oriktig framställning af detta fälttåg. De nyare bearbetningarna af denna tids historia såsom *Carlsons* och *Fridericias* arbeten behandla de ifrågavarande krigshändelserna i största korthet och endast på ett par sidor. I *Barfod's* nordiska historia finnes en helt förvirrad och oriktig skildring af dem.

Källmaterialet till 1657 års fälttåg i Skåne och Halland är ej synnerligen rikt, och det är ofta endast med stor svårighet man därur kan hämta säker kännedom om händelsernas verkliga förlopp. För denna framställning har jag användt följande källor.

A. *I det svenska riksarkivet.*

Riksregistraturen.

Rådets skrifvelser till Kongl. Maj:t.

Krigskollegiets skrifvelser till Kongl. Maj:t.

Per Brahes skrifvelser till Kongl. Maj:t.

Per Brahes skrifvelser till riksrådet.

Gustaf Otto Stenbocks bref till konungen och till riksrådet.

Erik Stenbocks bref till konungen och till riksrådet.

Gustaf Banérs bref till riksrådet.

En samling »handlingar rörande kriget i Skåne och Halland 1657.»

En samling handlingar rörande snapphaneväsendet 1657.

Ur Skoklostersamlingen:

Brahes koncept.

Gustaf Otto Stenbocks bref till Per Brahe.

Erik Stenbocks » » » »

Douglas' bref till » » » »

Gustaf Banérs » » » »

Harald Stakes » » » »

Gabriel Gyllenanckars » » » »

Axel Lillies » » » »

Stjernskölds » » » »

Johan Printz' » » » »

Gustaf Posses » » » »

Benjamin Croneborgs » » » »

En samling bref från militärer till Per Brahe.

En stor samling rullor, styrkebesked och andra dylika handlingar.

B. *I det danska riksarkivet.*

Skaanske Tegnelser.

Sjællændske Tegnelser.

Skrifvelser till Erik Krag.

Skrifvelser till Joachim Gersdorf.

Indlæg og Concepter till Skaanske missiver.

Kommissariatsräkenskaper.

Iver Krabbes journal öfver fälttåget i Bohuslän.

C. *I det Kongelige Bibliotek i Kjöbenhavn.*

Ove Clausen Helmers »Commentarius de bello scanico.» (G. Kongl. saml. fol. 895). Denna af ett ögonvittne författade krönika innehåller ganska många detaljer, men går tyvärr ej längre än till September månads utgång.

D. *I Kgl. Biblioteket i Stockholm.*

Samlingen af flygblad och tryckta relationer om Sveriges krig.

I. Svenska krigsförberedelser.

Då Fredrik III af Danmark år 1657 beredde sig att anfalla Sverige, hade han att välja mellan olika riktningar för hufvudanfallet. Man kunde tänka sig, att detta skulle i likhet med under äldre tiders krig ske mot det egentliga Sverige och närmast då mot det nyligen eröfrade Halland, men en annan utväg var att sända hufvudhären mot Sveriges tyska provinser, särskildt Bremen. Den danske konungen valde det senare alternativet, och det angrepp, som riktades mot det egentliga Sverige, skulle endast hafva sekundär betydelse. Det är en öppen fråga, om det under dåvarande omständigheter, då den svenske konungen med den egentliga fälthären stod i Polen, på Europas fastland, var det från dansk synpunkt sedt riktigaste att gå mot Sveriges tyska provinser i stället för mot Sverige självt. I hvarje fall hafva både Karl Gustaf och rådet i Stockholm betraktat ett eventuellt danskt anfall mot Halland och vidare mot de gamla gränsprovinserna såsom den farligaste af de anfallsrörelser den danska härsmakten kunde göra. Då det redan tidigt på året 1657 i Stockholm ansågs, att fredsbrottet ej skulle kunna undvikas, väntade man, att anfallet skulle ske från den skånska sidan, och man började därför rusta sig till försvar.

Den härstyrka, som i Februari 1657 fanns hemma i Sverige, bestod af trupper ur följande afdelningar.[1]).

Kavalleri.

Adelsfanan, 4 kompanier	660	man.
Upplands regemente, öfverste Johan Mauritz Wrangel, 4 kompanier	709	»
Östgöta regemente, öfverste Ludvig Wierich Lewenhaupt, 4 kompanier	647	»

[1]) Krigskollegiet till konungen 27 Febr. 1657.

Smålands regemente, öfverste Erik Oxenstjerna, 4 kompanier	500 man.
Västgöta regemente, öfverste Jakob Johan Taube, 4 kompanier	798 »
Ett regemente under öfverste Per Hammarsköld, 2 kompanier	150 »

Dragoner.

Utskrifne från Ulfsunda län, 1 kompani	92 »
Summa 23 kompanier	3556 man.

Infanteri.

Gardet, 1 kompani	131 man.
Upplands regemente, öfverste Axel Lewenhaupt, 6 kompanier	767 »
Västmanlands regemente, öfverste William Philp, 2 kompanier	185 »
Södermanlands regemente, öfverste Krister Svinhufvud, 4 kompanier	456 »
Östgöta regemente, öfverste Salomon von der Osten-Sacken, 6 kompanier	797 »
Kalmar regemente, öfverste Kruse, 2 kompanier	235 »
Jönköpings regemente, öfverste Bertil Skytte, 8 kompanier	961 »
Kronobergs regemente, öfverste Håkan Skytte, 9 kompanier	1095 »
Skaraborgs regemente, öfverste Johan Hård, 6 kompanier	728 »
Västgöta-Dals regemente, öfverste Johan Stake, 5 kompanier	722 »
Älfsborgs regemente, öfverste Börje Drakenberg, 5 kompanier	836 »
Närke och Värmlands regemente, öfverste Johan von Essen, 6 kompanier	831 »
Dalregementet, öfverste Johan Bordon, 2 kompanier	242 »
Helsinge regemente, öfverste Karl Sparre, 2 kompanier	295 »
Ångermanländska knektar, öfverstlöjtnant Jernefelt, 4 kompanier	553 »
Västerbottensknektar, 4 kompanier	648 »
Österbottensknektar, 6 kompanier	859 »
Bergsregementet under Erik Fleming, 8 kompanier	1368 »
Finska knektar i Kalmar, 1 kompani	74 »
Slussknektar vid Arboga, 1 kompani	106 »
Summa 88 kompanier,	11,889 man.

När härtill lades 2 kompanier hemförlofvade knektar, 182 man, som ansågos lämpliga att anföra allmogen vid uppbåd, och 1 kompani norrlänningar om 100 man, fick man 91 kompanier och 12,171 man samt för både kavalleri och infanteri 114 kompanier med inalles 15,727 man [1]).

Af krigskollegiet uppgjordes nu följande förslag till fördelning af denna styrka, för den händelse att krig utbröte:

Till garnisoner skulle användas:

i *Stockholm* (samt vid behof på flottan)

Gardeskompaniet	131	man.
2 kompanier af ångermanlänningarna	278	»
2 kompanier af Upplands regemente	200	»
Västerbottningarna	648	»
Summa	1257	man.

i *Uleåborg.*

1 kompani ångermanlänningar	113	man.

som gränsvakt i *Österbotten.*

5 kompanier österbottningar	709	man.

i *Frösö skans.*

1 kompani ångermanlänningar	162	man.

i *Nyköping.*

1 kompani af Södermanlands regemente	140	man.

i *Norrköping och Vadstena.*

1½ kompani af Östgöta infanteriregemente	197	man.

på *Gotland.*

1½ kompani österbottningar	70	man.
1 kompani af Kalmar regemente	102	»
Summa	172	man.

i *Borgholm.*

½ kompani österbottningar	80	man.
1 kompani af Kalmar regemente	133	»
Summa	213	man.

i *Kalmar.*

1 kompani af Hammarskölds kavalleriregemente	75	man.
8 kompanier af Kronobergs regemente	976	»
1 kompani af Östgöta infanteriregemente	103	»
1 kompani finska knektar	74	»
Summa	1228	man.

[1]) Märkas bör, att af de här ofvan nämnda regementscheferna visst icke alla voro hemma, utan åtskilliga med konungen i fält.

i *Jönköping.*

$2^1/_2$ kompani af Östgöta infanteriregemente	380	man.

i *Göteborg.*

1 kompani af Hammarskölds kavalleriregemente	75	man.
Västgöta-Dals regemente	722	»
Älfsborgs regemente	836	»
4 kompanier af Bergsregementet	600	»
Summa	2233	man.

i de halländska fästningarna *Halmstad, Varberg* och *Laholm.*

1 kompani af Östgöta kavalleriregemente	100	man.
4 kompanier af Jönköpings regemente	400	»
Skaraborgs regemente	728	»
1 kompani af Kronobergs regemente	119	»
Summa	1347	man.

i *Örebro.*

Slussknektarna	106	man.

Härefter återstodo till fälthär:

kavalleri	3214	man.
dragoner	92	»
4 kompanier af Uplands regemente	567	»
2 » af Västmanlands regemente	185	»
3 » af Södermanlands »	316	»
1 » af Östgöta infanteriregemente	117	»
4 » af Jönköpings regemente	561	»
6 » af Närke och Värmlands regemente	831	»
2 » af Dalregementet	242	»
2 » af Helsinge regemente	295	»
4 » af Bergsregementet	768	»
Summa	7188	man.

Den, som närmast hade att handhafva ledningen af åtgärderna till landets försvar, var riksmarsken Gustaf Horn, men jämte honom ställdes af konungen riksdrotsen Per Brahe. Det var konungens mening, att riksmarsken själf närmast skulle sörja för Hallands och Västergötlands försvar, till hvilket ändamål han skulle sammandraga en här på en sådan plats, att han därifrån kunde hafva ögat både på den skånska och på den norska gränsen. Brahe skulle åtaga sig skyddandet af den skånsk-småländska gränsen. Guvernören

i Halland, rikstygmästaren Erik Stenbock, skulle till sitt understöd hafva antingen öfverste Drakenberg eller öfverste Hård. I Göteborg skulle landshöfdingen, riksrådet Per Ribbing hafva öfveruppsikten öfver försvarsåtgärderna, och under honom skulle öfverste Bengt Lilljehöök kommendera i fästningen. I Värmland och Dalarne skulle generalmajoren Gustaf Oxenstjerna leda försvaret, under det att uppsikten mot den jämtländska gränsen anförtroddes åt landshöfdingen Johan Oxenstjerna.

I självfva Stockholm skulle riksrådet Arvid Forbus sörja för försvaret; omsorgen om flottan uppdrogs närmast åt amiral Bjelkenstjerna. Till Kalmar hade konungen helst velat sända fältmarskalken Kagg, men då det antogs, att han skulle vara hindrad af sjukdom, sändes i hans ställe riksrådet Axel Lillie.

Från den polska krigsskådeplatsen hemsändes till Sverige generallöjtnanten Henrik Horn, hvarjämte äfven generallöjtnanten Gustaf Banér samt generalmajorerna Harald Stake och Per Linderot skulle användas vid den här, som skulle gå mot danskarna. Stake skulle kommendera Västgöta kavalleriregemente och särskildt göra tjänst vid Vänersborg. Linderot skulle föra Östgöta kavalleriregemente och major Erik Drakenberg Upplands. Till generalkrigskommissarie utsågs Klas Stjernsvärd.

Det var i Mars beslutet om Horns hemskickande fattades. I Maj beslöt konungen att låta bland andra fältmarskalken Douglas, öfverstlöjtnanten Grubbe samt majorerna Kagg och Dan Preuss afgå till Sverige.

Beträffande fördelningen af hären synes konungen öfverhufvud hafva gifvit sitt godkännande af den plan, som af de hemmavarande myndigheterna blifvit uppgjord; han bestämde emellertid särskildt, att där kompanierna vore allt för starka, skulle de reduceras till 100 man och öfverskottet inläggas i fästningarna, från hvilka så motsvarande antal skulle lämnas i utbyte, hvarvid dock alltid skulle tillses, att äfven gamla öfvade soldater behölles kvar i fästningarna. Meningen med denna åtgärd var tydligen den, att de rege-

menten, som hade särskildt stort antal nyutskrifna knektar, måtte få en kontingent af öfvadt och fullgodt manskap [1]). För utskrifning af nytt manskap måste man lita till de provinsialmöten, som nu skulle sammankallas. Värfningar borde företagas, och särskildt skulle på detta sätt ett par kompanier anskaffas till förstärkande af Stockholms besättning. Af allra största vikt ansåg konungen det vara, att kavalleriet i det egentliga Sverige förstärktes, och han befallde därför — dock först fram i Maj månad — att 8 af de förnämsta officerarna skulle åtaga sig att värfva hvardera ett kompani om 100 man och därvid själfva förskjuta värfningspenningar. De åtta voro riksdrotsen, riksmarsken, fältmarskalkarna Douglas och Lillie, generallöjtnanten Banér, generalmajorerna Stake och Linderot samt generalkrigskommissarien Stjernsköld. Därjämte godkände konungen ett af rikstygmästaren Stenbock gjordt förslag, att i gränstrakterna mot Skåne bosatta gamla soldater och andra, som därtill vore villiga och ville utrusta sig, skulle brukas som dragoner. Stenbock skulle på detta sätt söka få ihop ett regemente.

Arbetena på förskansningars uppförande vid Vaxholm skulle med all flit fortsättas.

Om i Sverige ej funnes tillräckligt förråd af krut, borde sådant anskaffas från England [2]).

Huru stora förråden i de viktigare gränsfästningarna voro vid början af år 1657 framgår af följande af krigskollegiet den 9 Mars uppgjorda tablå.

Göteborg och Älfsborg.

råg. t:or	mjöl. t:or	malt. t:or	korn. t:or	torrt kött. L⁂	fläsk. L⁂
8180	1129	1657	1587	4000	3000

sill. t:or	salt kött. L⁂
420	160

[1]) Konungens bekräftelse på fördelningsplanen är gifven i en skrifvelse till Brahe af 28 Febr. 1657 (R. Reg.). Den fördelning det här är fråga om är den nyssnämnda krigskollegiets skrifvelse af den 27 Febr. bilagda, och denna har då tydligen redan förut blifvit hänskjuten till konungen.

[2]) K. M:t till G. Horn 27 Febr., 16 Mars, 14 Maj, till Brahe 28 Mars, till rådet 31 Mars, till kammarkollegiet och till E. Stenbock 14 Maj 1657

Halmstad, Varberg, Laholm.

råg.	korn.	salt.	hafre.
t:or	t:or	t:or	t:or
5481 1/2	3398	772	400

Jönköping.

2000	400	360

Kalmar.

råg.	mjöl.	malt.	korn.	salt.	humle.
	t:or	t:or	t:or	t:or	L☧
1630	340	1000	30	180	64

De båda förnämsta cheferna för försvarsverket, Horn och Brahe höllo under slutet af April och under de första dagarna af Maj provinsialmöten, den förre i Skara med Västergötlands, Dals och Hallands ständer, den senare i Jönköping med Östergötlands och Smålands. Såväl som på de öfriga provinsialmötena beviljades på dessa ny knektutskrifning efter mantal. Efter Jönköpingsmötet begaf sig Brahe till Skara för att rådgöra med Horn om de åtgärder, som närmast skulle vidtagas. Vid sin ankomst dit den 10 Maj fann han emellertid riksmarsken mycket sjuk, och redan påföljande dag kom döden. Genom detta dödsfall hade hela omsorgen för gränsförsvaret hvälfts öfver på Brahe ensam. Han kom under de närmaste veckorna att uppträda som armébefälhafvare och fältherre. Att han härunder visade samma framstående administrativa egenskaper som på sina andra verksamhetsområden faller nästan af sig själf; mera egendomligt är, att han under fälttågets gång lade i dagen en ganska utpräglad rent militärisk begåfning.

Ännu var Brahe af samma mening, som den konungen och riksmarsken hyst, nämligen att den egentliga härstyrkan borde sammandragas i Västergötland, och han tänkte då själf öfvertaga befälet där. Till befälhafvare vid smålandsgränsen föreslog han Henrik Horn, som därifrån borde kunna samverka med Erik Stenbock i Halland och med riksdrotsen själf. Öfverste Johan Stake sändes nu med 200 man infanteri af Göteborgs garnison till Vänersborg; uppländingarna och södermanlänningarna till fots voro redan af riksmarsken be-

ordrade till Västergötland, och deras marsch påskyndades nu [1]).

Orsakerna till fattandet af planen att med hufvudhären blifva stående i sydvästra Västergötland äro naturligtvis främst att söka i farhågan för ett kraftigt anfall från den norska sidan, kombineradt med ett sådant från Skåne mot Halland. Om den danska offensivrörelsen blefve sådan, så skulle den svenska styrkan i Västergötland väl kunna vara i stånd att hindra en förening mellan de olika delarna af den danska anfallsmakten och eventuellt kunna göra front åt hvilket af de båda hållen, där sådant påfordrades. Märktes det, att den danska styrkan i Skåne ginge mot Kalmar, så skulle Brahe sannolikt få tid på sig att öfver Jönköping sända en del af västgötastyrkan till hjälp åt Lillie. Planen att samla hufvudstyrkan i Västergötland var således i all hufvudsak betingad af uppfattningen, att den danska hären skulle taga initiativet och gå till anfall och att den svenska härens förnämsta uppgift skulle blifva att skydda Gammal-Sveriges gränser.

Tills vidare var den förnämsta uppgiften att pådrifva utskrifningen och de därmed i samband stående knektemönstringarna. Riksdrotsen tänkte själf hålla sådana i Jönköpings och i Kronobergs län, under det att Lillie skulle förrätta dem i Kalmar län, Ribbing och Harald Stake i Västergötland och riksrådet, generalmajoren Karl Mauritz Lewenhaupt i Östergötland.

I Småland begynte landshöfdingen i Vexiö, Gabriel Gyllenanckar utskrifningen med början i Sunnerbo härad den 25 Maj, då Brahe ännu befann sig på Visingsborg, dit han från Skara begifvit sig.

I gränstrakterna uppsattes i sammanhang härmed en milis af särskild art. Erik Stenbock, som från Halmstad med största intresse och liflig verksamhet biträdde vid krigsrustningarna, hade föreslagit, att af afskedade knektar i sydligaste Småland skulle bildas dragonafdelningar, närmast till gränsens försvar, och konungen hade gillat denna plan.

[1]) Brahe till riksrådet 11 Maj 1657.

Redan under kriget 1644—1645 synas af bönderna i dessa trakter ett slags gränstrupper blifvit uppsatta, och en af de förnämsta anförarna för dessa hade varit frälseinspektoren Lars Nilsson [1]). Han hade t. ex. varit en af cheferna för den afdelning, som slog en skånsk bondeskara i striden vid Visseltofta i September 1644, och synes öfverhufvud hafva varit synnerligen framstående i gränskriget.

Gyllenanckar visste mycket väl, »att detta gränsefolket helt och hållet abhorrerar ifrån knektetjänsten och är ett ovisst parti» samt att deras utskrifna knektar ofta plägade rymma öfver gränsen. Han föreslog dem därför, att de i stället för att underkastas utskrifning skulle bilda dragonkompanier, hvilka enbart skulle användas i hembygden vid det egentliga gränskriget. Det syntes vara så mycket mer af nöden, att sådana trupper bildades, som redan i Sydhalland en friskara under den sedermera berömde Sven Povlsens befäl börjat uppträda. Hos Brahe anhöll Gyllenanckar, att denne måtte »låta sig behaga, att Lars Nilsson med det allraförsta måtte tillhållen blifva att komma utföre till gränsen». Brahe hade redan förut tänkt härpå och sändt Lars Nilsson ned till Kronobergs län för att söka åstadkomma dragonuppsättning; den 25 Maj infann han sig hos Gyllenanckar, som då höll mönstring i Sunnerbo. Sannolikt har Lars Nilssons ankomst gjort sitt till för att elda ifvern hos bönderna i detta härad. De voro nämligen nu ytterst hågade för att mot frihet för utskrifning på ofvannämnda villkor uppställa gränsdragoner. På en enda dag fick Gyllenanckar i Sunnerbo samman fem kompanier om inalles 398 man, en siffra, som först får sitt rätta värde, när man finner, att 1656 års vanliga utskrifning i hela häradet ej gaf mer än 95 knektar. Endast från Markaryds socken, där postmästaren Jakob Broddesson från Halmstad haft saken om hand, hade 136 man uppsatts, måhända de flesta af socknens vapenföra karlar. Lars Nilsson skulle

---

[1]) Lars Nilsson var bördig från Grefbo i Västergötland. Han var frälseinspektor i det Braheska grefskapet och bodde under freden på Viredaholm i norra Småland. Han lefde ännu 1669.

blifva öfverstlöjtnant för denna styrka, men för öfrigt »åstundar allmogen, att gode karlar här i häradet infödde måtte därtill förordnas och begär Josef Os till kapten.» Josef Os, sedermera adlad Osenhjelm, son till kyrkoherden i Annerstad Andreas Osengius, var kapten, men vistades nu i hemorten, och Gyllenanckar förordade honom så mycket hellre, som »dragonerna honom villigare följa och efter han så bekant är kan alltid och jämligen draga flera till sig och hopen föröka.» [1])

Lars Nilsson reste nu upp till drotsen för att lämna redogörelse för hvad som uträttats, och Gyllenanckar vände sig till Allbo härad för att äfven här få gränsdragoner uppsatta, då man vore »bättre betjänt med dragonerna, som äro vissa, än med knektar, hvilka efter vanligheten, strax de äro skrifna, rymma öfver gränserna.» Det gick emellertid ej så bra här, i det man ej fick mer än 60 dragoner; de voro alla från Virestads och Härlunda socknar. I Kinnevalds och Konga härader ville allmogen alldeles icke uppsätta dragoner; i det senare häradet »gjorde sig bönderna helt uppstudsiga och nästan som de ville mytinera». Det blef då här en vanlig utskrifning, men landshöfdingen antog, att han sedermera skulle kunna förmå dem att i stället skaffa dragoner och i större antal än de utskrifne.

Vapen till dessa dragoner funnos ej, åtminstone ej i tillräckligt antal, enär smålandsbössorna ansågos vara för små för att med fördel kunna användas. Hos Brahe anhölls därför om 500 flintmusköter, 6 till 700 värjor, de vid armén utmönstrade »stackota pistolerna» samt vidare några centner krut [2]).

Brahe begaf sig den 4 Juni från Jönköping ned åt Småland för att hålla mönstringar med de nyutskrifna knektarna och för att söka draga ytterligare försorg om gränsens tryg-

[1]) Gyllenanckar till Brahe 26 Maj 1657. (Skokl. Saml.).

[2]) Det anhölls vidare, att de bössor, som Erik Stenbock tagit i beslag från de opålitliga hallandsbönderna, måtte få för penningar öfvertagas af smålandsdragonerna.

gande. Den 6 Juni fick han i Värnamo mottaga den danska krigsförklaringen.

Fejdebrefvet hade dagen förut öfverlämnats till Erik Stenbock i Halland, och denne hade strax sändt det vidare till riksdrotsen. Brahe väntade nu, att det danska anfallet ofördröjligen skulle ske. Han ansåg fortfarande, att hans plats egentligen vore i Västergötland och att hufvudstyrkan borde samlas där, men då Henrik Horn, som enligt Brahes önskan skulle kommit till Småland, ännu ej var anländ, stannade drotsen tills vidare själf kvar där; han anhöll dock hos riksrådet, att det strax måtte affärda Gustaf Banér till Småland, så att drotsen själf kunde begifva sig till Västergötland. Under tiden reste Brahe söderut för att jämte det han fortsatte mönstringarna rekognoscera pass och till försvarsställningar lämpliga platser: den 10 Juni var han i Ljungby. Redan här hade han funnit, att omständigheterna ej voro gynnsamma för försvaret. Den ovanligt torra väderleken hade gjort, att vattendragen nästan öfverallt voro lätta att passera, och skogarna voro på många ställen skadade af eld. Af trupper hade Brahe endast 50 musketerare, hvilka han gjort beridna, samt de nyuppsatta gränsdragonerna. Dessa fingo nu af riksdrotsen en chef; det blef öfversten Sven Ranck, hittills kommendant i Varberg; hans närmaste man var öfverstlöjtnanten Lars Nilsson. Dragonerna sändes ned till Markaryd, dit riksdrotsen själf snart skulle följa efter. Brahe trodde emellertid ej mycket på möjligheten att kunna, om fienden komme, hejda honom vid själfva gränsen. Han beslöt därför att skaffa sig en fast punkt som stöd längre upp i Småland och lät anlägga en förskansning vid Toftaholm i det viktiga passet mellan sjöarna Vidöstern och Flåren. Vid broöfvergången, där Lagavägen korsar den sistnämnda sjöns utfallså, skulle skansen ligga; dess namn blef Braheskans. Arbetet började ofördröjligen och fortsattes under återstoden af sommaren. Någon mera betydande fast punkt blef Braheskans dock ej. Besättningen utgjordes af femtio man under befäl af löjtnanten Lars Jönsson. Ännu i Oktober 1657 fanns ej annat magasinshus än en gammal torpet på stället till-

hörig bod, och besättningen bodde i kojor af ris och granbark [1]).

Natten till den 11 Juni begaf sig riksdrotsen från Ljungby ned till den skånska gränsen; med sig hade han endast de 30 beridna musketerarna. Det var endast ogärna, som Brahe företog denna färd, då han vid gränsen ej kunde vara säker för att ej blifva utsatt för ett fientligt anfall. Han ansåg emellertid, att hans närvaro där var nödvändig för allmogens lugnande. Bönderna började nämligen blifva ängsliga, då rykten kommo om fiendens annalkande och inga svenska trupper utom gränsdragonerna visade sig. Brahe befarade då, att bönderna skulle gifva sig från hus och hem och taga sin tillflykt till skogen eller drifvas till »andra vedervärdigheter.» Han infann sig nu själf, men fann, att situationen vid Lagaöfvergången vid Markaryd var mycket olämplig för försvar och inskränkte sig då till att förlägga en del af dragonerna dit och låta dem göra bråtar och förhuggningar vid vägarna.

Nästa broöfvergång längre upp vid Lagan var vid Traheryd. Den var viktig därför att Lagaå- och Helgeålinjerna här komma hvarandra närmast. Traherydspasset syntes också vara lämpligare för försvaret, och Brahe lät nu, jämte det att han äfven hit förlade dragoner, arbeta på dess förskansande. Öfverallt lät Brahe utsprida rykten, att han kommit med en stor härsmakt, och han anbefallde dragonerna att öfva flitig kunskaparetjänst, så att man måtte få säker underrättelse om fiendens förehafvanden.

Under tiden pågingo mönstringarna med det nyutskrifna manskapet, men de knektar, som utskrifvits i Kronobergs län, måste Brahe på Lillies enträgna anhållan sända som förstärkning till Kalmar. Emellertid ankommo från andra håll några truppafdelningar; den 15 Juni stodo i Ljungby två kompanier af Smålands kavalleriregemente, 301 man starka, under befäl af öfverste Oxenstjerna själf, samt två af lifregementet till häst, hvilket skickats öfver från Polen; de voro 194 man

[1]) Brahe till rådet 10 Juni 1657. Lars Jönsson till Brahe 19 Okt. 1657. (Skokl. Saml.).

starka. Den 18 Juni fick Brahe genom sekreteraren Taubenfelt rådets skrifvelse om hvilka generalspersoner skulle sändas till honom; då det var fler än han ansåg behöfligt vid den lilla armé, som skulle bildas, ville drotsen nöja sig med Henrik Horn och Linderot. Emellertid voro förutom dem också Douglas och Banér redan på väg.

Bakgrunden för konungens och Brahes beslut att sammandraga armén i Västergötland var den förutsättningen, att fienden skulle taga offensiven och att styrkan från Norge skulle samverka med den från Skåne. Under vistelsen i Sydsmåland fick Brahe emellertid en annan uppfattning af situationen. Erik Stenbock, som var guvernör i Halland, var tydligen alldeles icke hågad för att utan vidare låta fienden sätta sig i besittning af den halländska landsbygden, och han var mycket ifrig för att man skulle göra ett anfall mot Skåne, närmast mot Engelholm. Stenbock yrkade i sina bref till Brahe härpå och utvecklade vid ett besök hos honom omkring den 12 Juni denna sin mening. Brahe tilltrodde sig då ännu ej att gå offensivt tillväga och trodde sig ej på fjorton dagar kunna få tillräckligt mycket folk samladt, hvarför man öfverenskom att tills vidare hvar och en på sitt håll inskränka sig till försvar. Såväl från Stenbock som från utsända kunskapare fick riksdrotsen ytterligare kännedom om att den danska styrkan i Skåne var jämförelsevis svag. Stenbock inrapporterade, att de skånska fästningarna hade svaga garnisoner och att trupper från dem sändts till Holstein. Detta tydde ju på, att det danska hufvudanfallet skulle riktas mot den tyska sidan [1]. Beträffande det från Skåne väntade anfallet kunde det antagas, att det möjligen skulle riktas mot Kalmar, och den 19 Juni förklarade drotsen i skrifvelse till rådet, att han i sådant fall ämnade göra ett flankanfall mot denna danska styrka. Han trodde dock, att det vore ganska osannolikt, att danskarna, så svaga som de ännu voro, skulle företaga sig att belägra Kalmar. I denna situation, då danskarna ej tycktes få sina trupper samlade förrän svenskarna

[1]) Erik Stenbock till Brahe 17 Juni 1657. (Skokl. Saml.).

och fortfarande sades hafva sin egentliga styrka stående vid Helsingborg och då de således ej tagit initiativet i krigföringen, framställde sig för Brahe den frågan, om man verkligen fortfarande skulle hålla fast vid planen att samla hufvudstyrkan »mellan Jönköping och Göteborg,» som konungen föreskrifvit och som Gustaf Horn och Brahe först tänkt göra. Karl Gustaf själf var, oaktadt han visste, att det danska hufvudanfallet riktades mot den tyska sidan, fortfarande af den mening, att den svenska hufvudstyrkan skulle samlas i södra Västergötland eller vid Jönköping och ansåg t. o. m. rådligast, att gränsdragonerna och uppbådad allmoge skulle draga sig tillbaka från gränsen in i landet och där göra förhuggningar: först då Brahe fått alla trupperna samlade, skulle han börja sina rörelser. Först och främst skulle han hindra föreningen mellan den norska och den skånska hären, och då han antagligen hade mera kavalleri än danskarna, skulle han därefter söka att förlägga krigsskådeplatsen till fientligt område. Konungen lefde alltså i den föreställningen, att danskarne redan vore färdiga till anfall och omedelbart skulle företaga det [1]).

Brahe såg emellertid, att så ej var fallet, och ändrade på den grund planen. Hans färd till Sydsmåland hade närmast varit föranledd af nödvändigheten att lugna allmogen och sörja för gränsens försvar, men han beslöt nu att ej från Småland återvända till Västergötland utan i stället gå in i Halland och där draga till sig de från öfre Sverige nedsända trupperna. Han har själf — i skrifvelse af den 5 Juli till riksrådet — uppgifvit som bevekelsegrunder till detta beslut, att han därigenom skulle söka hindra fienden att från Helsingborg rycka öfver gränsen, låta armén lefva på Hallands bekostnad, så mycket hellre som allmogen i denna provins vore danskvänlig och tänkte vid första tillfälle gå fienden till handa, öfvervaka grödans inbergande i Halland, att den ej fördes till fienden, trygga den småländska gränsen samt slutligen, då flera trupper ankommit, rycka in i Skåne. Brahe

[1]) Konungen till rådet 22 Juni 1657. (R. Reg.).

visade sig genom detta beslut fullt vuxen situationen. Utan att låta sig bindas af konungens på afstånd och utan tillräcklig kännedom om situationen gifna anvisningar uppträdde han som självständigt bestämmande fältherre och tog själf på sitt ansvar en resolution, som afvek från konungens. Säkerligen var detta af stor nytta för den svenska saken; hade man utan vidare blifvit stående vid beslutet att samla hären i Västergötland, så skulle den danska armén fått tid att komma i ordning, börja anfallet och utan vidare sätta sig i besittning af Hallands landsbygd med dess provianttillgång. Brahes resolution ändrade den svenska krigföringen från defensiv till offensiv; i stället för ett danskt framryckande mot Västergötland blef det ett svenskt framryckande mot Skåne.

Då nu hufvudstyrkan skulle dragas in i Halland, var det ej sannolikt, att något danskt anfall från Skåne mot Småland skulle ske, men i alla händelser vidtogos vissa försvarsåtgärder.

Hufvudsakligen genom landshöfding Gyllenanckar verkställdes en rotering och indelning af allmogen i länet, hvilken själf skulle vid behof skynda till gränsens försvar [1]).

Landshöfdingen Gustaf Posse i Jönköping fick befallning att sända två kanoner till Toftaholmsskansen; skulle mot förmodan fienden komma förbi denna, anbefallde Brahe

---

[1]) Bland bref från militärer till Brahe (Skokl. saml.) finnes följande förslag öfver allmogen från Allbo härad:

	Kapten,	löjtnant,	korpraler,	menige,	bössor
Skatelöf	1	1	4	109	52
Torsås och Härlunda	1	1	6	142	70
Kvenneberga och Hjortsberga	1	1	4	64	52
Lekaryd och Aringsås	1	1	4	81	24
Vislanda	1	1	4	70	41
Blädinge	1	1	2	47	22
Stenbrohult	1	1	5	127	112
Slätthög	1	1	7	87	32
Mistelås				37	15
Moheda				50	12
Ör				34	2
Aneboda				19	
Virestad och Stenbrohult					300

anläggandet af en skans vid Rumlaborg; att förskansa själfva vägarna öfver Holaveden ansåg han däremot onödigt [1]).

För dragonernas öfverstlöjtnant Lars Nilsson utfärdades formlig instruktion. Han bemyndigades att med sin kår förena de småländska salpetersjudare, som hittills varit anställda i Uppland, »löst parti» i Sunnerbo och öfvertaliga personer på hemmanen; blått kläde till dragonernas munderande finge han anskaffa från Jönköping och likaledes på kronans bekostnad nödigt antal gevär. Förutom sin egentliga tjänst vid dragonerna skulle Lars Nilsson åtaga sig omsorgen om anskaffande af skjuts och underhåll åt de trupper, som på väg till Brahe passerade genom häradet, och flitigt insända rapporter om hvad som passerade [2]).

I sammanhang med Brahes marsch till Halland fingo tre kompanier af dragonerna begifva sig till Knäröd för att där fatta posto vid en viktig öfvergång öfver Lagan; de voro dock här ej längre borta än att de mycket väl skulle kunna användas vid afvärjande af ett eventuellt danskt anfall mot Markarydsgränsen, där de öfriga tre kompanierna kvarlämnats.

Staden Vexiö skulle försvaras af sitt borgerskap, som dock ej räknade mer än 30 borgare [3]). På Brahes befallning lät landshöfdingen på lämpliga ställen göra »bålverk» till stadens försvar och skaffade äfven till dessas bevärande några kanoner.

I Halland var ställningen ägnad att väcka oro, då, så-

---

[1]) Brahe till Posse 22 Juni, till landshöfding Rosenhane 25 Juni 1657 (koncept i Skokl. saml.).

[2]) Instruktion för Lars Nilsson 30 Juni 1657 (koncept, Skokl. saml.).

[3]) För försvaret af domkyrkan hade Brahe för Gyllenanckar och biskop Lundebergius framställt ett mera välment än praktiskt förslag, att djäknarna borde samlas med bössor — de, som ej hade sådana, skulle använda stenar — för att hjälpa borgerskapet. Tredskades djäknarna, skulle de för tre år mista socknegången; de, som först infunne sig, skulle däremot få de bästa socknarna. Gyllenanckar förklarade emellertid planen outförbar, då kyrkan vore lågt belägen och djäknarna till största delen voro barn. »Jag har själf åskådat dem», säger han, »och ibland hela hopen knappt kan finna 20, som drängar kunna kallas». (Brahes koncept. Gyllenanckars bref till Brahe. Skokl. saml.).

som naturligt var, befolkningen hyste sympatier för danskarna, och då bönderna allmänt ägde gevär, var Erik Stenbock orolig för att de, om fienden nalkades, skulle sälla sig till honom. Från konungen hade också kommit påbud rörande Halland, som voro ägnade att väcka betänklighet hos dem, som skulle sätta dem i verket. Med utskrifningsförhållandena i Halland förhöll det sig så, att i stället för full utskrifning af manskap allmogen erlagt penningar för den halfva, och under den närmast föregående tiden hade kammarkollegiet anvisat utskrifningspenningarna tillbaka till bönderna som betalning hufvudsakligen för af dem till kronans magasin levererad spanmål, och bönderna hade fått tillsägelse, att så äfven framgent skulle ske, hvadan de gjort anstalter härtill och på flera håll rent af för detta ändamål tillhandlat sig säd. Då emellertid allt mera folk behöfdes till kriget, befallde konungen, att detta tillvägagångssätt ej längre skulle användas, utan att i Halland såväl som i andra landskap verklig utskrifning af manskap skulle ske [1]) och att det halländska utskrifna manskapet skulle användas i östersjöprovinserna. Erik Stenbock blef ganska bekymrad häröfver, då han fruktade för att följden skulle blifva den, att de utskrifne utan vidare rymde öfver till danskarna [2]). Stenbock måste emellertid enligt ordern hålla utskrifning, men det gick som han anat: talrika rymningar skedde, och bönderna begärde öfverallt att få lösa utskrifningen med penningar. Då all utsikt var, att ytterligare försök endast skulle tjäna till att skaffa danskarna tillopp af folk från Halland, tog Stenbock på sitt eget ansvar att med åsidosättande af konungens föreskrift låta de halländska bönderna betala 60 daler silfvermynt för hvarje rote, hvaremot de skulle undslippa utskrifningen [3]). Detta skedde, efter hvad det vill synas, först fram på sommaren, i Juni eller början af Juli;

---

[1]) Konungen till riksmarsken 27 Febr. 1657. (R. Reg.).

[2]) Det vill också synas, som om utskrifningspenningar för år 1657 redan blifvit anslagna till fästningarnas behof.

[3]) Erik Stenbock till rådet 22 April och 20 Juli 1657.

sannolikt har utskrifningsförsöket genom de rymningar det förorsakade varit en medverkande anledning till att redan tidigt på våren och innan den danska krigsförklaringen kommit friskaror bildades i de skånsk-halländska gränstrakterna. Redan den 29 Mars 1657 hade länsmannen i Helsingborg Holger Vind gjort aftal med Sven Povlsen om att denne skulle värfva 100 dragoner till den danska kronans tjänst. Sven Povlsen, den i sägnen mångomtalte »Göingehöfdingen» var sannolikt bördig från Göinge och hade redan under kriget 1644—1645 värfvat dragoner och med dem deltagit i fälttåget [1]. Han var sedermera bosatt i Laholm och var eller ansågs åtminstone af svenskarna på den grund vara svensk undersåte; hvad han drifvit för näringsfång i Laholm är obekant, men det skall hafva slutat med att han gjorde bankrutt, hvarpå han lämnade staden [2].

Till god del af de till svensk krigstjänst nyutskrifne och bortrymde halländske drängarna samlade Sven Povlsen nu en friskara, som uppehöll sig på Hallandsås, »grabaternas, som de Jerusalems skälmar och röfvarpack sig titulera, säkraste asylon» [3], och redan i slutet af Maj var öfver 100 man stark. Sven Povlsens skara var således på sätt och vis ett motstycke till Rancks och Lars Nilssons svenska gränsdragoner.

Vid nyssnämnda tidpunkt var redan landsbygden i södra Halland osäker på grund af de ströftåg, som Sven Povlsens ryttare företogo. Den 16 Juni öfverfölls och utplundrades landsdomaren Magnus Dureels gård Vallen af en skara om 120 man, anförd af Sven Povlsen själf, och under de närmaste dagarna därefter sände han afdelningar om 40 à 50 man i olika riktningar öfver landsbygden. Öfverallt, både bland allmogen och bland Laholms borgerskap hade Sven Povlsen gynnare; »de äro alla så hjärteligen affectionerade emot sin förriga öfverhet», skref kommendanten i Laholm,

[1] Om Sven Povlsen se *Kjær:* Göingehövdingen Svend Povlsen og Snaphanerne.

[2] Gyllenanckar till Brahe 26 Maj 1657.

[3] Gyllenanckar till Brahe 4 Juni 1657.

och om prästerna i trakten använde han det drastiska uttrycket, att de hade den ena foten i predikstolen och den andra på Hallandsås [1]).

Kommendant i Laholm var öfverstlöjtnanten Benjamin Croneborg. Den besättning han hade under sig var mycket svag och bestod endast af Sunnerbo kompani af Kronobergs regemente och 28 ryttare. Af kompaniet voro endast 30 man gamla soldater, de öfriga voro nyligen utskrifna, och Croneborg trodde ej, att de vore mycket användbara till anfall, om de än voro mycket dugliga vid arbetena i fästningen. Croneborgs förnämsta uppgift blef då så länge att arbeta på fästningsverkens förstärkande. Dessa arbeten drefvos med feberaktig ifver från morgon till kväll, och då manskapet dessutom nattetid hade att iakttaga vallens säkerhet, blef det ytterst hårdt ansträngdt. Midt i Lagans fors lades en stor damm, hvarigenom uppnåddes att få grafven kring slottet fylld med vatten; annars plägade den under sommartiden vara alldeles torr. En travers uppfördes, som skulle kunna skydda mot granater.

Emellertid fick Sven Povlsen vara tämligen ostörd. Det enda, som kunde göras mot honom, var, att från Laholm hvarje natt utsändes små rytteriafdelningar om 8 à 10 man för att patrullera på vägen mot Båstad och nedanför Hallandsås. För en sådan patrull — 8 man stark — höll det på att gå illa. Den stötte natten till den 20 Juni helt oförmodadt på en trupp om 70 man af Sven Povlsens »grabater och buskeklippare», måste taga till flykten och lyckades endast med möda och hack i häl förföljd komma tillbaka in i Laholm. Den 20 Juni erhöll emellertid Croneborg en betydlig förstärkning, i det att ryttmästaren Per Persson inträffade med 260 man af Östgöta kavalleriregemente; det var öfvadt och väl munderadt folk. Erik Stenbock föreslog nu, att man med detta manskap skulle rycka fram för att söka upprifva Sven Povlsens styrka, men förslaget vann ej riksdrotsens gillande. Brahe ansåg nämligen, att ett sådant

[1]) Croneborg till Brahe 20 Juni 1657 (Skokl. saml.).

anfall skulle kunna hafva till följd, att danskarna så mycket förr från Skåne ryckte in i Halland, och för öfrigt vore terrängen så svår, att Per Persson lätt skulle kunna råka i bakhåll och blifva illa tilltygad [1]. Östgötaryttarna fingo då inskränka sin verksamhet till patrullerande och rekognoscerande; härunder kommo de vid ett tillfälle vid Hallandsås »grabaterna» nära in på lifvet, men funno dem i en så stark ställning, att de ej kunde med fördel angripas. Sven Povlsen och hans friskaror kunde emellertid nu ej så obehindradt som förr göra sina ströftåg och drogo sig därför något tillbaka. De slogo sig tills vidare ned på skånskt område, i Båstad; de skulle härifrån kunna bevaka passet mellan Hallandsås och Stensån och öfvergångarna öfver det sistnämnda vattendraget.

Erik Stenbock hade under tiden med all makt rustat sig. På Halmstads och Varbergs fästningars stärkande hade flitigt arbetats, och rikstygmästaren var mot slutet af Juni själf beredd att med 500 man, två tolfpundiga och två sexpundiga kanoner samt två regementskanoner förena sig med Brahe [2]. I de 500 man ingingo bl. a. Per Perssons ryttare och afdelningar ur Halmstads garnison.

Brahe hade befallt Stenbock att möta vid vägkorset vid Vrå, där vägen öfvergick Krokån.

Efter att hafva utfärdat order till Linderot att skynda på med östgötarna bröt riksdrotsen den 26 Juni upp från Ljungby och tog vägen öfver Bolmaryd och Vrå in i Halland. Den 28 Juni fattade han posto vid Breared. Han hade först tänkt blifva stående i denna viktiga position. Den väg, som från Halland leder fram till Bolmens sydligaste strand och Lagalinjen samt därifrån vidare in i Småland norrut öfver Värnamo mot Jönköping och österut mot Växiö, går vid Breared öfver sjön Simlångens sund; detta pass kunde lätt försvaras, särskildt då stranden öster därom ligger högt, och ställningen här var således en försvarsposition gentemot för-

[1]) Stenbock till Brahe 20 Juni och Brahe till Stenbock 22 Juni 1657.
[2]) Stenbock till konungen 27 Juni 1657.

sök till infall i Småland och en hotande flankställning mot den, som ville rycka längre norrut i Halland. Brahes plan att blifva stående vid Breared och här afvakta förstärkningarnas ankomst öfvergafs dock snart. Orsaken härtill uppgafs af Brahe närmast vara den, att den sydhalländska allmogen visade sig vara i hemligt förstånd med fienden, förde sina ägodelar öfver till Danmark och visade sig mycket uppstudsig mot rikstygmästaren. Dessa upplysningar har Brahe utan tvifvel fått i Breared af Stenbock, men denne har säkerligen också meddelat upplysningar om att någon betydlig dansk styrka ännu icke vore samlad i Skåne och att invasion i Halland därför ej var omedelbart förestående [1]. Brahe har då ansett det nödigt att rycka fram till den sydligaste delen af Halland för att hålla gränsbefolkningen i styr, och han har ansett sig kunna utan fara gå fram till Lagalinjen för att vid den förbereda sitt infall i Skåne. Den 30 Juni ryckte han alltså fram till Laholm. Meningen var nu, att man, så snart som tillräckliga förstärkningar anländt, skulle rycka öfver gränsen. De öfriga generalspersonerna började nu anlända, och Brahe bestämde, att om det komme till strid, skulle Erik Stenbock kommendera infanteriet och artilleriet, Banér högra och Horn vänstra flygeln samt Linderot reserven. Douglas, som den 17 Juni från Polen anländt till Stockholm, fick af Brahe befallning att begifva sig till Västergötland och där föra högsta befälet.

Den styrka, som stod hos Brahe i Laholm, var emellertid icke stor. Den 6 Juli voro följande afdelningar tillstädes:

Kavalleri.

3 kompanier östgötar	472	man.
2 kompanier smålänningar	301	»
2 kompanier Ridderhjelms regemente	205	»
af Hammarskölds ryttare	30	»
Summa	1008	man.

[1]) Jfr. E. Stenbocks bref till Brahe (Skokl. saml.).

Infanteri.

6 kompanier af Jönköpings regemente	815	man.
2 kompanier af Skaraborgs regemente	220	»
Summa	1035	man.

Dessutom funnos 1 kompani halländska dragoner — möjligen uppsatta genom den senaste utskrifningen — 82 man starkt samt en af riksdrotsen själf värfvad dragonafdelning om 50 man [1]).

Sunnerbodragonerna under Ranck voro nu sex kompanier om inalles 430 man; tre kompanier stodo vid Knäröd och tre vid Markaryd.

Det var klart, att denna kår ej var stark nog att med hopp om framgång kunna göra ett infall i Skåne, och Brahe väntade därför med otålighet på de trupper, som skulle komma från Västergötland. Han synes t. o. m. hafva väntat redan finna dem före sig i Halland. De voro emellertid ännu i Västergötland, och att så var, därtill var Brahe själf skuld. Han hade nämligen egendomligt nog försummat att underrätta Harald Stake, som före Douglas' ankomst hade högsta befälet i Västergötland, om ändringen i fälttågsplanen och om beslutet att hufvudstyrkan skulle samlas i Halland. Stake visste därför ej annat än att de från öfre Sverige ankommande trupperna skulle stanna i Västergötland och afvakta Brahes ankomst dit. Han hade strax efter krigsförklaringen dragit samman de trupper, som lågo i Västergötland till Skara, undantagande Västgöta-Dals regemente, som stod vid Vänersborg, och 4 kompanier ryttare, som sändes till Göteborg. Då sedan öfverstlöjtnant Erik Drakenberg kom med 3 kompanier af Upplands kavalleri, fick han stanna hos Harald Stake, som nu själf stod vid Vänersborg. Öfverstlöjtnant Anrep, som kom med 3 kompanier af Närke och Värmlands infanteriregemente, sändes till trakten af Lidköping, och det var Stakes mening att därifrån sända honom

[1]) Det torde vara denna trupps existens, som gifvit upphof till *Fryxells* förvånande uppgift, att Brahe i träffningen vid Genevad segrade med en styrka, som till stor del bestod af hans egna underhafvande bönder.

till Vänersborg att förstärka Johan Stake. Vidare väntades de hemmavarande kontingenterna af Västmanlands regemente och Dalregementet.

Brahe, som helt och hållet förbisåg, att Stake ej af sig själf kunde veta något om ändringen i planen, aflät den 1 Juli, dagen efter sin ankomst till Laholm, en ganska hvass skrifvelse till Stake med förebråelser, att han understått sig att behålla hos sig trupper, som voro i marsch, och med befallning att ögonblickligen låta dem marschera. Stake blef helt förvånad och förklarade sig endast hafva handlat i enlighet med de order han fått; han förklarade vidare, att han visserligen hade hos sig två kompanier af östgötakavalleriet, som enligt order skulle gått ned till Halland, men därmed förhölle sig så, att de verkligen varit affärdade, men under marschen fått kontraorder af en kapten Johan Wäsenberg, som varit skickad af Stenbock att till Halmstad hämta 140 nyutskrifna västgötaknektar [1]. Stake sände nu strax åstad upplänningarna under Drakenberg, de båda östgötakompanierna, ett kompani af adelsfanan och något artilleri; Anreps kompanier följde oördröjligen efter.

Den styrka Brahe reserverade åt Douglas i Västergötland skulle tillsvidare bestå af 8 kompanier västgötaryttare 874 man, Västgöta-Dals regemente 1002 man och 3 kompanier af Västmanlands regemente 324 man.

Fram i Juli — dagen synes ej kunna bestämmas — anlände de nyssnämnda afdelningarna från Västergötland. De drogos ned till Laholm utom två af Anreps kompanier, som lades in i Halmstads fästning att förstärka garnisonen. De tre kompanier af Rancks dragoner, som stodo vid Knäröd, drogos också fram till hufvudstyrkan för att vara med om infallet i Skåne, ehuru detta ej direkt kunde sägas höra till hemortens försvar, för hvilket dragonerna voro uppsatta.

Efter ankomsten af dessa förstärkningar hade Brahe samlad en styrka af vid pass 3000 man, och då nu äfven

[1]) Brahe till Stake 1 Juli 1657 (konceptsamlingen i Skokl. saml.). Stake till Brahe 5 Juli 1657 (Skokl. saml.).

fouragetillgången vid Laholm började att blifva knapp, beslöt han att ej längre uppskjuta infallet i Skåne. Om man frånsåg Sven Povlsens friskara, hade ännu inga danska trupper låtit höra af sig. I Sverige hade man fruktat för invasion, men de danska rustningarna och truppsamlingarna i Skåne hade bedrifvits så långsamt, att det i stället blef svenskarna, som, ehuru de ej i detta krig voro den anfallande parten, gingo öfver gränsen. Den inryckande styrkan var emellertid allt för liten för att den skulle kunna tänka på att sätta sig fast i Skåne; meningen var då endast att hämta så mycket förråd man kunde ur Skåne och skaffa sig säker kännedom om de danska truppsamlingarna vid Engelholm, hvilka man då också skulle oroa.

II. Danska krigsförberedelser och Brahes infall i Skåne.

I trots af att det var Danmark, som brutit freden, var den danska armén ej färdig att gå anfallsvis tillväga mot Halland. Krigsrustningarna hade dock på allvar begynt i Skåne tidigt på året 1657.

De garnisoner, som funnos i de skånska provinserna, tyckas hafva varit följande: i Kristianopel 5 kompanier under Jakob Grubbe, sannolikt något öfver 700 man; i Kristianstad 5 kompanier under Henrik Lindenow, ungefär 650 man, i Landskrona, där Kasper Due var kommendant, Knud Ulfelds regemente, 4 kompanier ungefär 600 man, i Malmö 4 kompanier under Wolf Hieronymus von Kratz, antagligen 400 man.

Den 15 Februari hade Axel Urup fått befallning att begifva sig till Skåne för att hafva öfverinseende öfver de värfningar där skulle anställas och för att öfvervaka och påskynda arbetena på fästningarna; den 19 Februari fick han i uppdrag att hafva »inspektion med militien i Skåne», och den 28 Februari blef Ulrik Kristian Gyldenlöve hans närmaste man i öfverbefälet. Urup och Gyldenlöve skulle tillsammans öfverlägga om och till konungen gifva förslag om huru mycket rytteri behöfdes för Skånes försvar och huru det lättast skulle kunna underhållas.

Flera af de mera framstående adelsmännen, bland dem Kristian Friis och Knud Ulfeld, värfvade och uppsatte själfve trupper. Ett dragonregemente bildades af det i Jylland uttagna unga manskapet. Man skulle därtill taga 200 man från hvartdera af Aarhus och Aalborgs stift, 100 från hvartdera af Ribe och Viborgs stift. Detta regemente skulle ställas

under Gyldenlöves befäl. Af de dugliga och stridbara göingarna hade man för afsikt att uppsätta en särskild afdelning, och Niels Lykke sändes i Februari 1657 upp i göingehäradena, närmast för att skaffa c:a 100 dugliga och med skjutvapen förtrogna karlar för att af dem bilda ett kompani. Han inrapporterade emellertid snart, att hans försök ej ledde till något egentligt resultat, då så många unga och duktiga karlar som till det uppgifna antalet ej funnes i häradet. I verkligheten kan det naturligtvis ej hafva förhållit sig så, utan snarare var det motvilja att gå ut i kriget, som visade sig. Regeringen befallde då öfverste Kratz att ur det regemente han kommenderade uttaga erforderligt antal göingar och lämna dem till Lykke. Den därigenom uppkomna bristen i regementet skulle sedermera fyllas genom att småningom skaffa flera göingar från häradena [1]). Detta skedde också, och af dessa samt äfven af folk, som verkligen blef uppbådadt från bygden, bildades en dragonafdelning, som sannolikt är identisk med den, som i kommissariatsräkenskaper benämnes Knud Ulfelds dragoner.

Anordningarna med regementenas indelning och organisation för öfrigt tyckes man med nu tillgängliga källor ej i detalj kunna följa. Bland åtgärder, som vidtogos, kan nämnas, att öfverste Fuchs skulle hafva hälften af det skånska regementet, att artilleriöfversten Paterson skulle med major Wilcken till närmaste man hafva under sig en infanteriafdelning om 300 man samt att öfverstlöjtnanten Cyprian Nadelwitz von Kremsky skulle under sig hafva 400 man infanteri af det sjælländska regementet; 700 man af adelns soldater i Sjælland lämnades åt generalmajor Breda och återstoden af det sjælländska regementet åt Erik Quitzow [2]).

[1]) Skaanske Tegnelser under Februari 1657.

[2]) Skaanske Tegnelser. Att närmare bestämma gången af uppsättandet af regementena, deras organisation och deras öfverförande till Skåne. synes med de nu tillgängliga källorna knappast vara möjligt. De i Skaanske Tegnelser upptagna skrifvelserna gifva därom långt ifrån fullständiga underrättelser och innehålla stundom hvarandra motsägande anordningar, hvarvid det knappt synes möjligt att med säkerhet afgöra hurudant förloppet i verklig-

För att förstärka infanteriet i fälthären bestämdes den 15 Juni, att Urup skulle uttaga manskap ur fästningsgarnisonerna, nämligen från Helsingborg 600, från Landskrona 350 och från Malmö 322 man. I stället skulle inläggas af nyutskrifvet manskap i Helsingborg 300 man och i Landskrona och Malmö så mycket man kunde åstadkomma, hvarjämte konungen lofvade att framdeles till dessa fästningar sända öfver från Sjælland 500 man musketerare. Den 21 Juni bestämdes att under öfverste Trampes befäl skulle bildas ett kavalleriregemente på det sätt, att Urup och Gyldenlöve af sina regementen afstodo hvardera två kompanier.

Artilleristaten i Skåne bestämdes den 26 Maj till 1 öfverste, 1 öfverstvaktmästare, 1 styckhauptmann, 1 stycklöjtnant, 1 ingeniör, 1 kvartermästare, 1 sekreterare, 1 fältpräst, 1 fältskär, 1 fälttygkvartermästare, 1 proviantmästare, 1 vagnsmästare, 1 tygskrifvare, 1 verkmästare, 1 geschirrmästare, 1 stallmästare, 1 bryggemästare, 2 styckjunkare, 4 minerare, 2 petarderare, 4 fyrverkare, 28 konstaplar, 32 handtlangare, 1 timmerman med 2 drängar, 1 lådmakare med 1 dräng, 1 smed med 2 drängar, 1 sadelmakare med 1 dräng, 1 remsmidare med 1 dräng, 275 kuskar, 1 profoss, 1 stockeknekt, 1 skarprättare.

Hästar och kuskar för artilleriets behof skulle levereras af Sjællands, Möns, Skånes och Blekings städer efter följande proportion:

	Hästar.	Kuskar.
Malmö	80	40
Lund	12	6
Helsingborg	14	7
Landskrona	6	3

heten varit. Kommissariatsräkenskaperna gifva olika uppgifter om regementenas sammansättning, i det att kompanier stundom föras till ett, stundom till ett annat regemente. I viss mån beror detta på att omorganisation af regementena ägt rum, men närmare detaljer därom föreligga, såvidt synes, icke. Längre ned, då det är fråga om den danska härens frammarsch, meddelas en hufvudsakligen med ledning af kommissariatsräkenskaperna uppgjord lista öfver regementena.

	Hästar.	Kuskar.
Ystad	32	16
Skanör och Falsterbo	4	2
Engelholm och Båstad	2	1
Kristianstad	11	6
Simrishamn	4	3
Sölvesborg	3	2
Ronneby	6	3
Kristianopel	2	1
Sjællands städer tillsammans	245	133
Stege	6	3 [1]).

Hästarna skulle aflämnas den 1 Juli och sedermera så vidt möjligt till ägarna återställas. Dragonhästar skulle enligt order till Sjællands, Skånes och småöarnas länsmän levereras af bönderna mot en betalning af 10 daler stycket till följande antal:

af Malmöhus län	76
» Börringe län	16
» Helgonakyrkas län	12
» Kristianstads län	62
» Landskrona län	28
» Helsingborgs o. Herrevadsklosters l.	45
» Sölvesborgs län	35
» Kristianopels län	9
» Bornholms län	40
från Sjællands län	627
» Möns län	32
» Lålands o. Falsters län	118.

Den 20 Maj utgick order till sockneryttarna i Sjælland och på småöarna att hålla sig färdiga att gå öfver till Skåne, och den 26 och 28 fick generalkrigskommissarien Nils Krabbe order att i Helsingör mönstra ett kompani af Gyldenlöves och två af Urups kavalleriregementen, hvilka därefter skulle föras öfver till Skåne. Länsmännen Holger Vind i Helsing-

[1]) Sjæll. Tegnelser 16 Maj o. 16 Juni 1657.

borg och Knud Ulfeld i Landskrona beordrades att låta föra farkoster till Helsingör, enär rytteriet från Sjælland nu skulle föras öfver Sundet. Den 28 Maj beordrades Vincent Bille att den 8 Juni med den sjælländska rusttjänsten marschera till Helsingör, men några dagar senare ändrades denna order därhän, att han skulle låta ryttarna hålla strandvakt. Urup fick den 29 Maj order att anmana den skånska adeln att hålla sin rusttjänst i beredskap, och tre dagar senare beordrades Holger Vind att låta föra det artilleri, som fanns i Skåne, till Helsingborg.

Kommissariatsräkenskaperna upptaga såsom närvarande i Helsingborg redan under Maj månad följande infanteriafdelningar, som säkerligen till större delen äro att anse som garnison i staden [1]).

Öfverstlöjtnant Stefan Thimmes skånska kompani, kommenderadt af kaptenlöjtnanten Rasmus Olsen, den 17 Maj 114 man, den 2 Juni 54 och den 17 Juni 92 man [2]).

Ett sjælländskt kompani under kapten Markus Vendelboe, den 27 Juni 138 man.

Ett sjælländskt kompani under kapten Andreas Wilcken, 88 man.

Holger Vinds kompani, kommenderadt af Holger Mormand, 62 man.

Ett skånskt kompani under kapten Kristoffer Gjedde, den 17 Juni 90 man.

Ett sjælländskt kompani under löjtnant Andreas Möller, den 17 Juni 299 man [3]).

Ett kompani af Friis' regemente under öfverstlöjtnant Georg Hofmann, den 2 Juni 56 man.

De af proviantskrifvaren Sören Nielsen i Helsingör förda kommissariatsräkenskaperna visa följande ankomsttider för olika afdelningar.

---

[1]) Christen Lunds kommissariatsräkenskaper.

[2]) Differenserna i numerären tyda väl på att af detta kompani manskap tagits till andra afdelningar.

[3]) Tillhör sedan öfverste Bothes regemente.

Under dagarna 6—9 Juni anlände fem kompanier af Gyldenlöves kavalleriregemente, den 11 och 12 två kompanier af Urups kavalleriregemente, den 13 Gyldenlöve själf med sitt dragonregemente, den 14 fyra Urupska kompanier och ett kompani af Gyldenlöves kavalleriregemente, den 15 ett af Urups kompanier och artilleriet, den 17 ett kompani af Drottningens lifregemente till häst (öfverste Brockenhus) och ett af Gyldenlöves kavalleri, den 18 tre af Drottningens och två af Urups kompanier, den 19 två af Drottningens och 1 af Trampes kavalleriregemente.

Härefter började infanteri att komma. Den 21 Juni kom ett kompani af Patersons regemente under kapten Marschalk. Den 24 Juni kom ett kompani af Erik Quitzows regemente, fördt af major Steenberg, den 25 ett af samma regemente under kapten Mörck och ett af Fuchs' regemente under kapten Dewitz, den 26 ett af Fuchs' kompanier under öfverstlöjtnant von Brunow, och samma dag kom åter ett af Urups kavallerikompanier, den 27 ett af de Quitzowska kompanierna under kapten Hoen, den 5 Juli ett af Kristian Friis kompanier, under kapten Folmer Rosenkrands, den 8 ett kompani af samma regemente under kapten Normann, den 13 ett af Fuchs' kompanier, den 17 öfverstlöjtnant Nadelwitz von Kremsky med åtminstone ett kompani och den 18 öfverste Volrath von Bothe med 4 kompanier.

Denna lista är emellertid icke alldeles fullständig; så befunno sig t. ex. de i norra Skåne uttagna dragonerna[1]) också vid hären äfvensom Knud Ulfelds tre infanterikompanier under kaptenerna Blumentroste, Erdmann och Kleye, hvilka förr varit i garnison i Landskrona.

Särdeles fort hade det ej gått med sammandragningen af trupperna, och det tyckes hafva varit förbundet med betydande svårigheter att skaffa proviant till soldaterna, ehuru såväl i Helsingborg som i Helsingör brödbakningen pådrefs med all kraft. Någon bestämd plan för det stundande fälttåget hade den danska regeringen icke uppgjort, utom det

[1]) »Knud Ulfelds dragoner». Jfr. ofvan.

att Urup den 8 och 9 Juni fått befallning att efter hållet krigsråd gå mot Halland. Urup ansåg sig ännu ej stark nog att gripa till offensiven och rycka öfver gränsen, och i Köpenhamn visste man ännu i början af Juli ej, om han tänkte anfalla eller skulle inskränka sig till försvar. Under tiden hade emellertid den svenska styrkan under Per Brahe hunnit fram till Sydhalland och fattat posto vid Laholm. Utan tvifvel har detta snart blifvit kändt af Urup; det var nu utsikt, att Skåne kunde få en påhälsning af svenskarna förr än Halland af danskarna, och detta har medverkat till den åtgärd, som nu vidtogs, nämligen att Gyldenlöve med kavalleriet beordrades fram till Engelholm för att bevara den viktiga öfvergången öfver Rönneå. Den 4 Juli fattade han posto här med Drottningens regemente, Urups, fördt af öfverstlöjtnant Klaus Kaas, sitt eget och två kompanier af Trampes regemente, sitt dragonregemente och de skånska dragonerna. Det var antagligen en styrka på ungefär 3000 ryttare. På den södra flodbrädden började man arbeta på en förskansning.

Gyldenlöve sände upprepade gånger ut rekognosceringstrupper för att skaffa närmare underrättelser om fienden. Sådana fick han dock icke, egendomligt nog, då svenskarna ej voro längre borta än i Laholm och då Sven Povlsens dragoner, som ännu befunno sig norr om Hallandsås, borde hafva haft lätt för att skaffa tillförlitliga underrättelser och föra dem fram till Gyldenlöve. Att rycka fram öfver Rönneå och eventuellt öfver Hallandsås ansåg Gyldenlöve ej vara rådligt. Han trodde nämligen, att svenskarna kommo med ett ansenligt infanteri och hade ännu intet att ställa emot detta. Den 12 Juli var han åter i Helsingborg och fick då Knud Ulfelds tre infanterikompanier och 6 kanoner med sig. Han hoppades nu blifva i tillfälle att rycka fienden närmare in på lifvet [1]). Urup hade ännu ej rört på sig. Att Gyldenlöve med sin ifriga stridslust endast ogärna fördrog overksamheten är troligt nog. Äfven i Köpenhamn började man

[1]) Gyldenlöve till Gersdorf 12 Juli 1657. Jfr. Ove Helmers krönika.

blifva otålig öfver dröjsmålet. Man visste ej heller där med säkerhet, huru långt truppernas sammandragning i Helsingborg fortskridit. Fredrik III sände då den 8 Juli riksrådet Gunde Rosenkrands till Helsingborg med uppdrag att göra sig underrättad om tillståndet och med befallning till Urup att i hans närvaro hålla krigsråd, så att man kunde förnimma, om meningen vore att gå offensivt eller defensivt tillväga.

Krigsrådet hölls — måhända vid den 12 Juli, då Gyldenlöve var i Helsingborg — och de flesta rösterna afgåfvos här för att man oförtöfvadt skulle rycka fram och gå öfver gränsen. I trots af detta skedde emellertid under de närmaste dagarna ingenting, och tydligen var det ett uttryck af hofvets otålighet, att den 15 Juli uttrycklig order afgick till Urup att i öfverensstämmelse med krigsrådsbeslutet ofördröjligen bryta upp och gå mot fienden. Möjligen har Urup gjort invändningar häremot, eller också har man i Köpenhamn af sig själf hyst misstankar, att den gifna ordern ej skulle leda till någon snar påföljd, ty den 17 Juli fick han order att följande dag infinna sig i Köpenhamn, där han skulle få närmare besked om konungens vilja [1]). Det såg ut, som om generalen fallit i onåd. I armén troddes det, att han beordrats till Köpenhamn för att arresteras, därför att han ej ställt sig undfångna befallningar till efterrättelse [2]). Detta tyder på, att man äfven i armén fann, att Urup gjort sig skyldig till långsamhet.

Under det den danska armén fortfarande stod i kvarteren vid Helsingborg och Engelholm och dess öfverbefälhafvare var i Köpenhamn, ryckte den svenske riksdrotsen öfver gränsen.

På aftonen den 17 Juli bröt Brahe upp från Laholm och ställde sin marsch i riktning mot Båstad. I dagningen den 18 stötte den svenska förtruppen samman med två kom-

---

[1]) Skaanske Tegnelser 8, 15, 17 Juli 1657.

[2]) Danska fångars berättelser vid förhör i det svenska högkvarteret. (Handl. till fälttågets historia; sv. riksark.).

panier af Sven Povlsens dragoner. Dessa befunno sig mellan Hallandsås och Stensån och här strax söder om Himmelslöf kom det till strid. Den aflopp olyckligt för Sven Povlsens folk. Enligt Brahes uppgift skulle Sven Povlsen själf med endast 30 man hafva retirerat till Engelholm; återstoden af hans ryttare hade nedhuggits eller skingrats. Det var säkerligen det senare, som inträffade. Sven Povlsens dragoner togo sin tillflykt upp i skogen på åsen, där de åter samlade sig, och senare på dagen stötte de till den trupp, som följt chefen. Efter striden vid Himmelslöf ryckte den svenska hären fram till Båstad. Denna plats var öfvergifven af så godt som alla sina invånare. Åtskilliga af dem befunno sig ombord på skutor, hvilka, 8 till antalet, hissade segel och gingo ut i bukten, då svenskarna ryckte in i staden. I Båstad kvarlämnades infanteriet, större delen af artilleriet och en liten kavalleritrupp. De kvarlämnade knektarne föröfvade allehanda ofog; kyrkan blef illa åtgången, i det att både altare, predikstol och epitafier sönderhöggos, grafvar öppnades och plundrades och kyrkokärl och prydnader bortfördes [1]).

Med hufvuddelen af kavalleriet och medförande två kanoner hade Brahe fortsatt mot Engelholm. Då han nalkades denna stad, fann han bron öfver Errarpsån vara rifven och den danska förvakten placerad söder om själfva passet. Denna förvakt hade vid svenskarnas annalkande af Gyldenlöve blifvit förstärkt, så att den uppgick till 200 man. Den kommenderades af majoren vid Gyldenlöves ryttareregemente Sten Brahe och ryttmästaren vid det Urupska regementet Tage Krabbe.

Då den svenska kavalleristyrkan började rycka fram mot Errarpsån, öfverlade Gyldenlöve, som oriktigt ansåg den vara den danska betydligt öfverlägsen, med Trampe, huruvida det ej vore rådligast att återkalla förvakten och anträda återtåget; det beslöts dock att i alla händelser uppskjuta där-

[1]) Svensk berättelse från Skottorp 30 Juli 1657 (Handl. rörande fälttåget 1657; sv. riksarkiv). Brahe bestraffade emellertid detta öfvervåld och sände 30 Juli kalken, mässhaken och ljuskronan tillbaka jämte en »föräring i penningar att försona det våld, som är föröfvadt på Guds hus.»

med, till dess man närmare finge se hvad fienden tänkte göra. Brahe lät sina ryttare börja vada öfver ån, som här var halfannan aln djup. Vadstället skall säkerligen sökas nedanför (väster om) bron, ty Gyldenlöve fick den föreställningen, att fienden tänkte afskära förposterna från förbindelsen med Engelholm. Han drog därför Krabbes och Sten Brahes folk något tillbaka. De blefvo emellertid nu strax anfallna. Riksdrotsen sände en utkommenderad afdelning under generalmajor Linderot och öfverstlöjtnant Drakenberg mot dem. Sten Brahe satte sig till motvärn, men det säges, att göingarna mot förmodan ej höllo stånd [1]). Med göingarna menas de skånska dragonerna, som till stor del voro från Göinge härad. Sten Brahe värjde sig själf tionde tappert; Krabbe skyndade till hans hjälp och befallde sina ryttare att, då de hade ondt om krut, hugga in med blanka vapen; själf skall han genom ett slag med pistolkolfven hafva kastat Drakenberg af hästen. Med Krabbe följde öfverste Trampe, och snart ryckte öfverste Brockenhus med en trupp fram till understöd. Svenskarna fingo dock öfverhand och drefvo de danska ryttarna ända fram till Engelholms port. Där hejdades de dock genom en salfva från den danska infanteriafdelningen och drogo sig tillbaka. Brahe följde med hela styrkan efter Linderot och blef en stund stående på fältet. Det var vid femtiden på eftermiddagen, och Gyldenlöve sände åter ut patruller och förposter i närheten af svenskarna. Då Brahe hvarken hade infanteri eller artilleri af betydenhet med sig, ansåg han sig ingenting af vikt kunna uträtta mot det förskansade Engelholm. Då det därjämte knappast var lämpligt att utsätta sig för anfall från danskarna i denna terräng, där man på tre sidor hade flodlinjer, öfver hvilka broar nu ej funnos, gick Brahe tillbaka öfver Errarpsån och intog ställning bakom denna. Den närbelägna byn Barkåkra antändes och uppgick i lågor.

Gyldenlöve ryckte nu på andra sidan Rönneå fram till sandåsen ute vid kusten; kanhända har han fruktat, att Brahe

---

[1]) Ove Helmer.

skulle söka att gå öfver Rönneå med hjälp af den ö, som ligger strax nedanför Errarpsåns inflöde, och då velat vara till hands för att hindra ett sådant försök. Brahe sköt lösen med sina två kanoner, men företog ingen rörelse. Gyldenlöve beslöt nu emellertid att anträda återtåget. Han drog sig först tillbaka till lägret och bröt på kvällen med hela sin styrka upp från Engelholm och gick tillbaka till Helsingborg. Någon större motgång hade han ej lidit. Orsaken till reträtten måste sökas däri, att Gyldenlöve öfverskattat Brahes styrka eller åtminstone trott, att den snart skulle följas af betydande förstärkningar och att det då kunde blifva farligt för den danska styrkan i Engelholm, som hufvudsakligen bestod af kavalleri; vidare kunde det befaras, att svenskarna ginge öfver Rönneå vid Tranarp. Härigenom skulle de komma mellan Gyldenlöve och Helsingborg, och detta vore synnerligen farligt, enär Gyldenlöves trupper fingo sin proviant från sistnämnda stad. Därjämte kunde det ju befaras, att den svenska hären, hvars styrka man öfverskattade, skulle anfalla den danska härafdelningen i Helsingborg. Under dessa förhållanden kunde det förefalla orådligt att hafva den danska armén delad på två håll.

Brahe gjorde emellertid intet sådant försök. Med sina 16 kompanier ryttare ansåg han sig vara svagare än fienden. Han tänkte visserligen ett ögonblick på att draga det i Båstad kvarlämnade infanteriet till sig och blifva stående vid Engelholm, men då han ansåg trakten fattig på lifsmedel och trodde sig endast med starka konvojer kunna indrifva proviant och ej hade tillräckligt folk härtill, beslöt äfven han sig för att retirera. Han bröt upp om natten och var den 19 Juli åter i Båstad.

Den danska förlusten i skärmytslingen vid Engelholm uppgifves af Brahe till 45 à 50 döda samt åtskilliga sårade. Däremot skulle svenskarna ej hafva förlorat mer än 2 döda, 3 fångna och 2 sårade. Ove Helmer talar om 4 stupade och 13 fångna svenskar samt om 20 stupade danskar [1]).

[1]) Brahe till rådet 22 Juli 1657. Ove Helmers krönika.

I Båstad var bristen på fourage kännbar, och Brahe gick då den 20 Juli tillbaka öfver gränsen. Högkvarteret förlades till Skottorp.

Tydligen hade det varit den danske konungens plan och förhoppning, att den skånska armén skulle hafva initiativet i krigföringen och att den skulle ryckt in i Halland. Nu hade man emellertid blifvit förekommen af svenskarna, och om än Brahe redan gått tillbaka öfver gränsen, så var dock ögonskenligen faran ganska stor för att ett nytt svenskt anfall kunde ske.

Därför beordrades nu hären att fortast möjligt rycka fram till Engelholm, och nu skedde verkligen också den 23 Juli uppbrottet. Förstärkningar afsändes, särskildt den sjælländska och skånska adelsfanan [1]).

Proviantanskaffandet påskyndades. Städerna fingo den 20 Juli befallning att inom tre veckor leverera ett ansenligt förråd bröd till armén [2]).

Till att försvara Skåne mot en ny fientlig invasion skulle utomordentliga åtgärder vidtagas. Samma dag som Gyldenlöve åter bröt upp till Engelholm — den 23 Juli — utfärdades ett påbud till allmogen i Skåne, vare sig den lydde under kronan eller adeln, om allmänt uppbåd. Alla bönder mellan 18 och 50 års ålder skulle häradsvis mönstras och indelas i kompanier. Så många som möjligt af dem skulle förse sig med häst och alla med de bästa vapen de kunde åstadkomma. De skulle därefter öfvas. Om fienden hotade

[1]) Till Mogens Rosenkrands 20 Juli 1657. Skaanske Tegn.

[2]) Proportionen var följande:

Malmö	7666	lispund.	Rudkjöbing	512	lispund.
Kristianstad	1062	»	Ronneby	612	»
Landskrona	620	»	Lund	1022	»
Helsingborg	1534	»	Ystad	3066	»
Kristianopel	408	»	Falsterbo	50	»
Nakskov	3060	»	Engelholm	20	»
Maribo	768	»	Skanör	204	»
Saxkjöbing	300	»	Simrishamn	306	»
Nykjöbing	1278	»	Sölvesborg	306	»
Stubbekjöbing	768	»	Båstad	60	»

någon trakt, skulle uppbådet medverka till dennas försvar, och vårdkasar skulle tändas öfver hela landskapet, om fienden ryckte an. Tredska mot påbudet om bondeuppbådet skulle bestraffas med döden.

Ej blott bönderna, utan äfven borgerskapet skulle göra tjänst. Den 28 Juli utgick befallning till borgarna i de skånska städerna, att de skulle ordna sig i kompanier och anskaffa de bästa vapen de kunde; de unga borgare, som sådant förmådde, skulle låta öfva sig i tjänst till häst. I sammanhang härmed påbjöds, att prästerskapet i städerna skulle uppsätta ryttare, ett besvär, hvarifrån de hittills varit fria.

Befälet öfver dessa uppbåd skulle föras af länsmannen i Landskrona Knud Ulfeld med Klaus Sparre som nästkommenderande, och den 28 Juli, samma dag som kungörelsen om borgaruppbådet utgick, fick allmogen befallning att allt tjänstdugligt folk — de unga och därtill dugliga till häst, de öfriga till fots — skulle hålla sig färdigt att med åtta till tio dagars kost följa Ulfeld, då han därom gaf order. Länsmännen skulle tillse, att denna order åtlyddes, och de skulle äfven draga omsorg om anskaffandet af proviant. För detta ändamål pålades öfverallt i Skåne en gärd. Mot det att allmogen befriades från den på mötet i Odense påbjudna kontributionen, skulle den erlägga af hvar hel gård 1 ½ lispund bröd, 1 skäppa malt, 1 skäppa hafre, 1 spar humle, 1 lispund sofvel samt 1 riksort i veckan; två hela gårdar skulle därjämte en gång för alla leverera en tunna öl. Prästerna skulle slippa undan denna gärd mot att de af maltet och humlen bryggde öl till härens behof. Städerna skulle betala konsumtionsmedlen och länsmännen skulle söka att förmå borgerskapet till försträckning åt kronan mot löfte om särskild »benådning». Det vore meningen att genom dessa gärder skaffa proviant åt en styrka af 5000 man [1]).

Till förbättrande af böndernas beväpning anbefalldes Urup att låta till dem för 2 riksdaler stycket försälja de gamla flintlåsgevär, som voro förvarade på Malmöhus [2]).

---

[1]) Skaanske Tegnelser 28 Juli, 30 Juli 1657.

[2]) Till Urup 2 Aug. 1657. Skaanske Tegn.

Med det manskap, som genom ofvannämnda uppbåd kunde skaffas, skulle Knud Ulfeld förena sig med hufvudhären under Urup, och detta borde ske den 4 Augusti. Förutom den styrka, som kunde fås genom det planerade stora uppbådet, ville Fredrik III i gränstrakterna mot Småland upprätta ett kompani af goda skyttar, hvilka skulle förstärkas med dugliga karlar från det skånska regementet i Malmö, särskildt göingar, samt från borgarkompaniet i Kristianstad. Det var alltså fråga om att upprätta en kår, som i viss mån skulle motsvara de svenska gränsdragonerna i Sunnerbo, och det är väl ej omöjligt, att man i Köpenhamn fått idén från den svenska anordningen. En fransk officer i dansk tjänst, major Colombe de Beaufort, sändes upp i Göinge för att taga ledningen vid den ifrågavarande kårens uppsättande, och länsmannen i Kristianstad Henrik Lindenow fick den 31 Juli befallning att på allt sätt vara honom behjälplig därvid [1]. Två adelsmän i Göinge, Mogens och Johan Svab, hvilka nu ägde de båda intill hvarandra liggande gårdarna Skeinge och Björkeberga, bistodo Colombe de Beaufort i hans arbete, och det var meningen, att de skulle blifva officerare under honom. Värfningskvarteret var vid Skeinge, men göingarna voro ej särdeles hågade att komma. Den 4 Augusti hade man dock fått ihop en trupp på 20 man. Emellertid hade öfverstlöjtnanten Lars Nilsson i Markaryd fått reda på att något förehades söder om gränsen och fick den uppfattningen, att Henrik Lindenow tänkte sätta upp gränsdragoner liksom Brahe gjort. Detta borde hindras, och ofvannämnda dag begåfvo sig Lars Nilsson och Josef Os åstad med 100 af sina dragoner. De redo hela natten »förtäckt» och hunno i dagningen den 5 fram till Skeinge. Colombe de Beaufort och Svabarna visste om ingenting, förrän Lars Nilssons trupp som ett åskslag föll öfver dem. Den lilla skånska afdelningen, som ju ej var öfvad, kanske knappt ordentligt beväpnad, blef till större delen nedhuggen. Colombe de Beaufort lyckades komma undan, ehuru Lars Nilsson förföljde honom

[1]) Till Lindenow 31 Juli 1657. Sk. Tegn.

så nära, att »pistolen brann». Fransmannen kom under flykten ut i ett moras, där han mistade både häst och gevär. De båda adelsmännen »kommo till skogs, när de hörde det sköts». Hvad där fanns på gårdarna gafs dragonerna till sköfling, »fast det icke var annat än boskap och några hästar, alltså blefvo de ridande dädan» [1]). Lars Nilsson förmodade om Colombe de Beaufort, »att han näppeligen tillbjuder värfva i år», men senare på året finnes denne dock hafva varit i spetsen för en del göingar. Det var i September, men han synes då hafva varit med dem i Köpenhamn och kommenderades med dem på flottan. Det framgår ej, huruvida dessa göingar voro gamla soldater eller möjligen af det folk, som deltagit i Knud Ulfelds expedition (Jfr nedan). Någon gränskår i Göinge, motsvarande Sunnerbodragonerna, blef emellertid säkerligen icke uppsatt [2]).

Lars Nilsson framställde efter den lyckade bedriften vid Skeinge en plan att, sedan han förstärkt sin dragonkår med salpetersjudarna, med denna styrka på allvar rycka öfver gränsen och fatta posto i Osby. Här vid de viktiga Helgeåöfvergångarna skulle göras en förskansning, som skulle bestyckas med de järnkanoner, hvilka Gyllenanckar låtit uppställa vid passet vid Husaby. Man skulle därefter hafva i sin makt att indrifva proviant från Göinge och hindra danskarna att oroa allmogen i de småländska gränstrakterna. Planen var säkerligen ganska god, och Lars Nilsson hade en fullkomligt riktig uppfattning af Osbypositionens betydelse. Det blef emellertid ingenting gjordt för planens förverkligande, men händelserna under hösten skulle komma att visa, att det var till skada för svenskarna, att så ej skett.

Urup hade i största hast lämnat Köpenhamn och var den 26 Juli i Engelholm. Sedan hären nu brutit upp från Helsingborg och besatt Rönneåpasset vid Engelholm, hade man väl kunnat vänta, att något allvarligt skulle af den företagits mot den svenska hären. Urup inskränkte sig emellertid till att

[1]) Lars Nilsson till Brahe 5 Aug. 1657. (Skokl. saml.).

[2]) Sjælländske Tegnelser 17 Sept. 1657.

sända ut rekognosceringsafdelningar. Den 25 Juli hade öfverste Ranck med en trupp om 100 man gått öfver gränsen och vid Margretetorp lagt beslag på all där befintlig proviant. Den danska utpost af dragoner (möjligen Sven Povlsens), som stod där, drefs undan med förlust af tre man döda, och dess befälhafvare, Niels Laermand, togs till fånga. Gyldenlöve trodde nu, att det skulle vara möjligt att upphinna den svenska truppen och skyndade i spetsen för 200 ryttare, åtföljd af öfverste Trampe, Ove Tott, Sten Brahe, Kristian och Knud Urne samt Tage Krabbe i största hast norrut. Svenskarna hade emellertid redan hunnit tillbaka öfver åsen, och Gyldenlöve måste till sin stora förargelse under natten återvända med oförrättadt ärende. Den 26 Juli sändes en afdelning på 400 man kavalleri under befäl af öfverste Trampe upp mot gränsen, i förhoppning att den skulle uppe i skogen kunna öfverrumpla svenska rekognosceringsafdelningar. Den 30 Juli fick ryttmästaren på Gyldenlöves regemente, Kristian Holck, då han med 50 ryttare var ute att rekognoscera, underrättelser, att svenskarna skulle dragit sig något tillbaka från gränsen, men den 1 Augusti fick öfverstlöjtnant Klaus Kaas, som med 12 man varit ute, underrättelse, att svenskarna befallt de sydhalländska bönderna att den 4 Augusti med vagnar och dragare infinna sig vid hären. I det danska högkvarteret slöt man då, att den svenska hären nämnda dag skulle sätta sig i rörelse, men man visste icke åt hvilket håll denna rörelse skulle ske, om Brahe skulle gå till anfall eller han skulle retirera. Urup synes dock hafva ansett det förstnämnda alternativet vara det sannolikaste, och han lät därför bevaka trakten norrut [1]).

Det var emellertid alldeles icke den danske konungens mening, att hans här skulle på detta sätt ligga orörlig, endast afvaktande hvad motståndaren skulle göra.

Den 28 Juli hade Fredrik III förklarat för Urup, att det vore skadligt för landet och vanhederligt för konungen, att han fortfarande låge stilla utan att söka göra något mot

---

[1]) Ove Helmers krönika.

fienden. Konungen meddelade honom, att ett allmänt uppbåd från landskapet skulle ske och att den därigenom erhållna förstärkningen skulle komma den 4 Augusti [1]). Därför skulle nu Urup så fort ske kunde rycka mot fienden och söka göra honom all möjlig afbräck. Den 2 Augusti förnyades maningen; det vore ej rådligt att på detta sätt blifva liggande, landet till skada. Dessa order tolkade emellertid Urup så, att han i alla händelser ej skulle röra på sig, förr än Ulfeld komme med bondeuppbådet. Då, såsom lätt förklarligt är, Ulfeld stötte på svårigheter i sina ansträngningar att få allmogeuppbådet till stånd och den 4 Augusti gick, utan att han hördes af, rörde sig Urup ej, utan blef helt lugnt stående där han var utan att rycka an mot hallandsgränsen. Då utfärdades af konungen en förklarande order, att Urup ej skulle invänta Ulfeld, utan gå till anfall, när han funne det lägligt. När denna order gafs, stodo härarna redan midt emot hvarandra, men ej i Halland utan i Skåne. Brahe hade för andra gången gått öfver gränsen.

Sedan förstärkningar nu anländt bestod den svenska hären i hufvudsak af följande afdelningar:

Kavalleri.

Upplands regemente, 4 kompanier under öfverstlöjtnant Erik Drakenberg	451	man.
Adelsfanan, 2 kompanier under ryttmästarne Natt och Dag och Crusebjörn	334	»
Östgöta regemente, 6 kompanier, under öfverstlöjtnanten Gustaf Ribbing	722	»
Smålands regemente, 6 kompanier	870	»
Summa	2,377	man.

Infanteri.

Jönköpings regemente, 8 kompanier, öfverste Bertil Skytte	897	man.
Skaraborgs regemente, 4 kompanier, öfverste Hård	458	»
Upplands regemente, 2 kompanier (antagligen)	308	»
Summa	1,663	man.

[1]) Skaanske Tegnelser.

Dragoner.

Brahes värfvade	54	man.
Rancks tre kompanier gränsdragoner	255	»
Erik Stenbocks halländska dragongarde	99	»
Summa	4,443	man [1].

Den 1 Augusti höll riksdrotsen krigsråd i högkvarteret i Skottorp för att öfverlägga om hvilka mått och steg, som borde tagas. I krigsrådet deltogo jämte riksdrotsen rikstygmästaren Erik Stenbock, generallöjtnanterna Gustaf Banér och Henrik Horn, generalmajor Linderot och sekreteraren Taubenfelt.

Brahe öppnade öfverläggningen med att gifva en framställning af skälen för och mot en offensivrörelse öfver gränsen.

Mot en sådan anförde han följande skäl. Terrängen vore mycket besvärlig, enär man skulle hafva Hallandsås i ryggen, hvilket vore ett hinder för arméns förbindelser med Halland, så mycket större, som snapphaneskarorna på åsen skulle få fritt spel. Den danska armén vore antagligen stark och den stode i god ställning. Det vore mycket svårt att skaffa underhåll till armén, alldenstund skörden ännu ej vore inbergad och bönderna skulle hindras i arbetet härpå och för öfrigt blifva ovilliga därtill, om hären ryckte fram.

För offensiven talade å andra sidan följande. På den plats, där man nu befunne sig, var det redan mycket ondt om fourage. Äfven på norra sidan om åsen, där man stod, måste man ständigt hålla sig i stridsberedskap och oaflåtligt utsända bevakningsafdelningar, så att man redan nu befunne sig liksom i fiendeland. Då man för foderbristens skull hade svårt för att längre stå stilla här, måste man, om man ej ryckte in i Skåne, gå tillbaka, men då droge man fienden efter sig in i Halland. Lagan vore under nuvarande förhållanden ingen god försvarslinje, enär fienden på åtta eller nio ställen skulle kunna vada öfver den, och ungefär samma förhållande vore det med Nissan. Man riskerade då, att hvad förråd, som funnes i Halland, komme fienden till godo, och

[1]) Jfr Per Brahe till konungen 23 Juli 1657.

han skulle kanske få tillfälle att rycka fram ända till Göteborg. Retirerade man in i Småland, skulle man alldeles öfvergifva Halland, och i Småland vore ej tillfälle att lägga hären samlad i läger. Slutligen måste man tänka på, att konungen befallt, att man, när det så vore möjligt, skulle rycka in i fiendens land och fatta posto där för att söka bemäktiga sig någon fast plats. Det var ej svårt att se, åt hvilket håll riksdrotsens egna sympatier lutade, och då han nu hänsköt saken till generalitetets öfverläggning, yrkade Banér strax på, att ingen sådan skulle göras, utan att man ofördröjligen borde skrida till omröstning. Brahe ville emellertid hafva en formlig diskussion, och en sådan blef det ock, ehuru egentligen inga stridiga meningar därunder förekommo. Det framhölls, att om man dröjde med att rycka in i Skåne, skulle man gifva fienden tid att inberga grödan och föra den in i fästningarna, och att det ej vore gifvet, att man, därför att man ryckte in i fiendens land, skulle behöfva leverera en formlig batalj; man kunde intaga en fast ställning och där förskansa sig. Riksdrotsen själf fäste dock uppmärksamheten på risken att möta fienden i skogen på åsen, då man ryckte fram, men Linderot sade sig härvid vara viss på att fienden ej skulle anfalla i skogen, och skulle sådant mot förmodan inträffa, så kunde man »därför väl försvara sig med musköter», och man hade vid försvaret bättre fördel än fienden vid anfallet.

Omröstningen fick det resultat, att man enhälligt beslöt att bryta upp mot fienden.

Upplysande för den uppfattning man från början haft af utsikterna i fälttåget äro Banérs ord: »det vore väl, man hade strax i begynnelsen af verket visst fiendens contenance och tillstånd såsom den oss nu kunnig är, så hade man kunnat taga trupperna ur Uppland och Västergötland till sig och gå på honom och köran i skrub. Kanske lyckan hade då ock varit så god, att man hade i en håj kunnat få någon ort och i synnerhet Landskrona för honom bort». Härtill anmärkte riksdrotsen: »ja, den som det hade vetat, att han skulle så kallsinnigt hafva handterat verket och man hade

fått folket förr tillsamman, torde man visserlig något godt emot honom hafva uträttat, som nu måst blifva tillbakars för deras tröga och sena marschs skull såsom ock att hvar och en hafver velat draga folket ifrån detta hufvudverket till sig» [1]).

Sedan beslutet var fattadt, uppsattes marschdisposition. Brahe hade förut, då han öfvervägt möjligheten för ett förnyadt infall i Skåne, tänkt sig, att man skulle fatta posto strax söder om åsen vid Hjernarp vid broöfvergångarna öfver ett af Errarpsåns tillflöden. Man fattade emellertid ej något bestämdt beslut härom. Ett rykte sade, att Engelholm ej längre var besatt af danskarna, och i sådant fall ansåg det svenska öfverbefälet det vara nödigt att rycka fram till Rönneålinjen och fatta posto, antingen i självfva Engelholm eller vid Rebbelberga. Den senare orten vore kanske lämpligare, då däromkring funnes 26 gårdar, under det att Engelholm ej hade mera än 18 hus.

Den 4 Augusti tidigt på morgonen bröt den svenska armén upp från Skottorp. Den vänstra flygeln gick främst, förd af Henrik Horn. Man tog ej nu som förra gången vägen förbi Båstad, utan marscherade från Skottorp förbi Östra Karup tvärs öfver åsen. Uppe på denna funnos märkligt nog inga danska utposter, och Sven Povlsens dragoner bragte ej heller bud om rörelsen till danskarna. Först vid middagstiden inkommo de danska rekognosceringspatrullerna till Urups och Gyldenlöves högkvarter med det besked, att den svenska armén redan stod vid Margretetorp. Bron öfver Errarpsån hade blifvit rifven af danskarna, och en förpost var placerad på höjden mellan broställlet och Rebbelberga kyrka. Brahe lät, så fort han kommit fram till nämnda å, en kavalleritrupp vada öfver densamma. Den danska förposten drog sig nu tillbaka och blef stående på fältet närmare Engelholm; den svenska förposten ryckte i dess ställe upp på höjden. Bron blef nu skyndsamt reparerad, och den svenska styrkan gick öfver. Den tog ställning vid byn Errarp.

---

[1]) Krigsrådsprotokoll bland Brahes koncept i Skokl. saml.

Det danska lägret var beläget på Rönneås vänstra brädd på höjderna strax sydöst om Engelholm. Från höjden norr om Rebbelberga kunde svenskarna tydligt urskilja det och räknade uti detsamma 60 »pauluner». Några andra fientligheter än små skärmytslingar mellan förposterna skedde ej denna dag.

Klockan 4 på morgonen den 5 Augusti lät Urup hären rycka ut ur lägret och uppställde den i slagordning på sandslätten väster om Engelholm. Han fruktade alltså för att Brahe skulle försöka att gå öfver floden nedanför staden, och hären tog därför ställning så, att den skulle kunna afvärja ett sådant försök. I första linjen stod på högra flygeln Drottningens regemente under befäl af öfverste Frans Brockenhus; centern utgjordes af en del af Fuchs' regemente under öfverstlöjtnant Brunow, öfverstlöjtnant Nadelwitz von Kremskys kompanier, Knud Ulfelds kompanier och Friis' kompanier, de sistnämnda under öfverstlöjtnant Hoffmann [1]); på vänstra flygeln stod Urups regemente under befäl af öfverstlöjtnant Klaus Kaas. I andra linjen stodo på högra flygeln Gyldenlöves regemente under öfverstlöjtnant Ove Tott och den sjælländska och skånska rusttjänsten under Mogens Rosenkrands och Vincent Bille. Centerns andra linje utgjordes af Erik Quitzows tre kompanier under major Steenberg och resten af Fuchs' regemente, och på vänstra flygeln stod Trampes regemente. »Bakom staden åt väster», alltså säkerligen på den vänstra flodbrädden, stodo några kanoner och hos dem dragonerna.

Äfven Brahe hade i daggryningen börjat röra på sig. Genom ett par kanonskott hade han tvingat de danska kavalleriförposter, som stodo på fältet vid Rebbelberga, att draga sig tillbaka, och han ryckte därpå med sitt kavalleri fram förbi Rebbelberga och tätt in mot staden. Härunder kom hans avantgarde i strid med den danska förpoststyrkan, som fördes af ryttmästarna vid Urups regemente Knud Gjedde och Sten Reedtz. Danskarna måste vika och gå öfver ån.

---

[1]) Ulfeld och Friis voro båda frånvarande.

Den svenska truppen förföljde dem öfver på andra sidan. Detta har tydligen skett ett stycke nedanför staden.

Efter några skott från svenskarnas kanoner drog sig den ifrågavarande danska styrkan längs den västra brädden i riktning mot staden. Midt ute i ån vid det ställe, där den danska förpoststyrkan gått öfver, låg en liten holme, och denna lät Brahe besätta med 100 musketerare under befäl af kapten Julius de la Chapelle. Äfven utfördes dit 2 kanoner [1]).

Danskt kavalleri ryckte nu fram till strandbrädden, och skottväxling tvärs öfver ån uppstod. Under tiden hade det svenska infanteriet och artilleriet hunnit fram. Brahe lät dem taga ställning bakom kavalleriet, hvilket fortfarande fick stanna närmast stranden. Urup hade placerat sina kanoner på den vänstra flodbrädden så högt som möjligt och lät dem nu spela. De svenska svarade från höjningarna på sin sida. Artilleristriden pågick under en stor del af dagen, och danskarnas eld synes hafva gjort starkare verkan än svenskarnas. Brahe gick mot aftonen tillbaka till Rebbelberga. Detta befanns emellertid icke vara någon god position. På de höjder, som söder om ån ligga midt för Rebbelberga, lät Urup arbeta på ett batteri, från hvilket han med fördel skulle kunna beskjuta fienden, och Brahe drog sig därför tillbaka till den förra lägerplatsen vid Errarp.

Faran för att svenskarna skulle kunna gå öfver ån vid själfva Engelholm eller strax öster därom syntes nu vara utesluten. Staden var tryggad genom palissader och väl äfven andra förskansningar, och man hade snart batterierna på södra sidan färdiga. Emellertid syntes det icke vara omöjligt, att Brahe kunde tänka på en öfvergång längre ned. Där han nu stod helt nära Errarp, var han i grannskapet af den nedersta delen af flodloppet. Urup drog sig då med hela

[1]) Denna holme eller »hög», som Brahe i sitt bref till riksrådet kallar den, synes icke längre finnas till. Den torde hafva legat nedanför staden, antagligen nedanför det nuvarande Torslund och ungefär midtför Haradalshusen. Att den ej kan vara identisk med den ö, som finnes i Rönneå strax nedanför Errarpsåns utlopp, är tydligt.

sin här längre ned längs floden för att komma närmare den svenska ställningen. Han stod då mellan de höjdsträckningar, som gå parallellt med hafskusten och ån. Den 6 Augusti skedde smärre skärmytslingar, i det att 100 man danskt kavalleri ryckte ut från Engelholm och vid några höjder mellan staden och Rebbelberga kommo i strid med de svenska förpostafdelningarna. Gyldenlöve var själf med i denna strid.

För att ytterligare göra sin ställning säker och hindra hvarje svenskt öfvergångsförsök började Urup den 7 Augusti betydliga förskansningsarbeten. Vid vänstra flygeln lät han anlägga en skans; den 9 Augusti började han att draga en graf från denna skans ända ut till hafvet, och vid denna graf anlades tre redutter. Framför fronten anlades ett bröstvärn, likaledes försedt med tre redutter. Vid högra flygeln, alltså nära staden och det vanliga öfvergångsstället låg en stjärnskans med raveliner; den var så rymlig, att den kunde upptaga 500 man.

Brahe å sin sida höll fortfarande den lilla holmen besatt och anlade t. o. m. till dess stöd en skans på den högra flodbrädden, hvarjämte han äfven lät göra några retranchementer ute på fältet.

Från de danska batterierna sköts då och då. Så aflossades på kvällen den 8 flera kanonskott, som slogo ned vid holmen och på ett bösskotts håll från det svenska lägret.

Den 12 Augusti ryckte Urup ut ur sitt läger och öppnade eld mot den skans Brahe anlagt till skyddande af passet. Elden besvarades från kanonerna i den svenska skansen. Samma dag stötte en svensk trupp, som patrullerat ända upp mot Tranarp, på en dansk och tog några dragoner och en länsman tillfånga.

Men att komma åt Urups hufvudstyrka var omöjligt. Den blef öfverhufvud stående i sina förskansningar, skyddad af dem och af flodlinjen.

Under dessa omständigheter kunde Brahe ej gärna hafva någon synnerlig utsikt till att komma öfver Rönneå; den danska ställningen var allt för stark, för att något försök i den vägen skulle lyckas. Ett misslyckadt försök eller öfver-

hufvud ett nederlag skulle måhända hafva till följd, att hela Halland reste sig mot svenskarna, och äfven om man mot förmodan skulle kunna gå öfver ån och besegra danskarna, skulle dessa i alla händelser kunna draga sig tillbaka till Helsingborg, och därmed vore för svenskarna just ej mycket vunnet. Det var också besvärligt att längre blifva stående vid Errarp. Det började blifva ondt om lifsmedel och hästfoder. De skånska bönderna visade sig öfverallt vara den danska öfverheten trogna och ville ej göra någon tillförsel till det svenska lägret. Därtill kom, att den jämförelsevis svaga hären mattades genom den ständiga bevakningstjänsten, och såväl denna som öfverhufvud vistelsen i lägret försvårades, därigenom att den intensiva torkan nu aflösts af en period med starkt regnande. Proviant och foder måste hämtas långväga från, och det hände därvid, att bönderna satte sig till motvärn. På flera ställen hade de för öfrigt låtit föra bort sina förråd, så att intet fanns att få i byarna. Brahe hade hoppats på att allmogen skulle underkasta sig och foga sig i att erlägga en kontribution, och han hade till den ändan låtit ett manifest utgå. Det är emellertid lätt begripligt, att detta ej gjorde den ringaste verkan, så länge som den danska armén var i närheten och stod oskadd i sin ställning.

Efter kanonaden den 12 Augusti började riksdrotsen finna situationen allt mer betänklig, och då försöket att fatta fast fot i Skåne för denna gång måste anses vara misslyckadt, beslöt han sig för återtåg. Han höll dock denna sin afsikt hemlig och sökte vilseleda fienden genom att allt fortfarande låta arbeta på förskansandet af lägret vid Errarp.

Den 12 Augusti inträffade Knud Ulfeld i det danska lägret. Han medförde en förstärkning af 2 kanoner och 800 man af det nyuppbådade folket i Skåne [1]) samt af gamla soldater; de senare voro tre kompanier, som uttagits af Kristianstads fästning, och sannolikt ett från Malmö detacheradt

---

[1]) Detta uppsatta folk var till god del beridet. Knud Ulfeld hade i sitt län Landskrona och i Kristianstads län låtit bönderna skaffa hästar till 7 dragonkompanier (Ulfeld till riksrådet 14 Sept. 1657).

kompani om 80 man under kapten Jakob Holst. Ulfeld förklarade sig inom två dagar skola få ännu flera trupper till sig.

Den 13 Augusti var återigen kanonad mellan de båda motståndarna. Det danska öfverbefälet hade emellertid nu beslutat att gå svenskarna närmare in på lifvet. På aftonen den 13 sändes 200 man ut från Engelholm, och efter dem kom Ulfeld, åtföljd af öfverstarna Trampe och Fuchs och i spetsen för 800 man. Meningen var att vid Rebbelberga anlägga batterier för att på närmare håll än förut kunna oroa svenskarna med artillerield. I frammarschen fann Ulfeld emellertid till sin förvåning, att det svenska lägret vid Errarp var öfvergifvet. Nyss förut hade riksdrotsen brutit upp och gått raka vägen tillbaka öfver Hallandsås till Laholm. Urup och Gyldenlöve läto, så fort detta blifvit kändt, Kristian Urne med 900 man kavalleri följa efter, och enligt dansk uppgift skall denne hafva tagit en del proviant från svenskarna [1]. Någon förlust i manskap ledo dessa ej [2].

[1]) Ove Helmers krönika.

[2]) Brahe till R. R. 19 Aug. 1657.

III. **Det danska infallet i Halland.**

Då nu svenskarna gått tillbaka öfver Hallandsås, var det ändtligen Urups tur att rycka in på det svenska området. Länge hade konungen önskat, att detta skulle ske, och upprepade gånger hade han gifvit befallning därom. Det var nu också hög tid, att något gjordes. Karl Gustaf stod redan med en segrande här långt uppe i Slesvig, och för den danska hären under Anders Bille hade det gått synnerligen olyckligt. Det var då naturligtvis af högsta vikt att göra en diversion från Skåne mot Halland och det egentliga Sverige. Lyckades man häri, skulle det kanske hafva den följd med sig, att Karl Gustaf nödgades detachera afdelningar af sin här till moderlandets försvar.

Urup hade emellertid hittills hindrats att göra något dels genom långsamheten i rustningarna och i truppernas anländande, dels genom Brahes infall i Skåne. Nu var emellertid den danska hären färdig att börja.

Den synes nu hafva bestått af följande regementen[1]):

Kavalleri.

Urups regemente (skånska sockenryttare), 10 kompanier, fördt af öfverstlöjtnant Klaus Kaas och major Kristian Urne. Dess styrka uppgafs vid Juni månads slut till 707 man.

Drottningens regemente, 8 kompanier, fördt af öfverste Frans Brockenhus och öfverstlöjtnant Johan Brockenhus. Styrkan var vid Augusti månads början 518 man.

---

[1]) Efterföljande lista gör ej anspråk på att vara fullt korrekt. Dess hufvudsakliga källor, kommissariatsräkenskaperna, gifva ej tydligt besked om till hvilka regementen de i dem omnämnda kompanierna höra, och de förflyttningar och omorganisationer, som ägde rum, göra det yttermera svårt att finna reda i förhållandena rörande arméns sammansättning.

Gyldenlöves kavalleriregemente (sjælländska, laaländska och falsterska präste-, fogde- och sockenryttare), närmast under honom fördt af öfverstlöjtnanten Ove Tott, 8 kompanier. Styrkan var vid Augusti månads början 693 man.

Trampes kavalleriregemente, närmast under chefen fördt af öfverstvaktmästaren Tyge Sandberg, 4 kompanier, var vid nämnda tidpunkt 225 man starkt [1]).

Skånska och sjælländska rusttjänsten, förd af öfverstvaktmästarna Mogens Rosenkrands och Vincent Bille, 6 kompanier.

Gyldenlöves jydska dragonregemente, fördt af öfverstlöjtnant Andreas Jackson, 8 kompanier, var vid ifrågavarande tidpunkt 537 man starkt.

Knud Ulfelds skånska dragoner, 3 kompanier.

Sven Povlsens dragoner.

Infanteri.

Fuchs' regemente, närmast under honom fördt af öfverstlöjtnant Karl Brunow, 5 kompanier, antagligen ungefär 500 man.

Volrath von Bothes regemente, närmast under honom fördt af öfverstlöjtnant Bernbach, 4 kompanier, var den 17 Juli 326 man starkt.

Erik Quitzows regemente, fördt af major Steenberg, 3 kompanier, var vid slutet af Juli 352 man starkt.

Öfverstlöjtnant Nadelwitz von Kremskys sjælländska regemente, närmast under honom fördt af major Patrik Dumbartz, 4 kompanier, var vid Juli månads slut 256 man [2]).

Kristian Friis' regemente, närmast under honom fördt af öfverstlöjtnant Georg Hofmann, 6 kompanier, var vid Juli månads slut 515 man.

Knud Ulfelds regemente, som varit i garnison i Landskrona, 3 kompanier, var vid Juli månads slut 350 man.

Öfverstlöjtnant William Patersons regemente, 3 kompanier, var den 30 Juni 347 man [3]).

Jakob Holsts kompani, utkommenderadt från Malmö fästning, var den 12 Juni 80 man.

---

[1]) Det hade i Juni 1657 bildats på det sätt, att Urups och Gyldenlöves kavalleriregementen hvartdera afstått två kompanier till dess upprättande.

[2]) Det ökades vid början af Augusti med ännu ett kompani.

[3]) Detta regemente, bestående af sjælländskt manskap, stod i förbindelse med artilleriet och tjänstgjorde som betäckning åt detta.

Öfverstlöjtnant Stefan Timmes skånska kompani, fördt af löjtnant Rasmus Olsen, var i början af Juli 92 man.

Kapten Kristoffer Gjeddes skånska kompani var den 19 Juli 90 man.

Dessutom tillkomma de af Knud Ulfeld till armén framförda förstärkningarna, såvida de ej delvis fått uppgå i ofvannämnda fördelningar. För artilleristaten är ofvan redogjordt. Antalet kanoner, som medfördes på marschen, skall hafva varit 12 smärre och 4 större [1]).

Förplägningsstyrkan för fälthären kan enligt kommissariatsräkenskaperna anslås till c:a 3700 man för kavalleriet och 2900 för infanteriet, i hvilka summor de med Knud Ulfeld komna förstärkningarna ej äro inberäknade. Faktiskt har hären alltså antagligen varit öfver 6000 man stark.

I Engelholm voro kvarlämnade tre infanterikompanier under kaptenerna Moritz von Lehr, Lorenz von Lehr och Povl Nielsen.

Urup följde ej direkt efter den rakt norrut öfver Hallandsås återtågande svenska armén. Han kom att för sitt infall i Halland välja en östligare väg. Han gick ej öfver Rönneå vid Engelholm — passagen här var väl också rätt besvärlig, då broarna voro rifna, hvartill kom, att man äfven skulle hafva att passera Errarpsån — utan gick tillbaka längs floden och öfverskred denna den 14 Augusti vid Tranarp. Han böjde därifrån af mot vänster och gjorde på aftonen halt vid Skillinge. Härifrån sökte Gyldenlöve den 15 Augusti få känning med svenskarna. Med 250 ryttare red han upp på Hallandsås och sände fram ryttmästaren vid Drottningens regemente, Levin von Bülow med 50 man att såsom förpostafdelning gå närmare fienden. Vid Himmelslöf, alltså norr om åsen, stötte Bülow på en svensk trupp; dess styrka uppgifves af Brahe till 60 man, i Ove Helmers krönika till 90 man. Bülow gaf trumpetsignal till Gyldenlöve, att fienden var starkare än han, men någon förstärkning hann ej fram till honom. Svenskarna gingo till anfall, och

---

[1]) Danska fångars uppgift. (Per Brahe till rådet 18 Aug. 1657).

Bülow befallde sina ryttare att, sedan de aflossat sina pistoler, draga blankt. I sammanstötningen hade danskarna öfverhand, och svenskarna drefvos tillbaka. Under förföljandet träffades Bülow emellertid af ett skott och sårades dödligt. Han hämnades strax af en sin tjänare, som nedsköt sin herres baneman. Efter Bülows fall vände de förföljande danska ryttarna om. Svenskarna synas då hafva samlat sig och åter ryckt fram mot de återtågande danskarna. Förutom Bülow, som följande dag afled, stupade på den danska sidan en löjtnant och tre ryttare. Den svenska förlusten uppgifves af Ove Helmer hafva varit 12 döda. Brahe säger, att hela förlusten var, att en ryttare sårades i hufvudet [1]).

Den 15 Augusti, samma dag som ofvannämnda strid stod vid Himmelslöf, bröt den danska hären upp från Skillinge. Urup ryckte emellertid icke fram på vägen förbi Margretetorp, utan drog sig åt öster för att kringgå åsen och komma fram på vägen mot Edenberga och Vallen. Han stannade dock ännu i två dagar på den skånska sidan om gränsen.

Den 17 Augusti ryckte Gyldenlöve med en stark kavalleriafdelning och åtföljd af Trampe, öfverstlöjtnanterna Ove Tott och Klaus Kaas, öfvervaktmästarne Tage Krabbe och Knud Urne samt ryttmästarna Stig Hög och Sten Brahe ut för att rekognoscera. Hög sändes med 80 man fram för att anfalla en svensk afdelning, som befann sig i en närbelägen by. Då Hög ryckte fram mot svenskarna, gingo emellertid dessa till anfall, men sedan deras chef, ryttmästare Hammarsköld, af Hög sårats genom ett pistolskott, togo de till flykten [2]).

Den 18 Augusti gick den danska hären öfver gränsen

---

[1]) Brahe till riksrådet. Denna uppgift förefaller icke trolig lika litet som den äfven i Brahes bref förekommande, att svenskarna skulle haft mot sig 300 man — alltså hela Gyldenlöves afdelning — och slagit den på flykten. Brahe säger vidare, att hans ryttare utstodo tre »chargeringar».

[2]) Ove Helmer. Brahe till konungen 19 Aug. 1657. Brahe framställer det som om denna strid ägt rum den 18 Augusti, men har i skildringen sammanfört händelserna den 17 och 18 Augusti till en dag.

och tog ställning vid Edenberga. Den svenska hären vid Laholm oroades därefter genom ständiga rytteriexpeditioner från det danska lägret. Så ryckte Knud Urne och Tage Krabbe med en trupp, som uppgifves hafva varit endast 20 man stark, mot en, som det säges, starkare svensk afdelning och dref den i oordning in till det svenska lägret. Från detta utsändes då en trupp [1]), men denna möttes af ryttmästaren Sten Brahe med ett kavallerikompani och major Jakob Geveke med 40 skånska dragoner, och resultatet synes hafva blifvit, att svenskarna retirerade till Laholm. Enligt Ove Helmers uppgift skola svenskarna hafva förlorat 50 döda och sårade, men detta synes vara öfverdrifvet. Brahe säger [2]) endast, att »några blefvo i loppet» och att äfven danskarna förlorade döda och sårade; dessutom togo svenskarna till fånga några ryttare och en officer, den i Hessen födde kornetten Treis von Butler, nu anställd vid Drottningens regemente. Denna skärmytsling stod den 18 Augusti. Viktigare var hvad som hände följande dag, nämligen att 8 starka danska kavalleritrupper visade sig på Lagans norra strand. Visserligen tvungos de att gå tillbaka, men riksdrotsen fick säker kunskap om att floden efter den starka torkan under denna sommar på åtskilliga ställen kunde öfvervadas. Enligt fångarnas rapporter var den danska hären den svenska ej obetydligt öfverlägsen. De ständiga danska anfallen hade tvingat svenskarna att oafbrutet hålla sig beredda till strid. Det var redan mycket ondt om furage, och som en följd däraf började hästarna att blifva maltade. Under dessa förhållanden ansåg riksdrotsen det riskabelt att blifva stående vid Laholm, och då Lagalinjen ej var säker, beslöt han att draga sig till Nissan och där invänta förstärkningar.

Den 20 Augusti lämnade den svenska hären sitt läger vid Laholm och marscherade till Halmstad. I daggryningen den 21 sände Urup fram en afdelning af 300 man infanteri under öfverstlöjtnanterna Nadelwitz von Kremsky och Brunow samt kapten Dewitz för att närmare observera

1) Ove Helmer uppgifver den till 300 man.

2) Till konungen 19 Aug. 1657.

fiendens rörelser. Man fann, att svenskarna öfvergifvit sitt läger. Först på aftonen ryckte Urup själf fram och förde trupper tätt intill Laholms slott. Man slog läger på samma ställe där svenskarne förut haft sitt. Det skulle nu gälla att söka eröfra fästningen, och Fuchs placerade genast ett par batterier så, att de redan på morgonen den 22 Augusti kunde börja beskjutningen. Han öfvertog vidare den närmaste ledningen af arbetet på löpgrafvar. Detta började genast [1]).

Benjamin Croneborg var ej längre kommendant i Laholm, utan fungerade som generalauditör vid Brahes armé, och befälet i fästningen fördes nu af Johan Wäsenberg. Han satte sig till kraftigt motvärn och öppnade liflig eld mot arbetarna i löpgrafvarna, särskildt då Fuchs och Brunow den 23 Augusti trängde närmare fästningen. Belägringen försvårades emellertid därigenom, att Urup ej hade med sig groft artilleri; han ville nu afvakta ankomsten af sådant från Skåne, och det ankom också efter några dagar. Under tiden lät han slå en bro öfver Lagan och kunde därefter med så mycket större lätthet sända ströftrupper ut i trakten norr om floden. Man sökte öfverrumpla svenska furageringsafdelningar men utan egentligt resultat. Ove Tott och ryttmästaren vid Gyldenlöves kavalleriregemente Kristian Kristoffer Holck voro den 24 Augusti med 150 ryttare ute i sådan afsikt, men återkommo med alldeles oförrättadt ärende.

Den 26 ryckte Gyldenlöve själf ut, åtföljd af major Geveke och i spetsen för 800 ryttare och 200 dragoner, gick öfver Lagan och red ända fram till närheten af Halmstad. Han hoppades här kunna öfverrumpla en svensk transportkolonn, men Geveke, som med dragonerna hade ställt sig på en med buskar och småskog bevuxen kulle, blef upptäckt af svenskarna, hvilka i största hast lyckades komma undan in till Halmstad. Emellertid började rykten komma till det danska högkvarteret om att ansenliga svenska förstärkningar väntades till Brahes här vid Halmstad. Det hette, att utländskt värf-

---

[1]) Urups sekreterare Krüger till Gersdorf. 22 Aug. 1657 (D. Riks.).

vadt folk samt finska trupper till ett antal af 4000 anländt. Den 29 Augusti fick Urup annat besked, i det att det bestämdt inberättades, att general Douglas med sin kår anländt till Brahe.

Riksdrotsen förstod genast vid sitt återtåg öfver åsen, att den danska armén skulle följa efter in i Halland, och då han antog den vara betydligt starkare än den svenska, fann han det nödigt, att trupper från andra håll droges ned till Halland. Jämte det att han påskyndade de truppafdelningars marsch, som voro på väg ned genom Småland, afsände han den 17 Augusti, alltså medan han ännu stod vid Lagalinjen, order till Douglas, att han och Harald Stake skulle komma honom till hjälp. Douglas stod då vid Göteborg och Stake i närheten af Vänersborg; genom ny order af den 19 Augusti påskyndades Douglas, och den 22 i samma månad afgick bref i samma ärende till Stake. Den sista maningen är säkert i viss mån föranledd af den danska frammarschen till Laholm.

Douglas sände strax öfverste Johan Stake med order till Harald Stake. Hvad som skulle afgå var 3 kompanier kavalleri, Stakes dragonkompani [1]), 4 kompanier af Södermanlands regemente under öfverste Svinhufvud, 4 kompanier af Närike och Värmlands regemente och 1 af Skaraborgs regemente.

Den 24 Augusti bröt Harald Stake upp. Den 26 lämnade Douglas Göteborg, och styrkan var då i marsch; med den följde 4 kanoner. Den 28 Augusti stod Douglas i Varberg, där han lät samla de särskilda afdelningarna, och den 30 förenade hans styrka sig i Halmstad med riksdrotsens.

Sedan detta skett och äfven några förstärkningar genom Småland hunnit fram till Halmstad, bestod Brahes här af följande afdelningar [2]).

---

[1]) Det tyckes dock ej vara säkert, att detta öfverhufvud blifvit uppsatt och existerade.

[2]) Styrkebesked i Skoklostersamlingen.

Kavalleri.

Adelsfanan, 3 kompanier	330 man,
Upplands regemente, 6 kompanier	603 »
Östgöta regemente, 6 kompanier	708 »
Smålands regemente, 5 kompanier	611 »
Västgöta regemente, 3 kompanier	230 »
Summa	2482 man.

Infanteri.

Jönköpings regemente, 8 kompanier	951 man.
Upplands regemente, 2 kompanier	308 »
Närike och Värmlands regemente, 4 kompanier	499 »
Skaraborgs regemente, 4 kompanier	421 [1]) »
Södermanlands regemente, 6 kompanier	644 »
Västmanlands regemente, 3 kompanier	420 »
Summa	3243 man.

Dragoner.

Brahes värfvade under kapten Gabriel Ulfsax	50 man.
Erik Stenbocks dragongarde under kapten Bengt Nilsson	90 » [2])

Artilleri

ungefär 150 man.

Armén skulle då hafva varit vid pass 6000 man stark.

Ungefär samtidigt med att Douglas, Stake och förstärkningarna inträffade, hade den af konungen utnämnde nye öfverbefälhafvaren Gustaf Otto Stenbock anländt till hären. Han hade från den polska krigsskådeplatsen den 18 Juli anländt till Stockholm. Det dröjde dock ganska länge, förr än han fortsatte sin resa. Orsaken till dröjsmålet uppgaf han vara, att han ej fått något af sin ekipering med sig, utan

¹) En del af detta regemente var lagdt i garnison i Laholm.

²) Styrkebeskedet upptager äfven Sven Rancks gränsdragoner — 250 man — men de hafva ej varit närvarande vid Halmstad, utan lågo spridda i sina kvarter i Markarydstrakten. Ranck själf befann sig i slutet af Augusti i Kylhult mellan Markaryd och Traheryd och gjorde därifrån natten till den 31 Augusti ett försök att öfverrumpla Sven Povlsens dragoner, som stått vid Knäröd. Försöket misslyckades, därigenom att halländska bönder i tide varnade Sven Povlsen, så att denne bröt upp från Knäröd.

måste skaffa sig nya munderingsförråd och hästar. Under tiden åtog han sig äfven att hjälpa till med anordnandet af sin svågers, riksrådet Paijkulls begrafning, och först långt fram i Augusti begaf han sig åstad, tagande vägen öfver Örebro och Jönköping. I den sistnämnda staden var han den 25 Augusti och reste därifrån öfver Gislaved till Halmstad. Drotsen var nu i begrepp att gå mot fienden; han hade endast väntat på att förstärkningarna skulle hinna fram. Stenbock dröjde då med att öfvertaga befälet, till dess Brahe lämnat armén, och Brahe synes hafva velat vara kvar nu, då en sammandrabbning var omedelbart förestående. Det blef alltså riksdrotsen och ej Stenbock, som kom att föra befälet i denna.

Den 31 Augusti kl. 6 på morgonen bröt den svenska armén upp från Halmstad och marscherade återigen söderut. Till öfverste Ranck i Småland hade dagen förut sändts en underofficer med order, att dragonerna skulle i den danska arméns flank rycka fram till Knäröd, men Ranck ansåg sig ej kunna efterfölja denna befallning, då mer än hälften af dragonhästarna voro uttröttade efter öfverrumplingsförsöket och bristen på hästfoder var mycket svår. Dragonerna blefvo därför kvar vid Kylhult [1]. Afsikten med den svenska frammarschen var närmast att tvinga fienden att upphäfva belägringen af Laholm. Vid middagstiden hade man hunnit fram till trakten strax söder om Eldsberga kyrka och befann sig nu omedelbart framför Genevadsån och den däröfver ledande bron. Då fienden antagligen var i närheten, kunde Brahe ej gärna våga att utan vidare låta hären defilera öfver bron, utan gjorde halt och utsände en förtrupp att rekognoscera. Med svensk lösen underrättades Wäsenberg, att undsättningen var nära.

På den danska sidan hade man ej varit i okunnighet om att Brahe skulle få förstärkningar till sig. Såsom nämnts, hade det danska öfverbefälet redan den 29 Augusti mottagit en förhastad nyhet, att Douglas redan anländt till Halmstad.

---

[1]) Ranck till Brahe 31 Aug. 1657. (Skokl. saml.).

Urup beslöt då att gå fienden till mötes. Han upphäfde belägringen af Laholm och gick den 30 Augusti öfver Lagan. I daggryningen den 31 sändes Trampe och ryttmästaren vid Urups regemente Otto Lindenow med en kavalleriafdelning att rekognoscera och framför allt skaffa säker underrättelse om huru det förhölle sig med ryktena om den svenska härens ökning. Trampe ryckte an mot några svenska förposter, men då han härunder kom fram till en höjd söder om Genevadsån, varseblef han, att hela den svenska armén stod uppställd norr om ån; med denna underrättelse begaf han sig strax tillbaka till Urup.

På den danska sidan var det den allmänna meningen, att man nu strax borde anfalla. Urup och generalkrigskommissarien Niels Krabbe redo nu själfva ut för att undersöka förhållandena, och resultatet häraf blef, att Urup lät hären rycka fram mot ån. I staden Laholm och på kyrkogården där kvarlämnades 200 man; det grofva artilleriet stod också kvar söder om Lagan.

Brahe hade, då han kom fram till Eldsberga, klar uppfattning af att fienden ej skulle låta honom utan motstånd komma öfver ån, utan att det här skulle blifva sammandrabbning. Han sände då en kavalleriafdelning såsom förtrupp öfver ån, och själfva bron lät han besätta med 350 man infanteri under befäl af majoren vid Södermanlands regemente Jakob Hargen. Den öfriga delen af hären intog sin slagordning på höjderna norr om ån. Slaglinjen var ganska utsträckt. Den yttersta delen af vänstra flygeln stod helt nära ån på höjningen nordöst om bron, under det att högra flygeln nådde ända bort till Tönnersa. Uppställningen gick tvärs öfver några små vattendrag, som söka sig väg ned till Genevadsån.

Ordre de bataille finnes återgifven på den af Erik Dahlberg ritade plan öfver träffningen vid Genevad, som är intagen i *Pufendorfs* »Sieben Bücher der Thaten Carl Gustavs». Den tyckes för den svenska härens vidkommande i hufvudsak

[1]) Ove Helmers krönika.

vara hämtad ur en samtida, tryckt berättelse om träffningen, daterad den 2 September 1657 i Halmstad [1]). Enligt denna berättelse skall slagordningen hafva uppställts strax efter härens utmarsch genom Östreport i Halmstad.

Slagordningen vid Genevad torde då hafva varit följande:

Öfverbefälhafvare riksdrotsen Per Brahe och närmast under honom Gustaf Otto Stenbock.

Högra flygeln, fältmarskalken Douglas [2]).

Ytterst på högra flygeln framför första linjen en afdelning utvalda ryttare och något framför andra linjen en dragonafdelning.

Första linjen, generallöjtnant Banér.

Adelsfanan, 1 kompani.

Upplands kavalleriregemente, 6 kompanier.

En skvadron af Smålands kavalleriregemente.

I luckorna mellan kompanierna omväxlande musketerareafdelningar och en kanon; mellan första linjen och centern 2 kanoner.

Andra linjen, generalmajor Stake. Fyra kompanier af Smålands kavalleriregemente.

Centern, närmast förd af Brahe själf.

Första linjen.

Södermanlands regemente, öfverste Svinhufvud [3]).

[antagligen] Upplands regemente [4]) och 2 kompanier östgötar.

Närike och Värmlands regemente under öfverstlöjtnant

---

[1]) I Kongl. bibliotekets samling.

[2]) Douglas finnes ej nämnd på Dahlbergs plan, men då han hade konungens befallning (R. reg. 31 Juli 1657) att kommendera kavalleriet, har han väl haft den här antagna platsen.

[3]) Dahlberg upptager här en bataljon af regementet under öfversten och till vänster därom en annan under major Hargen. Detta måste emellertid syfta på uppställningen vid Halmstad, ty vid Genevad stod Hargen med sin afdelning framme vid bron.

[4]) Dahlberg har här östgötar under Dan Preuss; upplänningar finnas ej på hans plan. Östgötarna lågo i garnison i Halmstad och hafva väl nu följt med armén på marschen.

Anrep. Utom de nämnda två kanonerna mellan högra flygeln och centern upptagas 8 kanoner, ställda två och två i mellanrummen mellan afdelningarna.

Andra linjen, generalmajor Linderot.

Västmanlands regemente, öfverstlöjtnant Ulfsax.

1 bataljon af Jönköpings regemente, öfverstlöjtnant Kagg,

1 bataljon af samma regemente, major Hillebard.

Vänstra flygeln, generallöjtnant Horn.

Första linjen.

Ett kompani af Östgöta kavalleriregemente.

Västgöta kavalleriregemente, delt i 6 kompanier.

Ett kompani af adelsfanan.

Mellan kompanierna musketerareafdelningar och bland västgötarna en kanon.

Andra linjen.

Tre kompanier af Östgöta kavalleriregemente.

Ett kompani af adelsfanan.

Likadant flankskydd som på högra flygeln.

Framför vänstra flygeln kanoner under befäl af Erik Stenbock.

Den danska ordre de bataille uppgifves af Dahlberg hafva varit följande.

Högra flygeln.

Första linjen.

1 kompani af Gyldenlöves dragoner.

Drottningens regemente, 2 kompanier skåningar [1]), 1 kompani [1]).

Andra linjen.

Skånska dragoner, 1 kompani; Urups regemente, 4 kompanier.

---

[1]) Med dessa menas säkerligen det genom Knud Ulfeld uppbådade folket. De senare nämnda dragonerna äro Knud Ulfelds. Enligt Dahlbergs plan skulle på högra flygeln närmast Gyldenlöves dragoner stått Kaj Lykkes regemente, 3 skvadroner. Denna uppgift är dock oriktig, alldenstund detta regemente (konungens lifregemente) kom öfver från Helsingör först den 1 September och kompanivis inträffade i Engelholm under tiden 2—11 Sept.

Centern.

Första linjen.

6 bataljoner i följande ordning: Dewitz, Fuchs, Nadelwitz von Kremsky, Friis, Ulfeld, Sehested [1]).

Andra linjen.

3 bataljoner nämligen Steenberg, Paterson, Bothe.

Vänstra flygeln.

Första linjen.

1 kompani af rusttjänsten; Sten Brahes kompani [2]); Gyldenlöves regemente, 4 kompanier; 1 kompani dragoner.

Andra linjen.

Trampes regemente, 4 kompanier; 1 kompani skånska dragoner.

Urup hade fört sin här fram, så att den antagligen stod ungefär parallell med den svenska, från hvilken den var skild genom ån. Söder om ån är terrängen något högre än på norra sidan.

Urup skall själf ej hafva velat låta det komma till drabbning, utan tänkt inskränka sig till att intaga en iakttagande och afvaktande hållning [3]). Detta var emellertid ej i den stridslystne Gyldenlöves smak. Han sände fram 500 man till häst under major Geveke och följde själf efter för att deltaga i anfallet. Detta riktades mot den styrka, som under Hargens befäl höll bron besatt, framför den svenska vänstra flygeln. Hargen blef härvid hårdt ansatt, och Brahe fann sig däraf föranlåten att föra sina trupper längre fram mot ån för att därigenom komma den anfallna afdelningen till hjälp. Urup hade under tiden äfven ryckt längre fram. Gyldenlöve rådde ifrigt, att man skulle göra ett kraftigt försök att gå öfver ån och på allvar anfalla svenskarna, men Urup, som ansåg detta vara vådligt, beslöt att blifva stående och endast med artilleri och infanteri oroa fienden.

---

[1]) Förekommer ej i de danska kommissariatsräkenskaperna. Menas därmed möjligen någon del af det uppbådade fotfolk, som med Knud Ulfeld kommit till hären?

[2]) Hörde egentligen till Gyldenlöves kavalleriregemente.

[3]) Ove Helmer.

Striden mot Hargens afdelning fick den utgång, att svenskarna, som funno det svårt att hålla ställningen, drogo sig öfver på norra sidan och brände bron. Ungefär vid fyratiden på eftermiddagen började eldstriden. Enligt Brahes uppgift skola svenskarna härvid hafva varit i fördel, då den rådande nordanvinden dref röken emot danskarna; dessa senare stodo för öfrigt så högt, att deras skott mestadels gingo öfver hufvudet på svenskarna. Den del af det danska infanteriet, som företrädesvis var i elden, var Fuchs' regemente, särskildt öfverstlöjtnant Brunows och kapten Dewitz' kompanier. Kavalleriet kom ej till användning efter anfallet mot Hargen. Det ansågs nämligen skola blifva allt för mycket blottställdt, enär svenska musketerare ryckt fram ända till åbrädden och elden från det svenska artilleriet var mycket häftig; det höll därför stilla på höjden. Då den svenska linjen slutligen ryckt fram till ån och det danska fotfolket började mattas, beslöt Urup att gå tillbaka. Det var då vid pass klockan tio på kvällen [1]).

Orsaken till reträtten är sannolikt att söka däri, att Urup fruktat för att svenskarna under skydd af mörkret skulle kunna gå öfver ån vid dalgången söder om Tönnersa och

---

[1]) Dahlbergs plan i *Pufendorf* uppgifver, att afgörandet framtvangs därigenom, att svenskt kavalleri öfvergick ån dels vid bron, dels vid flodkröken vid Tönnersa och att på båda dessa ställen handgemäng uppstod med danskt kavalleri, hvarvid danskarna drefvos tillbaka. *Ove Helmers* krönika nämner emellertid intet om en sådan strid och säger uttryckligen, att kavalleriet ej användes. Hvarken Brahes eller Stenbocks rapporter om striden hafva heller något om en sådan strid, utan tala endast om eldstriden. Brahe kallar striden för ett »hårdt fäktande af artilleriet och infanteriet».

Dahlbergs framställning är då säkerligen uppgjord tämligen på fri hand och efter en teori om träffningens gång, hvilken Dahlberg vid senare besök på fältet kan hafva uppgjort. Det kan i detta sammanhang påpekas, att just vid flodkröken vid Tönnersa, framför den svenska högra flygeln öppnar sig på södra sidan en smal dalgång. Denna är fullkomligt riktigt betecknad på den af Dahlberg gjorda bataljplanen, och han har säkerligen antagit, att den danska reträtten framtvingades genom ett anfall, som skett på denna i viss mån lätt tillgängliga väg.

därefter möjligen förbi hans vänstra flank komma fram och afskära honom den fria förbindelsen med Laholm.

Den danska hären gick under nattens lopp tillbaka till Laholm. Den stannade ej där. Laholms belägring upphäfdes; lägret stacks i brand, och i gryningen den 1 September gick man öfver Lagan. Att börja med stannade Urup en fjärdingsväg söder om floden.

Såsom naturligt är med en eldstrid på så pass långt håll som den vid Genevad, voro förlusterna ej synnerligen stora.

Brahe uppgifver att hela den svenska förlusten var: i döda 1 kapten [1]), 1 underofficer och vid pass 20 menige; i sårade 1 löjtnant, 11 underofficerare och nära 100 menige.

Den danska förlusten uppgifves i Ove Helmers krönika till 60 döda och 50 sårade, alla af infanteriet [2]). Bland de sårade var en fransk kapten, Saint Germain, som den 10 Sept. dog af sina sår [3]).

Träffningen vid Genevad hade utfallit till danskarnas nackdel, men något egentligt nederlag hade Urup ej lidit. Förlusterna voro ringa, och hans här var säkerligen fortfarande den svenska vuxen. Det förefaller därför ej att hafva varit en bjudande nödvändighet för honom att utan vidare lämna Lagalinjen, om det än naturligtvis skulle vara förbundet med en viss svårighet att fortsätta belägringen af Laholms slott, då den svenska hären ryckte an. Urup utrymde emellertid, såsom nämnts, genast sitt läger vid Laholm och retirerade söderut.

Brahe följde ofördröjligen efter och besatte den 1 September Laholm. Han var att börja med ej säker på att ej fienden skulle genast åter ställa sig mot honom. Urup hade där han först stannat låtit ställa starka arriärgardesafdel-

---

[1]) Enligt ett flygblad skall han hafva hetat Olof Kråka.

[2]) Källor till framställningen af träffningen vid Genevad äro Ove Helmers krönika, Brahes bref till riksrådet af den 3 September och G. O. Stenbocks bref till konungen af den 16 September 1657.

[3]) Danska kommissariatsräkenskaper.

ningar, och Brahe trodde sig böra fatta detta som ett tecken till att han redan nu ville hålla stånd. Så var dock ej fallet. Mellan Urup och Gyldenlöve rådde oenighet om hvad man nu skulle företaga sig och hvilken ställning man skulle intaga för att afvärja ett ytterligare svenskt framträngande. Det var ej svårt att inse, att svenskarna nu skulle söka att för tredje gången infalla i Skåne. Dit ledde från Halland förutom de båda västliga vägarna, den ena förbi Båstad, den andra öfver åsen förbi Margretetorp, en svårtrafikabel väg ned mot Rössjöholm och vidare den östliga vägen, som från Laholm gick förbi Vallen mot Edenberga och därifrån in i Skåne mot Örkelljunga. Gyldenlöve ville nu betäcka dessa infallsriktningar. Detta skulle ske på så sätt, att hären delades i två afdelningar, af hvilka Gyldenlöve med den ena skulle fatta posto bakom Stensån vid Vallen, under det att Urup med den andra skulle ställa sig västligare, tydligen alltså vid Östra Karup, därifrån han kunde skydda båda de västliga vägarna [1]). Hade svenskarna ryckt mot någondera af dessa afdelningar, kunde den andra lätt hafva kommit till understöd.

Urup ville emellertid alldeles icke inlåta sig på en delning af hären, utan beslöt att med hela styrkan fatta posto vid Östra Karup bakom Stensån och framför Båstad och Margretetorp.

Man torde kunna om den Gyldenlöveska planen fälla det omdömet, att om det än i viss mån var riskabelt att dela hären, det dock låg en riktig tanke till grund för förslaget att besätta såväl Östra Karups- som Vallen-positionerna. Samverkan mellan dem kunde ske jämförelsevis lätt, då de ej voro stort mer än en mil skilda från hvarandra, och man iakttog på detta sätt båda vägarna. Om än svenskarna ginge från Halland in i Småland för att därifrån tränga in i Skåne, skulle Gyldenlöve från en position vid Vallen måhända kunnat med kavalleriafdelningar oroa svenskarnas marsch, särskildt nu, då Lagan under den torra väderleken på flera

---

[1]) Ove Helmer.

ställen kunde öfvervadas. Genom att ställa sig vid Östra Karup med hela hären höll Urup visserligen denna samlad, men han lämnade de östliga vägarna till god del ur sikte.

Den 2 September var hela den danska hären bakom Stensån.

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

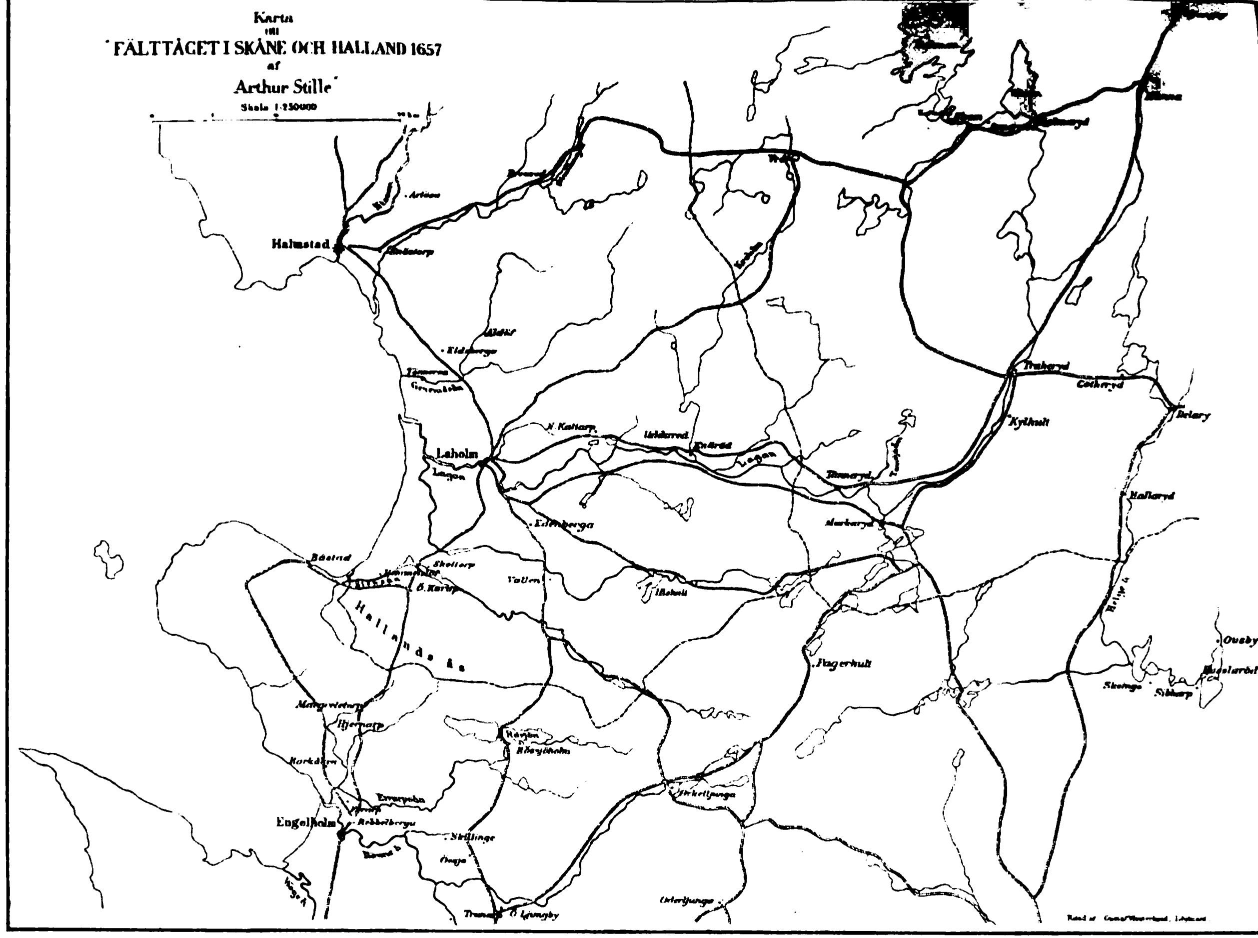
UTGIFVEN AF

LAURITZ WEIBULL.

BAND 2. HÄFTE 4—5.

LUND
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1905.

Karta
till
"FÄLTTÅGET I SKÅNE OCH HALLAND 1657"
af
Arthur Stille
Skala 1:250000
Halmstad
Laholm
Lagan
N. Kattarp
Eldsberga
Edenberga
Båstad
Skottorp
Ö. Karup
Vallen
Hallandsås
Margretetorp
Hjernarp
Hagån
Rösjöholm
Engelholm
Rebbelberga
Stillinge
Tranås
Ö. Ljungby
Ausås
Örkelljunga
Fagerhult
Markaryd
Tönneryd
Knäred
Unnaryd
Traheryd
Kylhult
Gotheryd
Brlary
Hallaryd
Skeinge
Sibbarp
Ousby
Helge å
Tönnersa
Övraby
Artsaos
Ängelholm

IV. Gustaf Otto Stenbocks fälttåg.

Sedan Gustaf Otto Stenbock nu anländt till krigsskådeplatsen, var det Brahes mening att lämna öfverbefälet till honom och själf begifva sig från armén.

Redan genom konungens instruktion af den 31 Maj hade Stenbock fått i uppdrag att bistå drotsen vid försvarsverket. Den 20 Juni hade han fått ytterligare befallning att, då riksmarsken nu vore död, näst Brahe föra befälet öfver försvarsmakten i Sverige och under drotsen särskildt hafva öfverinseende öfver infanteriet, artilleriet och fästningarna; Douglas skulle kommendera kavalleriet. Någon detaljerad instruktion för fälttåget hade konungen icke ansett sig kunna gifva, då han ej hade tillräckligt noggrann kännedom om förhållandena. I allmänhet hade han dock anbefallt, att man skulle hålla armén samlad så mycket som möjligt, rycka in i Skåne, där hålla god ordning och disciplin bland trupperna samt söka bemäktiga sig någon af de fasta platserna Helsingborg eller Landskrona [1]).

Sedan man nu kommit fram till Laholm, var inryckandet i Skåne omedelbart förestående, och Brahe öfverlade före sin afresa med Stenbock om hvilken väg man skulle välja för detsamma. Att rycka rakt fram mot Urup var tydligen mindre lämpligt. Man skulle då först nödgas framför den danska arméns front forcera öfvergången öfver Stensån. Om man också lyckades häri, så skulle dock därefter den danska armén hafva goda utsikter att oroa eller rent af hindra den svenska ar-

[1]) Riksregistraturen för ofvannämnda dagar.

ména marsch, antingen denna ställdes genom de besvärliga defiléerna på Båstadsvägen eller tvärs öfver Hallandsås' höjder. Äfven om det lyckades att komma förbi dessa hinder, skulle den svenska armén därefter hafva först Errarpsån och därefter den mycket besvärliga Rönneåöfvergången vid Engelholm framför sig, och Brahe visste af egen erfarenhet, huru svårt det skulle vara att komma öfver här. Det var ej osannolikt, att den danska hären, om den retirerade till Engelholm, där skulle kunna hejda Stenbock så som den kort förut hejdat Brahe. Till allt detta kom så proviantbristen. Den nejd, genom hvilken de västliga vägarna gingo, hade under sommarens lopp upprepade gånger genomtågats af båda arméerna och dess provianttillgångar voro hårdt tagna i anspråk; till svenskarnas återtåg i Augusti hade bristen på proviant och furage varit en medverkande orsak. Äfven vid en frammarsch på Edenbergavägen skulle man hafva att kämpa mot denna svårighet; här hade den danska arméns senaste frammarsch gått. Brahe och Stenbock beslöto då att öfverhufvud ej taga Halland till den närmaste operationsbasen för anfallsrörelsen mot Skåne. Hären skulle i stället från Laholm gå tillbaka i Lagalinjen till Markaryd och därifrån rycka in i Skåne på vägen mot Fagerhult och Örkelljunga. Komme man på detta sätt från Gammal-Sverige in i Skåne, skulle man kanhända också ernå, att Urup funne sitt kvarstannande norr om Rönneå allt för farligt och utan svärdsslag ginge tillbaka öfver ån vid Engelholm.

Sedan denna plan uppgjorts, lämnade Brahe den 4 September befälet åt Stenbock och afreste från Laholm. Han begaf sig först till Göteborg för att där taga kännedom om försvarsanstalterna och om fiendens hållning på den norska sidan; han anlände till nämnda stad den 11 September. I början af Oktober var han på Visingsborg, där han kvarstannade till långt fram på hösten [1]).

Samtidigt med Brahes afresa förlorade också den svenska

---

[1]) *F. F. Carlsons* uppgift, att han strax afreste till Stockholm, är ej riktig.

hären tre af sina generaler, nämligen Douglas, Erik Stenbock och Stake. Douglas hade af konungen fått befallning att begifva sig tillbaka till Preussen och begaf sig genast åstad. Erik Stenbock och Stake sändes till Västergötland, där den förre skulle taga högsta ledningen af operationerna mot norrmännen. Med Stenbock och Stake återvände ett kompani af Skaraborgs regemente, 112 man, och de fyra kompanierna västmanlänningar under Ulfsax, 420 man, och med dem följde äfven Erik Stenbocks halländska dragongarde. Det var ganska olyckligt för den svenska hären, att den på en gång mistade så många dugliga generaler; särskildt hade nog Erik Stenbocks närvaro varit af nöden. Det visade sig snart, att Gustaf Otto Stenbock i allt för ringa grad hade kännedom om terräng- och afståndsförhållandena i trakten, och det hade då varit synnerligen nyttigt, om han haft sin med alla förhållanden i gränsprovinserna väl bekante och liflige broder vid sin sida.

Den afgång, som uppstod i hären genom de ofvan nämnda afdelningarnas återmarsch till Västergötland, ersattes genom att flera kompanier från det öfre Sverige, bland dem 2 af adelsfanan under major Liljehöök, nu hunno fram till Laholm. Sedan de anländt, bestod Stenbocks här af följande afdelningar.

Kavalleri.

4	kompanier af adelsfanan	460 man.
7	» af Upplands regemente	733 »
6	» af Östgöta regemente	708 »
7	» af Smålands regemente	821 »
3	» af Västgöta regemente	230 »
27	kompanier	2952 man.

Dragoner.

Brahes egna	50 man.
Rancks Sunnerbodragoner	450 »
	500 man.

Infanteri.

8	kompanier Jönköpings regemente	951 man.
2	» Upplands regemente	308 »

4	kompanier	Närike och Värmlands regemente	499 man.
6	»	Södermanlands regemente	644 »
3	»	Skaraborgs regemente	309 »
23	kompanier	....	2711 man.

Fälthärens samlade styrka skall således hafva varit 6163 man.

Dessa uppgifter äro hämtade ur ett delvis med Brahes egen hand skrifvet besked öfver härens styrka vid den tidpunkt, då Stenbock öfvertog befälet. Emellertid har Stenbock själf i sina bref till konungen en helt annan uppgift om härens storlek den 6 Sept. 1657.

Han har följande siffror:

Kavalleri.

3	kompanier	adelsfana	327 man.
6	»	Upplands regemente	501 »
5	»	Östgöta regemente	589 »
5	»	Smålands regemente	525 »
3	»	Västgöta regemente	207 »
			2149 man.

Infanteri.

2	kompanier	Upplands regemente	304 man.
4	»	Närike och Värmlands regemente	305 »
8	»	Jönköpings regemente	836 »
3	»	Skaraborgs regemente	271 »
6	»	Södermanlands regemente	479 »
			2195 man,

och alltså utom dragonerna endast 4344.

Stenbocks styrkebesked är ytterst detaljeradt och borde väl redan därför förefalla trovärdigt, men å andra sidan är det bilagdt ett bref först af den 9 November. Därtill bör läggas märke till att slutsummorna, sådana som Stenbock har dem, ej fullt stämma med specialsiffrorna. Man torde väl heller knappt kunna antaga, att Brahe skulle ha lämnat oriktiga uppgifter om härens storlek. Möjligen är det tidsbestämmelsen den 6 September, som ej är riktig hos Stenbock, utan beskedet är att hänföra till en senare tidpunkt. Kanske tyder härpå, att Brahes dragonkompani ej är upp-

taget i Stenbocks besked. Kompaniet upplöste sig just vid inryckandet i Skåne.

Såsom besättningar i Hallandsfästningarna lågo

i Varberg 2 kompanier af Jönköpings regemente 300 man,
i Halmstad 3 kompanier af Skaraborgs » 381 »
och 2 kompanier af Östgöta regemente .... 250 » .
Kommendant här var Skaraborgsöfversten Johan Hård.
I Laholm 1 kompani af Östgöta regemente.... 126 man
och 30 ryttare under Johan Wäsenberg.

Stenbock hade tänkt dröja med uppbrottet mot Skåne, till dess något så när tillräckliga proviantförråd inkommit till armén, så att man ej skulle vara hänvisad till att helt och hållet lefva af hvad man kunde öfverkomma i fiendeland. Men härvid stötte man på stora svårigheter. Den 6 September fick öfverbefälhafvaren rapport af krigskommissarien Brandt, att man under de närmaste 8 dagarna ej kunde få in något nämnvärdt förråd. Så länge ansåg sig Stenbock ej kunna dröja med uppbrottet; han kunde ju också befara, att i sådant fall danskarna skulle förekomma honom och åter falla in i Halland. Han beslöt därför att genast sätta sig i rörelse. Proviantbristen vållade emellertid under den del af fälttåget, som nu började, stora bekymmer; den var så stor, att härens manstukt led på grund däraf. Ganska många rymningar ägde rum. Därjämte yppade sig sjukdom bland soldaterna.

Emellertid marscherade Stenbock att börja med jämförelsevis hastigt. Den 7 September lämnade hären Laholm och ställde sin kosa till Markaryd. Här vände den sig mot sydväst och bröt in i Skåne. Det var den 9 September, och man hann senare på kvällen fram till trakten af Örkelljunga. I nämnda by förlades högkvarteret. Natten till den 11 September anlände till armén ett kompani af Smålands kavalleriregemente; det var 90 man starkt. Förstärkningen kunde väl behöfvas, ty armén hade redan lidit afsevärd minskning genom rymningar. Brahes dragonkompani upplöste sig vid afmarschen helt och hållet. Manskapet förklarade sig vara värfvadt endast för tjänst vid gränsen och icke för att rycka in i fiende-

land och lämnade utan vidare hären. Stenbock skickade chefen, kapten Ulfsax till Brahe med rapport om saken. Riksdrotsen blef mycket förtörnad öfver dragonernas beteende och sände Ulfsax tillbaka till Markaryd för att åter få dem samlade. Detta synes dock ej hafva lyckats [1].

Den 10 September lät Urup en trupp af 40 ryttare företaga en rekognoscering fram mot Laholm; de 30 svenska ryttare, som lågo i garnison i fästningen ryckte då ut, men förr än de hunnit fram till danskarna, gingo dessa tillbaka [2]. Möjligen var det genom denna rekognoscering, som man i det danska högkvarteret fick säker underrättelse om den svenska härens afmarsch ur Halland. I hvarje fall stod det nu klart för Urup, att Skåne direkt hotades af en svensk invasion, och han beslöt då att gå tillbaka öfver Hallandsås. Den uppgift han ställde för sig var att hindra den svenska hären att öfverskrida Rönneålinjen. Det föreföll troligast, att Stenbock skulle ställa sin marsch i sydvästlig riktning mot Helsingborgshållet, och i sådant fall blefve Rönneåöfvergången vid Tranarp en punkt af stor strategisk vikt. Det gällde att före Stenbock bemäktiga sig passet. Urup bröt alltså strax upp och marscherade tvärs öfver åsen mot Tranarp. Den 11 September var den danska armén framme vid floden och tog ställning på den högra stranden helt nära framför Tranarps bro på höjderna vid byn Bolestad. Ställningen var utan tvifvel ganska lyckligt vald. Bolestadshöjderna lågo så, att den väg, på hvilken den svenska hären eventuellt skulle rycka fram, kunde behärskas från dem. Rönneåöfvergången var skyddad, och Stenbock skulle ej kunna fortsätta framryckandet mot Helsingborg utan en formlig batalj, i hvilken det skulle gälla att med stormande hand taga den danska försvarspositionen.

Det är möjligt, att Stenbock, om han visat större snabbhet i sina rörelser, skulle kunnat hinna före Urup till Rönneå. Såsom nyss nämnts, var han den 9 September vid Örkel-

---

[1]) Stenbock till Brahe 11 Sept. 1657.

[2]) Tryckt relation från Halmstad, dat. 23 Sept. 1657. (Kgl. Bibl.).

ljunga och kunde måhända den 10 September hafva hunnit fram till Tranarp, i hvilket fall han skulle hafva kommit danskarne i förvägen. Sannolikt har emellertid Stenbock ansett ett omedelbart framryckande vara allt för vågadt, då han trodde sin styrka vara den danska underlägsen [1]). Den 10 September väntade han ju också på ankomsten af en liten kavalleriförstärkning. Emellertid lät han företaga rekognosceringar åt sydväst.

Den 10 September gick en kavalleriafdelning fram till Östra Ljungby, nära öfvergången vid Tranarp, men utan att få känning med fienden. Möjligen har Stenbock häraf fått den uppfattning, att man hade tid på sig. Följande natt skedde emellertid en liten sammanstötning. Det var då den danska armén var i marsch mot Tranarp, och det var säkerligen dennas kavalleriförposter man påträffade. En svensk trupp om 50 ryttare och 20 dragoner, förd af en ryttmästare, gick till Össjö och lyckades här tillfångataga några danska ryttare. Den svenske officeren förde därefter sin trupp tillbaka, men gjorde halt vid Rya, där manskapet fick sitta af på kyrkogården och fodra hästarna. Man lät stor sorglöshet komma sig till last, i det att inga vakter utsattes. En dansk kavalleriafdelning om 100 man, kommenderad af ryttmästaren vid Trampes regemente Esaias Reincking, var emellertid ej långt borta och öfverrumplade de intet ondt anande svenskarna. Dessa förlorade sin löjtnant och 12 man och drefvos på flykt mot Örkelljunga [2]).

Genom sina rekognosceringar fick Stenbock ofördröjligen klart för sig, att Urup kommit före honom till Rönneå och att flodöfvergången var spärrad. Den svenske öfverbefälhafvaren hade härefter, för så vidt han ville fortsätta framryckandet, ej mer än två alternativ att välja emellan. Det ena skulle vara att gå rakt på den danska armén, söka drifva den ur dess position och därigenom tilltvinga sig öfvergången af floden; det andra vore att taga af till vänster och på vägen

[1]) G. O. Stenbock till konungen d. 16 Sept. 1657.

[2]) Ove Helmer. Stenbock till Brahe 11 Sept. 1657.

öfver Blekemossa rycka fram söderut för att efter en flodöfvergång i nejden af Herrevadskloster genom Röstångapasset tränga fram i det inre af Skåne.

Stenbock kunde emellertid icke besluta sig för någotdera. Han ansåg, att den danska positionen vid Bolestad var ganska fast och att Urups armé var den svenska ej obetydligt öfverlägsen; under dessa förhållanden ville han ej gärna riskera en batalj. Att rycka fram mot Herrevadskloster och vidare söderut måste gifvetvis förefalla ytterst vådligt, då man därigenom helt och hållet blottställde sig för att få förbindelselinjen med Sverige afskuren. Hären var ej heller stark nog för att med någon säkerhet kunna röra sig i fiendeland; redan märktes det, att de skånska bönderna, sammanskockade i snapphaneband, gjorde vägarna osäkra och försvårade proviantindrifningen.

Under dessa förhållanden fann sig Stenbock ej kunna företaga något alls, utan blef tills vidare stående vid Örkelljunga. Hans uppfattning var, att han ej kunde uträtta något, förr än antingen förstärkningar från Västergötland, om hvilka han anhöll, komme eller fienden tvunges att sända en del af sina trupper till Jylland mot Karl Gustaf. Från Västergötland kunde dock intet sändas; hvad Erik Stenbock hade där, var ej mer än c:a 1800 man, och dem behöfde han synnerligen väl mot Iver Krabbe, som med den norska hären stod väster om Göta elf. Genom sin position vid Rönneå hindrade den danska hären alltså absolut motståndaren att tränga längre in i Skåne; därtill kom det nu något större liflighet i dess ledning, hvilket synes bero på att Gyldenlöve mera än förr kunde göra sin vilja gällande och i högre grad framträdde som ledande. Han sände oupphörligt ut kavalleriafdelningar, som skulle tränga så nära fienden som möjligt och oroa honom. Den 13 September ryckte Geveke ut med 100 man af Gyldenlöves dragoner och träffade på svenska afdelningar; han tillfogade dem en förlust af 5 döda och 17 fångar, med hvilka senare han dagen därpå återkom till lägret. Sistnämnda dag förde Kristian Urne den utgående kavalleriafdelningen. Äfven han påträffade svenska

trupper, hvilka förlorade några döda och 24 fångar. Däremot återkom den 18 September Ove Tott, som dagen förut ryckt ut, med oförrättadt ärende.

Af fångarnas meddelanden trodde man sig i det danska högkvarteret veta, att svenskarna vid Örkelljunga ej väntade något allvarligt anfall och att de på den grund ej gjort några försvarsanstalter kring sitt läger. Gyldenlöve, som brann af ifver att komma i strid, förmådde då Urup att gifva uppbrottsorder. Meningen var att öfverrumpla svenskarna, hvilket man trodde lätt kunna ske. Armén ryckte alltså ut den 18 September för att öfverraska Stenbock. Den gjorde under natten halt vid Rya, och härifrån utsändes rekognosceringsafdelningar fram mot Örkelljunga. Dessa återkommo emellertid snart med det besked, att de förra underrättelserna varit oriktiga och att det svenska lägret var omgifvet af vall och graf. Urup ansåg då, att en öfverrumpling var omöjlig, och då han ej ville låta det komma till en ordnad sammandrabbning, förde han utan vidare hären tillbaka [1]).

Stenbock fick strax kännedom om den danska härens rörelse, men kunde ej förstå hvad meningen varit.

Det blef allt svårare att skaffa in förråd till lägret vid Örkelljunga; snapphanebanden i skogarna blefvo allt besvärligare. Det dröjde ej länge, förr än öfverbefälhafvaren fann det omöjligt att längre blifva stående här. Då han af ofvan antydda skäl ej heller gärna kunde rycka längre in i Skåne, återstod honom intet annat än att retirera. Då allt furage var slut, bröt han den 20 September upp från Örkelljunga. Han lämnade dock ej ännu helt och hållet Skåne, utan stannade vid Fagerhult, något mer än en half mil från gränsen. Han fick här rapport, att en präst i Vittsjö skrifvit till öfverstlöjtnanten Lars Nilsson och gjort anbud, att Visseltofta, Verums, Osby och Loshults socknar ville underkasta sig och erlägga kontribution, de båda senare 3 riksdaler af hvarje gård. Stenbock var emellertid ej säker på att detta anbud verkligen var allvarligt menadt, och någon påföljd

---

[1]) Ove Helmer. Jfr. Stenbock till Brahe 19 Sept. 1657.

synes det ej hafva haft. Hvad man i stället dagligen fick erfarenhet af var, att bönderna oupphörligt svärmade omkring och vållade hären afbräck. Kunskaparetjänsten var nästan omöjlig att vederbörligen upprätthålla, då ingen kunde skilja sig från de stora afdelningarna utan att blifva anfallen. Den 24 September t. ex. gick rykte, att fienden ryckt fram till Örkelljunga, men Stenbock kunde ej få reda på huru härmed verkligen förhöll sig, oaktadt man ej befann sig på större afstånd från nämnda ort än vid pass 17 kilometer.

Proviant- och furagebristen var snart lika stor som i Örkelljunga, och sjukdomen i hären tilltog i oroväckande grad. Efter beskrifningen tyckes det hafva varit influensa, som uppträdde epidemiskt.

Till Stenbock trängde oupphörligt rykten, att den danska hären droge till sig ansenliga förstärkningar. Själf hade Stenbock inga utsikter till att få sådana från Sverige. Brahe själf sade honom, att den enda möjligheten därför vore att vid flottans återkomst till hösten få de trupper, som varit med på sjöexpeditionerna, men att få dem ned till Skåne, därtill voro utsikterna ej stora. Stenbock sökte att få salpetersjudarna ned till armén, men de förklarade dels att de först ville hafva betalning för sin årsleverans af salpeter och dels, att de endast ville göra tjänst till gränsens försvar. I verkligheten tyckas de ej hafva kommit till hären.

Den danska hufvudhären synes nu, antagligen strax efter svenskarnas reträtt till Fagerhult, hafva lämnat Tranarp och ryckt närmare Hallandsås. I hvarje fall var högkvarteret vid September månads slut på Rössjöholm vid den söder om åsen belägna Rösjön.

Nu började dessutom en ny fara för Stenbock att framträda, faran att blifva kringgången. På den danska sidan beredde man sig nämligen att längs Helgeådalen sända en kår in i Sverige. Till att leda denna diversion utsåg konungen länsmannen i Landskrona län Knud Ulfeld.

Den 11 September fick Ulfeld order om att ställa sig i spetsen för företaget och grep genast verket an med stor

ifver. De trupper, som skulle ställas under hans befäl, voro Kaj Lykkes regemente, de tre kompanierna, som förut uttagits från Kristianstads fästning, Ulfelds egna tre kompanier, 100 utkommenderade soldater från hvarje af Helsingborgs, Malmö, Kristianstads och Kristianopels fästningar [1]), de skånska dragonerna, som af landet nu borde förses med nya hästar, då de till stor del mistat dem, som de förut fått, och slutligen hvad folk, som kunde uppbådas [2]). Några kanoner borde också medfölja. Ulfelds närmaste man skulle major Henderson blifva, och enligt sin egen önskan fick han af de regementsofficerare, som skulle följa honom, formera ett krigsråd [3]). De skånska länsmännen befalldes att på allt sätt bistå Ulfeld i hans företag.

Ulfeld synes hafva varit en af de dugligaste och mest energiske bland de danske adelsmännen vid denna tid. Inom några få dagar var han beredd och färdig att anträda marschen.

Af nu tillgängliga källor framgår ej fullt säkert, hvilka af de ofvan nämnda afdelningarna i verkligheten kommit att följa med Ulfeld. Enligt uppgift, som den 12 Oktober meddelades Stenbock af en dansk fånge, skall hans styrka bestått af 1000 ryttare, 400 dragoner samt uppbådade skånska bönder, och enligt en tryckt relation skall han hafva haft utkommenderade ryttare af lifregementet. Den tryckta relationen är i flera afseenden felaktig, men omständigheterna vid Ulfelds strid och strax därefter synas dock visa, att styrkan ej kan hafva varit stor och att diversionsplanen ej i sin fulla utsträckning kommit till utförande.

Enskildheterna af styrkans sammandragande och afmarsch kan man lika litet följa. Det torde kunna antagas, att det rykte Stenbock den 24 September hörde om att den danska hären var vid Örkelljunga står i samband med den

---

[1]) I stället skulle uppbådadt landtfolk inläggas i fästningarna. Sk. Tegnelser 17 Sept. 1657.

[2]) Ulfelds memorial 11 och 14 Sept. 1657.

[3]) Till Ulfeld. Sk. Tegnelser 19 Sept. 1657.

Ulfeldska kårens rörelser. Vid denna tid sände Stenbock också öfverste Ranck att med 30 ryttare och 80 af Sunnerbodragonerna rekognoscera på de vägar, som ledde från Kristianstad norrut; sannolikt är väl, att denna åtgärd har föranledts af mer eller mindre klara berättelser och rykten om att af fienden något skulle företagas åt detta håll.

Den 29 September fick Stenbock underrättelse, att ett starkt danskt parti skulle stå vid Vittsjö, och då han fruktade, att det hade för afsikt att förskansa sig på denna viktiga ort, hvarigenom den svenska härens ställning i Fagerhult skulle bli ännu besvärligare, ditsände han genast Henrik Horn med en stark afdelning för att drifva undan danskarna. Horn fann emellertid ingen fiende i Vittsjö och återkom den 30 September till lägret med förklaring, att bönderna sannolikt underrättat danskarna om hans ankomst, så att dessa fått tid att dessförinnan begifva sig åstad. Utan tvifvel syftar allt detta på Ulfelds afdelning, som på sin väg mot Helgeå passerat Vittsjö, men visserligen icke tänkt förskansa sig där. Ulfeld hade, redan innan Horn kom till Vittsjö, hunnit fram till Helgeålinjen. Här påträffade han Ranck och hans dragoner. Ranck hade i enlighet med Lars Nilssons förut gjorda förslag fattat posto vid den viktiga flodöfvergången vid Hasslaröd vid Helgeås inflöde i Osbysjön. Ulfeld hade för afsikt att här gå öfver ån, och Ranck synes med sina dragoner och ryttare hafva sökt hindra detta, ehuru den danska styrkan var honom vida öfverlägsen. Söder om Hasslaröd på Sibbarps ry skedde på förmiddagen den 28 September sammanstötningen. Enligt Rancks egen utsago skötte sig hans folk ganska illa och de blefvo utan att göra något synnerligt motstånd slagna ur fältet och illa tilltygade. Af ryttarna förlorades visserligen endast 4, men af dragonerna blefvo 50 nedhuggna eller fångna. Det var på sätt och vis göingarnas revanche för Björkeberga och Visseltofta. Gränshatet och vidskepelsen tillsammans vållade ett förskräckligt dåd, i det att en af göingarna, kallad »lille Jon» från Vittsjö, med en knif »filade af halsen» på en fången Sunnerbodragon från

Hallaryds socken, hvilken ansågs vara »hård», så att skott och hugg ej beto på honom [1]).

Danskarna hade alltså segrat, men under striden hade de lidit en förlust, som betydde mera än framgången. Knud Ulfeld hade stupat. Han hade kommit i personlig tvekamp med öfverste Ranck och föll för ett skott af denne [2]). Det visade sig nu, att hela företaget hvilat på honom och att det, när han var borta, utan vidare öfvergafs. Passagen öfver Helgeå var fri — Ranck hade med resterna af sin styrka tagit sin reträtt till Fagerhult — men man gjorde ej något försök att begagna sig af den.

Det var dock konungens mening att företaget skulle fullföljas. Länsmannen i Kristianstad, Henrik Lindenow, fick genom en från Rössjöholm den 10 Oktober utfärdad kunglig skrifvelse order att öfvertaga befälet öfver Ulfelds styrka, öka den så mycket som möjligt genom uppbådadt landtfolk och vidare använda den mot fienden vare sig i Sverige eller i Göinge [3]).

Det tyckes dock ej hafva blifvit något vidare af, och Ulfelds trupper återvände öfverhufvud till hufvudarmén [4]).

Olyckan vid Sibbarp kunde gifva Stenbock åtskilligt att tänka på. Om det verkligen inträffade, att en dansk styrka marscherade upp i Helgeådalen och ryckte in i Småland, blefve hans egen ställning ganska besvärlig, för att icke säga ohållbar. Redan förut hade han upprepade gånger för Brahe framställt sin misströstan om att i den svåra proviantbristen kunna längre hålla sig kvar i Skåne. Riksdrotsen hade svarat,

---

[1]) Handlingar om snapphanefejden (Sv. Riksark.).

[2]) Stenbock till konungen 7 Okt. 1657.

[3]) Skaanske Tegnelser.

[4]) För Ulfelds expedition är här redogjordt efter Skaanske Tegnelser, Ulfelds egna skrifvelser samt Stenbocks bref till Brahe och till konungen. I den hittillsvarande historiska litteraturen finnes mig veterligen ingen verklig redogörelse för försöket. Det verkliga förloppet har i litteraturen varit höljdt i dunkel, och hvarken tid eller ställe för striden hafva varit bestämda. Ett samtidigt flygblad uppger felaktigt, att striden stod vid Markaryd den 1 Oktober, och denna notis har ingått i *Fridericia* i Adelsvældens sidste Dage. Den är emellertid ej i öfverensstämmelse med verkliga förhållandet.

att den svenska hären skulle göra allt för att kunna stanna i Skåne. Endast för den händelse, att detta befunnes vara alldeles omöjligt, hade han bemyndigat Stenbock att gå tillbaka öfver gränsen; i sådant fall skulle han taga ställning vid Nissan för att skydda Halmstad. Den 26 September hade Stenbock haft förbindelser med det danska öfverbefälet, i det att då en dansk trumpetare ankommit till hans läger för att föreslå utväxling af fångar. Sedan dess synes Stenbock ej hafva fått någon säker kännedom om förhållandena på den fientliga sidan, förr än Ranck den 30 September anlände med nyheten om den olycka, som drabbat honom. Samma dag fick han äfven underrättelse, att den danske konungen skulle hafva anländt till Helsingborg och att den danska armén sades hafva satt sig i marsch mot Halland, i riktning mot Hishult [1]). Den senare nyheten var emellertid förhastad. Därtill kom, att bristen i det svenska lägret nu var värre än någonsin; furage måste man hämta på ett par mils afstånd. Sjukdomen tilltog allt mer och mer. Då beslöt Stenbock sig för att retirera, och han underrättade nu Brahe om sitt beslut [2]). Detta beslut sattes ofördröjligen i verket. Den 1 Oktober bröt armén upp från Fagerhult och marscherade öfver gränsen till Markaryd för att därifrån i Lagalinjen rycka in i Halland.

Men det var nu också den danska härens tur att rycka mot Halland. Genom sin defensiva krigföring hade Urup och Gyldenlöve skyddat Skåne; för att återtaga Halland behöfdes det en offensiv. Urup hade nu bättre förutsättningar än förr att föra en sådan. Han hade nu fått förstärkningar, i det att konungens lifregemente under Kaj Lykke nu befann sig hos honom samt dessutom 4 kompanier kavalleri, 360 man, under öfverstlöjtnant Maltzahn anländt. Särskilda åtgärder vidtogos för att skaffa hären proviant och hvad den eljest behöfde. Krigskommissarien Iver Mogensen Krabbe fick den 17 September befallning att ackordera med adel och andra i Skåne

[1]) Stenbock till Brahe 30 Sept. 1657.
[2]) Stenbocks bref till konungen 16 Nov. 1657.

att mot betalning leverera så mycket spannmål som möjligt och ute på gårdarna på landsbygden låta baka bröd för arméns behof. I Malmöhus' och större delen af Landskrona län jämte Helneklosters län skulle hvarje socken lämna 2 goda hästar med seltyg samt en kusk med 4 säckar till proviantvagnarna. I Helsingborgs, Kristianstads och Herrevadsklosters län samt i Rönnebergs härad skulle hvarje socken lämna 1 stark vagn, 8 par skinnbyxor, 8 par skor och 8 par strumpor. Allt detta skulle dock i sinom tid betalas af kronan. Bornholm befalldes att leverera 1000 par skinnbyxor, 1000 par skor och 1000 par strumpor. Skor och strumpor skulle vidare levereras af de skånska och blekingska städerna [1]). Proportionen var följande: Helsingborg, Landskrona, Kristianstad hvardera 100 par af hvarje sort, Ystad 150, Simrishamn 30, Falsterbo och Skanör hvardera 15, Malmö 300, Ronneby 120 och Sölvesborg 40 par af hvarje sort.

Fredrik III såg med en viss förtrytelse, att svenskarna återigen voro inne i Skåne och att den danska hären efter allt utseende höll sig i overksamhet. Den 16 September sände han Otto Krag öfver till Skåne med uppdrag att undersöka tillståndet vid hären, och inom kort begaf han sig själf öfver dit. Utan tvifvel stod det för honom som önskvärdt och nödvändigt att med den skånska armén gripa till en kraftig offensiv och söka vinna en framgång, som i någon mån kunde uppväga alla olycksödena mot Karl Gustafs trupper på den jutska halfön. Därtill hade nu efter striderna till sjöss den 12 och 14 September den svenska flottan sett sig föranlåten att gå tillbaka till Wismar, och det var då skäl att söka slå till på allvar, medan man ännu hade lugn till sjöss och ej oroades i Sundet.

Den 29 September kom Fredrik III till Engelholm, och den 1 Oktober anlände han till högkvarteret på Rössjöholm. Tydligtvis var det nu hans mening att snarast möjligt börja operationerna, och då samma dag underrättelse ingick, att den svenska armén brutit upp från Fagerhult och anträdt

[1]) Skaanske Tegnelser 17, 27 och 28 Sept. 1657.

återtåget, verkade detta ytterligare påskyndande. Det var ej svårt att förstå, att svenskarna, om de finge tid därtill, skulle taga ställning bakom någon af de halländska floderna Lagan eller Nissan och därifrån söka hindra ett danskt framryckande i Halland. Fredrik III beslöt då att söka hinna före svenskarna och komma öfver Lagan, förr än de hunnit fram från den småländska sidan. Han gaf därför uppbrottsorder. Tidigt på morgonen den 2 Oktober satte sig armén i marsch och gick på besvärliga vägar norr ut från Rössjöholm rakt öfver Hallandsås [1]). Norr om åsen stötte det danska avantgardet på en svensk proviantkonvoj, som var på väg till Laholm. Den anfölls, flera af de svenska ryttarna stupade, 12 togos till fånga, och förråden föllo i danskarnas våld. Marschen fortsattes ända till mörkrets inbrott, och någon längre hvila fingo soldaterna icke, ty redan samma natt lät konungen dem passera Lagan. Det var någonstädes ej långt från Laholm. Med stort besvär fördes äfven artilleriet öfver, och den 3 Oktober, tidigt på morgonen, stod den danska hären uppställd i ordning på Lagans norra brädd. Fredrik III hade skyndat på så ifrigt för att få försprång för svenskarna och stänga dem vägen mot Laholm och Halmstad, och det såg nu ut, som om han skulle lyckas häri, alldenstund de underrättelser, som inkommo, gåfvo vid handen, att Stenbocks armé ännu ej kommit ut ur skogsbygden. Den danska härens marschriktning ställdes då mot öster. Den ryckte fram öfver slätten, beredd till strid och i full slagordning. Efter ungefär ett par timmars marsch hade man hunnit fram till nejden strax väster om Kattarp och var då vid gränsen mellan skogs- och slättbygden. Då rapporterades från avantgardet, att svenska dragoner syntes i närheten.

Stenbock kan ej sägas hafva under sina manövrer i Skåne och Halland visat prof på någon synnerlig fältherreduglighet. Först och främst förefaller det af åtskilliga uttryck i hans bref, som om hans kännedom om trakten, dess topo-

[1]) Tryckt dansk relation, daterad 5 Okt. 1657 (K. Bibl. i Stockholm).

grafiska och afståndsförhållanden varit skäligen klen. Vid uppbrottet från Fagerhult lefde han i den föreställningen, att den danska hären redan dagen förut satt sig i rörelse mot Halland och närmast i riktning öster ut mot Hishult och att den alltså hade fått 24 timmars försprång för honom. Det var under sådana förhållanden ganska egendomligt, att han kunde hoppas på att öfver omvägen öfver Markaryd och Knäröd hinna fram före fienden. Emellertid satte sig danskarna i marsch först den 2 Oktober, alltså betydligt senare än hvad Stenbock trott. Stenbock hade den 2 Oktober hunnit till Knäröd, där han gjorde halt. Antagligen har han redan före ankomsten dit fått reda på att underrättelsen om det danska uppbrottet varit anticiperad. I hvarje fall fick han i Knäröd af sina utskickade patruller det besked, att den danska hären visserligen var öfver åsen, men ännu ej hunnit fram till Lagan. Stenbock, som alltså hade flodlinjen mellan sig och fienden, kände sig på den grund rätt trygg. Han hoppades nu säkert före fienden hinna fram till vägskälet väster om Kattarp, där vägarna grena ut sig mot Halmstad och Laholm, hvarefter han skulle hafva vägen till Halmstad till sin disposition. Hufvudsaken för den svenska armén var tydligen att så fort och säkert som möjligt taga ställning bakom Nissalinjen.

Stenbock blef alltså lugnt stående öfver natten i Knäröd i stället för att oförtöfvadt fortsätta sin marsch; säkerligen antog han, att han, medan danskarna följande dag fördröjdes vid flodöfvergången, skulle få försprång och hinna in på Halmstadsvägen. Nu inträffade emellertid hvad Stenbock ej beräknat, nämligen att Fredrik III tog tiden i akt och redan under natten gick öfver Lagan. Den danska hären stod därefter närmare vägskälet än hvad den svenska gjorde.

Stenbock hade, då han den 3 Oktober satte sig i marsch, ej någon kännedom om att danskarna voro öfver ån och anade således icke, att strid var omedelbart förestående. Några särskilda försiktighetsmått vidtog han, i olikhet med de danska befälhafvarna, icke. Marschkolonnen var sammansatt så, att kavalleriet af högra flygeln gick främst och

därpå kom artilleriet, följdt af infanteriet; sist kom kavalleriet af vänstra flygeln. Vid avantgardet, som närmast kommenderades af öfverstlöjtnanten Erik Drakenberg, befann sig Gustaf Banér. Man tågade utan att ana oråd helt lugnt fram, och under marschen uppstod en stor lucka mellan artilleriet och infanteriet, hvarigenom det förra kom i en tämligen isolerad ställning.

Förr än armén från Knäröd komme fram till vägskälet och omedelbart förr än den från skogstrakten skulle träda ut på den halländska slätten, hade den att passera genom de trånga och besvärliga defiléerna vid Kattarp. Sedan vägen från Knäröd västerut ganska länge följt Lagan, går den öfver höjdsträckningen väster om Uddared och leder därifrån ganska tvärt ned i en smal dalgång, i hvilken man till höger om sig har den ansenliga höjdsträckningen vid Norra Kattarp och till vänster två sjöar, skilda åt genom ett stycke jämn mark, som dock vid sjöarnas södra strand begränsas af rätt branta höjder. Till den västligare af de båda vänster om vägen liggande sjöarna flyter en bäck, som kommer från norr från en helt nära, på andra sidan vägen och nedanför Norra Kattarpshöjden liggande liten sjö. Vägen går alltså fram i en trång dalgång med höjder på båda sidor om sig och har alltså fullständigt karaktären af defilé, i hvilken det var så godt som omöjligt att öfvergå från marschordning till slagordning, då det ej fanns tillräckligt stor terräng att obehindradt röra sig i.

Utan att ana någon öfverhängande fara marscherade den svenska armén den 3 Oktober framåt. Banér, som gick i têten, hade ej utsändt några patruller, utan lät avantgardet helt lugnt avancera. Då det redan hunnit öfver »passet,» d. v. s. bäcken, som faller ut i den västligare sjön, och då ryttarne redo upp för den lilla backen väster om bäcken, möttes de af en oväntad syn. På slätten nedanför stod hela den danska hären och dess avantgarde ryckte nu fram mot svenskarna. Vägen ur defilén syntes vara stängd. Det är just ej underligt, att under sådana förhållanden ryttarna i förtruppen förlorade självbehärskningen. Då Gyldenlöves ryttare

nu sprängde mot dem, uppstod förvirring. Utan att afvakta officerarnas order aflossade svenskarna utan någon ordning sina karbiner och togo därefter brådstörtadt till reträtten. Banér och Drakenberg gjorde sitt bästa för att få dem att hålla stånd, men det hjälpte ej. I oordning drog sig avantgardet tillbaka öfver bäcken, förföljdt af danskarna.

Närmast efter avantgardet hade Stenbocks högra flygel kommit, främst adelsfanan och Upplands regemente. Stenbock förde fram afdelningarna i traf, och efter sin egen uppgift ordnade han dem bakom bäcken. Då utrymmet här är rätt trångt, torde det dock hafva varit omöjligt att få någon ordnad linje uppställd. Något kraftigare motstånd mot den anryckande Gyldenlöve gjordes ej heller. På samma sätt som avantgardet grepos högra flygelns ryttare af panik och gåfvo sig till allra största delen på flykten. »De handlade så lättfärdigt,» skref Stenbock i sin rapport till konungen, »som jag näppelig tror ryttare värre ha kunnat gjort och gått utan att akta allas våra förmaningar och tilltal så med ondo som med godo helt och hållet sin kos». Sämst betedde sig två kompanier af adelsfanan, som ej stannade förrän en half mil bort, vid trossen. Endast ett par skvadroner höllo stånd mot fienden, men då danskarna med kraft höggo in, måste äfven dessa gå tillbaka. Från den lilla höjden väster om passet kunde det danska befälet öfverblicka situationen inne i defilén, och allt flera danska ryttare sändes fram för att deltaga i förföljandet. Detta gick långt fram, och danskarna togo härunder två standar, ett från upplänningarna och ett från adelsfanan [1]).

Det såg nu högst betänkligt ut för Stenbock. Närmast efter den nu i full upplösning flyktande högra flygeln hade i marschkolonnen artilleriet följt, och först därefter kom infanteriet. De danska ryttarna voro nu alldeles inpå artil-

---

[1]) Stenbocks uppgift i rapporten till konungen, att svenskarna i början tagit några standar från fienden, förefaller osannolik; den öfverensstämmer ej väl med hans egen framställning af att de svenska ryttarna genast vid början grepos af panik.

leriet — den danska tryckta relationen säger, att en stor del af detta redan var i danskarnas händer — och Stenbocks infanteri var ännu så långt efter, att det ej kunde hinna fram i tid till kanonernas skydd. Det bakom infanteriet marscherande kavalleriet af vänstra flygeln kunde tydligtvis ej heller i hast komma fram för att möta fienden, då vägen var så trång, att på flera ställen två ryttare knappt kunde mötas och komma förbi hvarandra. Hvad som räddade situationen var det, att Stenbock i största hast kommenderade major Dan Preuss att med 200 musketerare och 4 trepundiga kanoner taga ställning på den betydliga höjden norr om defilén. Säkerligen har denna afdelning fungerat som betäckning åt artilleriet, och den lyckades nu med stor snabbhet österifrån komma upp på höjden, hvarifrån den med sin eld skulle söka hejda det på vägen nedanför framsprängande danska kavalleriet i dess förföljelseridt, till dess det svenska infanteriet kunde hinna fram. Det var en nödfallsutväg och en äfventyrlig åtgärd, alldenstund det låg nära till hands för det danska öfverbefälet, som västerifrån hade fritt tillträde till höjden, att föra fram öfverlägset infanteri och artilleri mot Preuss. Stenbock förstod detta ganska väl: »allt hängde därpå, att de hade med gewalt kört dem af samma backe,» men det var det enda han hade att göra. Mot Stenbocks förmodan skedde intet anfall västerifrån mot Preuss, utan de danska trupperna ryckte fortfarande uteslutande fram i dalgången. Kanonaden och gevärselden från Preuss' afdelning vållade utan tvifvel ett fördröjande af danskarnas framryckande längs vägen, och under tiden hann en bataljon södermanlänningar under öfverste Svinhufvud, som varit något före det öfriga infanteriet, fram. Stenbock lät då strax denna bataljon rycka upp på höjden norr om vägen, där den uppställdes bredvid Preuss' afdelning. Öfverstlöjtnant Påfvenfelt fick med några kanoner taga ställning på »ett berg ett stycke ifrån de kommenderade,» d. v. s. säkerligen på höjden öster om den östligaste af sjöarna. Vägen gick uppför denna höjd, och Påfvenfelt skulle alltså med sitt artilleris eld söka hindra danskarna att sätta sig fast på höjden, allt under det att

Preuss och Svinhufvud från sin position underhöllo eld mot de framryckande danska skvadronernas flank. Stenbock hade äfven sökt att samla hop högra flygelns ryttare, men detta ville ännu ej lyckas.

Fredrik III fortsatte emellertid ej framryckandet. Passagen var mycket trång — »knappt 4 man i front kunde komma fram», säger den tryckta danska relationen — och det är lätt förklarligt, att det ej var vidare lockande att låta det komma till allvarsammare strid inne i denna besvärliga terräng. Därtill kom nu, att man utsattes för en af förlusterna att döma ganska kännbar eld från svenskarna såväl framifrån som från flanken. Egendomligt förefaller det dock, att man ej gjorde något försök att drifva Preuss och Svinhufvud från deras position; därigenom skulle den svenska härens ställning i betydlig grad försämrats, och det skulle blifvit svårt eller omöjligt för Stenbock att draga fram och ordna sina trupper. Stenbock har också i sin rapport till konungen uttryckt sin förundran öfver att Preuss fick vara i fred. Han uppgifver, att enligt uppgift af fångar Fredrik III verkligen själf skulle hafva med tre bataljoner ryckt upp på berget och varit på ett musköthåll nära Preuss, men därefter, då han utsattes för eld från svenskt artilleri, dragit sig tillbaka. Huru än härmed förhåller sig, så blef resultatet, att den danske konungen gaf order, att kavalleriet skulle draga sig tillbaka ur defilén, och detta skedde också. Den danska relationen uppger, att förutom af terrängens besvärlighet föranleddes detta beslut af att infanteriet ännu ej hunnit fram [1]). Hufvudsaken är emellertid väl den, att Fredrik III ej ansåg sig kunna använda sin styrka inne i defiléerna, utan ville uppställa sin här på jämn mark för att kunna med kraft mottaga svenskarna i samma ögonblick de skulle träda ut ur defilén.

Under tiden hade allt flera bataljoner af det svenska in-

---

[1]) Stenbock däremot uppgifver, att danskt infanteri redan var öfver passet och samtidigt med kavalleriet drogs tillbaka. Detta förefaller emellertid på grund af terrängens beskaffenhet knappast möjligt.

fanteriet hunnit fram och uppställdes af Stenbock efter hand på höjderna. Därefter anlände vänstra flygelns kavalleri. Först nu kunde skvadronerna från högra flygeln åter samlas och ordnas. Från ingendera sidan skedde emellertid något anfall, utan man inskränkte sig till kanonad, hvilken fortfor till mörkrets inbrott.

Förlusterna i träffningen vid Kattarp voro ej synnerligen stora. På den svenska sidan förlorade man den tjugoåttaårige majoren vid adelsfanan, Jakob Lilliehöök, som svårt sårad föll i danskarnas händer och på kvällen afled [1]), samt öfverstlöjtnanten vid samma regemente Gustaf Ribbing, som dödligt sårades och afled i Traheryd natten mellan den 5 och 6 Oktober. Tillfångatagne blefvo ryttmästarna Kaulbars och Bagghufvud, af hvilka dock den senare såsom sårad samma afton frigafs på paroll. Sårade voro dessutom öfverstlöjtnanten vid Upplands regemente Erik Drakenberg af ett skott i handen, majoren vid Upplands regemente Alexander Pereswetoff-Morath, ryttmästaren Hård och löjtnanten Hård (möjligen Göran och Erik Hård.) För öfrigt hade förlustlistan följande utseende:

	stupade.	sårade.	fångar.
Adelsfanan	42	32	
Upplands regemente	12	22	42
Västgöta regemente	6	1	
Östgöta regemente	3	7	1
Smålands regemente	5	1	
Summa	68	63	43

Stenbock anmärkte med bitterhet, att de sårade ryttarna hade blessyren i ryggen.

Den danska förlusten uppgifves i den tryckta relationen till högst 100 man i döda och sårade. Af högre officerare hade stupat öfverstlöjtnanten vid Urups regemente Klaus Kaas, öfvervaktmästaren Katte samt den tyske grefve Stirum. Den sistnämnde, som befann sig i den danska hären såsom

[1]) Han var son till den vid Breitenfeld 1642 stupade fälttygmästaren Johan Lilljehöök.

volontär, sökte taga en svensk kornett till fånga, kom då in bland fienderna och föll för ett skott.

Efter egen uppgift skola danskarna i striden hafva tagit 4 standar.

Oaktadt det en stund sett ganska kritiskt ut för svenskarna, hade de dock ej lidit något formligt nederlag. Efter det att den danska hären gått tillbaka ur defilén, kunde Stenbock tämligen ostördt sammandraga sin styrka. Den ställning, hvari han såg sig försatt, var emellertid ganska bekymmersam. Den danska armén stod uppställd på slätten framför honom och stängde vägen såväl till Halmstad som till Laholm. Om han ville söka bryta sig väg, skulle han alltså nödgas leverera en formlig batalj mot den danska armén, och utsikterna att segra i striden voro ej goda; inne i den trånga defilén kunde Stenbock knappast utveckla någon slagordning, och det kunde ej heller väntas, att fienden skulle låta honom ostördt marschera ut ur defilén och intaga slagordning på slätten. Därtill kom, att den svenska armén långt ifrån befann sig i god författning. Den hade under vistelsen i Skåne varit utsatt för svåra umbäranden. Af hästarna hade många dött, och de, som funnos kvar, voro illa fodrade. Stenbock säger själf i sina rapporter öfver striden vid Kattarp, att de voro alldeles utmattade. Manskapet hade lidit af hunger och sjukdom; proviant hade man ej haft i tillräcklig mängd, och annan dryck än vatten hade man under hela denna del af fälttåget ej haft. Stenbock själf hade ansett denna senare omständighet vara en af de förnämsta orsakerna till den starka sjukligheten bland manskapet. Öfverhufvud var säkerligen hären af nämnda orsaker redan i betänklig grad demoraliserad. I kavalleriets uppträdande under striden hade Stenbock ett påtagligt bevis härpå.

I misströstan om att kunna forcera den danska ställningen och uppnå Nissalinjen beslöt då Stenbock att afstå från tanken på att förnya striden.

Däraf följde, att han måste anträda återtåget. Han skulle annars kunna blifva utsatt för ett nytt danskt anfall, och

äfven om detta ej kommit, var det säkerligen omöjligt att blifva stående i den halländska skogsbygden med dess mycket små provianteringsmöjligheter. Man måste gå tillbaka öfver den gamla gränsen. Återtåget skedde redan samma natt. Då den danske konungen på morgonen den 4 Oktober sände kavalleriafdelningar fram för att rekognoscera den svenska ställningen, befanns denna vara utrymd.

Stenbock stannade ej förr än vid Tånneryd vid öfvergången öfver Lagans tillflöde Tansjöån, nordväst om Markaryd, och härifrån drog han sig ännu längre tillbaka, nämligen till Traheryd, där han tills vidare blef stående. Positionen här var viktig, därför att man här hade kommunikation med Helgeålinjen medelst den väg, som öfver Göteryd leder ned till Delary vid Helgeå. Om danskarna fullföljt framgången vid Kattarp genom ett infall i Småland längs Lagalinjen, och om detta anfall åtföljts af en diversion af Henrik Lindenow upp i Helgeådalen, hade Traheryd varit den lämpligaste positionen för att söka afvärja anfallen från båda hållen. Först från Traheryd afsände Stenbock den 7 Oktober rapport till konungen och till Brahe om olyckan vid Kattarp, utrymmandet af Halland och återtåget till Småland.

Då var det emellertid redan klart, att danskarna ej direkt följt efter den svenska hären till Småland. För det danska öfverbefälet var det tydligen af större vikt att fullborda återeröfringen af Halland och därvid söka att ernå förbindelse med den norska hären under Iver Krabbe, hvilken från Bohuslän skulle genom Västergötland rycka in i Halland. Fredrik III hade därför på intet vis oroat den retirerande svenska hären, utan i stället vändt sig norrut. Vid Alslöf gick han den 4 Oktober öfver Genevadsån och blef öfver natten stående vid Eldsberga. Följande dag hann han fram till Nissan vid Arlösa, nära det nuvarande Sperlingsholm. Då broarna öfver Nissan emellertid voro rifna, drog sig konungen längre ned för floden, och högkvarteret förlades den 6 Oktober till Snöstorps prästgård, midt för Halmstad.

Utsikterna till samverkan med den norska hären syntes hafva stegrats därigenom, att äfven denna här vunnit en framgång öfver svenskarna. Erik Stenbock hade gått öfver Göta älf och den 27 September sammandrabbat med Krabbe vid Hjertum i Bohuslän. Om det än ej blef något afgörande nederlag för svenskarna, hade de dock afgjordt dragit det kortaste strået. De förlorade öfver 100 döda och sårade och en del fångar, 1 fana och 2 kanoner. Bland de stupade var öfverste Johan Stake. Efter striden drog sig Stenbock tillbaka till Vänersborg, och Krabbe tycktes nu hafva tillfälle att rycka fram åt det halländska hållet.

Situationen på den svenska sidan var nu öfver hufvud ganska bekymmersam. På en vecka hade man lidit två allvarliga motgångar, och den ena af dem, striden vid Kattarp, hade haft följder som ett nederlag. Den halländska landsbygden var förlorad, och hären såg sig inskränkt till att söka försvara den gammalsvenska gränsen. Störst bekymmer vållade emellertid denna härs beskaffenhet. Utmattad af sjukdom och umbäranden var den ej mycket att räkna på; särskildt voro hästarna i så dåligt skick, att på kavalleriet ej mycket var att lita. »Sänder man ut 10 hästar,» skref Stenbock till Per Brahe, »händer det, att ej mer än 5 komma igen,» och han förklarade, att man knappt längre hade något brukbart kavalleri [1]).

På demoralisationen bland manskapet hade man vid Kattarp haft ett ledsamt exempel. Möjligheten att vederkvicka hären var skäligen svag, då proviant- och foderbristen i Småland var mycket stor och säkerligen ej mindre än den varit i Skåne. Den mest tryckande proviantbristen afhjälptes emellertid därigenom, att generalkrigskommissarien Stjernsköld lyckades mot löfte om afskrifning å nästa års skatter af bönderna i sydvästra Småland få 200 oxar, och hästfoder skaffade gränsdragonernas driftige öfverstlöjtnant Lars Nilsson. Han synes i framträdande grad haft gehör hos allmogen, och

---

[1]) Stenbocks bref till Per Brahe och riksrådet.

han förmådde bönderna i Sunnerbo att lämna ett lass hö och en skäppa hafre af hvar gård. Det gick så fort, att leveransen redan den 11 Oktober skedde i Traheryd. Därjämte vidtog landshöfding Posse i Jönköping åtgärder för att från sitt län skaffa lifsmedel till Stenbocks här [1]).

Till vederbörande landshöfdingar aflät Stenbock skrifvelser, att de skulle ombesörja, att alla de, som hade rustningsskyldighet, genast sände friska hästar till armén [2]).

Den uppgift Stenbock hade att lösa var under dessa förhållanden ej lätt. Han ansåg, att hvad danskarna först och främst komme att göra, vore att rycka fram norrut genom Halland för att söka förening med den norska hären, och för att hindra detta kunde han knappast göra någonting. Han sökte dock att få broarna öfver Ätran, Viskan och Rolfsån rifna.

Den möjligheten var emellertid på intet sätt utesluten, att danskarna kunde rikta sitt anfall mot Småland. Sedan Fredrik III förenat sin här med Iver Krabbes norska trupper, skulle Västergötland eller Småland vara utsatta för anfall, och det var då ej osannolikt, att fienden ryckte an mot den sistnämnda provinsen, eventuellt mot Jönköping. Sedan danskarna kommit fram till Halmstad, hade de till sin disposition dels vägen öfver Breared och Vrå mot Lagan och dels Nissastigen. Stenbock lät därför den 7 Oktober utgå anmaning till allmogen i Sunnerbo, Västbo och Mo härad att hålla sig färdig att på första tillsägelse rycka ut och deltaga i försvaret; de bönder, som bodde kring Nissastigen, anbefalldes särskildt att noga gifva akt på fiendens rörelser och snabbt inrapportera, om ett infall skedde. Åtminstone i Kronobergs län visade sig allmogen mycket villig att, om det så påfordrades, gå man ur huse. Det skulle dock ej komma härtill, men bönderna togos i anspråk för försvarsarbete, i det att Stenbock lät påbörja förskansningsarbeten vid Vrå för att därigenom vid öfvergången öfver Kroksån

---

1) Stjernsköld till Brahe 11 Oktober 1657.

2) Stenbock till konungen 10 Okt. 1657.

— viktig äfven därför, att härifrån utgick en väg till Nissalinjen — kunna sätta ett första hinder mot en eventuell dansk frammarsch åt detta håll.

Stenbock hade sändt en kavalleritrupp tillbaka mot Knäröd för att skaffa underrättelser, och äfven genom rapport från denna blef det klart, att den danska hären ej följt efter svenskarna i Lagalinjen, utan ryckt längre upp i Halland, och det var då ej någon mening i att Stenbock längre blef stående i ställningen vid Traheryd, hvarifrån ingen direkt passage ledde till Halmstad och Nissatrakterna. Det var nödvändigt att förlägga hären till en trakt, där man hade större möjlighet för att kunna afvärja anfall från Halland mot Småland. Stenbock beslöt då först att taga ställning vid Berghem i närheten af Kånna kyrka, nära 3 mil längre norrut vid Lagan [1]). Beslutet var föga välbetänkt och torde vara ett nytt bevis på huru ringa kännedom Stenbock skaffat sig om de topografiska förhållandena i de trakter, där han förde sitt fälttåg. Det var visserligen sant, att vid Kånna var en broöfvergång öfver Lagan och ett i viss mån betydelsefullt vägkors, men det var absolut icke någon ställning, från hvilken man kunde hindra fienden att västerifrån rycka in i det inre af Småland. De viktiga positionerna lågo väster om Kånna. Landsvägen passerade här vid Bolmaryd öfver Bolmån vid dess utlopp ur sjön Kösen, gick därefter söder om och något så när parallelt med Bolmåns öfre lopp och Kafiosjöns (Bolmens sydligaste viks) södra strand och därefter nordväst ut till Nissastigen. Mellan Kafiosjön och Kösen finnas de båda broarna öfver Bolmån vid Skeen och Annerstad. Det är lätt att se, att hären, om den stod vid Kånna, hade afskurit sig möjligheten att iakttaga den nyssnämnda vägen till Nissastigen och ej skulle varit i stånd att hindra danskarna att rycka fram till Bolmens sydspets, hvarifrån de dels skulle haft förbindelseleden mellan Laga- och Nissalinjerna till disposition och för svenskarna fullkomligt stängt vägen till den senare och dels med lätthet kunnat öfver

[1]) Stenbock till Brahe 7 och 10 Okt. 1657, till konungen 10 Okt. 1657.

Skeen eller Annerstad komma fram till Angelstad vid Kösens nordspets; därigenom hade ställningen vid Kånna varit kringgången och vägen mot Braheskans och Värnamo samt vidare norrut varit öppen.

Riksdrotsen, som vistades på Visingsborg, hade vid första underrättelsen om olyckan vid Kattarp och återtåget ur Halland blifvit högeligen bekymrad. Han förklarade sig förstå, att danskarna nu blifvit herrar på den halländska landsbygden och att förbindelsen mellan Stenbock och de halländska fästningarna torde blifva afbruten. Han anbefallde ögonblickligen Stenbock, att om det på något sätt vore görligt, åter rycka in i Halland och marschera längs gränsen för att hålla fienden inom så trångt område som möjligt, »trängandes honom emellan Halmstad och sig.» Vore detta ej möjligt, skulle Stenbock med utsända starka kavalleriafdelningar göra diversion i Skåne; läte sig ej heller detta göra, skulle han med kavalleriet och infanteriet gå skogsstigarna öfver Hinneryd och Vrå till Nissastigen för att försvara denna; artilleri och tross finge för sin marsch dit begagna landsvägen söder om Bolmen [1]).

De råd Brahe gaf visa betydligt skarpare militärisk blick hos sin upphofsman än hvad Stenbock visade, då han ville gå till Kånna. Brahe förstod, att man måste söka att ställa sig mot fienden, antingen det gällde Laga- eller Nissalinjen, under det att Stenbock så godt som fullständigt lämnade den senare ur sikte.

Riksdrotsen synes för öfrigt ej hafva kunnat fatta, att Stenbock hade tänkt taga ställning vid Kånna, ty då brefvet därom anlände, trodde han, att det var fråga om en reträtt till Berga. Likheten mellan namnen Berga och Berghem har väl äfven bidragit att gifva honom denna uppfattning. Vid Berga, nära flodvinkeln mellan Lagan och Flårens utfallså, var försvarsställningen för passagen mellan Vidöstern och Flåren, som längre tillbaka bevakades af Braheskans vid Toftaholm. Brahes ängslan stegrades nu i hög grad. Han

[1]) Brahe till Stenbock 9 Okt. 1657.

skref till Stenbock, att armén måtte vara »träffelig af sig kommen,» då den måst retirera så långt in i landet, och att den väl då ej mera kunde företaga någon aktion, förr än den blefve uthvilad och vederkvickt; de planer han nyss förut framställt för krigsrörelserna måste han nu anse outförbara [1]).

För Halmstads fästnings säkerhet hyste man allvarliga farhågor. Garnisonen var svag, särskildt hvad artilleriet beträffade, och klent försedd med befäl. Borgerskapet i staden ansågs vara danskvänligt och på den grund ej att lita på [2]). Öfverhufvud kunde man hafva starka skäl att frukta en dansk invasion i Gammal-Sverige, och de åtgärder, som vidtogos till försvar mot en sådan, visa huru stora farhågorna voro. I självfva Jönköping pådrefvos med all kraft befästningsarbeten [3]). Redan den 9 Oktober befallde Brahe den vid Braheskans kommenderande officeren Lars Jönsson att så mycket som möjligt låta arbeta på skansens förstärkande. Förhållandena vid skansen voro dock högst betänkliga, enär ännu ingen corps de garde fans, utan soldaterna bodde i sina rishyddor, hvarjämte ingen proviant var tillgänglig, enär all sådan blifvit afförd till armén.

Västbo härads bönder uppbådades och gjorde i hast stora förhuggningar på Nissastigen, hvilka voro färdiga redan före den 13 Oktober [4]). I Mo och Tveta härad lät Brahe fogden hålla möte med bönderna för att förmå dem att med allmänt uppbåd möta ett fientligt anfall. Allmogen förklarade sig villig härtill, om blott landshöfdingen ville föra dem och adeln följde med [5]).

Erik Stenbock hade efter den misslyckade striden vid Hjertum stått i närheten af Vänersborg. Här fick han af riksrådet Per Ribbing i Göteborg underrättelse om olyckan vid Kattarp och fiendens marsch mot Halmstad. Ribbing

[1]) Brahe till Stenbock 11 Okt. 1657.
[2]) Taubenfelt till Stenbock 10 Okt. 1657.
[3]) Kommendanten Johan Printz till Brahe 18 Okt. 1657.
[4]) Posse till Brahe 13 Okt. 1657.
[5]) Johan Printz' nyss citerade bref.

bad, att han genast måtte skynda till Göteborg för att medverka vid försvaret. Erik Stenbock kvarlämnade öfverste Bengt Liljehöök med en liten afdelning vid Vänersborg, och begaf sig med större delen af styrkan och åtföljd af Harald Stake i största hast till Göteborg. Här fick han en maning från Brahe att sända rytteriafdelningar in i Halland för att iakttaga danskarnas förehafvanden och gå mot deras ströftrupper. Detta synes dock ej hafva skett, enär Ribbing och Stenbock måste vända hela sin uppmärksamhet mot den norska sidan. För att hindra norrmännens framryckande läto Ribbing och Erik Stenbock uppbåda allmogen i Kullings och Gäseneds härad att samlas vid Alingsås, dit Stenbock tänkte förlägga äfven trupperna under sitt eget eller under Stakes befäl. Detta uppbåd kom emellertid ej att samlas.

I Göteborg mottog Erik Stenbock riksdrotsens den 14 Oktober aflåtna befallning, att allmogen äfven i Kinds och Marks härader skulle uppbådas att jämte de reguljära trupperna taga ställning vid den halländska gränsen; bönderna skulle framför allt göra förhuggningar, rifva broar o. d. [1]). Detta uppbåd kom också verkligen till stånd, och redan dessförinnan hade Kind- och Markbönderna tillsammans med Borås' borgare, som det vill synas af egen drift, börjat göra förhuggningar. Härvid motarbetades de emellertid af hallandsbönderna, som visade sin danskvänlighet genom att där de det kunde undanskaffa de af svenskarna gjorda förhuggningarna [2]).

Gustaf Otto Stenbock hade under allt detta lämnat Traheryd. Sina tankar på att taga ställning vid Kånna hade han snart öfvergifvit; man kan väl antaga, att Brahes råd och upplysningar voro en medverkande orsak till att han nu bestämde sig för den riktiga positionen, nämligen Annerstad. Den 16 Oktober bröt Stenbock upp, och den 17 var han vid Annerstad. Det var visserligen en god sak, att han nu stod så, att han kunde hafva möjlighet att operera både mot Laga-

---

[1]) Erik Stenbock till Brahe 17 Okt. 1657.

[2]) Johan Printz' bref till Brahe.

linjen och mot Nissastigen, men det var synnerligen problematiskt, om hans här i sitt nuvarande tillstånd skulle kunna med hopp om framgång möta fienden, om den än befunne sig i en god ställning. Sjukdomen hade högeligen tilltagit bland officerarna, och manskap och ryttarhästarna voro fullständigt utmattade. Stenbock affärdade den 10 Oktober generallöjtnanten Gustaf Banér till Brahe för att aflägga muntlig rapport om tillståndet. Innebörden af denna var, att armén var bragt i »Abnahme och nedtagh», särskildt hvad kavalleriet beträffade, så att Stenbock omöjligen kunde i denna årstid gå offensivt till väga.

Brahe sammanträffade i Jönköping med Banér, och af de upplysningar den senare meddelade, fann han, att numera intet annat vore att göra än att söka skaffa den Stenbockska hären goda vinterkvarter på gammalsvenskt område. Han resolverade, att Smålands och Västgöta kavalleriregementen skulle hemförlofvas för att tills vidare vistas i sina hemorter. Vidare skulle adelsfanan för en tid sändas hem »för att ställas till rätta igen». Resten af armén skulle så gå i vinterkvarter, så att den där kunde hafva sitt underhåll och därjämte hålla ett vaksamt öga på fiendens rörelser [1]).

Innebörden af detta var, att den svenska armén för detta år afstått från all kraftig aktion mot fienden, från hvarje försök att från denne återtaga Halland och att den öfverhufvud afslutade fälttåget. Då Brahe fattade dessa bestämmelser, var emellertid all fara för allvarlig invasion i Småland eller Västergötland öfver. Äfven den danska hären satte ett slut på fälttåget.

Såsom nyss nämnts, hade Fredrik III ryckt fram till Nissalinjen; högkvarteret var i Snöstorps prästgård. Hvad man afsåg var att vinna förening med Krabbes norska armé, som skulle komma från Bohuslän. Vid Sperlingsholm lät den danske konungen arbeta på en bro öfver Nissan. Det hade nu varit af nöden att snabbt gå öfver floden, rycka

---

[1]) Brahe till riksrådet 25 Okt. 1657.

norrut, och därigenom göra det möjligt att åstadkomma den afsedda föreningen. Det var en sådan eventualitet, som Stenbock fruktat, då han gaf order att rifva broarna öfver floderna i norra Halland. Men något danskt framryckande på allvar norr om Nissan blef icke af, utan det var endast kavalleritrupper, som sändes på ströftåg i norra Halland. Det var detta danskarnas kvarstannande så långt söderut som vid Nissan, som gjorde, att Krabbe ej vågade rycka fram konungen till mötes. Det var alltså olyckligt för den danska saken, att Fredrik III stannade vid Halmstad. Orsaken därtill skall väl sökas i, att man ej ansåg sig kunna vara trygg, om man dels hade Halmstads fästning i ryggen och dels hade Gustaf Otto Stenbocks armé i Småland, därifrån den kunde afskära förbindelseleden eller anfalla Skåne. Om det bedröfliga tillståndet i denna här hade man antagligen ej kännedom.

I Halland utskrefs skatt och proviantgärd till den danska armén. Krigsproviantskrifvaren Jens Mouridsen fick i uppdrag att ombesörja indrifningen däraf. Bönderna befalldes genom plakat från Snöstorp af den 6 Oktober att utan vidare infinna sig hos honom, och efter skedd leverans skulle de vara trygga för öfvervåld och plundring, men tredskades de, finge de skylla sig själfva för följden. I Sydhalland förfors jämförelsevis skonsamt med indrifningen af gärden, men i Nordhalland blefvo bönderna hårdt pressade. Ströftrupperna gingo ända upp till Varberg och indrefvo gärd. I de danska kommissariatsräkenskaperna medgifves det, att de nordhalländska bönderna fingo åtaga sig mycket stora besvär. Två gånger fingo de anställa stor brödbakning för arméns behof, och de mistade sina bästa hästar.

Det torde vara säkert, att förutom indrifvandet af gärd och kontribution beklagliga öfvergrepp af soldaterna, i synnerhet af dem, som tillhörde de tyska trupperna, förekommo mot allmogen. Uppgifterna kommo visserligen endast från den svenska sidan, men voro så pass många och från olika håll, att man ej gärna kan betvifla förhållandet. Det säges, att kyrkor och grafkor blefvo plundrade, gårdar ödelagda,

befolkningen misshandlad [1]). På den svenska sidan smickrade man sig med, att allt detta skulle komma hallänningarnas danskvänlighet att försvinna, och Erik Stenbock skref, att bönderna nu »valedicerat den danska affectionen» och voro goda svenskar. Detta var dock en allt för optimistisk uppfattning. Mot Västgötagränsen uppträdde bönderna fientligt mot svenskarna, i det att de röjde undan dessas förhuggningar, och i flera bref säges det, att allmogen i Halland ej var förbittrad på danskarna, men däremot så mycket mera på dessas tyska krigsfolk; det skall framför allt hafva varit detta, som plundrat och begått öfvervåld [2]).

Redan den 9 Oktober lämnade Fredrik III hären vid Snöstorp. Iver Krabbe hade då ännu ej satt sig i rörelse från Bohuslän, och en eventuell förening mellan de båda arméerna var alltså ej att omedelbart vänta. Något direkt anfall från Halland mot Gammal-Sverige ville Fredrik III ej utan vidare företaga, och ställningen på den västliga krigsskådeplatsen var sådan, att konungens vistelse i det aflägsna Halland ej kunde synas lämplig; det var just i dessa dagar som den svenske generalmajor Böttiger gjorde sin sträckmarsch upp i Thy och Vendsyssel och med kraft bröt allt motstånd där.

Vid sin afresa från Snöstorp öfverlämnade konungen befälet till Urup. Den instruktion Urup därvid erhöll gick ut på att så länge som möjligt och intills vidare hålla sig kvar på svenskt område. Han skulle därur taga så hög kontribution, som det läte sig göra. Beträffande krigsrörelserna

---

[1]) »En jämmer huru danskarna numera på landet röfva och slå folk okristeligen ihjäl, taga allt det de hafva, drifva en del af boskapen till Skåne, plundra kyrkorna, våldtaga kvinnfolken och skjuta dem sedan neder.» (Wäsenberg till Brahe 9 Okt. 1657.)

[2]) Den i Taubenfelts bref den 12 Oktober till Brahe och äfven i andra svenska bref förekommande uppgiften, att det var Fredrik III själf, som skulle gifvit soldaterna lof att plundra, då han ej kunde betala dem deras sold, och att han »resolverat att fördärfva landet i grund,» men att Urup skulle i bestämd motsats härtill rådt att skona landet, låter mycket osannolik. Taubenfelt, som befann sig i Halmstads fästning, har väl ej heller haft några tillfällen att få reda på hvad Fredrik III och Urup hade för mening i denna sak.

skulle han förnämligast vinnlägga sig om att hindra, att Gustaf Otto Stenbocks här ginge öfver Nissan för att förena sig med västgötatrupperna.

Dessa föreskrifter innebära tydligen, att Fredrik III till att börja med ville inskränka sig till att söka hålla vägen öppen för Krabbe; kunde nämligen de båda Stenbockarna förena sig i norra Halland, skulle ju vägen söderut vara stängd för norrmännen. Farhågan var emellertid i hufvudsak onödig. Gustaf Otto Stenbock gjorde intet försök att rycka fram till Nissan, utan blef stående i sydvästra Småland.

Hufvudvikten för den danska krigföringen låg nu därpå, att Krabbe skulle kunna göra en kraftig diversion från Bohuslän och rycka in i Halland. Först den 11 Oktober, alltså två dagar efter Fredrik III:s afresa från armén, satte sig de norska truppafdelningarna i rörelse och samlades natten till den 14 Oktober på Hisingen [1]).

Den styrka, öfver hvilken Iver Krabbe nu förfogade, bestod af 14 kompanier infanteri, 4 kompanier kavalleri och 3 kompanier dragoner. Den har antagligen ej varit öfver 2000 man stark [2]).

Krabbe hyste goda förhoppningar att kunna nå målet att förena sig med Urups armé. Rykten, på hvilkas sanning han trodde, sade, att denna redan hunnit upp till Kungsbacka; hade detta varit fallet, skulle ju också föreningen mellan de båda arméerna varit lätt verkställd.

Natten till den 15 Oktober gick Krabbe vid Lerje öfver Göta älf. Hans marsch gick först mot Gamlestaden helt nära Göteborg och därifrån till Partilled, där han under dagens lopp slog en bro öfver Säfveån och sände sina förtrupper öfver. Vid Partilled fick Krabbe emellertid säker kunskap om att nyheterna om den danska hufvudhärens frammarsch till Kungsbacka varit förhastade och att Urup ännu stod långt nere i Halland. Ett fortsatt framträngande söderut föreföll under sådana omständigheter äfventyrligt. I Göteborg stod Erik

---

[1]) Erik Stenbock till Brahe 16 Okt. 1657.

[2]) Krabbes journal.

Stenbock, och om än den styrka han fört med sig dit var klen, skulle den dock i förening med garnisonen säkerligen blifva besvärlig nog, om Krabbe lämnade den i sin rygg. I Kullings och Gäseneds härad var allmogen uppbådad, och det kunde väntas, att, såsom också skedde, bönderna i andra trakter — Kind och Mark — skulle rycka ut. Det var under dessa förhållanden en betänklig sak att, då man ej hade mer än 2000 man, helt och hållet afstå från förbindelsen med Bohuslän och våga sig på en expedition in i Halland, där man, med svenskarna i ryggen, skulle genom flera flodlinjer vara skild från den långt i söder stående Urupska armén. Krabbe vågade ej heller inlåta sig på företaget. Samma dag, den 16 Oktober, anträdde han återtåget från Partilled. Han gick norrut och ställde hären i nejden af Starrkärr på Göta älfs östra brädd. Trakten rundt om tvangs att erlägga kontribution till den norska armén, men i hufvudsak var expeditionens syfte fullständigt förfeladt, och det var då af jämförelsevis ringa betydelse, att Krabbe ända till den 29 Oktober höll sig kvar på svenskt område. Då sjukdom yppades inom hären och den i trots af kontributionsindrifvandet led brist på proviant, gick Krabbe efter hållet krigsråd nyssnämnda dag tillbaka in på Hisingen, och två dagar senare fördes armén öfver till Inland. En stor del af folket, särskildt det som var från Smålenene, hemförlofvades [1]).

I och med att den norska armén vändt om, hade en ny situation inträdt för den Urupska armén vid Nissan. Den var allt för svag för att försöka sig på ett stort infall i Gammal-Sverige, och Urup ansåg det väl vara besvärligt att nu mot vinterns inbrott börja en formlig belägring af Halmstad. Proviant var svår att uppdrifva i Halland, som nu så länge måst lämna underhåll än åt den ena af arméerna, än åt båda. Då den danska armén alltså ej syntes hafva några skäl att längre blifva kvar i Halland och fälttåget föreföll att vara i

---

[1]) Krabbes journal. Erik Stenbocks bref till Brahe. Uppgifterna i *Fridericia:* Adelsvældens sidste Dage, att Krabbe den 11 Oktober med en större styrka gick öfver Göta älf och föll in i Halland, hvarifrån han dock återtågade, äro ej i full öfverensstämmelse med verkliga förhållandet.

all hufvudsak afslutadt, beslöt Urup att gå tillbaka till Skåne. Den 21 Oktober kl. 8 om morgonen bröt armén upp från Snöstorp, sedan lägret stuckits i brand. Marschen ställdes ej rakt söderut mot Hallandsås och Engelholm, utan åt sydöst. Natten till den 23 Oktober stod armén vid Knäröd, hvarifrån den öfver Markaryd den 24 Oktober gick öfver den skånska gränsen.

I Markaryds socken afbrändes 15 gårdar till hämnd för den skada de svenska »snapphanarne», hvarmed säkerligen menas gränsdragonerna, tillfogat danskarna [1]). Gränsdragonerna voro emellertid i närheten, som det vill synas anförda af kapten Josef Os, och vid Markaryd uppstod strid mellan dem och en dansk arriärgardesafdelning, hvarvid danskarna skola ha förlorat 30 man [2]).

Det var med konungens bemyndigande som Urup fört armén tillbaka öfver gränsen. Den gjorde halt och fördelades vid Herrevadskloster. Det var emellertid ej Fredrik III:s mening, att man skulle alldeles afstå från alla företag mot den svenska hären. Den 25 Oktober utfärdade han order till Urup, att fotfolket skulle förläggas i de skånska fästningarna och städerna, af hvilka senare Lund och Ystad skulle palissaderas till skydd för fientliga öfverfall. Med det tjänstdugliga rytteriet skulle Urup dock företaga en »ravage» längs gränsen från Markaryd och mot Kalmar för att, förnämligast kring Kalmar, ruinera landet så mycket som möjligt, dock skulle han ej bränna [3]). Man hade på den danska sidan hört, att Karl Gustaf hade för afsikt att själf med en härafdelning komma till Kalmar för att därifrån gå anfallsvis tillväga. Så mycket kontribution och gärd som möjligt skulle tagas ur Sverige.

Meningen var alltså att göra Sydsmåland omöjligt som

[1]) Danskarna skola på ett träd hafva uppslagit ett papper med förklaring öfver afbrännandet och hot om ytterligare straff mot »snapphanarne».

[2]) Berättelse från Annerstad 28 Okt. 1657. (Handl. rörande kriget 1657 i Sv. Riksark.).

[3]) Skaanske Tegnelser.

operationsbas och provianteringsområde vid ett nytt svenskt anfall mot Skåne.

Den kavalkad, som påtänktes, kunde blifvit farlig nog för de ifrågavarande trakterna, då Gustaf Otto Stenbock var långt borta och för öfrigt hade sitt kavalleri så godt som ur stånd att uppträda och Lillie i Kalmar ej hade mer trupper än hvad som behöfdes till garnison. I östra delen af Kronobergs län och i Kalmar län funnos dessutom inga gränsdragoner.

Kavalkaden blef emellertid ej af. Dagen innan det kungliga påbudet om dess företagande afgick hade katastrofen i Jylland inträffat. Den 24 Oktober stormades och togs Fredriksodde af svenskarna, och härefter kunde man ej längre anse öarna vara i trygghet.

Genom kunglig order af den 30 Oktober till Urup kontramanderades då befallningen om infallet i Småland, och armén förlades i stället i vinterkvarter. Åtskilliga afdelningar fördes öfver till Sjælland; af kavalleriet kvarstannade i Skåne lifregementet under Kaj Lykke, Drottningens, Urups och Trampes regementen samt 500 dragoner. Dessa regementen skulle förläggas i städerna Helsingborg, Kristianstad, Landskrona, Malmö, Lund, Ystad, Sölvesborg och Ronneby. Artilleriet förlades till Malmö. Af fotfolket sändes ett regemente (Fuchs') öfver till Sjælland.

Då det tydligen kunde blifva nödvändigt att till de västra provinsernas försvar använda än flera delar af den nu starkt decimerade skånska armén, befalldes det att för anskaffande af folk till Skånes eget försvar hålla en stark utskrifning. Riksrådet skulle öfverlägga och uppgöra förslag öfver huru mycket folk till häst och fot behöfdes, såväl till försvar som till infall i Sverige och huru det bäst skulle kunna underhållas. Generalkrigskommissarien Niels Krabbe skulle utan dröjsmål hålla själfva utskrifningen och inlägga det uttagna folket i fästningarna. Den 24 November utgick plakat om utskrifning, till hvilken alla vid straff af arbete i järn på Bremerholm befalldes att, där länsmannen så påbjöd, infinna sig. Utskrifningen skedde också, men huru mycket den gaf, framgår ej af källorna. I hvarje fall fick den ej någon praktisk

betydelse; först den 11 Januari 1658 påbjöds, att exercisen med de utskrifna skulle börja, och den 29 i samma månad blef öfverste Georg Steding de nya kompaniernas chef, men till öfvade soldater har man ej under de få återstående veckorna af det danska herraväldet i Skåne hunnit göra de nyutskrifne. Under den växande faran för öarna och under Karl Gustafs marsch öfver isen fördes allt flera trupper öfver från Skåne till Sjælland. Efter den 3 Februari synes ej mera kavalleri än Drottningens regemente och den skånska rusttjänsten hafva funnits kvar öster om Sundet. Af fotfolk hade också åtskilliga afdelningar förts öfver; så skulle den 9 Februari 400 man af Malmö garnison jämte de bäst beväpnade af garnisonerna i Helsingborg och Landskrona afsändas, och den 13 Februari öfversändes allt det artilleri, som stod i Malmö.

Urups skånska armé hade före krigets slut upphört att existera som enhet.

Då den danska hären den 24 Oktober återvändt till Skåne, var det ej nödvändigt eller ändamålsenligt att Gustaf Otto Stenbock längre blef stående vid Annerstad. Ingen fara hotade längre åt detta håll.

Olika meningar uppstodo emellertid om hvart den svenska armén nu borde vända sig.

Brahe hade öppen blick för att sedan den danska hären i orördt skick kommit tillbaka till Skåne, skulle södra Småland vara utsatt för fara. Så länge danskarna stått kvar i Halland, hade Brahe ansett det vara Stenbocks uppgift att försvara infallsvägen längs Nissan och bevara kommunikationen med trupperna i Västergötland. Nu däremot föreslog han, att Stenbock skulle gå till Vexiö och därifrån begifva sig till gränstrakterna mellan Småland och Skåne—Bleking för att därifrån eventuellt tränga in i Bleking mot Ronneby; härigenom skulle såväl Kronobergs län som Kalmartrakten skyddas. Sammanställer man detta förslag med hvad den danske konungen den 25 Oktober befallt Urup göra, framgår det, huru riktig uppfattning af situationen Brahe hade, och man kan ej undgå att finna, att hans militäriska blick var skarpare än Gustaf Otto Stenbocks.

Det var en helt annan plan, som Stenbock ville följa. I stället för att gå mot Växiö ville han föra hären in i Halland och där lägga den i vinterkvarter. Han anförde som skäl härför först, att det ej vore rådligt att aflägsna sig så långt från Halland, enär den norska armén därigenom skulle uppmuntras att företaga ett infall i denna provins. Denna uppfattning var tämligen gifvet utan tillräcklig grund. För det första var Krabbes norska armé jämförelsevis svag, något som man på den svenska sidan ej kan hafva varit okunnig om, och för det andra var det synnerligen otroligt, att Krabbe, sedan den danska hufvudhären helt och hållet utrymt Halland, skulle långt ut på hösten göra ett infall där, då han i Oktober ej vågat sig förbi Erik Stenbock och bondeuppbåden i Västergötland. I verkligheten var det väl ej heller så mycket omsorgen om Hallands försvar, som inverkade på Stenbock, utan snarare hänsynen till det bedröfliga tillståndet inom armén. Han förklarade för Brahe, att kavalleriets tillstånd vore sådant, att ryttarna måste »så godt som släpa hästarna efter sig», och Småland vore genom durchmarscher och gärder så medtaget, att underhåll för hären ej mera stode att där bekomma; vidare vore vägarna så usla, särskildt i det rådande kalla och våta höstvädret, att det försvagade och utmattade manskapet knappt kunde komma fram. Dessutom vore »allmogen där, helst på orten utmed gränsen, så kitslig, att om den tryckes, den lätteligen i längden blifver vedervärdig» [1]).

Hvad det sist anförda skälet angår, kunde möjligen invändas, att däraf torde följt, att om danskarna nalkats, värendsbönderna underkastat sig dem för att skonas från öfvervåld.

I verkligheten var det alltså Stenbocks misstro till arméns förmåga att i sitt nuvarande tillstånd kunna uppträda i fält, som föranledde honom att slå in på en taktik, som i verkligheten betydde ett afstående från försöket att försvara Sydsmåland och ett definitivt afslutande af årets fälttåg.

---

[1]) Stenbock till Brahe 7 Nov. 1657.

Förhållandena i de sydliga gränstrakterna voro emellertid sådana, att det väl behöfts att komma till undsättning med något krigsfolk. Det blef visserligen ej af, att någon reguljär dansk styrka föll in i Småland, men i stället började skånska bönder i hotande afsikt samla sig söder om gränsen. Under veckan närmast före den 25 Oktober föll en hop från det nordöstligaste Skåne in i Småland, plundrade flera gårdar, tog fyra bönder till fånga och slog en ihjäl. Något därefter var en skara samlad i Osby och sände bud in i Småland, kräfvande brandskatt under hotelse af att eljest röfva och bränna. Ilbud afgick till lagmannen i Småland, Nils Lindegren, med bön, att han genom natt och dag måtte sända folk till hjälp under ledning af någon duglig officer, ty skedde ej detta, »är ingen medel för oss annat än släppa löst, för de äro oss för mäktige och vi hafva legat hela veckan emot dem, och första vi vända ryggen till och vilja hämta oss kost, så äro de uppe och röfva» [1]).

Lindegren sökte på de ting, som i dessa dagar höllos, öfvertala bönderna från de inre delarne af länet att gå ut mot fienden och hemställde till Stenbock, om man ej borde uppbåda Allbo, Kinnevalds och Konga härads allmoge att på samma dag gå löst mot de skånska bönderna, »att göra oss af med de förrädeliga jutar», och på samma gång utse lämpliga vinterkvarter för den Stenbockska armén. Samtidigt anhöll han, att åtminstone det krigsfolk, som var från häradena i fråga, måtte sändas till hjälp [2]). Man ansåg det alltså äfven i gränstrakterna för det naturliga, att hären ryckte an mot denna del af gränsen. Det bondeuppbåd, som Lindegren kallat ut, hade den verkan, att en skånsk skara, — möjligen densamma, som nyss varit i Osby — som stod i Örkeneds socken för att rycka in i Härlunda, afstod från sitt företag [3]).

---

[1]) Bonden Jon Månsson i Wällie till Lindegren 25 Okt. 1657. (Bland Stenbocks bref till riksrådet).

[2]) Lindegren till Stenbock 28 Okt. 1657.

[3]) Bonden Erngisle Olsson till Lindegren (bland Stenbocks bref till riksrådet). Öfverste Banck uppgaf för Stenbock, att det varit danska soldater,

Stenbock själf synes ej hafva vidtagit någon åtgärd för att bringa gränstrakterna hjälp, men den alltid påpasslige Ranck, som befann sig någonstädes i Traherydstrakten, skyndade dit. Han samlade, så fort han fått bud om oroligheterna, hop så många gränsdragoner som möjligt och ryckte med dem fram till Stenbrohult. 50 man lämnades i Kylhult och 100 i Hallaryd att åt detta håll vakta gränsen. Vid Rancks ankomst afstodo danskarna från vidare anfall, och det synes under den återstående delen af krigstiden hafva varit lugnt i dessa trakter [1]).

Sedan Stenbock afsändt västgötarna och smålänningarna till sina hemvist — dit de senare i allmänhet anlände helt och hållet oberidna — men tills vidare uppskjutit adelsfanans hemförlofvande, bröt han den 31 Oktober upp från Annerstad. Han fasthöll vid sitt beslut att ej gå till Sydsmåland; dettas försvar öfverlämnades åt gränsdragonerna och salpetersjudarna, hvarjämte äfven de hemförlofvade smålandsryttarna finge vid behof tagas i anspråk. Stenbocks marsch gick öfver Vrå till Halmstad, dit man hann fram den 2 November. Några dagar senare anlände Brahes, säkerligen just ej gärna gifna, bemyndigande att förlägga hären i Halland.

Stenbock hade tänkt att med armén blifva stående vid Nissan, men fann snart, att detta var omöjligt. Efter härarnas många fram- och återmarscher i Halland var foderbristen här mycket stor, och Stenbock insåg snart, att det af denna orsak var omöjligt att hålla armén samlad. Artilleriet och några andra trupper lämnades i Halmstad, och med adelsfanan, Upplands och Östgöta kavalleriregementen och 5 bataljoner drog sig Stenbock den 8 November till Varberg.

---

som företagit anfallet, och att hos dem voro öfverste Steding och Sven Povlsen; lagman Lindegren uppgaf i det bref till Ranck, hvari han bad om hjälp, att det skulle varit Niels Krabbe med 1800 man och 2 kanoner. Det senare är bestämdt oriktigt, och hela uppträdandet såväl som ordalagen i de svenska böndernas bref tyda närmast på att det varit bondeskaror från Göinge, som uppträdt. Troligt är dock, att Ulfelds och sedermera Lindenows anstalter till bondeuppbåd hafva varit en hufvudorsak till att skarorna samlats.

[1]) Ranck till Stenbock 17 Okt. 1657.

Trupperna förlades i tämligen utsträckta kvarter; de aflägsnaste stodo 4 mil från Varberg. Sjukdom rådde fortfarande, och manskapet var illa munderadt; antalet tjänstdugliga aftog i oroväckande grad.

Vid sin ankomst till Halland fann Stenbock, att de förhoppningar man på den svenska sidan gjort sig om att hallänningarna skulle hafva ändrat sinnelag och blifvit svenskvänliga, varit ogrundade. Skulden för de öfvergrepp, som blifvit begångna under den danska härens vistelse i Halland, sköts »mera på den främmande nationen, som under den danska militien sorterar, än på de danske själfve» [1]. Tydligt såg man hallänningarnas sinnelag däraf, att talrika snapphaneband bildats och genom sina ströftåg oroade svenskarna. Snapphanarnas tilltagsenhet gick så långt, att de, då Erik Stenbock i början af November reste ned till Halmstad, mellan denna stad och Varberg borttogo hans resvagn och 5 hästar. Stenbock hade stigit ur vagnen och satt sig till häst för att rida något i förväg med sitt följe, då snapphaneskaran störtade fram ur skogen och tog vagnen [2].

Gustaf Otto Stenbock företog en ordnad razzia mot snapphanebanden och sände kavalleriafdelningar i olika riktningar mot dem. Detta hjälpte, så att vid midten af November hade banden allesammans dragit sig söderut öfver Nissan.

Detta var den sista militäriska rörelsen i Halland under detta fälttåg. Ända till dagarna efter jul låg Gustaf Otto Stenbock stilla i Varberg, under det att hären allt mera sammansmälte. Af hela kavalleriet hade han vid denna tidpunkt ej mer än 900 man i tjänstbart skick [3].

Generalen förklarade flera gånger i sina bref till Brahe, att armén alldeles ej vore i stånd att utan betydande förstärkningar företaga något mot fientligt område, och han ansåg som ett grundvillkor för dess uppträdande i fält i Halland och Skåne, att förstärkning anlände från konungen.

---

[1]) Stenbock tilll Brahe 7 November 1657.
[2]) Johan Printz till Brahe 5 Nov. 1657.
[3]) Stenbock till Brahe 28 Dec. 1657.

Emellertid kom Gustaf Otto Stenbock dock under vintern att med en del af hären uppträda aktivt. Brahe fann det rådligt, att han biträdde Erik Stenbock i ett företag mot Bohuslän, och Gustaf Otto Stenbock bröt också upp den 27 December för att förena sig med sin bror. De sjuka soldaterna och en liten afdelning friska kvarlämnades under Gustaf Banérs befäl i Halland. Under Januari och Februari månader deltog Gustaf Otto Stenbock alltså i operationerna i Bohuslän. För detta fälttåg skall ej här redogöras.

Den svenska styrkan mattades under strapatserna allt mer, och den 20 Februari 1658 karaktäriserade Gustaf Otto Stenbock för Brahe situationen med de märkliga orden: »eljest ser jag ingen utväg, att detta vårt krig här i riket längre kan upprätthållas».

Uttrycket är säkerligen allt för pessimistiskt, men det torde dock vara säkert, att vid tiden för Roskildefredens ingående Sverige knappt hade någon här att sätta emot ett nytt anfall från Skåne, under det att Fredrik III:s skånska härafdelning ej blifvit i afsevärd grad förminskad eller försvagad.

Under sådana förhållanden blef det fälttåg Karl Gustaf själf förde af så mycket större vikt. Genom sina segrar i Jylland och genom sin marsch öfver Bältens is tvang han den danske konungen att föra öfver större delen af den skånska armén till öarna och befriade därigenom det egentliga Sverige för faran af ett nytt infall. Det var alltså konungen själf, som på sitt håll rådde bot för de motgångar och förluster, för hvilka Gustaf Otto Stenbock varit utsatt.

Kriget i Skåne och Halland 1657 hade förts med växlande lycka, men till sist hade framgången afgjordt tyckts vara på den danska sidan. Någon större seger hade Urups armé visserligen ej vunnit, men den svenska hären hade dock vid det egentliga fälttågets slut utrymt Halland och såg sig i försvagadt tillstånd inskränkt till en mödosam och besvärlig defensiv. På den danska sidan måste situationen på denna krigsskådeplats hafva tett sig såsom ganska gynnsam. Det var ett helt annat förhållande nu än 1644, då Gustaf Horn

nästan utan att röna allvarligt motstånd öfversvämmat så godt som hela Skåne. Man kunde, åtminstone ända till Fredriksoddes fall, hysa förhoppning att till nästa fälttåg på allvar flytta kriget in på svenskt område.

De väldiga framgångar, som Karl Gustaf vann väster om Sundet, ändrade med ens allt. Utan att i någon betydligare grad hafva utsatts för anfall af den svenska hären och under intrycket af att hafva afvärjt det svenska infallet fann sig Skåne med ens vara afträdt till Sverige.

Arthur Stille.

(Tryckt i september 1905.)

Ur Henrik Reuterdahls bref till Christian Molbech.

De bref från Henrik Reuterdahl till Christian Molbech, uppgående till ett antal af närmare sjuttio, ur hvilka de här meddelade utdragen hemtats, härröra alla från den tid, då den förre ännu tillhörde Lunds universitet. Det första i samlingen är dateradt den 19 juli 1834, det sista skrifvet i det ögonblick sommaren 1856, då Reuterdahl, utnämd till ärkebiskop, redan stod på »fotsteget af vagnen», som för alltid skulle föra honom bort från fädernebygden [1].

I dessa bref talar vän till vän i förtroende. Brefskrifvarens personlighet blottar sig: den plikttrogne, varmhjertade mannen, som väl utnyttjar de icke ringa pund naturen gifvit och som går fram genom lifvet med obefläckadt sinne, alltid öppet för ädla intryck. Men på samma gång framträder i dessa bref begränsningen i Reuterdahls gåfvor — den märkes framför allt, så snart fråga är om dagens politiska händelser. Synvinkeln krymper ofta starkt samman. Den stilla lärde, som lemnat studiekammaren och expeditionsrummet för menskovimlet, fasar för allt hvad reform heter. Liberalismen är för honom en feberparoxysm, en spetälska, som sprider sin smitta öfverallt, liberalerna ursinnigt, okunnigt folk, gärna med en bismak af pöbel. Huru förträffliga ofta som individer, såsom korporation äro de slafvar under råhet och egennytta.

Det framgår af dessa bref, hurusom hos Reuterdahl med åren det politiska intresset träder allt starkare i förgrunden.

---

[1]) Reuterdahls bref till Molbech förvaras numera å Det store kongelige bibliotek i Köbenhavn.

Men detta intresse har aldrig skymt hans blick för företeelserna inom vetenskapens och litteraturens verld. Han följer troget utvecklingen här, och en efter annan af de ledande männen på dessa områden möter i brefven, i första hand de, med hvilka Reuterdahl träder i personlig beröring. Bland dessa fängslar ur allmänt mensklig synpunkt en framför andra, hans faderlige vän Esaias Tegnér. Icke den Esaias Tegnér, som han var i sin krafts dagar, utan en åldrande man, full af bräckligheter. I biskopsgården vid Vexiö — så berättas i dessa bref 1838 — vandrar han dagen i ända fram och åter på sitt golf eller griper han till en fransk roman, som han genombladar, ur stånd till ett förnuftigt ord och i ständig fiendskap med sin omgifning.

Lauritz Weibull.

Lund d. $^{21}/_{8}$ 1837. Med mag. Berling [1]), som ämnar sig till Köpenhamn, skickar jag Dem några ord. Jag skulle hafva skrifvit förr och tackat Dem för senast och för Deras vänskapsfulla bref, men många småting, en ny bokflyttning och en viss olust att skrifva bref hafva hindrat mig. Jag har verkligen icke för mycket att göra, men för många slags sysslor att besörja. Man slites på detta sätt rent i stycken, eller heldre, man slites opp på alla kanter, och intet blir uträttadt. Sedan jag lemnade Malmö, der jag, såsom jag tror jag berättade Deras fru, badade ett par veckor efter vår skilsmessa i Ausås [2]), har jag knapt fått skrifva en rad. Paul och Pehr, creti och plethi hafva från morgon till quäll hängt öfver mig och uttröttat mig med föga intressanta angelägenheter. Jag har förut bättre kunnat fördraga dylikt gnagande, än i sommar, då jag verkligen varit tämligen oduglig, kanske till en påminnelse derom, att man icke skall stoltsera öfver sin arbetsförmåga och sin lefnadslust. Jag känner en icke ringa skam, då jag besinnar, huru många dagar i sommar passerat sine linea, icke att nämna att jag först i dag hinner att sända Dem en linea.

Jag är för ögonblicket sysselsatt med ett häfte af Quartalskriften [3]), som ofördröjligen bör lemna stapeln. Det upptages för det mesta af fremmande gods. Ett par ark mot slutet får jag sjelf fylla. När jag härmed är färdig, vänder jag mina fötter till Köpenhamn. Mina tankar äro ofta der. September hoppas jag skall bringa hela menniskan dit. Må den (icke menniskan utan september) endast blifva någorlunda vacker.

Jag erindrar, att De ville se Tegnérs afhandlingar med sina prester. Jag skickar Dem det enda exemplar jag äger, och hvilket jag således vid tillfälle anhåller måtte återsändas. Det innehåller herrliga stycken; slutet fr. s. 96 skall Deras fru med nöje höra. Af tyska annonceblad ser jag, att Mohneke [4]), håller på att öfversätta och utgifva begynnelsen under någon prunkande titel

---

[1]) Edvard Vilhelm Berling (* 1813 † 1883), senare universitetsbibliotekarie i Lund.

[2]) Prosten i Ausås Nils Peter Westerström (* 1783 † 1853) hörde till Molbechs och Reuterdahls vänkrets och gästades ofta af dem.

[3]) Tillsammans med Johan Henrik Thomander utgaf Reuterdahl under åren 1828—32 och 1836—40 Theologisk qvartalskrift. Jmfr nedan brefvet d. $^{31}/_{12}$ 1840.

[4]) Konsistorialrådet G. Mohnike, Tegnérs tyske öfversättare.

(Die schwedische Litteratur und Kirche eller något dylikt). De tyskarne kunna sätta färg till och med på det färgade.

Mina kyrkhistoriska arbeten stå alldeles på samma punkt som när vi åtskildes. Jag väntar nu dermed, tills vi än en gång råkats. Deremot har jag samlat några småbitar för barnboken. Gleerup [1]) vill hafva den till julen, hvilket dock svårligen låter sig göra. Kanske gifver jag dock då några ark (i likhet med Deras Julegaver) till en smakbit.

Jag börjar allt mer och mer bäfva för Wieselgrens förstånd. Han trycker nu en så kallad nykterhetsskrift, full af den utsöktaste gallimathias. Detta är rätta sättet att göra menskligheten christlig.

Brunius och Deras öfriga vänner här må väl. Den nya byggnaden [2]) stiger i höjden, men behöfver ock nu repareras i djupet, som förorsakar mig många bekymmer och mycket omak. Tvenne interimsflyttningar äro redan verkställde, sedan vi sist sågo hvarandra. Flera förestå, dock först nästa år. Man förvisar biblioteket från den ena ruinen till den andra. Det inses lätt, huru mycket böckerna härigenom lida. . .

Lund d. $^{24}/_{9}$ *1837.* Hade jag så ofta under de sist förflutna dagarne besökt Dem, som mina tankar med Dem varit sysselsatte, så skulle De haft föga ro. De visade mig under de veckor jag lefde bredvid Dem så mycken gästfrihet, välvilja och vänskap, De förskaffade mig så mycken förnöjelse och glädje, De införde mig bland så många förträffliga menniskor, att mitt sinne ännu är uppfyldt af Deras godhet. Tusen tack härföre, käraste vän. Också tack derföre, att jag fått se Dem på så nära håll. Var viss, att min kärlek och högaktning för Dem icke derigenom äro förminskade. Var viss, att jag kan se och värdera den kärna, som gömmer sig inom ett temligen egendomligt skal. Det är godt, att på detta sätt lära känna en menniska. Huru mången orättfärdighet, huru mycket missförstånd skulle icke uteblifva, om de bättre människorna hade sådana tillfällen att lära känna hvarandra och ville med kärlek och oförvilladt sinne deraf begagna sig?

Min resa från Köpenhamn gick väl, men långsamt. Utom d:r Port träffade jag på båten en annan literärt bildad man, advokat Biel från Stralsund. Vi fördrefvo tiden så godt vi

---

[1]) C. W. K. Gleerup (* 1800 † 1871), den bekante bokhandlaren och förläggaren, Reuterdahls synnerligen gode vän.

[2]) Det gamla, senare såsom universitetsbyggnad och universitetsbibliotek använda kungshuset å Lundagård, hvilket af Brunius om- och påbyggdes 1837—1839.

kunde, spisade af hvarandras matsäckar, prisade hvarandras gästfrihet och kommo till Malmö mellan kl. 5 och 6 e. m. I Malmö stannade Port och jag öfver natten, och Port sedermera nästa dag några timmar i Lund. Han har förmodligen redan bragt Dem mina helsningar.

Jag kan icke säga, att jag ännu är i ordning med mitt arbete efter min resa. Lund är i denna tid en förvirringens ort. Den i morgon väntade kungen gör alla menniskor yra i hufvudet. Man tänker icke på annat än tal, transparenter, äreportar, middagsmåltider o. d. Jag tänker väl icke mycket på detta, men icke på annat heller. Förvirring verkar som en smitta, hvilken man icke kan göra riktigt motstånd. Snart är dock stormen öfver och man kan lefva som vanligt. Jag vill icke neka, att mitt samvete icke är det bästa, när jag tänker på, hur liten nytta jag i sommar gjort. De är dock en annan man, och likväl mycket äldre och mycket mindre frisk än jag. Men jag skall bättra mig, och De skall icke hafva så mycken skam af mig, som De väl med rätta kan frukta . . .

Vi hafva i Lund på några dagar en prof. Nyström från Stockholm, architekt, och om jag icke felar en gammal bekant af Dem. Med hans arbete i Lunds domkyrka är jag väl icke i allo nöjd, men så mycket mera med hans person. Han reser på några dagar till Köpenhamn. De skall i honom finna en kraftig, kunskapsrik, lefnadsglad man, lifligt intresserad för all slags konst. Det är hans mening att besöka Dem. Jag behöfver icke vidare anbefalla honom.

Från Westerströms har jag intet hört, sedan jag hem kom; icke heller hunnit skrifva. Snart.

De må icke glömma att helsa Marmier och säga honom, af hvad anledning jag gick miste om honom vid afresan. Kommer han än en gång till Lund, hvilket han nästan trodde, när jag sist träffade honom, så skall han vara mig mycket välkommen.

Och härmed farväl. Jag är visserligen glad, när jag tänker på Köpenhamn och på Dem och på de bekanta jag der äger. Men dessa tankar göra mig ock vemodig. De erindra mig om fattigdomen hos mig och omkring mig . . .

Lund d. $^{15}/_{4}$ *1838* . . . Om Deras föreläsningar har Deras fru skrifvit. Jag kunde väl haft lust att höra dem. Det är nu skada att De icke kan fullborda dem. Jag skulle, om de varit fullständiga, icke lemnat Dem i fred, förr än De låtit trycka dem. Känner jag Dem dock rätt, så glömmer De ej bort dem, förr än De dermed är färdig. Ännu angelägnare är jag dock,

att De skall fortsätta Deras Fortællinger af den danske Historie. Renheten i anläggning och utförande, en nästan antik klarhet och genomskinlighet i form och föredrag, ger denna lilla bok i mina ögon ett stort värde. De gör något af den nyare svenska historiografien: icke vill jag förringa den. Men kärt skulle det vara mig, om vi hade ett arbete sådant som Deras bredvid Strinnholms ändlösa bokexcerpter och Geijers genialiska, men väl mycket subjectiva aphorismer. Att Fryxell i sitt slag är god, nekar ingen, men om svenskt folk och svensk stat får man dock af honom intet begrepp; och det är just ett sådant, som är det hufvudsakliga i en nationalhistoria . . .

Brunius jagar biblioteket och mig från det ena stället till det andra. För det närvarande bo vi i domkyrkan. Der blifva vi väl boende öfver nästa vinter, hvarefter inflyttningen i den nya localen kan verkställas. Böckerna hafva lidit otroligt af dessa mångfaldiga flyttningar i rök och dam, ur takdropp in i störtregn. Jag är ganska melankolisk, när jag tänker derpå. Nu få vi ändtligen vara i ro, tills den sista inflyttningen skall ske nästa sommar. Det är denna ro, som jag vill begagna för min Stockholmsresa.

Har De af tidningarne erfarit något om den stora söndringen i Upsala? Geijer har, som det heter, affallit, d. ä. har vågat yttra ett och annat, som de schellingianska torys i Upsala fasa för och bittert begråta. Derom strid. Hvasser — en philosophisk läkare — håller föreläsningar mot Geijer; Fahlcrantz — en sarcastisk theolog, bror till målaren — gör infall mot honom; Törneros — en aktad philolog — skrifver breda afhandlingar och Atterbom, den fromaste af partiet, suckar. Alla dessa vördade förut Geijer som deras coryphé. Denne svänger emedlertid väldigt sina armar — någon gång i luften — till stor fröjd för de så kallade liberale i Stockholm och landsorterna och till stor skräck för dem som både hos sig sjelfve och utom sig mest älska stillheten. Det är svårt att säga, hvar barnsligheten är störst, i stugan — så kallas det gamla stadiga sällskapet — eller i lägret — Geijers af journalister och studenter bestående parti. Det sorgligaste af allt är att penningbehof till en del drifver Geijer åstad. För Literaturbladet (hvaraf de tre första numrerna, de enda hittills utkomna, medgå tillika med en replik af Atterbom) har han betingat sig 600 rd. banko (12 ark). En annan liten småskrift (den inneslutes i paketten till Deras fru) ger honom 500 d:o. Kan man icke säga att han förstår konsten att ockra med sitt pund?.

Lund d. $^{3}/_{6}$ *1838*... Det gläder mig obeskrifligt att vi åter få se Dem här. Promotionen är d. 23 juni (först nyligen dertill definitivt bestämd). Det är möjligt, nästan troligt, att Tegnér äfven då hitkommer och fungerar som canzler. Faxe kan det icke då han sjelf är bland promovendi. Äfven andra utmärkta fremmande väntas, bland dem den gode just. r. Molbech från Köpenhamn. Många gånger välkommen! Hos sämskmakaren eller någon annan skall De vara viss om plats. Den förre var ännu i går, då jag hade bud hos honom, oviss huruvida hans rum blefvo lediga. Skulle de ej blifva det, så skall nog Gleerup och jag finna andra. Var alltså i den delen utan sorg. Då promotionsdagen är en lördag, och De plägar vilja gå öfver med den svenska pakettbåten, kan De knapt komma senare än onsdagen (d. 20). Då väntar jag Dem i Malmö eller ock underrättelse om hvad annan dag vagn skall vara Dem till mötes. Ju förr De kommer, desto mer tid hafva vi att i ro tala om ett och annat. Än en gång, hjertligen välkommen!

Tack för allt det intressanta De i Deras bref meddelar mig. Besvara det kan jag icke, minst nu. Om åtskilligt få vi orda när De kommer. — Det är sorgligt hvad De meddelar mig om Deras son [1]). Vi få också härom muntligen rådgöra. Att skicka honom till ett fremmande land, synes mig nog betänkligt. Aldra minst duger Wieselgren att taga honom i omvårdnad. Wieselgren är föga fastare sjelf. Det enda, hvarigenom W. skulle kunna skaffa sig herravälde öfver honom, vore det religiösa svärmeriet; men för det första tviflar jag om, att Christian blefve detta undergifven, och för det andra är ännu mer att betvifla, huruvida detta vore godt. Som sagdt är, härom och om mera annat vilja vi samråda, då vi träffas.

De erindrar Dem ju den gamle Ahlman i Malmö, skolrectorn? Han är död. Det var en man, till hvilken det allmänna har stora förbindelser; flera hundrade af Skånes bättre män hafva utgått från hans skola. Han styrde den med nit och kraft i 36 år. Jag har under den sista veckan varit i Malmö för att bestyra hans begrafning. Vid grafven talade jag några ord. För min gamle vördade älskade lärare kunde jag aldrig göra för mycket. Jag tänker aldrig på honom, utan att i tankarna välsigna honom...

Lund d. $^{22}/_{7}$ *1838*. Jag tackar Dem tusenfaldt för Deras bref. Under tiden har väl mitt till prosten Westerström ingått, som underrättat Dem om ställningen hos mig. Jag fick helt

[1]) Christian Molbech (* 1821 † 1888), skalden och Danteöfversättaren.

annat att göra än att tänka på en resa till Sireköpinge. I går, den utsatta resdagen, måste jag resa till den gamle presten, som förlorat sin son. I dag har jag begynt att svarfva på ett tal, som öfvermorgon skall vara färdigt. Sedan nya resor, och inga lustresor. Det kommer att kosta mycket på mig att se den arma familjen, som förlorat sin far och sitt stöd. Enkan, ehuru ung, är mycket svag och kan troligen icke länge lefva. Af 7 barn är det äldsta nio år gammalt och det yngsta några månader. Husets vilkor äro mycket inskränkta. Äfven i œkonomiskt hänseende blifver jag anlitad och jag hvarken kan eller bör svika. Af allt detta känner jag mig mycket nedslagen. En viss trötthet vill icke heller vika, som redan före midsommarn lät förnimma sig, som snarare ökades än minskades under Wexiöresan [1]), och som nu ånyo låter förspörja sig. De kan således icke undra öfver att jag längtar till någon stillhet. Efter nästa veckas slut hoppas jag ock att få denna. Jag tänker att då slå mig ned på Upåkra, läsa och skrifva hvad som behagar mig, en gång om dagen komma till Lund, för att erfara hvad som passerar, och för öfrigt hvila. Således hoppas jag att åter blifva den gamle och med friskt mod i augusti kunna besöka Dem i Köpenhamn . . .

De kan svårligen föreställa Dem, huru godt Deras ord om min kyrkhistoria gjorde mig [2]). Att af *Dem* höra dylikt har för mig mer värde än tusendes blinda beröm. Jag ber Dem *oförtäckt* säga mig hela Deras mening om min bok. Att både i det hela och särskildtheterna mycket klandervärdt måste förekomma, kan icke undgå mig. Säg mig, som en vän, hvad De deraf bemärker. Jag ber icke om skonsamhet, jag ber om *sann vänskap*. Säg mig framför allt, om jag skall fortfara, om jag skall fortfara i samma anda och på samma sätt. Man har väl hvarken andan eller sättet helt och hållet i sin makt; men en insiktsfull väns ord kan dock förmå mycket på den som ej är inbilsk eller alltför mycket förhärdad i antagna vanor, och detta tror jag mig icke vara. Jag skulle icke våga att till Dem göra en sådan bön, om De icke redan så godhetsfullt yttrat Dem om mitt arbete. Öka Deras godhet dermed att De säger mig *allt* — enskilt eller offentligen, efter Deras goda behag — allt, således ock det felaktiga och svaga, som tillfälle och bättre insigt medgifver Dem att derom uttala. Deras ord skola åtminstone hos mig falla i god jord och åtminstone bära *någon* frukt.

Om Tegnér vore visst mycket att säga. Mera olika käns-

[1]) Reuterdahl hade under försommaren gjort ett par dagars besök hos Tegnér i Vexiö.

[2]) Första delen af Reuterdahls Svenska kyrkans historia utkom 1838.

lor än de som intogo mig under mitt vistande tillsammans med honom kunna ej finnas. Tillhopa med en sådan man kan man lätt blifva i högsta grad orättfärdig. Det glänsande stora, verkligt gudomliga, som man utan svårighet upptäcker, kan lätt tillsluta ögonen för det usla, föraktliga, nedriga; och tvertom. Jag säger Dem hvad jag sagt Deras fru: jag var under min Wexiöresa söndersliten af de mest olika företeelser. Herrskande var dock sorgen att se så mycken storhet belastad med så många monströsa och verkligt vederstyggliga lyten. Hvarföre skall icke blott ingen vara ren? Hvarföre skola äfven många — och ofta just de bästa, de rikast utrustade — nästan frivilligt och med ett slags phrenetisk afsigt sträfva till sin förnedring? Att det för menniskorna skall vara så svårt att vara menniskor! . .

Stockholm d. 21/10 *1838.* Sedan jag nu tillbragt 3 veckor i Stockholm, bör jag hafva något att säga Dem om stället och min verksamhet derstädes. Det var min afsigt att skrifva något förr; men tillfälliga omständigheter hafva hindrat mig de sista dagarne. Ursäkta benäget och håll till godo med det ringa jag i dag kan hafva att bjuda.

Till en början må jag i afseende på resan berätta Dem att den gick alldeles så som jag i förväg beställt den. Endast på ett blef jag narrad, det gamla bibliotheket från Wisingsö. Den saken hade vår gode Tegnér fått om bakfoten. Det var en värdelös samling af böcker från 17:de och halfva 18:de århundradet, theologiska compendier, auctores, classici, skolböcker o. d., ungefär sådant som en prest från medlet af förra seklet kan hafva samlat sig. Mästa delen af böckerna voro svenska, och af dessa blott 3 eller 4 tryckta på Wisingsö. Samlingen hade blifvit gjord under den tid Wisingsö hade ett slags gymnasium, till hvilket prester i kringliggande orter skickade sina symbolæ. Den skatten var således snart uppskattad. Hvar den härefter finnes, kan vara alldeles likgiltigt.

Tegnér var som i somras, blott ännu mer tung, ännu mera missnöjd och bitter. Hans passion fortfar, som han sjelf tror; mig syntes den dock vida svagare. Lika stark är deremot hans olust för allvarligt arbete; han förrättar hvad som nödvändigt tillhör hans embete, vandrar sedan hela dagen fram och åter på sitt golf eller genombladar en fransk roman, och träter för öfrigt på hela verlden. Ingen enda finnes omkring honom, med hvilken han kan eller vill tala ett förståndigt ord. Och sålunda är hans lif verkligen mycket sorgligt. Endast sällan framtittar derur snillet, lefnadslusten, den andliga helsan

och kraften. Så mycket oftare visa sig deremot stygga demoner, som han icke kan, som han knapt vill förjaga. Det är nästan förfärligt att se en stor och ädel natur så ruineras.

Jag har det temligen väl i Stockholm, bor godt, har så många bekanta som jag önskar, nästan ännu flera, och är fullt upptagen af arbete. Jag har till en början slagit mig ned i det kungliga bibliotheket. Det är också ett kungligt bibliothek bland alla andra. Stora manuscriptskatter — dem ingen känner eller efterfrågar. Präktiga membraner från slutet af Sveriges medeltid. Ett icke ringa antal Wadstenacodices, som kasta mycket ljus öfver det religiösa och literära lifvet i Brigittinernas kloster. Jag är för det närvarande sysslosatt med den gamla svenska bibelöfversättningen . . . Manuscripterna ligga begrafna i mörka skåp. En catalog finnes, som innehåller mycket mer än skåpen, derföre att en del af samlingen afstods till riksarkivet på 1780-talet, och efter denna tiden har man icke hunnit att omskrifva catalogen. Men skåpen innehålla också mycket mer än catalogen, emedan redan från äldre tiden en del var undangömd, som ingen bibiothekarie hann att uppteckna. Uppställning, förvaltning och förökning af det tryckta bibliotheket bedrifves på ett sätt, som kan bringa håren att resa sig på en bibliothekaries hufvud. Första dagen jag kom in i bibliotheket såg jag en amanuens draga ut ur reolerne en mängd böcker, som öfverlemnades åt en vaktmästare. På min fråga hvad sådant skulle betyda svarades, att nya böcker voro inkomna, hvilkas ryggar, format m. m. bättre passade i salongen än de uttagna, hvilka sålunda måste gifva vika och efter vaktmästarens anvisning vandra ut i skrubbar. Till systematisk catalog finnes intet tecken, oaktadt böckerna skola vara uppställda efter ett slags system. Från äldre tider finnes en alphabetisk catalog, hvilken dock icke i de senare blifvit fortsatt. Numera upptecknas böckerna icke; de uppställas endast. Bibliothekspersonalen utgöres af en bibliothekarie, som under de tre veckorna jag varit i Sthm en enda gång varit på bibliotheket, samt 2:ne amanuenser, som äro så illa lönade, att de måste söka sig inkomster på annat håll och således icke kunna finnas på bibliotheket oftare än under utlåningstiden, d. ä. 3 timmar om dagen under 5 dagar i veckan. På denna tid rangeras icke ett fullkomligen desorganiseradt bibliothek af 2 personer, äfven om dessa hade skicklighet och lust för arbetet. — Vida bättre är tillståndet i riksarkivet. Detta har fått en ypperlig chef i den gamle landshöfding Järta, och denne kan väcka arbetslust omkring sig. Det är blott skada att detta har en så miserabel local. Jag är viss om att intet skomakareembete har sina handlingar uppställde på så dåliga hyllor och

i så dåliga rum, som de äro, i hvilka Svea rikes handlingar äro förvarade. Järta beklagar sig, men ingen hör på hans ord. I dessa stycken liksom i så många andra väntar man på bättre tider, hvilka man hoppas skola bära Oscars namn. Må det goda komma snart, det må nu komma under hvilka auspicier som helst. Det har i många hänseenden alltför länge varit borta. — De ser, att jag talar uppriktigt; jag behöfver icke säga Dem, att jag *talar i förtroende*.

I politiskt hänseende är här stilla. Med pöbeln är det ingen fara. Värre är det med de halfbildade, med en stor skrifvarestat. De se åtskilliga svagheter, fördölja dem icke, glädja sig åt grumlet och föröka det efter förmåga. Det märkvärdiga är, att ingen sjelfständig makt uppreser sig deremot, att de bättre lägga armarne i kors, och låta det komma an på slumpen, om imbeciller eller slynglar skola råda. Kungen reser om några dagar till Norge. Prinsen skall under tiden regera. Så länge detta varar är ingen oro att befara.

I enskilt hänseende befinner jag mig excellent. Jag arbetar till kl. 3, spisar då middag merendels i godt sällskap, spaserar i skymningen, dricker the hos någon bekant och går till sängs strax efter 10. Hos Järta kommer jag ofta; likså hos erkebiskopen och ett par andra prester. Hos Nyström har jag det mycket trefligt. Gamle Brinkman behandlar mig också vänskapligt. Beskow har jag ännu icke träffat. Han har hittills varit på landet. Fryxell är här och trycker på sin drottning Christina. Vi hafva ett par gånger talt om Dem och Deras hus; han helsar Dem vänskapsfullast . . .

Upsala d. $^{14}/_{4}$ *1839* . . . Småresor hit och dit, förströelser af nya saker och nya personer, någorlunda flitigt bibliotheksarbete på förmiddagarne, trötthet på eftermiddagarne och godt sällskap om aftnarne göra en slät brefskrifvare. I dag, en söndagsförmiddag, slår jag alltsammans från mig och besöker, i det minsta på en kort stund, det Molbechska huset i Köpenhamn, der jag trifves så väl både i tankarne och i verkligheten. Mitt besök gäller i dag husfadren; husmodren får vänta till ett läggligare tillfälle.

För det första får jag hjertligen tacka Dem för Deras bref och allt hvad De deri meddelar. Det gör mig ondt, att Deras helsa under den sista tiden icke varit god. Hufvudpinan känner jag något igen. Jag har ofta något af samma slag, som mycket besvärar mig. Under denna vinter har jag dock derifrån varit mera fri än vanligt. Jag tillskrifver detta den torrare luft som här är rådande. Skånes tunga och fuktiga athmos-

pher, med hvilken Sælands väl i det närmaste är lika, kan knapt vara god för rheumatiska och arthritiska krämpor. Vi få finna oss i hvad vi hafva och vänta på sommarsolen, som med sin värma väl skall uppfriska våra dufna och torra lekamina, liksom den uppfriskar andra torra träd och buskar...

Om Witterhetsakademien i Stockholm och Deras plats der mera när vi ses. Denna academi är som mycket i Stockholm något bakvänd. Och af ett par förståndiga och insigtsfulla medlemmar, såsom Järta och Berzelius, kan de öfrigas bakvändhet icke rättas.

Jag lefver på femte veckan i Upsala och lefver der godt. För mitt egentliga ändamål har jag icke funnit mycket (Stockholm gaf mig ojemförligt mera), men åtskilliga curiösa och intressanta fynd af annat slag har jag dock gjort. Sålunda har jag träffat på en redan i 15:de seklet gjord samling af svenska ordspråk. Den codex, hvari de finnas, är dels på pergament, dels på papper. Bredvid de svenska ordspråken står en latinsk öfversättning och bredvid hvart språks begynnelsebokstaf i denna är samlingen ordnad. Ordspråken, till ett antal af 1110, äro af den goda sorten, dels med alliteration, dels rimade, och nästan alla mycket korniga och energiska...

Jag måste tillstå, att personerna här, collective betraktade, äro öfver Lundenserna. Jag vill icke säga, att här förekommer mindre narraktighet än i Lund; snarare kanske litet mera. Deremot förekommer här mindre betydelselöshet och råhet. Man träffar icke blott ganska utmärkta personer både bland herrar och damer, utan ock bland massan en stor mängd bildade, förståndiga personer, med hvilka man rätt väl en längre tid kan underhålla sig. Särskildt tycker jag att fruntimmerspersonalen utmärker sig. Och hvar man kommer råder en mycket god ton, finhet utan zirlighet, hjertlighet utan affectation. Detta har utan tvifvel till stor del sitt upphof från den mängd bättre personer af stånd, som här slagit sig ned, äfven som kanske från hufvudstadens granskap. Bland de hus, som kunna kallas skolor för goda seder och godt sällskap, är intet att nämna framför landshöfdingens, baron Kræmers. Han är en man sådan som han vid ett universitet behöfves, rik, human, älskare af vetenskap och konst, klok och practisk, icke ultra åt någon sida. Jag är viss om, att intet regeringsombud vid något universitet i Tyskland gör större nytta än Kræmer i Upsala. Hade vi haft en sådan man i Lund, skulle vi varit fria från många af de scandala, som der visat sig. Hans friherrinna är godheten och fromheten sjelf, ärad och älskad af alla. Utom detta hus finnas flera andra mycket respec-

tabla. Bland universitetspersonalen är icke allt godt, men mycket. Hvad de högre faculteterna beträffar kan Lund kanske mäta sig med Upsala. Theologerna här äro icke eminentare än våra. Icke heller, som jag tror, juristerna eller läkarne, ehuru bland båda några mycket aktade namn finnas. Deremot tåler Lunds philosophiska facultet ingen jemförelse med Upsalas. Sådana personer som Geijer, Grubbe, Atterbom, Fries, Svanberg och ännu några flere sökas förgäfves hos oss. Också bland de yngre finnas många, som för framtiden lofva ganska mycket; i hvilket hänseende dock väl äfven Lund kan hafva någon anledning till tillfridsställelse. De ser således att man med all förnöjelse kan vistas i Upsala. Jag vill visst icke lemna Lund. Jag har ingen anledning att der vara missnöjd. Tvertom hoppar hjertat i mig då jag tänker på den myckna godhet och välvilja jag der erfarit och har att vänta, på det myckna förträffliga der finnes, på det myckna goda som der kan uträttas, och dessutom på de rika och ljusa skånska fälten och på granskapet med Danmark. Men skulle jag någon gång ändra vistelseort, så flyttade jag till intet ställe heldre än till Upsala. Utan att idealisera måste jag tillstå att jag vet intet ställe, der man bättre kan få alla bättre behof tillfredsställda.

De är här i god erindring hos flera. Med Geijer, Atterbom, Palmblad, Schröder o. fl. har jag samtalat om Dem. De skulle vara mycket välkommen här om en sådan resa för Dem vore möjlig. Men om sommarn och särskildt under nu instundande sommar äro flera af de nämda och åtskilliga andra borta, Geijer i Stockholm (vid Riksarkivet), Atterbom på landet, Schröder på herrgårdarne, Kræhmers vid ett bad o. s. v. Jag fruktar således, att i år här vore mindre förnöjelse för Dem att vänta än annars. Också Stockholm är om sommarn utdödt. Alla som kunna begifva sig åt landet . . .

Grönby d. $^{31}/_{8}$ *1839.* Sedan jag nu kastat af mig en del af de bördor, som under sommarn verkligen tryckt mig, kan jag med något lättare sinne säga Dem några ord. Bibliotheket är inflyttadt i sin nya local. Jag kan visst icke säga, att allt är gjordt hvad som i år bör göras och skall göras; men böckerna äro åtminstone under tak, och vi kunna nu så småningom och i all ro arbeta med det återstående. Jag har ock fått skrifvet en del af det som låg på mig och är i detta hänseendet fri. Om ett par veckor utkommer ett häfte af Quartalskriften, som innehåller en tractat om folkundervisning och hvarjehanda annat, som ock intresserar Dem, hvarföre det ock skall blifva Dem öfversändt. Jag har tagit bladet från mun och sagt

hvad jag trott borde sägas till hämmande af all den reformatoriska galenskap, som våra liberala vilja sätta i verket, och för hvilken utan all fråga mycket kommer att försökas vid nästa riksdag. Sedan denna uppsats var färdig fick jag en i nästan samma ämne af Tegnér. Den utgör egentligen ett utlåtande till kungen angående folkskolorne, men här skrifven nästan som enskilt mening med all mannens quickhet och ostyrighet. Genom det att jag fick denna godbit, slapp jag att sjelf fylla häftet och har sålunda litet förr än jag annars kunnat gjort mig ledig.

Tegnér kom i förra veckan till Lund, var der ett par dagar och reste sedan till Kinbergs [1]) i Grönby, dit jag följde honom och der jag skrifver dessa rader. Jag har der med honom tillbragt ett par angenäma dagar och sade honom i går farväl. Han reste tillbaka till Vexiö. Hans helsa är god och han är botad för det vanvett, som i fjor tagit honom i besittning. Den gamle Tegnér är han dock icke. Ålderdomen har på honom lagt sin mäktiga hand och den är mot honom så mycket grymmare, som han aldrig gjort något för att mot densamma freda sig med ungdomen. Jag vet ingen, som af den senare haft mera än Tegnér och som ogudaktigare dermed hushållat än han. Ännu har han väl åtskilligt deraf i behåll, men det bästa är borta — hvilket icke ens hos gubben *behöfver* vara borta — och i stället har dess motsats i massa infunnit sig och gifver anledning till sorgliga betraktelser. Sedan han nu rest är här tyst och stilla, och jag har en fredlig stund, hvilken jag använder för att säga Dem några ord. Jag gör detta så mycket heldre, som jag äfven på annat sätt sysselsätter mig med Dem. Min lectur på landet är nemligen den Historiska Tidskrift. Jag har deri väl icke kommit långt, men dock så långt att jag kan tacka Dem derföre. Deras inledande afhandling har jag läst med mycken förnöjelse. Stycken deraf upp-läste jag för Tegnér, som syntes godt derom . . .

Lund november 1839. Det är som vore vi döda för hvarandra, och felet är utan all fråga mitt. Men hade De sett mina förhållanden under de sist förflutna månaderna, så skulle De ursäkta mig utan att jag bad Dem derom. En del bekymmer för Billbergska familjen [2]), hvilken jag vant mig att anse som

[1]) Tegnérs äldste son Christoffer (* 1807 † 1885) kyrkoherde i Kellstorp, var 1839 förlofvad med Emma Kinberg, dotter af prosten Johan Henrik Kinberg i Grönby.

[2]) Reuterdahl hade i Lund sitt hem hos enkefru Cajsa Maria Billing († 1867), hvilken han betraktade såsom sin andra mor. Han hade ursprungligen kommit i huset såsom sönernas informator.

min egen, och hvilken snart intet annat stöd äger än mig, vill jag knapt nämna, ehuru de mer än mycket upptagit mig. Jag ser att det gagnar till intet att sjelf vara utan familj. Åtminstone vinner man ej den sinnesfrid och bekymmerslöshet, som synes mera böra tillhöra en isolerad individ, än en familjfader eller familjmedlem. Innan man vet ordet af är man fastvext vid en annan familj och delar dess väl och ve. Dock då man har det förra, må man ock hålla till godo med det senare; jag klagar således icke. — Tungare har ett annat förhållande varit. Den sinnesspänning som alltid föregår en riksdag har denna gång ganska starkt hos oss låtit förnimma sig. Att jag icke på något sätt deltagit i partierna och intrigerna kan De väl i förväg veta. Och dock hafva de hållit mig i agitation. Stiftsvalet gick för sig utan någon synnerlig oro. Thomander och 3 prostar i stiftet — bland dem vår vän Sylvan [1]) i Fosie — blefvo valda. Svårare var det vid universitetet. Parti stod mot parti med hvar sin candidat i spetsen. Då äntligen det ena partiet såg att det icke kunde segra, hittade det på en egen manöver. Det fann det ställe i grundlagen, till följe af hvilket universitetet skall ställa en representant, tvetydigt, nemligen antingen betydande att u[niversitetet] är förbundet eller att det är blott berättigadt att kalla ett ombud. Det valde den senare tolkningen, och denna slog an, då den öfverensstämde med (en temligen illa beräknad) hushållsaktighet och egennytta. Således decreterar en liten pluralitet af consistorium att universitetet denna gång intet ombud skall sända. Jag vill icke tala om sjelfva beslutets olaglighet och oklokhet; jag vill blott nämna, att dervid visade sig så mycken nedrighet, så mycken oförskämd fräckhet, att dervid det stillaste sinne kunde uppröras. Och då härvid just de personer värst besudlade sig, af hvilka man minst kunnat vänta det, af hvilka någon eller några hittills stått mig aldra närmast, så kan De förstå anledningarna till min sinnesrörelse. Jag har, såsom det ofta går mig, när någon rätt stor oförrätt begås, mindre harmats än sörjt. Jag vet icke hvad jag icke skulle vilja gifva, om jag dermed kunde göra universitetet fritt från de scandaler som under senaste veckor der skett. Ännu är tumultet icke slut. Besvär och skrifveri till kung och canzler, skrifveri i tidningarne, hetsighet och arghet i alla ansigten och alla samtal, likgiltighet för alla högre och ädlare angelägenheter äro vanliga följder af dylika tillställningar och visa sig också hos oss i rikt mått. Och de äro så mycket obehagligare,

[1]) Christopher Sylvan (* 1784 † 1860), kyrkoherde i Fosie och Lockarp. Gift med Anna Tegman, en dotter af professor Per Tegman i Lund.

som vi lefva i en småstad, der man icke har någon undflykt för lumpenheten, der den kan följa en hvart man vänder sig och sålunda rent af förstöra all glädje och trefnad. Sannerligen, den borgerliga friheten må hafva ett stort värde, efter den uppväger alla dylika olägenheter.

Om Theol. Quartalskrift är jag nästan ensam; den ger mig således mycket att göra och har äfven i sin mån hindrat mig från hvad som var min skyldighet och mitt nöje. Ett nytt häfte håller på att gå af stapeln; det är icke synnerligen märkvärdigt.

Omsider fick jag från Schröder Upsalahandskriften af ordspråken. Jag har dermed sysselsatt mig på lediga stunder, men icke hunnit långt. Utgifvandet är beslutadt och Gleerup blir som vanligt min förläggare . . .

D. 12/1 1840. . . . Hjertlig tack för Deras bref och allt det intressanta De deri meddelar. Jag har med temlig uppmärksamhet följt tilldragelserna efter den vigtiga förändring som hos Dem inträffat; hvarföre jag är någorlunda bekant med facta. Till allt omdöme är jag deremot oberättigad. Deremot är jag icke oberättigad att önska det goda Danmark allt godt. Må genom förändringen icke för mycket lossna af det gamla goda bestående! Må man icke för mycket söka frälsning och salighet i det nya, i nya institutioner och nya personer. Hos Dem såsom hos oss ligger der mera vikt på stadga och bestämdhet än på den i försök sig uttömmande mobiliteten. I våra dagar är all rädsla för stillastående öfverflödig; rädd kan man väl deremot vara för confusion, för upplösning, för chaos. Älskar man icke detta, så må man göra det motstånd, naturligtvis med förnuft, med billighet, med ärlighet. För mitt eget land ber jag hvar dag till Gud, att det icke för mycket må lemna sig till rof åt förbistringsbegäret. Det är hos oss mycket stort. Det har i synnerhet gripit omkring sig i borgarståndet, och de öfriga stånden äro på långt när icke derifrån fria. Hvad det vill, vet det naturligtvis icke; det vill blott något nytt; det vill blott förstörandet af det gamla. Men när frågan är om *hvilket* nytt som skall efterträda det gamla, om hvilka *former* som skola föredragas och ersätta de bestående, så stå alla handfallna. Öfverhufvud vill man väl helst hafva alldeles inga former; då en hvar form binder, är det bäst att sakna all form. Är icke detta att arbeta för upplösning, för chaos, så vet jag ej hvad det är. Må detta arbete hos Dem såsom hos oss finna sina kraftiga motarbetare . . .

Lund d. $^{12}/_{3}$ *1840* . . . De ser förmodligen af tidningarne något af våra politiska förhållanden, men de ser icke den gäsning som är tillstädes i alla sinnen. Riksdagen har tagit all uppmärksamhet i anspråk, och den förtjänar i sanning uppmärksamhet, icke just för hvad den är, men för hvad den kan blifva. Det är möjligt att den kan fabricera ett rent af nytt Sverige. Den är helt och hållit i oppositionens händer. »Regeringen är utan all makt», skref för ett par dagar sedan till mig en riksdagsman, som alldeles icke är någon ovän af regeringen. Det svenska statsrådet har redan fått en ny organisation, önskad af alla och dock icke saknande sina betänkligheter. Till dess utförande saknas intet annat än — personer. Af tio som behöfvas finnes — ingen. De gamle vilja och kunna icke fortfara; några nya, i någon mån passabla, äro icke att uppspåra. På en ny representationsordning svarfvas. Det förut på sina fyra fötter någorlunda säkert om icke just så snabbt framlunkande Sverige håller på att blifva en tvåfoting eller kanske en enfoting, en klump, en Wechselvalz, hvaröfver Gud må sig förbarma! Kanske går det dock icke så långt. Inom oppositionen ligga många och kraftiga frön till oenighet, som lätt kunna uppspira och göra oredan än större än den är, om ock de gamla formerna för någon tid blifva oförändrade. Med ett ord: hvad den närmaste framtiden för oss innebär ligger utom all beräkning och kan lika så lätt vara förstörelse och upplösning som uppbyggelse och fasthet.

Vår literatur har i de senaste tiderna icke gifvit mycket, om man undantager riksdagspamfletter och den ymniga tidningsmassan. Något som icke saknar all märkvärdighet är en roman af Almquist med titeln: *Det går an.* Den mångsidige, onekligen mycket genialiske författaren vill vara en svensk Gutzkow, vill bilda *ein junges Schweden* och sålunda uppstiga till odödlighet. Hvad *som går an* är att låta äktenskapet falla, hålla fast på den rena, af inga jordiska eller husliga bestyr förnärmade kärleken, och låta denna räcka, så länge den kan, för att sedan ersättas af en annan. Boken har väckt stor indignation, hvilket mycket gläder mig och tyckes mig vara ett godt tecken bland de många dåliga, som hos oss låta sig förnimma. Geijer har gifvit författaren ett duktigt rapp och äfven från mig skall han icke slippa alldeles ostruken. Då han framträder som theologisk och moralisk reformator har jag någon rätt att yttra mig om honom, och mitt yttrande skall i sanning icke blifva complimenter . . .

Lund d. 22/8 *1840.* Det har i sommar icke gått mig mycket bättre än Dem. Jag har fått litet uträttadt och haft många oroliga dagar. Min Blekings- och Smålandsresa började rätt godt; men det ständiga regnandet och utbrottet af Tegnérs sjukdom, till hvilket jag var vittne, gjorde den icke blott icke behaglig utan äfven sorglig. Sedan jag kom hem, hafva dagarne varit upptagna af mångahanda småbestyr, som gifva intet resultat, och af några få bättre angelägenheter. Icke så litet har jag lidit af Tegnérs sjukdom. Utom det sorgliga i sjelfva tilldragelsen har en ifrågasatt plan att jag skulle ledsaga honom på en resa till ett utländskt institut för vanvettiga (Sonnenstein, ett i Schleswig, eller något annat) oroat mig. Ännu är denna tanke icke alldeles uppgifven. Det synes dock, som den icke skulle komma att verkställas. Emedlertid har mitt sinne dermed varit sysselsatt och sålunda ock hindradt från annat och bättre. På detta sätt har jag icke alldeles godt samvete, när jag tänker på det sätt, hvarpå min sommar gått hän. Under sådana förhållanden borde jag egentligen nu blifva hemma och beställa något. Men besöket hos Dem och touren till Roskild och Sorö har för mycket lockande för mig, att jag derifrån skulle kunna afstå. Alltså är det mitt beslut att komma. Dock under vilkor, att Tegnérs sjukdom icke tvingar mig till en annan resa. Jag är skyldig honom för mycket, jag står i för stora förbindelser både till honom och hans familj, att jag skulle kunna undandraga mig att vara honom och familjen till all den nytta som jag kan åstadkomma. Alltså under förutsättning att jag icke för T. tages i anspråk, kommer jag till Dem ungefärligen på den utsatta tiden...

Med Tegnér blir det allt sämre. Som De troligen vet är han förd till Stockholm, der ett par goda läkare behandla honom. Sedan skilsmessan från familjen ingenting uträttat, vill man nu låta denna se honom. Biskopinnan Tegnér med son (kyrkoherden) och dotter (enkan) hafva således i dessa dagar begifvit sig på väg till Sthm. I morgon afton komma de dit. Då fattas beslut för framtiden. Då han icke synes kunna curreras i Sthm, vilja läkarne att ännu ett försök skall göras vid ett utländskt institut. Det är troligt, att biskopinnan sjelf följer honom dit. I annat fall måste jag gripa mig an. Förr än i dag åtta dagar, kanske icke förr än d. 1 aug. kan jag derom hafva besked. Det låter dock som skulle jag icke behöfvas. Sjelf önskar jag naturligtvis detta af allt mitt hjerta, ehuru villig jag är att vara de beklagansvärda till någon nytta...

Lund d. 25/9 *1840*... Jag säger Dem hjertligt tack för de kära och behagliga dagar jag tillbragte med och hos Dem.

Att jag någon gång var Deras »Störenfried», har De ju redan ursäktat? Det är så ställdt i denna verlden att de närmaste ömsom skola störa och ömsom åstadkomma fred för hvarandra. Jag är stundom glad, när min fred blir förstörd: jag tänker då, att jag för framtiden har något att quitta med. Hos Dem står jag för det närvarande i stor skuld . . .

Tegnérs tillstånd är detsamma. Man har nu beslutat att föra honom till Schleswig; med ångfartyget Sverige kommer han nästa sön- eller måndag till Köpenhamn och går derifrån med annat ångfartyg till Kiel. Man är angelägen att jag skall vara bredvid honom i Köpenhamn. Så svårt detta är mig, så kan jag dock icke undandraga mig. Möjligtvis kan jag vara honom till någon nytta; dessutom vill jag väl än en gång se honom. Men svårligen kan jag mera än helt kort vara hos honom. Om thorsdag (d. 1 oct.) börjas våra föreläsningar, hvilka jag ej kan försumma. Om måndag går jag således väl öfver med ångfartyget Malmö och tillbaka antingen samma dag eller så fort jag kan få lägenhet. Jag ser Dem då åtminstone på en kort stund. Mitt ärende är sådant att om jag behöfver nattquarter, jag måste söka mig sådant i närheten af Tegnérs. Naturligtvis vill man i Köpenhamn höra någon läkare. Var, när jag träffar Dem, beredd på att gifva mig ett råd, till hvilken man helst skall vända sig. Jag fruktar att de som följa Tegnér till Köpenhamn icke mycket känna förhållandena derstädes . . .

Lund d. $^{31}/_{12}$ *1840* . . . Ånyo göres hos oss ett försök med en svensk literaturtidning [1]), och denna gång i Lund. Prospecten har De troligen redan sett. Gleerup, som är förläggare, lär hafva skickat den till Deichmann. Om framgången har jag ingen stor tanka. Vi äro för få, för litet samhälliga och för litet förståndiga. Då mitt biträde gjordes till ett vilkor för försökets anställande, kunde jag icke vägra det. Första numret går ut d. 2 jan. och sedan ett hvar lördag. I tidningen kan jag icke rätt mycket deltaga, men skall väl lemna något bidrag. Deremot beger jag Quartalskriften. Den öfvertages af två unga raska theologer (Melin och Bring), som säkert komma att draga lasset mycket bättre än jag (Thomander har icke på lång tid dervid lagt ett finger). Hvad theologiska småsaker jag kan på lediga stunder åstadkomma stå dem gerna till tjenst, men hela redactionsbestyret kan jag ej längre bära.

---

[1]) Studier, kritiker och notiser, utg. 1841—1845. — Reuterdahl var en af tidskriftens flitigare medarbetare.

Vår vetenskapliga literatur har under den senare tiden ingenting gifvit, den poetiska deremot något. Det bästa är väl en poetisk calender från Upsala, Linnæa borealis, utg. af 2 unga candidater Malmström och Bergman. Utgifvarnes stycken äro icke blott de bästa, utan äfven utmärkt goda. Malmström lofvar ganska mycket. Må han och hans sällskap hålla något! Vi hafva ett stort öfverflöd på tistel och törne; må också någon blomma af bättre art kunna utveckla sig. *En* sådan bröts för hastigt. Prof. Törneros i Upsala, en utmärkt philolog och bellettrist, dödde, som de kanske erindrar Dem, för ett par år sedan. Första delen af hans »Bref och dagboksanteckningar» har i dessa veckor utkommit. Den innehåller herrliga saker, kanske något diffusa, liksom något mera än godt är tingerade af reflexion och philosophi, men i det hela utmärkt sköna. Något mera märkligt om vår literatur har jag ej att förtälja Dem.

Vår politik är den gamla. Riksdagen fortgår på sitt tumultuariska, revolutionära sätt. De två lägre stånden utgöra alltjemt en compact opposition, underhållen af och sjelf underhållande de liberala bladen. Prestståndet är det enda med vett och vilja förnuftiga; adelns pluralitet röstar väl i allmänhet med regeringen, men icke af öfvertygelse, utan till följe af bearbetning, intrig o. d. Efter vår grundlag skall, då två stånd stanna mot två, ett så kalladt förstärkt utskott afgöra frågorna. I alla hufvudfrågor sker afgörandet på detta sätt; hvilket redan är sorgligt nog. Men ännu sorgligare är, att regeringens motståndare i alla förstärkta utskott segra och måste segra. Borgare och bönder hafva knapt andra än oppositionsmän att i utskotten insätta, och om de hade andra, så begagnade de dem naturligtvis icke. Från adel och prester, i synnerhet från den förra, inslinker en eller annan rabulist. Sålunda är pluraliteten alltid i förväg gifven. Nyligen har förstärkt constitutionsutskott bortvoterat de fyra stånden och decreterat allmänna val. Något när på samma gång röstade det bort ordet *allena* i den paragraph af vår grundlag, som säger, att konungen skall *allena* styra riket. Statsutskott, också förstärkt, har nekat det nödtorftiga lifsuppehållet åt flera embetsmän, som länge tjent, men som numera icke användas, hufvudsakligen för deras tillgifvenhet mot konungen. Om denna och annan galenskap och om en deri på ett hufvudsakligt sätt verksam person skref till mig för några veckor sedan den gamle hederlige baron Brinkman: »Genom åtskilligt enskilt lidande har denna riksdagsvinter för mig varit ännu obehagligare än den bör och måste vara för hvarje medborgare, som ännu ej blifvit smittad af rabulismens spetälska -- ty cholera vore ett för godt namn för vår nu *»al-*

lena styrande» statsdårskap. Och den skall nu äfven predikas af aposteln Geijer! Quantum mutatus ab illo! Han åtnjuter nu också den hedern att af det segrande partiet betraktas såsom en kyrkofader och som en pelare för det rationelt vanvettiga representationssystemet. Märkligt är ock att han i sina senaste skrifter bestyrker alla sina satser — ur historien. Hade då historiarum professorn ända till sitt 50:de år varit slagen med blindhet? Han och jag (Brinkman) äro lika goda vänner för det; men det gör mig hjertligen ondt att han fått så många *nya* vänner och här och der förlorat så många gamla. För öfrigt kunde öfver allt som nu sker och icke sker ett bibliothek skrifvas och en syndaflod gråtas. Olycklige, I yngre, som nödgens upplefva den försämrade upplagan af 1720 års villervalla, hvilken »med *eld*-» och luftmaschin börjat att tryckas hos Aftonbladet et Comp. Jag får snart för Gustaf III berätta, att hans Sverige nu lika så försåtligt mördas, som för 50 år sedan han sjelf.» Jag bör säga Dem, att när jag träffade Brinkman i Sthm, var han halft liberal. Han har blifvit curerad af hvad han på rätt nära håll fått skåda.

Från Tegnér äro underrättelserna någorlunda goda. Han har till och med hemsändt några verser, som upplästes på Svenska academiens högtidsdag d. 20 dec. Han hade skrifvit dem på vägen mellan Sthm och Kphmn, och de voro de samma, hvilka jag såg på sistnämda ställe. Troligen hafva de af hans vänner blifvit något upphjelpte. Sådane de voro, då jag såg dem, kunde de ej uppläsas. Det är emedlertid säkert att han förbättras. Förr än till våren lär han dock ej hemkomma...

Ausås d. 30/9 *1841.* Mot all min förmodan har jag af händelsen blifvit förd till Ausås. Embetsförrättningar hafva fört biskop Faxe hit till orten och jag, som nästan mot min vilja gjort honom sällskap, har förmått honom att på en ledig dag besöka Westerströms. Medan begge de gamle herrarne språka om stifts- och prestsaker och prostinnan sträfvar i sitt kök och sin spiskammare, begagnar jag en ledig stund för att från ett ställe, som för oss bägge är kärt, säga Dem några ord...

De sista veckorna af mitt vistande i Lund voro mig angenämare än jag väntat. Jag tror jag sade Dem, att jag fruktade ett förordnande att offentligen föreläsa dogmatik. Jag slapp det; man hade förbarmande med mig och gaf det åt en annan. Således har jag fått sysselsätta mig med sådant som var mig kärare, nemligen med kyrkhistorien och annat dermed besläktadt. Emellanåt har jag läst Nordström, Sv. Samhällsförfattn:s historia... Något annat som sysselsatt mig under denna tid, är

afskrifvandet af ett gammalt document, som Hildebrand skickat mig från Stockholm. Det är en nyss funnen förteckning på böcker, som en magister Bero, canonicus ecclesiæ cathedralis Scarensis, skänkt till domkyrkan i Skara år 1475...

Jag spisade i går middag på Wegeholm hos Ehrenborg [1]). Der är glädje opp i tak. De vet, att Ehrenborg har haft mycket brydsamma affärer och ofta varit i förlägenhet, ändock för temligen små summor. Han har nu fått hjelp. På auctioner har han försålt betydliga delar af sin stora egendom, och derföre blifvit så väl betalt, att han blifver skuldfri och har 60—70,000 rd:r i behåll, hvarförutan han behåller hufvudgården Wegeholm med omkring 4,000 tunnelands jordrymd. Sådane äro egendomarne Skåne! Bland köparne är en dansk klockare (Schouv, från Harlöse i närheten af Fredriksborg). Sådane äro klockarne i Danmark! Öfverhufvud är här i Skåne en egendomshandel, hvars make i liflighet man ej känner. Hvar vecka uppgöres en ny betydlig handel. Priserna äro i allmänhet höga; dock säga de fremmande, som komma hit och köpa, att de äro högre utomlands. Åtskilliga tyskar hafva hittills slagit sig ned hos oss; nu börja ock danskarne. De äro välkomna! När vi icke sjelfve förstå att bruka vår jord, så är det godt, att vi få läromästare. Emedlertid ser det ut, som om en crisis i vårt agricultursystem vore inne. Och en crisis i detta står väl icke ensam. Hvart det med många ting vill taga vägen kan väl ingen ännu beräkna.

Och nu farväl för i dag, käre vän! Jag har blott helsningar att tillägga. I Ausås är sig fullkomligen likt. Prosten glad och förståndig, prostinnan god och öfverflödig. Ett drag i hast. Biskopen bad i går aftons om en portion gröt. Om en half timme kom prostinnan med tre slags gröt, för att icke förfela rätta sorten. Charlotte [2]) är rask och söt som alltid; 2:ne af hennes systrar mycket sjuka och sorgligt sjuka, nemligen af en kramp, som icke vill aftaga...

Lund d. 2/8 1842... Så godt det nu är, att De åter är i Deras hem, hvilket jag dagligen åtminstone kan ögna, så beklagar jag dock, att De icke fick se mera af det öfra Sverige. Förlusten af Gottland betyder väl icke så mycket. Folket skall vara af bränvin temligen förderfvadt och af dumma inrättningar temligen moderniseradt, och således icke lemna någon god syn åt

---

[1]) Presidenten i Skånska hofrätten, friherre C. W. M. Ehrenborgh (* 1786 † 1844).

[2]) Charlotta Maria Westerström, prosten W:s äldsta dotter, sedermera gift med stadskomministern V. Humbla i Lund.

en resande, som ej kan kvarstanna någon längre tid och i landets inre uppsöka en mera genuin Gottlandsart. Men att De förlorat Mälaren, Östgötacanalen, Linköping, Wreta, Wadstena, Wettern, deröfver sörjer jag riktigt. Detta får De icke så lätt tillbaka. Nu, det är godt, att De fått återse Sveriges hufvudpunkter, Stockholm och Upsala. I Deras omdömen om dessa instämmer jag helt och hållet, liksom i Deras omdömen om ett par personer. Atterbom är för mig, oaktadt alla hans små svagheter, en utomordentligt kär person. Och hans fru sedan! Någon af hans vänner (fru Silfverstolpe, som De kanske lärde att känna) frågade mig en gång, hvilken af alla De herrliga gåfvor, som Atterbom af Gud fått emottaga, jag ansåg för den förnämsta, och svarade sjelf, att det var hans fru. Jag instämde helt och hållet i detta svar, och det gläder mig nu att också se Dem vara förnöjd med fru Atterbom. Må det gå de ädla menniskorna väl! Må de icke lida för mycket af denna verldens trångmål! Atterbom sjelf har icke mycken kraft att bekämpa dessa. Så mycket mera väntar jag af hans fru. Ännu om andra personer, som De lärt känna, kunde jag med Dem vilja orda; men vi må uppskjuta det tills vi träffas. I slutet af augusti måste jag vara här för brölloppet i biskopshuset (eller rättare för Mina Kinbergs [1]) bröllop, hvilket kommer att hållas hos föräldrarne). September behöfver jag för mina nya föreläsningar, hvilka skola börjas d. 1:e october. Alltså återstår blott midten af augusti...

Lund d. $^{13}/_{9}$ *1842*... Jag tackar Dem för de visserligen något tröttande, men dock på det hela behagliga dagar, som jag sist hos Dem tillbragte. Tillgif, att jag först nu, mer än 3 veckor efter min hemkomst, låter höra ifrån mig. Några småresor och en mängd fremmande här hafva icke lemnat mig ro eller rast. För omkring 14 dagar sedan fick jag ett budskap att Tegnér var i Skåne, att han icke kom till Lund, att han nödvändigt ville se mig, att jag behöfdes för att förmå honom till någon stillhet och ordning. Jag måste alltså lemna allt hvad jag hade i händerna och begifva mig till honom. Jag tillbragte der hela den föregående veckan och återkom först för ett par dagar sedan. Jag hade väl den glädjen att med min resa uträtta något godt; mannen var, på det hela taget, medgörlig och förståndig och lät genom lämpligt tal afstyra sig från några äfventyrliga utflygter. Men genom denna resa kom jag sjelf i den fullkomligaste oordning med mina angelägenheter. De vet att

[1]) Mina Kinberg, dotter af prosten K. i Grönby och g. m. prosten Jacob Pettersson i Ö. Vemmenhög d. $^{25}/_{8}$ 1842.

jag under nästa academiska år (från d. 1:e octob.) skall föreslå de dogmatiska föreläsningar. Jag har aldrig förr föreläst dogmatik. Jag har intet gammalt att använda. Ämnets vigt är för mig klar. Jag bör säga de unga männen, som skola gå ut i församlingen, något som kan vara dem till nytta under hela deras embetsverksamhet. Detta låter sig icke extemporera. Jag behöfver rätt väl några veckors besinning för att någorlunda komma till rätta med mitt åliggande. Jag kan icke, jag bör icke taga detta flyktigt och lättsinnigt. Således måste jag afstå från glädjen att i september vara tillsammans med Dem...

Lund d. 4/4 1843... Omsider är jag färdig med en ny del af min kyrkhistoria. Det är med stor glädje som jag härmed sänder Dem ett exemplar. Må det ock vara Dem till någon glädje. Deras fru har ett exemplar af den första delen på sin hylla. Hon är visst så god och äfven mottager ett af fortsättningen. Ursäkta godhetsfullt att jag bilägger en liten packa till b. Mynster och en d:o till c. r:d Engelstofft. Det dröjer väl icke för länge, innan De har den godheten att utsända det sålunda bifogade.

Min vinter har i det hela varit god. Den har åtminstone gått fort. Temligen frisk och munter har jag också varit och fått uträttat ett och annat, så att jag har all orsak att tacka Gud. Utom correctur af kyrkhistorien och utarbetandet af Bihanget, samt hvarjehanda småting, som De vet aldrig felas mig, har dogmatiken upptagit mig. Nu lider det till slutet dermed; åtminstone är det mesta skrifvet. Innan vi hafva april bakom oss, skall jag väl vara färdig. Det var icke med mycken lust som jag gick till detta arbete. Jag förstod mycket väl att extemporerade föreläsningar öfver dogmatik icke dugde och jag såg ingen möjlighet att skrifva allt. Möjligheten har dock kommit och jag är glad deröfver. Af arbetet har jag lärt åtskilligt och jag har äfven haft en del uppmärksamma åhörare, som säga sig hafva lärt något. Det skall dock blifva godt att från detta arbete få någon hvila och få se på något annat. Från historisk literatur är jag under de sista månaderna nästan alldeles bortkommen och ännu mer från all annan; när våren kommer, skall jag väl åter få röra mig något friare.

I Sverige har under vintern nästan intet händt, och det är godt, är jag färdig att säga. Det synes mig godt att sinnena få hvila sig, att oron får lägga sig, att ingenting händer som kan uppreta passionerna och gifva anledning till larm och oreda. Kungens jubileum var vackert och visade en god sinnesstämning hos folket: denna tyckes fortfara. De i conseillen sist

inkallade männen, Gyllenhaal och Heurlin, hafva stor duglighet, och bättre vore icke att erhålla. Bladens skrik emot dem börjar att tystna. Kanske kunna vi lefva den dag då liberalismens feberparoxysm är öfvervunnnen. I aftagande tyckes den vara.

I Lund äro icke heller några förändringar att omtala. Vi sträfva — smått. Deras vänner äro raska. Med våren upplifvas Brunii byggnadsverksamhet. Under den tillstundande sommaren lär han få hvarjehanda att beställa. Faxe är sig temligen lik, börjar dock åldras. Biskopinnan är mycket svag och öfverlefver knapt våren.

Från Tegnér äro underrättelserna temligen goda. Han är svag till kroppen, men redig till sinnet; skall om några veckor hålla ett tal i anledning af Wexiö gymnasii jubileum . . .

Lund d. $^9/_5$ *1843* . . . Att i Danmark införa svenskt språk och i Sverige danskt såsom ämnen för skolundervisningen är ju full galenskap. Jag ser intet, hvari det kan vara till nytta, men mycket, hvari det kan skada. »Ne quid nimis», sade de gamle. »Semper nimis», heter det hos oss. Jag är kanske så god svensk som någon; men svenska i en dansk skola är mig lika så okärt som danska skulle vara mig i en svensk, oaktadt jag hjertligen både älskar och ärar Danmark. Med dylika dumheter har det dock väl snart en öfvergång . . .

Lund d. $^4/_3$ *1844.* Efter en lång, lång väntan var det mig mycket kärt att från Dem emottaga ett bref, och i synnerhet ett så varmt, så vänskapsfullt, så innehållsrikt som Deras sista af d. 5 febr. I glädjen däröfver föresatte jag mig att svara, om icke genast, åtminstone snart. Med detta snart har det gått som det ofta går med våra snart. De utsträckas och utsträckas tills de blifva en eller [flera] månad[er] gamla. Med simpla affärsbref går det temligen lätt. Man afgör saken i 10 eller 12 rader och dermed får det vara färdigt. När man deremot skrifver till en vän behöfver man ett slags stämning. Man kan icke begagna hvilken ledig stund som helst; man väntar och väntar tills sinnet vill blifva någorlunda lätt och klart, och så går tiden och sinnet förblifver lika tungt och omtöcknadt som det nästan alltid är hos oss arma nordboar. De har häri orsaken dels till mitt långsamma skrifveri, dels till mycket annat som De hos mig har erfarit. Vän får hafva öfverseende med vännen.

Tack för hvad De säger mig om Dem själf, om Deras physiska och psychiska tillstånd. Att det förra icke är fullt godt, gör mig mycket ondt. Nu är dock våren i antågande och

dermed skall det väl blifva bättre. Vi hafva åtminstone kämpat igenom den bistraste tiden och mörkret, som är min värsta fiende, börjar att förlora sitt herradöme. Ännu har jag väl icke haft den fröjden att någon morgon slippa att tända opp ljus; men den kommer snart. För aftnarne är jag mindre rädd. Ett par timmar behöfver jag sladdra bort; snart derpå kommer the; och icke långt derefter — sofver jag. Dertill börjar en annan förnöjelse att infinna sig. Att få se den smälta snön i strömmar eller åtminstone i bäckar löpa fram genom rännstenarne har för mig ett stort behag. Det bevisar, att jorden återfått sin värme och kan göra sig af med det kalla omhöljet. De erindrar Dem kanske, att Lund ligger på en sluttning, som sträcker sig från norr till söder. Således kommer en stor del af den snö som samlat sig i och utanför stadens norra delar att som vatten passera genom den medlersta och södra delen der jag bor. Just i dessa dagar är denna passage öppnad, och jag fägnar mig deråt såsom åt ett vårtecken. Jag tänker att också De har Deras vårtecken. Må de vara goda! Må de bebåda Dem helsa och munterhet! Och må hvad de bebåda i rikt mått uppfyllas.

Hvad De berättar mig om brefvet från vår gamle kung intresserar mig på det högsta. Det är utan tvifvel hans sista eller ett af hans sista bref. Underrättelserna blifva allt mer och mer sorgliga. Af Heurlin vet jag, att allt hopp är ute. Det är mycket tvifvelaktigt, om han ännu i denne stunden lefver. Läkarne här äro mycket ovissa, om han blifvit riktigt behandlad. Att den raske, kärnfriske gubben skulle angripas af en så våldsamt förstörande kallbrand, som den der nu gör slut på hans lif, var ingen anledning att förmoda. Deremot kunde väl en sådan kallbrand få sin orsak i de bloduttömningar man använde mot congestionen åt hufvudet, genom hvilka den gamle mannens krafter skulle förstöras och digestionen afbrytas. Tänk om man — naturligtvis i bästa välmening — förkortat hans dagar just derigenom, att man icke höll det löfte, som han i sina friska dagar affordrat sina läkare och som desse gifvit honom, att aldrig på honom öppna ådern. Minerva, tydligen ledd af någon läkare i Sthm, ser saken på detta sätt och är mycket obarmhertig mot de kungliga läkarne. — Att dödsbudet oförtöfvadt kommer, taga vi för afgjordt. Det skall göra stor verkan, ehuru väntadt det är. Så mycket här skrikes och larmas, äro svenskarne dock i grunden konungsligt sinnade. Och jag är viss på att af tusen skall knapt en utan vemod förnimma den glänsande stjernans nedgång. Glänsande var hon utan tvifvel och ur historien skall dess glans icke så hastigt försvinna.

Må den stjernan som uppgår göra detta i en god stund! Alla hoppas, alla önska, alla bedja för det bästa; men alla äro icke fria från farhågor. Ett prognosticon är ännu omöjligt.

D. 9:e febr. nämdes jag till professor, naturligtvis af kronprinsen-regenten. Om ett par veckor skall jag göra mitt inträde. Jag har i dessa dagar skrifvit min inträdesföreläsning: Om den närvarande tidens förhållande till christendom och christendomens vetenskap, theologien. Jag trycker den kanske, sedan den blifvit hållen, ehuru den är en obetydlighet. Biblioteket behåller jag tills vidare, ehuru jag verkligen icke räcker till för hvad der är att göra och således starkt tänker på att retirera. Mina inkomster hädanefter blifva något när desamma som de hittills varit. Och hvad som är det bästa: när jag icke duger längre att arbeta, så behåller jag alla inkomsterna som pension. Jag behöfver således icke längre qvarstå bland universitetets personal än jag der kan göra någon nytta...

I Lund är sig allt någorlunda likt. Vår gamle gode biskop är något sjuklig, men ännu Gudskelof utan fara. Deras öfriga vänner må väl. Med mången talar jag då och då ett ord om vår ärade älskade Molbech. Gud signe Dem, käre vän...

Lund d. 30/4 1844... De sist förflutna månaderna hafva för Sverige, som De vet, varit händelserika. Den gamle konungens död har begynt hvarjehanda förändringar. Förhoppningar hafva vaknat, som måste hålla sig stilla, så länge Carl Johan lefde. Sympatier och antipatier visa sig, hvilka förut måste hålla sig fördolda. Reformernas tid skall äntligen nu vara början. Blott få hafva vid den någon betänklighet. Det vida största antalet ser med hänryckning in i framtiden och vill utspeja alla dess herrligheter. »Men framtiden», skref till mig för ett par veckor sedan en man i Stockholm, hvilken haft en betydlig del i den senast förflutna tiden, »framtiden håller sig tillsluten, och deri gör den rätt».... I afseende på riksdagsmannavalen är redan någon verksamhet började. Också jag påtänkes. Jag är alldeles passiv och låter hvad som helst ske. Gör jag afseende på min enskilta trefnad, så måste jag önska att icke blifva vald. Ett deltagande i riksdagen är förenadt med de största obehagligheter, förhindrar all literär verksamhet och borttager ett år af lefnaden. Det kan äfven för alltid borttaga helsa och krafter. Men å en annan sida har jag väl knapt rättighet att draga mig tillbaka, i fall — såsom jag nästan tror — ett förtroende af detta slag skulle tillbjudas mig. Det blifver mig kanske möjligt att genom ett fridsamt men dock bestämdt och kraftigt ord förhindra några af de galenskaper, som utan allt tvifvel åsyftas.

Kanske äro mina farhågor för stora; kanske tänker jag ock orätt om *min* förmåga att uträtta något godt. Men det förekommer mig, som skulle jag icke kunna äga ett riktigt godt samvete, om jag nekade att emottaga det för mig ingalunda kära uppdraget. Det är mycket sannolikt, att det lemnas mig. I sådant fall är det naturligtvis slut med alla mina beräkningar för sommarn.

I anledning af konungens död lär en förändring i Lund inträffa, som man icke kan omtala utan bedröfvelse. De vet, att man länge bråkat med författandet af en ny svensk lag. Ett förslag är uppgjordt, som alla förnuftigare anse för cassabelt. Det revideras af en ny comité. I denna sitta obetydligheter. Kanske hade den gamle konungen af klokhet ditsatt sådana. Det var rätta sättet att låta alltsamman gå i vatten. Den nye konungen, som, proh dolor! säges hafva benägenhet för ny lag, har reorganiserat comitén och deri insatt det nya förslagets hufvudförfattare, expeditionssecreteraren Richert, och tvenne professorer af de juridiska faculteterna, Bergfalk i Upsala och Schlyter i Lund. Bergfalk unnar jag att vara der. Han må gerna arbeta med det omöjliga; men att draga Schlyter bort från ett arbete, hvari han nu förvärfvat sig ett mästerskap och för hvilket han är i full fart, men deremot sätta honom till ett, som svårligen kan blifva annat än ett narrverk, och hvilket Schlyter sjelf icke är bevågen, det är något som man inför historien skall få svårt att försvara. Dock, hvad fråga de höge efter historia? Både den och vetenskap och literatur få hjelpa sig så godt de kunna, endast deras fantasier, hvilka man för öfrigt rätt ofta måste medgifva vara välmenande, blifva tillfredsställde.

Bland Lunds professorer har döden gjort några skördar. Liljewalch, Hellstenius och Ahlman äro borta. De tvenne senare, båda theologer, dödde nästan på samma ögonblick. Alla tre voro redliga, froma, i hög grad aktningsvärda män. I vetenskapligt hänseende var väl Ahlman den betydligaste. De vet, att jag i lifvet stod honom mycket nära. Jag stod också bredvid honom i hans död. Denna har nu gifvit mig åtskilliga bestyr. Hans theologiska böcker äro skänkta till univ.-bibliotheket; likaledes hälften af hans öfriga qvarlåtenskap, dock så att ett fattigt fruntimmer, som förestått hans hus i många år och vårdat honom under flera sjukdomar, skall åtnjuta räntan, så länge hon lefver . . .

Lund d. $^{12}/_{5}$ *1844* . . . . Vår sorgehögtid var sitt stora föremål icke ovärdig. Brunii Epicedium tog sig bättre ut än jag nästan

trott. Hans latinska poesi smakar mig bättre än förut. Jag sade hvarjehanda, som låg mig på hjertat, och det fann någon anklang. Melin, en theologisk docent, som De knapt känner, hade en del vackra ting att bjuda, ehuru de icke voro riktigt sammanbundna. Han slog dock på en sträng, som alltid hos oss verkar. Han talte om Carl den 12:te, och vann dermed gehör. Dessutom rätt vackra svenska vers af Tollin och latinska d:o af prof. Ek, en ung man, hvars bekantskap skall intressera Dem. Han är Lindfors' efterträdare. Jag tänker att snart kunna skicka Dem alla dessa funebria. Mitt tal har jag måhända redan färdigt, när jag kommer till Dem. Med tryckningen af det hela går det måhända långsammare.

Ännu är det tyst med riksdagen liksom med allt annat. I Stockholm höres ingen politik. »Der är tyst, som i grafven», skrifver någon i dessa dagar derifrån. »Slottsmurarne hafva upphört att vara genomskinliga. Tidningarne veta intet». Sådant är ett godt tecken för k. Oscars regering. Må det fortfara!...

Stockholm d. $^{13}/_{8}$ *1844*... Ett ord politik skall väl dock sägas, efter jag på visst sätt är en politisk person. Sakerna här äro både sämre och bättre än jag föreställt mig dem. Borgare och bönder, som dock skulle vara landets saft och kraft, äro sämre än man kan tro. De äro fattade af ett verkligt raseri. Jag vill icke nämna deras förbittring mot adel och prester: om den hade jag förut kunskap. Men de äro otillgänglige för hvarje förnuftigt ord. Och dertill hafva de så rotat sig tillsammans, att dit den ene vill, dit rusa ock alla de öfriga. Lyckas man att få tala med en eller ett par enskilt bland dem, så kan man väcka en ringa besinning hos dem; men snart ångra de denna och följa med vildhet hopen. Något dylikt har jag icke kunnat föreställa mig, och i detsamma instämma nästan alla sansade bland mina bekanta. Hvad desse ursinnige vilja är en total förändring af det gamla Sverige. Det är icke blott författning, det är äfven förvaltning, beskattningssystem, financer, läroverk, med ett ord *allt* som de vilja reorganisera. Jag skulle icke mycket säga om det vore en insigtsfull och kraftig monark eller minister, som företoge sig Herculesarbetet, ehuru en sådan lätt kunde vara eller blifva en Struensee, men att folk, som, så sant jag lefver, icke mera känner till Sveriges samhälls- och naturförhållanden än de känna Portugals eller Spaniens, vilja sätta sig i spetsen för reformerna, det är dock för vildt. Och när detta nu har inträffat, så har man intet annat att göra än försöka ett starkt och bestämdt motstånd. Och att ett sådant möter galenskapen, det är hvad som fröjdar mig, det är det

bättre, som nästan mot min förmodan mött mig. Motståndet är ganska kraftigt. Sveriges adel har ännu verkliga män, och på riddarhuset hafva dessa en bestämd öfvervigt. Det är så mycket mera märkvärdigt, jag kan gerna säga berömligt, som de icke understödjas af regeringen. Denna är »neutral». Den vill hvarken till höger eller till venster. Skall man säga att den har benägenhet för endera sidan, så är det för mouvementet. Det oaktadt är ridderskapets pluralitet starkt conservatif. Utomordentligt stora talenter har kanske icke riddarhuset, men deremot män, som för sin energi och sin character äro högst respectabla, Hartmansdorff, bröderna Palmstjerna, Rääf, Lefrén m. fl. Med dessa hålla presterna troget samman, och äfven de hafva män som förtjena att nämnas, biskop Holmström, biskop Hallström, prosten Stenhammar. Vi hafva redan i förbund med adeln tillkämpat oss ett par vigtiga segrar. Ett sådant krigstillstånd är emedlertid både obehagligt och sorgligt. Utgången kan ingen dödlig beräkna. Det gamla ordet, att »vi lefva på en vulcan», gäller efter all min öfvertygelse om Sverige. Om vi skola slippa ett utbrott, om eldmassorna låta afleda sig på underjordiska vägar och utan våldsamma skakningar i de nu bestående formerna, det vet allena Han, som vet allt. Menniskor kunna här intet säga. Jag bäfvar ofta, men är dock i det hela taget munter och går med förtröstan den väg, som, *efter mitt omdöme*, för det närvarande är den enda rätta.

Hos kungen har jag varit en gång, och en gång hos båda de äldste prinsarne. Öfverallt vänlighet, simplicitet och en iögonfallande godhet och välvilja. Jag kan icke säga Dem huru väl allt behagade mig hos prinsarne. Det var som hade jag varit hos ett par flitiga, uppmärksamma, lefnadsfriska studenter. Intet tecken till furstelig höghet, om man ej vill se en sådan i de resliga, ädla gestalterne. De gåfvo mig handslag så kraftiga som en dalkarls. Och ser jag rätt på prins Carl, så blifver han i en framtid ingalunda »neutral». Han tyckes både veta och vilja något...

Stockholm d. $^{18}/_{10}$ *1844* ... Spänningen mellan de fyra stånden är långtifrån försvunnen, om den också icke är så stark som den vid början af riksdagen visade sig. Adeln iakttager en mycket respectabel position. Och just på det den skulle visa, att den har intet mot konungens person, men icke heller tänker att eftergifva sitt eget bestånd, gjorde den för konungen och hela hofvet, med hämtad anledning af kröningen, en fest, hvars like i elegans man aldrig förr sett, och uttryckte därigenom rätt tydligt: »vi buga oss djupt för konungen och hela hans hus.

men vi hafva icke upphört och vi ämna ej upphöra att vara till som adel, som Sveriges första stånd. Vi hafva ännu både rikedom och vett och finhet i seder nog för att försvara vår gamla plats». Jag var inviterad till denna fest, liksom till den konungen sjelf ett par veckor förut gaf på rikssalen, och kan säga att den förra i intet hänseende gaf efter för den senare, men väl i månget hänseende öfverträffade denna. Konungen syntes ock förstå adelns mening; han var klädd i det regementes uniform, i hvilket ännu aldrig någon annan än en adelig varit officer. — Presterna förstå efter min öfvertygelse icke riktigt sin position. I stället att sluta sig till adeln och med denna bilda en aristocrati, som kraftigt kan motväga allt pöbelvälde, vackla de fram och åter, närma sig i dag den ena, i morgon den andra sidan, och göra mera afseende på de små enskilta, än på de stora allmänna intressena. På detta sätt förlora de i betydelse. Borgare och bönder behålla sin gamla character. Individer bland dem äro förträfflige: såsom corporationer låta de sig beherrskas af råhet, egennytta, jag kan väl säga oförskämdhet. Att i dessa se de naturliga vännerna till konung och konungamakt, är väl helt eller halft vanvett, och skall väl förr eller senare upphöra.

Literatur, konst, theater hafva nästan försvunnit. Allt är politik. Bland de kungliga propositionerna till ständerna är en om ett riksmuseum. Det är ämnadt att emottaga alla våra offentliga konstsamlingar och dessutom kungl. bibliotheket, myntsamlingarne, de archeologiska samlingarne o. d. Man vill lägga det i fonden af Carl d. 13:s torg. Kostnaden är beräknad till 500,000 rd b:o. Det är visst mycket; men genom någon ansträngning kan mycket göras. Vi behöfva nationela företag. Vi behöfva något som samlar sinnena. Vi förlora oss i småsaker, i elände, och blifver på detta sätt med hvar dag allt mer och mer eländiga. Detta vill man dock ej erkänna. Förslaget möter ett stort motstånd. Man skyller på fattigdomen och genom fruktan för denna gör man den ännu farligare än den verkligen är. Vår värsta fattigdom är brist på gladt mod och ihållande jemn verksamhet.

Hjertlig tack för Deras sista bok: Lund, Upsala och Stockholm. Jag har redan för ett par veckor sedan genomögnat den. Det mesta syntes mig riktigt och var mig kärt. Något om Lund och särskilt om förändringarne i kyrkan är icke fullt exact. Jag känner det noga, efter jag, ehuru i obetydlig grad, var pars rerum. I det som gjordes orätt har Brunius vida större och Nyström vida mindre del, än De synes föreställa Dem. Den tiden voro dock de herrarne vänner och handlade för det mesta i

öfverensstämmelse med hvarandra. Jag må särskilt säga Dem, att Brunius, ända till de sista tiderna, då Deras umgänge och samtal på honom haft något inflytande, varit en stor fiende till de gamla chorstolarne. Förslaget att gifva dem plats i det nya choret, var af Hetsch, icke af Brunius. Att jag talade för Hetsch's mening, ådrog mig en gång mycket hårda ord af Brunius. Dock, detta är obetydligheter. Det mesta af boken läste jag med stor glädje och tackar Dem hjertligen derföre...

Stockholm d. $^{28}/_{2}$ *1845*... Riksdagen släpar sig fram under kungens frånvaro... Partierna sofva, men försofva sig dock icke. När någon viktigare sak är förhanden visa de sig vara vakna och taga vara på sina intressen. De äro dock i frågor, som angå landets inre förhållanden, grupperade annorledes än i de stora politiska frågorna. Särskilt i penningefrågor stå prester och bönder hvarandra helt nära. De äro rädda för konstiga finansanstalter, för privatbanker, för statsskuld o. d. Något för långt går måhända denna räddhåga. Den har dock sin naturliga och riktiga grund deri, att vi icke hafva någon financier, som kan leda det hela, och att *utan en sådan* inkasta sig i ett konstigt system anses väl med rätta som betänkligt. Jag har hört en eller annan, äfven personer på högre platser, yttra den tanken att Ewerlöf i Köpenhamn skulle vara den rätte mannen. Det är naturligtvis hans skrifter angående finanserna som framkallat dessa meningar. Jag förstår dessa ämnen alltför litet för att veta huru riktiga meningarne äro; men hvad jag och många väl veta och lifligt önska är att den rätte mannen måste komma, innan radikala förändringar i vårt penningväsen företagas. Också i tull- och bevillningsfrågor stå prester och bönder hvarandra nära. De äro stränga prohibitivister, säkerligen alltför stränga, och hafva i desse frågor kanske ännu mera orätt än i de financiella. I egentlig lagstiftningsväg hafva vi med få undantag blott förehaft mindre frågor. Den vigtigaste hittills afgjorda är utan tvifvel den om försvinnandet af adelns och böndernas olika arfsrätt. De känner säkert att 3 stånd beslutat detta försvinnande, och att det sålunda å ständernas sida är lag. Adeln har protesterat. Saken beror nu på kungen. Hvad denne gör vet ingen. Alla afbida det med spänd uppmärksamhet. Afgörandet är icke lätt. På ena sidan 3 stånds beslut, en stark minoritet hos adeln, och sannolikt en stark personlig benägenhet hos kungen. På den andra en skarp protest af alla de rikaste och mäktigaste i landet, en mycket respectabel minoritet hos bönderna, och såsom man förmodar en allmän önskan hos Sveriges allmoge, hvars meningar icke få bedömmas efter de

härvarande representanternas. Det är fullkomligen säkert att kungen gerna ville hafva varit fri från denna förlägenhet. Han hade varit det, om presterne handlat förståndigt. Dem hade det tillhört att behjerta allmogens sannskyldiga nytta, att icke låta dåra sig af skenfagra men falska argumenter, att se saken i dess djup. De gjorde icke detta och gjorde sig dermed måhända skyldiga till det största politiska misstag, som under riksdagen är begånget...

I enskilt hänseende har jag det hjelpeligt, icke mera. Jag känner mig ofta mycket ensam. Riksdagen ger mig icke full sysselsättning och till annat allvarligt arbete har jag icke tillräcklig ro. Af riksdagskamraterna äro icke många efter mitt sinne. På prestståndets klubb ser man icke hvarandras ansigten för tobaksrök. Besynnerligt att prester i allmänhet äro de starkaste tobaksrökare. I många enskilta hus är jag naturligtvis bekant, men vägarne äro långa, och dörrarne ofta stängda. I *ett* hus kommer jag dock ofta, Nyströms. Der är alltid varmt, gladt, godt. Nyström gör Dem sannolikt ett besök i sommar. Han reser för det tillämnade musei skuld till Berlin, Dresden, Wien, München och ännu några andra ställen och tager väl antingen på ut- eller återresan vägen om Köpenhamn. Mera derom framdeles. Också hos Hildebrand är jag ofta. Han är den gamle oförtrutne, redlige vännen och arbetaren. Till Lund kan jag icke återkomma förr än i maj. Ehuru mycken vänskap jag här har af många, skall jag utan saknad vända Stockholm ryggen...

Lund d. $^{11}/_{4}$ *1846*... Då det ännu var obestämdt hvem som skulle blifva domprost i Lund, sade jag mig ofta att jag stod på ett slags skiljoväg. Domprosteriets bortgifvande afgjorde om jag helt och hållet skulle upptagas af practiska bestyr och blifva en statens och kyrkans man, utan att mera än till nödtorft kunna fortsätta mina studier, eller om jag som hittills hufvudsakligen skulle få öfverlemna mig åt dessa och äfven kunna verka något som författare. Utgången har visat mig sanningen af denna föreställning. Domprosten är i stor fara att blifva en dum prost. Jag har under de sista sex månaderna knapt kunnat smyga mig till någon läsning. Det enda jag fått skrifva har varit predikningar och tal, samt utkast till mina föreläsningar. De sistnämnda hafva handlat om kyrkans — till en början om kyrkolärans — närvarande beskaffenhet. Jag har afhandlat rationalismens och pietismens historia. För dessa föreläsningar har jag *måst* läsa, eller rättare genomögna ett och annat. Jag håller för det närvarande på med det så kallade

läseriet i Sverige. Men härutöfver har icke min literära verksamhet kunnat röra sig. Jag kan icke säga att denna varit utan intresse. Det mesta af hvad jag genomgått och föredragit var mig visserligen förut någorlunda bekant; men en del specialiteter och detaljer har dock gifvit mig mycken förnöjelse. Särskildt intresserade mig i rationalismens historia de så kallade engelska deisterna. Också hos dem återfinner man den stora engelska arten, den oaffecterade simpliciteten. Englands kyrkhistoria är öfverhufvud lika så hänförande som dess borgerliga historia. Hvad äro icke — i den engelska pietetens historia — Wesley och Whitefield för män? Vore det för tidens skuld möjligt så inkastade jag mig gerna ännu djupare i studium af dessa det religiösa lifvets särskildheter.

Vår literatur har under vintern som alltid varit mager. Det vigtigaste har utan tvifvel varit striden mellan Fryxell och Geijer. Jag har sett hvad Du skrifvit om Fryxell. Det har genomgått en del svenska blad. Geijers svar är Dig utan tvifvel numera bekant. Det behagar mig icke. Tonen är icke god. Mannen visar sig hänförd och retad. I vigtiga punkter har han bestämdt orätt. Fryxell låter länge vänta på sitt svar. Att det kommer är säkert och mycket efterlängtadt är det äfven. Hade jag tid, så sade också jag några ord i denna fråga. Den finge måhända ett helt annat utseende, om man ställde den utan gemenskap med de närvarande politiska åsigterna. Det historiska moment som behandlas blir liksom hvarje annan historia en lögn derigenom att man i dess resultat vill finna bevis för rigtigheten, för ofelbarheten af sina egna föreställningar...

Lund d. 7/11 *1846*... Min bror har alltså sagt Dig något om min förestående resa till Stockholm. Jag har anledning att anse den som säker. Då kronprinsen var här tillsporde han mig om jag ville deltaga i det sista arbetet med redaktionen af de nya academiska constitutionerna. Jag hvarken kunde eller borde undandraga mig, ehuru jag icke lofvar mig mycket af företaget och en stockholmsresa i januari har sina stora besvärligheter. Jag börjar dessutom att känna mig trött. Det som lägges på mig är allt för mycket olikartadt. Jag kan icke med erforderligt lif och intresse behandla allt. Jag blifver allt mer och mer såsom en af de många tröttkörda hästarne i vårt land, af hvilka till slut intet mer duger än huden...

Sverige har ett lysande namn mindre. Tegnér är död. Under de sista 5, 6 åren var hans namn visst icke lysande; jag trodde knapt att det länge väntade dödsbudet skulle åstadkomma någon rörelse eller vålla någon saknad; men jag hade

häri orätt. Då vi i går fingo veta att han afsomnat, gjorde det ett stort intryck på mig och andra. För omkring 8 dagar sedan hade han ett nytt anfall af apoplexi, och efter detta har han icke kunnat vederfås. Då jag tänker på, hurudan han var i de sista tiderna (jag såg honom för 5 à 6 veckor sedan, då han besökte sin son i Skåne), är jag glad att han är borta. Då jag deremot tänker på allt det stora och herrliga som hos honom var nedlagdt, och som, om det icke blifvit missbrukadt, kunnat göra honom till en af sin tids och alla tiders störste, så måste jag djupt och innerligt sakna honom. Jag saknar honom äfven som gynnare och vän. Äfven i sin maktlöshet hade han för mig ett varmt hjerta. Hans namn skall alltid af mig välsignas...

Stockholm d. 2/3 1847. Första dagen jag var här talte jag med vår unge, allvarlige canceller. Två dagar derefter lät han oss börja arbetet med de academiska författningarne och sedermera har detta oafbrutet pågått. Han deltager sjelf deri med den största uppmärksamhet och upplöser icke sammankomsterna förr än vi under 4 eller 5 timmar talat oss trötta. Ju mera jag under dessa sammankomster lärer känna honom, desto mera värderar jag honom. Han yttrar sig ofta och förståndigt. Emellanåt sticker väl fram någon sjelftillit; och fri från ynglingens förflugenhet är han icke; men efter allt hvad jag kan se har han den vackraste vilja och de renaste afsigter. När dertill kommer, att han har goda kunskaper och ett klart, redigt, om också icke genialiskt hufvud, tillika med det största mod, så tror jag att jag har god grund för de glada förhoppningar jag om honom äger. Mina medarbetare äro professor Fries från Upsala och cancellerens båda secreterare. Den ene af dessa, secreteraren för Upsala, en son af gamle landshöfding Järta, är en man af det ljusaste hufvud och den utmärktaste förmåga. Den andre, en jurist, är mera medelmåttig. Emedlertid råder mellan oss alla god harmoni och arbetet är rätt angenämt. Ännu kommer det väl att räcka 5 à 6 veckor. Vi mera simplifiera än innovera. För oförsökta noviteter har ingen af oss synnerlig lust. Derigenom blir vårt arbete visserligen föga populärt, men måhända icke desto sämre. Om detaljerna är det ännu för tidigt att tala. De sakna ännu allt intresse.

Atterbom har en längre tid varit här, men återreser i dag med oförrättadt ärende till Upsala. Du känner förmodligen hans ärende. Kungen har i åtskilliga ämnen tillställt vinterföreläsningar för Stockholmsboarne. Under förra vintern läste en botaniker och en astronom. I år skulle Atterbom, på kung-

ens uppmaning, läsa öfver svenska vitterheten. Han sjuknade strax efter sin hitkomst, har lidit mycket på en gång af gastrisk feber och njursten, och vänder nu, blott till hälften återstäld, tillbaka. Hela företaget var mig vidrigt. En universitetsprofessor må läsa vid universitetet, icke för en mångartad, maniererad hufvudstadsmenighet. Dertill var Atterbom rector. Det synes mig knapt kunna försvaras att rector drages från sitt universitet för att divertera en hufvudstad. Emedlertid gör det mig mycket ondt om den arme mannen. Vistandet i Stockholm har varit lika menligt för hans helsa och för hans cassa. Han var här med familj, hade en stor våning och tänkte förtjäna pengar, med hvilka han till sommaren ville göra en resa. I stället har han ökat sin skuld. Han var mycket nedstämd, när jag för några dagar sedan råkade honom...

Lund d. $^{14}/_{10}$ *1847*... Mag. Hammerich [1]) från Köpenhamn besökte mig i går. Han sade mig att man numera med fullt allvar påtänkte en förening af Nordens historiker. Men man såge heldre att inbjudning utgick ifrån Sverige, helst från Lund, än man ville göra den från Danmark. Han bad mig att härom rådgöra med Stockholmarne och Upsalienserna. Detta gör jag gerna, men jag vill ock gerna höra Din mening om saken. Förstod jag Hammerich rätt och bedömmer jag förhållandena tillbörligt, så är det de liberale, kanske till och med das junge Dänemark, som i stiftelsen vill söka en debouché för sin rikedom. Måhända vill man till och med åstadkomma politiska opinionsyttringar. I sådant fall vill jag lika så litet som Du hafva med saken att skaffa. *Vårt* historiska intresse är af ett annat slag...

Stockholm d. $^{25}/_{2}$ *1848.* Jag kan icke nog tacka Dig för de rader Du tillskref mig i slutet af januari. De kommo mig tillhanda i dagar, då jag och alla andra här hade tankarne vända åt Danmark. De läto mig och ett par vänner, åt hvilka jag meddelade dem, se mera af tilldragelserna än som stod att läsa i bladen. Jag är Dig för dem så mycket mera tack skyldig, som Du gaf Dig tid att skrifva dem i dagar af rörelse och bekymmer. För ögonblicket är nu väl denna rörelse stillad, men nog kommer den tillbaka. Må den icke hafva för mycken nöd, för våldsamma paroxysmer med sig. Man kan väl rädas både för sig och andra, när man hörer huru det öfverallt sorlar och

---

[1]) Den danske historikern Peter Frederik Adolf Hammerich (* 1809 † 1877).

sjuder bland folken. Fordringarne äro öfverallt stora, och förmågan att tillfredsställa dem är i mer än ett hänseende ringa. Hvad skall häraf blifva? Jag ställer ofta för mig tvenne frågor. Den ena: hvad öde väntar de europeiska staterna under de närmaste decennierna? Är icke framåtgåendet till republik, till atomistik, till upplösning synbart? Blifver icke monarchismen och med den alla de ideella intressena och krafterna svagare? Är icke en ny sakernas ordning i antågande? Men kan väl denna vinna erkännande utan — ett förfärligt bloddop, utan ett kärlekslöst förstörande af hvad som i den gamla ordningen gäller som det högsta och ädlaste? Och den andra frågan: huru skall under en sådan sakernas ställning individen förhålla sig, nemligen den individ, som med all den insigt, som han hos sig kunnat utbilda, håller sig fast vid den gamla sakernas ordning och icke kan förmå sitt hjerta att öfvergifva den? Skall han försöka att stämma strömmen, hvilket är en galenskap? Eller skall han af den låta sig bortföras, hvilket är en föraktlighet? Eller skall han, såsom åsnan i fabeln lägga sig till ro vid strömmen, låta strömmen brusa, och så godt sig göra låter pläga sig sjelf och sina enskilta tycken? Något egentligt svar på denna dubbelfråga finner jag icke. Jag skulle härvid vara mycket tröstlös, mycket olycklig, om icke *ett* stode fast för min öfvertygelse: Deus dabit. Han som hittills tagit menskligheten om hand, och sörjt för dess historia, skall ock hädanefter göra det. Må vi blott rätt kunna förödmjuka oss under hans vilja och ledning!

Också i Sverige gäser det. Riksdagen har visserligen icke någon våldsam charakter, men saknar dock icke sina stora betänkligheter. Den värsta är, att regeringen icke har någon stor aktning. Jag kan väl säga, att alla partier förena sig i ett nedsättande af densamma. Detta träffar dock icke konungens person. Alla erkänna hos honom ej blott den ädlaste vilja och de renaste bemödanden, utan ock insigter och förmåga, som äro vida öfverlägsna dem, som finnas hos någon i hans conselj. Men så mycket mera träffar ringaktningen denna conselj. Och jag kan dessvärre icke säga, att den är orättvis. Jag har som medlem af constitutionsutskottet under de förflutna tre månaderna genomgått statsrådsprotocollerna för trenne regeringsår, och jag måste till en vän i förtroende säga, att de ådagalägga ett fuskeri och en lumpenhet, hvaröfver jag både sörjer och harmas. Jag har icke dolt detta i ett par förtroliga samtal med högsta vederbörande, men jag har icke trott mig böra högt utsäga det i det dechargebetänkande, som constitutionsutskottet skall afgifva. För att icke göra regeringen ännu svagare än den

är — och den är tillräckligen svag — har jag medverkat till nedtystande af en mängd partiella och isolerade gravamina. Några af mera allmän och omfattande natur hade jag velat framhålla, men partiställningen inom utskottet gjorde icke sådant möjligt. Alltså blifver dechargebetänkandet, som i dessa dagar går af stapeln, en obetydlighet. Men det blifver ock en orättvisa ...

Lund d. 22/4 1852. Du vill måhända hafva hört, att min ställning i betydlig mån förändrat sig. Jag måste lemna mitt kära Lund, mina böcker, mina studier och min församling, och ingå i en ny, för mig fremmande verksamhet. Så länge det var mig möjligt, har jag afböjt förslaget. Det lät sig icke mera afböja och jag måste foga mig. Jag gör det med beklämdt sinne. I dessa dagar begynner jag min resa till Stockholm. Men jag kan icke lemna Lund, utan att hjertligen tacka Dig, du gamle vän af Lund och af mig, för all Din vänskap och godhet. Låt stockholmaren få åtnjuta den såsom lundensaren den åtnjutit. Stockholmaren är måhända snart åter lundensare. Jag har begärt och kungen har bifallit, att domprosteriet i Lund för det första får för min räkning stå ledigt. Jag återkommer gerna, så fort det låter sig göra. Nu farväl. Gud välsigne Dig och de Dina med allt godt! Tänk på mig med vänskap och godhet, såsom jag tänker på Dig med den mest oskrymtade högaktning och tillgifvenhet. Någon gång låta vi ju hvarandra höra något ifrån oss. Din kära, goda fru och Christian helsas med den redligaste vänskap.

Lund d. 12/7 1856. Ända sedan jag i slutet af mars erhöll Ditt vänskapsfulla, för mig verkligt rörande bref, har jag haft de bästa föresatser dels att tillskrifva Dig, dels att om ock blott på en kort tid besöka Dig och Köpenhamn. Hvarken det ena eller det andra har skett, jag kan nästan säga, har kunnat ske. Embetsgöromål och embetsresor hafva oupphörligen tagit mig i anspråk. Jag har alltjemt varit i rörelse, jag kan väl säga i oro. Var dock viss, att denna hvarken kommit mig att förgäta Dig och Dina, eller förminskat den gamla kärleken till Eder. Jag står nu så godt som på fotsteget af vagnen, som skall bortföra mig — måhända för alltid — från Skåne. Jag kan icke stiga in i vagnen, utan att än en gång tänka på Dig och Din Fru, säga Eder ett vänligt ord till afsked och tacka Eder för all Eder goda och uppriktiga vänskap. Bland många kära minnen som jag medtager åt norden, är minnet af den

gamle ärlige, trofaste Molbech mig särdeles dyrbart. Det skall alltid förblifva mig dyrbart.

Från midten af april till midten af juni var jag inom erkestiftet. Jag har allt skäl att vara förnöjd och belåten. Mycken vänskap har blifvit mig bevisad. Med mycket godt, med många förträffliga personer har jag gjort bekantskap. Dock känner jag mig — åtminstone ännu — i det nya området något fremmande. Det blir kanske med tiden bättre. Jag klagar intet; jag går min förelagda väg framåt så godt jag förstår och kan det. Han, som förelagt mig densamma, gifver mig väl ock kraft att den vandra, eller ock gör Han ett slut på vandringen. Vi arma menniskor hafva intet annat att göra än vara Hans vilja undergifna.

Mer än ett förhållande i vår tid och äfven i Sverige påkallar snarare resignation än glädje och förhoppningar. Också hos oss är mycket löst, som kunde, som borde vara fast. Bland tilldragelser i senare tider, som nästan gjort mig sorg, är studenttåget till Upsala och alla dervid begångna dumheter. Det skulle varit mig en plåga att närvarande bevittna dem. Jag är glad att hafva varit borta. Lika med mig tänka en mängd äldre personer i Sverige. Det skulle intressera mig veta hvad de mera besinningsfulla i Danmark säga.

Min resa till Skåne hade till afsigt att jag skulle få någon hvila. Detta har ej skett. Ej blott inpacknings- och flyttningsomsorger, utan äfven förrättningar hafva gifvit mig fullt opp att göra. Jag har ordinerat prester, vigt en biskop (Thomander, min efterträdare i Lund) och bereder mig på ännu ett par förrättningar. För att dock under sommarn hafva någon ro, någon sommarfröjd, beger jag mig — om några timmar — till det vackra Bohuslän och ett badställe derstädes, Gustafsberg. Det är min mening att dröja der till midten af augusti. Så åter till Stockholm och Upsala och riksdagen, hvarest allt annat än ro är att förvänta. Låt vara. Jag tager allt såsom mig beskärdt och är förnöjd.

Och nu farväl, käre vän. Än en gång tack för all Din vänskap! Måhända ses vi ännu en gång på jorden; måhända icke. I hvad fall som helst, beständig högaktning, hjärtlig tillgifvenhet!

(Tryckt i september 1905.)

Ur Axel Urups arkiv.

På Ovesholm förvaras ett icke obetydligt arkiv, samladt af ägarne till Färlöfsholm, Areslöf och Ovesholm, medlemmar förnämligast af släkterna Urup, Ulfeld, Bonde, Skytte, Ridderschantz, Stael v. Holstein, Winterfeld, Wrangel och Hamilton. Bland där befintliga handlingar af allmännare intresse meddelas här en äldre arkivförteckning, som lämpligast har ansetts kunna karaktäriseras genom rubriken »Ur Axel Urups arkiv», då det ojämförligt största antalet af däri upptagna aktstycken uppenbarligen tillhört honom [1]. Ett tiotal af dessa utgöres af offentliga handlingar, hvilka hafva samband med hans ställning såsom innehafvare af Sölvesborgs län (1526—40). Andra utgöras af åtkomsthandlingar till ett stort antal hemman, hvilka han och hans hustru förvärfvat. En betydande del rör släkten Urup (upp till Peder Jensen Urup) och dess gods, isynnerhet stamsätet Ugerup, äfvensom gods, hvilka Axel Urup ärft på sitt möderne (Braheslākten). Men dessutom finnes ett icke ringa antal bref, som röra Kyrningsläkten och Färlöfsgården (Färlöfsholm), hvilken senare Axel Urup fick (jfr n:r 30) med sin hustru, Anne Trolle, hvars mormor var sista ättlingen af den gren utaf släkten Kyrning, som under 1400-talet ägde gården.

[1]) Axel Urup, Danmarks rikes råd, var son af Erik Jensen till Ugerup och Margareta Brahe. Han nämnes året 1522 såsom ärkebiskopens af Lund länsman på Näsbyholm, deltog 1525 i striderna mot Sören Norrby och blef följande år dennes efterträdare såsom länsman på Sölvesborg. Han aflade nödtvunget 1534 trohetsed till grefve Kristofer af Oldenborg, men reste sig redan året efter mot denne och deltog i belägringen af Malmö. Kristian III hade i Axel Urup en trofast anhängare och gaf honom också talrika prof på sitt erkännande. Han dog på Ugerup den 7 augusti 1540. Hans enka, Anne Arvidsdatter Trolle, öfverlefde honom till 1560.

Den äldsta daterade handlingen i brefförteckningen är från år 1335 (n:r 116). Tidigare än år 1656, då den yngsta handlingen (n:r 6) upprättades, kan registret icke ha kommit till. Att det är uppsatt af svensk hand är tydligt, men jag har icke kunnat identifiera handstilen med någon af dem, som jag känner från arkivet på Ovesholm. Troligast är väl, att riksrådet Ebbe Ulfelt eller någon af hans döttrar (mågar) låtit upprätta det.

Enligt förteckningens eget vittnesbörd voro redan vid tiden för dess upprättande flere af handlingarne illa medfarna (se n:r 27, 30 och 112); sista numret upptager kasserade och oläsliga bref. Att de »af ohyra illa sönderskurna» brefven icke längre skulle finnas till, var ju att vänta, men dessvärre tyckes i det allra närmaste hela samlingen ha gått förlorad, i det att endast n:r 92 kunnat återfinnas. Det är så mycket mera att beklaga, som redan förteckningen öfver brefven i väsentlig grad ökar kunskapen om de släkter och gods, som däri omnämnas.

Effterfölliande finnes j dette pacquet:

1. Kongl. m:ts Christians breff till allmogen i Skåne, dat. lägret för Köpenhambn alla helgons dag 1535.

2. Eett skådsmåhl för hr Axel Ugerup, dat. Bregneháradtz ting midfaste måndag 1539.

3. Kongebreff 1536 att Bleking och Lister af gunst och nåde dheras brått och förseelse tillgifwes.

4. Kong Christians breff till borgem. och råd i Sölfzborg om dhe lybskes och någre wendiske städers otrohet, dat. Lund åhr 1535 lördagen effter wårfruedag.

5. Kong Christians stembning på undersåtherna j Bleking at möte i Köpenhambn till herredag näste söndagen effter S. Dionysij dag, att swara för deras olydno, dat. Haderslöff die Matthäj 1536.

6. Kong Friderichz breff till hr Sten Retz och Christian Barnekow, att uthtaga hwad egendooms breff, som finnes på Ugerup effter sal. frw Maren Urup, och lefwerera till hr Knuth och Biörn Ullfelter sampt hr Hindrick Bielke, dat. 3 julij 1656.

7. Kong Fridericks breff till hr Hindrick Brahe, dat. Fridericksborg d. 7 julij 1568, på jus patronatus till Wittsköffle och kyrckian.

8. Kong Hanszes breff om Nyemölla j Köpinge sochn, dat. 1591 [ↄ: 1491]. 3:ne stycken, noch eett breff.

9. Breff till kong Christian ifrån borgem. och råd i Rottneby och meenige allmoge j Medelstadhäradt, dat. anno 1539 midfaste lögerdag på Hiordtzbierga landsting.

10. Rottneby stadz skådzmåhl till hr Axel Ugerup, måndagen effter h. trefalldigheetz söndag 1532.

11. Allmogens skådzmåhl j Medelstadzhäradt till hr Axel Urup, dat. Hiortzbierga landzting midfaste lögerdag 1539, om möntet.

12. Hr Axel Urups fullmacht, dat. Berquara S. Sigfridi 1529, at lagligen påfordra Troed Trolles och hans medarfwingars arff, hwaribland nämpnes Laxbro mölla.

13. Hr Axel Urups köpebreff på een ålegård i Hörby uti Listershäradt, Långegård kallat. Anno 1534.

14. Fru Anna Trollesdotters köpebreff 1540 på een gårdepart i Sölfzborg.

15. Erkie-biskop Börges qvitt:s till Erick Jönson Ugerup för dess räckenskaper för Lunde doomkyrckias inkomster ifrån åhr 1504. S. Barbara dag.

16. Attest om den jord och gårdeparter, som hr Axel Urup ägt i staden Sölfzborg, dat. onszdagen effter S. Hans Baptista dag 1537.

17. Erckie-biskop Börges stadfästelsse med Lunde capitels sigill på jungfru Johannas skötebreff till hr Erick Ugerup uthi Ugerup hufwudgård, åhr 1510. Hr Per Longe är sälliaren.

18. Tiluff Jeppszons breff till hr Erick Jönson Ugerup på arff i Ugerupz huffwudgård, 1498.

19. Hr Axel Urups köpebreff på Wittekulla i Hellery sochn och Bregnehäradt, åhr 1534, af abboten Christiern Söfrenson och meenige conventz bröder i S. Helena kyrckia.

20. Hr Axel Urups köpebreff af Nills Fickelson på Sandby på 2:ne hemman och 1 mölla i Asserum sochn och 1 hem:n i Hellery sochn, dat. freddagen näst effter biskop Ambrosij dag 1538.

21. Hr Axel Urups köpebreff af rådm:n Håkan Ollson i Ronneby på hemmanet Bidenstorp, dat. tissdagen effter S. Martini 1528.

22. Hr Axel Urups köpebreff af hr Erick Tuesons arffwing:r på åthskilliga hemman i Skåne och Blekinge, åhr 1531.

23. Kong C. 4:ti qvitt:s till sal. hr Christoffer Whlfelt på Tranekærs slott och förläning, dat. Köpenhambn d. 27 junij 1630.

24. Hr Påhl Laxmands breff på Bodestorp j Aszerum sochn.

25. Rådmannen Otto Tueszons köpebreff till hr Axel Urup, 1534 Bartholomei dag, på desz gård i Rottneby.

26. Hr Jöns Grims af Tostorp brell om Hammindhöijs gård, 1437 S. Maria Magdalena dag.

27. Eett köpebreff hr Axel Urups af frw Gundel Johansdotter hr Tue Erickszons på åthskillige hemman i Skåne, Ingelstad h:t, Gärszhäredt, Gönghäredt och Blekinge anno 1531 wårfruedagh, mitt på illa sönderskuret af ohyra.

28. Hr Johan Moltikes sköthe på sit arff i Ugerups gård och godz till sin broder hr Erich Jönson Ugerup, anno 1486 Sancte Margrete affton.

29. Om Ferlöff gård och Hoffdahla, finnes eij åretahl.

30. Hr Ture Trolles på Berqvara mageskiftebreff med hr Axel Urup, åhr 1538 torszdagen näst för Maria Magdalena dag, på godz j Skåne, Säland, Juttland, emot wederlag j Swerige, brefvet illa sönderskurit af ohyra. Nempnes Ferlöff gårdh.

31. Matthies Spennares rådmans j Wää breff till Lasze Larson ibm på sin gård dersammestädes, S. Pouels dag 1521.

32. Axel Bragde och Olle [!] Bragde få Krogehollms hufwudgård af Axel och Erick Ugeruper, så wijda deras arff är, emoot wederlag som desse dhe förriges söstersöhner få i Attarp, Kuberup etc. åhr 1536 [1516?].

33. Hr Axel Urups köpebreff af broder Ollszon och meniga conventz bröder i wårfrue closter i Silfzborg på een gård i Sommershaffn, dat. S. Olai dag 1535.

34. Breff på Fierlöff.

35. Hr Peder Kittelszon Körnings köpebreff af hr Knuth Nilsson i Bosiö på Ferlöff gård och godz.

36. Hr Axel Ugerups köpebreff af tingfougden Peder Frenne i Stiby på een ålegård Pincken kallat öster för Klöfhallen, a:o 1531 S. Oluffz dag.

37. Pantebreff af Karijn Swenzdotter till Åke Sandbeck på hem:t Wallenäs[?] i Göngh:t för 26 m:k lybsk, 1464.

38. J. Agneta Jacobsdotters testamente a:o 1369.

39. Abboten Christiern Sörensons och meenige conventz bröders i Helene kyrckia pantebreff till hr Axel Urup på hem:t Wittekulla och Allestade i Hellery sochn för 200 marek, a:o 1536.

40. Breff på Tysterup j Säland a:o 1500 [1400?] 4:de pingesdag.

41. Hr Axel Urups köpebreff af broder Larson och me-

nige conventz bröder j Åoss på een gård Munckehuus j Aszerum sochn i Blekingen, som dhe till honom sålldt S. Olufz dag 1535.

42. Pantebreff till Hans Armoszon på een gård i Härnestad.

43. Köpebreff till hr Axel Bragde på een gård i Köpenhambn.

44. Anna Brunsdotters breff.

45. Anders Bengdtszons sköthe till sin moerbroder hr Erick Jönson på Ugerup för desz arff i Ugerups hoffgård, 1498.

46. Jesper stallsvend och Oluff skomager slagit ihiel Hans Pofwelszons broder, afsonet anno 1460.

47. Hr Axel Urups attester och skådzmåhl om sitt wed Sölfzborgz förläning sampt zedlar om upburen sölfskatt till kongens tienst 1532 och følliande åhren.

48. Lasze Jonszons qvittens 1529 på något pant af hr Söfren Norby, som hr Axel Urup inlöst 1529.

49. Mest. Jören Skerborgz [ɔ: Skotborgs] qvitt:s till hr Axel Urup för Lunde doomkyrckios inkomster, dat. a:o 1521.

50. Breff om Nymölla j Köpinge sochn, 1444.

51. Kong Christians breff till allmogen i Blekinge.

52. Qvittentier på penning:r, som hr Axel Urup på Kongl. maij:tz wägnar har betalt till hr Lage Brade.

53. Skifftebreff emillan hr Erick Ugerup och Johan Moltcke, 1489, angår Ugerup hofwetgård.

54. Abboten Nills Jeppesons på Beckaskog closter köpebreff af Jöns Erlandson i Sörby på een gård i Åby och Iffwetoffte sochn, 1516.

55. Jöns Erlandsons obligation i Sörby till abboten Nills Jeppeson på 60 reenske gyllen och pantebref i hem:t Åby i Willandz h:t, 1513.

56. Fru Cicilia hr Nills Matthiessons cessions breff till Per Kittelsson Körning på Ferlöff gård och godz, a:o 1420.

57. Lasse Larson i Wää åhr 1533 till hr Axel Urup på jord och gård i Wää.

58. Ett latiniskt breff på Ferlöff hoffgård.

59. Per Möllkens, som kallas Ugerup, breff på en jord i Wää.

60. Revers af Hans Skoggård för breff emoottagne af hr Tyge Krabbe, åhr 1530.

61. Börge Ulffstands breff till hr Axel Ugerup på eett hemman i Grödby och Iffvetoffta sochn j Willandz h:t emoot wederlag i Ingelstad h:t och Onszlunde sochn och by, mageskiftet anno 1539.

62. Per Kittelson Kiörnings breff på Boarp i Winszlöff sochn köpt af Knut Nillson, 1416.

63. Hr Axel Urups köpebreff af Jacob Myre på 3 hemman och een fästa i Hernestad, a:o 1530.

64. Hans Armess:s köpebreff af Tyge Bing i Dybeck på 3 hemman och een ödefästa i Hernestad, a:o 1484.

65. Kong Christierns breff och gåfwa till Skelm Gerickeszon på hans gård Bidenstorp i Hoby sochn och sammaledz croones gård ibm till ewig egendoom, a:o 1470.

66. Hr Erich Ugerups köpebreff a:o 1501 af sin systerdotter Johanna på hennes andehl j Ugerups gård och tilliggande.

67. Knut Nillsons breff till Peder Kittelson Kiörning a:o 1439 på godz j Stoby sochn och Grantinge, för lånte penning:r.

68. Axel Rosencrantzes breff 1599 d. 17 octob. till Hendrick Rammel på Trollemölla i Degeberga sochn.

69. Prioren broder Oluff och conventz brödernes breff j Sölffzborgz closter 1532 på gården Buddestorp i Aszerum sochn, sålldt till hr Axel Ugerup.

70. Mageskifftebreff emillan hr Axel Urup och Erick Erikson, 1527.

71. Jöns Dues gåfwebreff 1478 på Bermosze i söndre Halland till sin systersonsdotter jungf. Margreta hr Axel Bragdes dotter.

72. Om de gårdar i Bondery 1445 emillan J. Lageson med Erick och Jöns Perszöner afhandling.

73. Per Thueson abboth i Beckeskog closter med conventz bröderne sålldt till hr Axel Urup 2:ne gård. för låhn, den eena gården i Rötved och Fielckestad sochn.

74. Mattz Nillszons breff till Per Kittelson Körning på godz i Ferlöff sochn, 1407.

75. Borgemester och råd i Wää, måndagen för S. Martini 1461, gifwet tingzattest till Jöns Person i Ugerup angående Anders Mårtensons bekännelse öf:r sin skulld och det godz i Bleking han honom pantsätter och till betalning uppdrager.

76. Hr Axel Urups breff af biskop Ingemar i Wexiö och capitulares på Bidenstorp i Howby sochn, 1530.

77. Priorens broder Oluf och conventz brödernes j Sölfzborgz closter breff till hr Axel Urup på Förkierrila gård, a:o 1530.

78. Cicilia Mogensdotters breff till Biörn Swenson på några hemman i Glimåkra och Hierszåås sochner sampt Stubbetorp j Östreh:t och Blekingen Lösen sochn, a:o 1418.

79. Breff på tertialen i Ferlöff gård och godz, åhr 1510.

80. Nills Matthiesons breff i Busiö till Per Kittelson Körning på godz i Ferlöff 1413.

81. Hr Påhl Laxmands köpebreff af Lena Per Mogenszons på Forkierle gård i Blekingen och Medelstad häradt, a:o 1500.

82. Ingeborg Maszedotter af Ferlöff breff till Per Jönson af Ugerup på hennes arff, 1390.

83. Hr Axel Urups köpebreff af hr Tage Otteszon på 2 hemman i Ugerup, helga lekamens dag 1530.

84. Hans Armeszons breff af Tyge Bing på Dybeck på een gård i Hernestad, 1483.

85. Nills Anderson i Hoseby med desz interessenters breff till frw Anna Trollesd:r hr Axel Urups på een ålegård Hörwig i Listerh:tt och Mielby sochn, a:o 1541.

86. Chatharina Larssd:r hr Gerich Jönszons breff till sin gudson Jöns Person i Ugerup på godz i Lyngsiö och Ugerup, 1439.

87. Hr Jöns Dues breff på Krogholl m, åhr 1471, gåfwebreff till sin söstersohns dotter jungf. Margreta Axel Brades dåtter på något godz i Halland.

88. Her Påhl Laxmands attest af Blekinge landzting åhr 1486 på hem:t Bedestorp j Aszerum sochn, af Jep Skog.

89. Kong Christierns gåfwebreff 1467, till Peder Jönson i Ugerup, på några hr Iwar Axelszöns gårdar, efterdy hr Iwar förer afwunds sklld emoot kongen och cronan.

90. Johan Moltckes breff j Lyngby 1484 till Jes Person Ugerup på Tillfstorp.

91. Mårten Jeppeszons köpebref i Wää på een gård ibm af Eskel Nillszon, åhr 1461.

92. Peder Tueson abbots och convents brödernes i Beckeskog closter breff till hr Axel Urup på et hem:n j Bröd Thräne s:n, Hulta i Swensköbs s:n, och 1 hem:n i Åby och Iwetoffta sochn, åhr 1537 [1]).

93. Biörn Kåses breff till hr Thomas Swenson på desz gård j Alborg 1569.

94. Frw Marthe Jesz Pedersons Ugerup pantebreff till sin sohn Erick Jönszon Ugerup på desz dehl i Ugerup gård för 300 reenske gyllden, 1478.

[1]) I förkortad form lyder orginalet:

Jeg Peder Tuesz, abboth uti Beckiskoffz closter meth menige conventz brodre... sellie, skode oc affhende till Axell Ericksz till Wgerup... i Lister herith wti Gamelstrup szogen Allerum [?] 5 gorde, Brenneløcke 1 gord, Skørsmo 1 gord, Willans herit Iffwetoffte szogen Aaby 1 gord, Gersherith Trenne sogen Brood 1 gord, Froste herith Suenskioff sogen Hulltthe... Giffuith i Beckeskoffz closter søndagen nest efter s:ti Bartholomei anno domini MDXXXVI.

95. Kong Friderichs breff till hr Axel Urup och förläning på Sölfzborgz slott och lähn med staden Rottneby på 10 åhrs tid a:o 1528.

96. Doom emillan Thomas Merl och Jönson på then eena sidan och Thomas Person på den andre sidan, at denne skulle behålla alt det arff, som är fallit effter hans sal. moder Ingeborg Nillszd:r i godz och löeszören, 1485.

97. Skifftesförlijkning emillan Johan Moltke och hans b:r Erick Jönson Ugerup om arff i lööszöhren effter theras moder och södskion, 1486.

98. Erick Jönson Ugerups tignswittne, at hans fader Jöns Person aldrig pantsatt något godz till Steen Person, åhr 1487.

99. Pantebreff af Jöns Ollson Bugge j Wää till Per Ugerup och fru Bereta på een kåhlhage, 1514, brefwet sönderhuggit af ohyra.

100. Förlijkningzbreff på Borckholm, af Sweriges rijkes föreståndare hr Sten Sture och Ture Tureson riddare, emillan hust. Gertrud Pofwel Färles[?] effterlefwerska och Johan Trullson angående desz sohn Hendrick Johanszons dråp på hennes sohn hr Peder, a:o 1470.

101. Kong Fridericks förläningzbreff till hr Axel Urup på Sölfzborgz slott och lähn, a:o 1532 söndagen Qvasimodo geniti.

102. Kong Fridericks gåfwebreff till frw Göruel Gyllenst:a på een ödejord i Åhuus, som legat till Beckaskog closter, dat. Wallsiöö d. 3 aug. 1574.

103. Kong Hanszes breff a:o 1492 till Hendrick Frijs på några godz i Hornsh:tt, som dömmas till frij egendoom.

104. Abboten Knut Welatzon i Tömetorp closter pantebreff till abboten Nils Jeppeszon på Beckaskog closter, för gälld, 20 reenske gyllden och 40 m:k lybsk, pantet eett hemman i Tosteberga. Anno 1507.

105. Hr Erick Erickson Ugerups qvitt:s till sin br. hr Axel Urup för sit fäderne och mödernegodzes förwaltning, a:o 1517 die Bartholomäj apostoli.

106. Hr Erick Urups qvitt:s till sin b:r hr Axel Urup för alt sit fäderne och möderne arff i lööszören, åhr 1530 Tamper lögerdag.

107. Tingzwittne af Hornsh:tt på dhet godz Hindrick Frijs fått dom på af kong Hans, supra 103, i Twärstad sochn, a:o 1490 die Pauli conversionis.

108. Hr Eskel Giöe på Tunbyholm öfwerlåter Erick Ugerup dhe gårde i Hernestad 1503.

109. Hr Åke Bingz qvitt:s till Jens Person Ugerup för jungfr. Bertas fäderne, a:o 1453.

110. Hr Erick Peterson i Höxerum cederar till sin br. Jöns Peterson löserätten på dhet godz i Seeland, a:o 1443.

111. Grim Nillson ridder med interessenter intercedera för sin frende Knut Nillson hoos hr Boo Stenson, at han vill låta honom löösz på theras ord och troo. A:o 1443.

112. Hr Axel Urupz qvittens af Erick Tueszons arfwingar på 4838 marck danske för afhandlat godz i Skåne och Blekingen, a:o 1531, är illa sönderhuggit af ohyra.

113. Fru Margreta Urups köpebreff af frw Kirstina Urne på ett hem:n Qwindebusk i Kullen och på Hallands åhsz, dat. Wä d. 30 Martij 99.

114. Lasze Larszons testamente till hr Axel Ugerup och hr Jeppe Tohrson på all sin egendoom af silf:r, gulld, koppar, dat. Lyngby 4:de påskadag 1532.

115. Kong C. 4 breff 3 maij 1642 till hr Ebbe Uhlfelt att wara med hr Otto Thott och hr Nils Krabbe på een liqvidation emillan kongen och hr Hendrick Gyllenstierna.

116. Latinskt breff om hemman i Bierlöff, 1335.

117. Qvittens för 300 lybske marck till Jöns Person Ugerup af fru Catharina hr Hermos, a:o 1454.

118. Slottzherrens Claus Nillson tingzwittne om een karl, som bleff ihielslagen 1447 i Ferlöff.

119. Änn ett tingswittne af borgm. och råd i Wää af samma åhr och om bem:te dråp, ransakat i Ferlöff by.

120. Een landztingsdoom, som underdömmer 12 ållingers afsicht, om marckeskähl emillan Bröd och Rya på den eene sidan och Tullszager på den andre, åhr 1614.

121. Någre casserade och elliest oläselige breff.

Färlöf i sept. 1905.

Josef Andersson.

(Tryckt i september 1905.)

Underrättelser.

Sept. 1905.

— Under innevarande års försommar, den 2—4 juni, sammanträdde i Lund den första *nordisk historiska kongressen*. Den räknade öfver 200 deltagare från Sverige, Danmark och Finland. Beklagligtvis hade från Norge ingen enda historiker infunnit sig.

Det program, som för kongressen fastställts, upptog i första hand föredrag och diskussioner, behandlande skilda epoker af skandinavisk historia. Professor Henrik Schück läste sålunda öfver en strof ur Ynglingatal, professor Johannes Steenstrup om »Nogle Træk af en enkelt Stands og Næringsvejs Udvikling», professor Nils Edén och arkivsekreteraren Gerhard Grove öfver ämnen ur Karl X Gustafs historia och professorerna Arthur Stille och Ludvig Stavenow öfver sådana från Karl XII:s och Gustaf III:s tid. Af diskussionerna torde i första rummet de om »Önskvärdheten af ett planmessigt förtecknande af handskrifna källor till Nordens historia i utländska samlingar» samt om »Nyere Methoder til Udbedring af Arkivalier» hafva verkat fruktbringande för framtiden.

Ur synpunkten af Skånes historia förtjenar särskildt professor Steenstrups föredrag, som rörde sig om den fiskeriidkande befolkningen i Norden under medeltiden, ett omnämnande. Han häfdade däri på ett öfvertygande sätt, hurusom det under denna period icke funnits någon verklig fiskareklass, en bofast befolkning, hvilken uteslutande egnat sig åt fiske. Från skilda håll sammanströmmade innevånarne i stad och på land under sommaren till Falsterbo och de andra fiskelägena för att där under några månader egna sig åt sillfängsten och när hösten kom ånyo vända tillbaka till sina egentliga sysselsättningar. Det är med bestämdhet kändt, att mot slutet af medeltiden 7,500 båtar med 37,500 mans besättning drefvo fiske i farvattnen utanför Falsterbo. Men sjelfva detta stora antal visar enligt Steenstrup,

att man här icke har att göra med yrkesfiskare. Först vid midten af 1500-talet är det, som en bofast fiskareklass framträder och sättes i skatt såsom sådan.

Den historiska kongressen fick sin afslutning med en utfärd till det sydöstra Skånes minnesrika trakter. Här besågos Glimmingehus, Simrishamn och hällristningarne i dess närhet. På återvägen gjordes ett kortare uppehåll äfven i Dalby.

— Med *landsarkivet i Lund* har under de tvenne år detta varit i verksamhet de civila och ecklesiastika myndigheternas i Skåne arkivalier från äldre tid så godt som fullständigt införlifvats. Af enskilda personer har dessutom ett flertal handlingar blifvit öfverlemnadt. Sammanlagdt inkommo under året 1903 13,001 volymer, under 1904 9,280. Med innevarande år hafva äfven arkiven från Bleking och Halland begynt att inkomma.

— Den 1903 bildade *Etnologiska föreningen i Lund* har under arbetsåren 1903—1905 varit i liflig verksamhet. Särskildt har den till behandling upptagit ämnen från Skånes förhistoria och medeltid, men äfven ämnen af så sent datum som de af professor A. Kock och amanuensen A. Malm ledda undersökningarna af skånska bygdemål hafva stått på föredragningslistan. För verkställande af undersökningar i de skånska torfmossarna och öfvervakande af fynd, som göras i dessa, har en särskild komité med professor August Qvennerstedt såsom ordförande blifvit tillsatt; åt en andra komité har föreningen lemnat uppdraget att sörja för ett systematiskt aftecknande af de fasta fornlemningar, som vid grundgräfningar i Lund komma i dagen.

I september 1903 företog föreningen en utfärd till Järavallen vid Limhamn, där stenåldersboplatsen vid Soldattorpet togs i betraktande, samt till en boplats från den yngre stenåldern vid Sibbarp. I början af juni 1904 besökte ett större antal medlemmar af föreningen Simrishamn och dess omnejd. Längre uppehåll gjordes utom i staden vid S:t Olofs kyrka, Kiviksmonumentet, hällristningarne vid Simrishamn och Gladsax, vid Glimmingehus samt Östra Herrestads kyrka. Orienterande föredrag höllos vid de flesta af dessa ställen.

Såsom föreningens organ tjenar tidskriften Ymer.

— I svensk Historisk Tidskrift har professor Axel Kock skrifvit en uppsats med titel: »*Är Skåne de germanska folkens urhem?*» Han söker i denna till en början häfda, hurusom detta urhem måste hafva legat i de vestbaltiska landen, d. v. s. i området mellan Oders och Elbes (eller väl snarare Wesers)

nedre lopp intill trakten af Magdeburg samt i de gamla danska landen, således äfven Skåne, hvarifrån i tidig tid Sydsverige befolkats. Dessa vestbaltiska land intaga icke blott ett centralt läge inom den germanska verlden: de hafva alltifrån den yngre stenåldern innehafts af samma germanska befolkning, och denna utgjorde, såsom professor Kock framhäfver, under denna aflägsna period ännu en eller väl snarare flera mindre hvarandra inbördes mycket närstående stammar, hvilka i språk och kroppsbyggnad obetydligt torde hafva skilt sig från de öfriga indoeuropeerna. Här vid det vestra Östersjöbäckenet, i länder med en likartad, rik natur och en betydande tillgång på flinta, har under tidernas lopp det specifikt germanska utvecklat sig, och härifrån hafva germanfolken vidare utbredt sig öfver verldsdelen. Deras äldsta historiska traditioner gifva i fråga om denna utbredning och den trakt, från hvilken den närmast skett, ej oväsentliga hållpunkter. Jordanes talar sålunda om goterna såsom komna från ön Scandza »liksom från en folkens verkstad, ett nationernas modersköte»; Bornholm nämnes af isländingarne Borgundaholmr, hvilket återfinnes i namnet på Burgunderna, och Paulus Diaconus, en samtida till Karl den store, berättar om Longobarderna, att de »stamma från ett germanskt folk och kommit från ön Scandinavia», hvars flacka stränder omspolas af hafvet. Det är, slutar Kock, en karakteristik, som väl passar in på Skåne, i hvars namn själfva ordet Scandinavia alltjemt lefver kvar.

— I Antikvarisk tidskrift, XVIII, 1, har doktor Knut Stjerna publicerat en större afhandling: »*Bidrag till Bornholms befolkningshistoria under jernåldern*», hvilkens närmaste uppgift synes vara att tillämpa resultaten af de senaste årtiondenas kronologiska och typologiska forskningar på det rika arkeologiska material, som föreligger från denna geografiskt och delvis äfven arkeologiskt till Skåne hörande ö.

Författaren påvisar, hurusom fram till midten af 500-talet eft. Kr. utvecklingen varit intern ifråga om grafskick och fornsakstyper, och huru öns förbindelser under den äldre jernåldern fram till 200-talet undergått långsamma och obetydliga vexlingar. Tyvärr är det bevarade skånska materialet från denna tid ännu så ringa, att förhållandet mellan Bornholm och Skåne endast i undantagsfall erhålla någon belysning. Af öns öfriga förbindelser har den starkaste sammanknutit dess befolkning med innebyggarne af det nuvarande Hinterpommern, hvars arkeologiska förhållanden äro med Bornholms nära identiska. Under loppet af 200-talet och vid tiden omkring år 300 har en allmän utvand-

ring egt rum från länderna vid tyska Östersjökusten, och till dessa utvandrare ha burgunderna, Hinterpommerns och Bornholms befolkning, anslutit sig. Vid tiden omkring år 300 visar nämligen antalet graffält, grafvar och fornsaker en mycket stark sänkning, medan samtidigt en mängd symboliska grafvar uppenbara sig på graffälten.

Under 500-talet uppträdde så plötsligt i öns nordöstra del en rik och ingalunda fåtalig befolkning, hvilken vid anläggningen af sina grafvar brutit upp de gamla graffälten och för öfrigt visar sig alldeles främmande för de tidigare traditionerna. Fornsaker och grafskick öfverensstämma med hvad man känner från området vid Kalmarsund och Gotland. Den nya befolkningen inkräcktar under de närmaste århundradena den östra kuststräckan och sprider sig under vikingatiden öfver den öfriga delen. Den anses af författaren hufvudsakligen härstamma från Gotland, Öland och de motliggande delarne af svenska fastlandet.

— I senaste häftet af Arkiv för Nordisk filologi läses en uppsats af professor Axel Kock »*Om ordet härad och grunden för häradsindelningen*», i hvilken författaren häfdar åsikten, att ordet härad uppstått af ett urnordiskt ord med betydelsen »utrustning af (skepps)här», hvilket ord sedermera kommit att beteckna ett område, som gemensamt deltager i ledingens utrustning. Häradsindelningen anser professor Kock hafva varit äldre än vikingatiden. Ett stöd för att krigstjenstskyldigheten, som från början gällt utrustning till sjöss, verkligen tillkommit häradet, finner han i vissa härads form, hvilken onekligen tyder på en »sträfvan att nå hafvet.» De skånska häraderna lemna i detta afseende typiska exempel.

— Af professor Ludvig Wimmers stora verk: »De danske Runemindesmærker» egnas det i dagarne utkomma tredje bandet åt »*Runstenene i Skåne og på Bornholm*». Detta band framträder liksom de föregående i en utstyrsel, som med skäl kan kallas monumental, och torde hvad innehållet angår få anses stå på höjden af modern runologisk forskning.

Professor Wimmer påpekar i detta arbete, hurusom en jemförelse mellan de fyra skånska historiska runstenarne, af hvilka de tre i Hellestad, den fjerde i Sjörup, och de samtida stenarne i Jylland och på de danska öarne gifver vid handen, att runskriftens utveckling gått något hastigare i Skåne än annars i Danmark: runformer, som i regel visa hän på tiden omkring år 1000, uppträda i Skåne i inskrifter, som äro ett tjugo-

tal år äldre. Detta fasthållet, torde det emellertid icke möta större vansklighet att i det stora hela fastställa de skånska runstenarnes ålder. Om man bortser från Örjastenen, som icke är äldre än midten af 800-talet, härröra alla de öfriga från den sista fjerdedelen af det tionde eller den första af det elfte århundradet.

Vida yngre, öfverhufvudtaget de yngsta i Danmark, äro runminnesmärkena på Bornholm, hvilka till största delen härröra från den senare hälften af det elfte och begynnelsen af det tolfte århundradet. En betydande del af dessa bornholmska stenars inskriptioner innehålla också kristna åkallanden och äro utsmyckade med kors. Äfven i ett annat afseende visa runstenarne på Bornholm, att de tillhöra en yngre tid. I motsats till de råa obearbetade granitblock, å hvilka man i Skåne liksom i det öfriga Danmark inristade runorna, äro stenarne här genomgående flata och tunna.

I den detaljerade beskrifning af de enskilda runstenarne, hvilken upptager verkets hufvudutrymme, behandlas dessa i den kronologiska följd författaren trott sig kunna fastställa. Helt naturligt egnas hufvuduppmärksamheten åt sjelfva inskriptionerna, hvilka här framträda i en tolkning, som mer än en gång ej oväsentligt skiljer sig från de föregående. Men vid sidan häraf skildras också ingående runminnesmärkenas tidigare behandling inom litteraturen, deras utseende och vexlande öden under gångna tider. Magnus Petersen har med sitt fina ritstift noggrant återgifvit alla de ännu förefintliga stenarne — de skånska uppgå till 44, de bornholmska till 39 — och af de nu förlorade återfinner man i arbetet de afbildningar, som de äldre runverken hafva att uppvisa.

Professor Wimmers undersökningar af de skånska runstenarne falla alla under åren 1876 och 1882. Det är honom också obekant, att Nöbbelöfstenen, den äfven så kallade Fjeliestenen, 1901 af De skånska landskapens historiska förening blifvit förd till runstenshögen i Lund, och att den runsten, som förut suttit inmurad i Holmby kyrktorn och på grund däraf endast delvis kunnat af författaren läsas, numera uttagits och fått sin plats strax söder om kyrktornet.

— Under titeln: »*Acta pontificum Danica. Pavelige aktstykker vedrørende Danmark*» har doktor L. Moltesen utgifvit de påfliga urkunder från den avignonska perioden 1316—1378, hvilka röra den danska kyrkoprovinsen. Afskrifterna till de i verket meddelade bullorna, supplikerna, obligationerna m. m. äro af utgifvaren tagna under en vistelse i Rom 1894—1895 del-

vis under samarbete med biblioteksamanuensen K. H. Karlsson i Stockholm. Dokumenten rörande Skåne intaga vid sidan af dem som röra Slesvig af lätt insedda skäl hufvudplatsen.

— Af »*Lunds ärkestifts urkundsbok*» föreligger nu tredje bandet, omfattande tiden 1421—1460, fullständigt utgifvet. Antalet af de här i regel för första gång publicerade dokumenterna utgör 420. En utförlig diplomförteckning afslutar bandet; person- och ortregister är afsedt att samtidigt utgifvas för hela verket.

— Cand. mag. Knud Fabricius har i svensk Historisk tidskrift för 1904 under rubriken: »En nordisk lensmands liv i det 15:de århundrede», lemnat en skildring af *Iver Axelsen Tholl*. Under innevarande år har han nedlagt frukten af sina fortsatta studier i det för nordisk ekonomisk historieskrifning i sin art banbrytande arbetet: »Gotlandske forhold under Iver Akselsön Tot». Till grund för undersökningen ligger här herr Ivers på Visborg förda räkenskapsbok 1485—1487.

— Slottsarkivarien doktor J. A. Almquist har i »Meddelanden från Nordiska Museet 1902» lemnat en förteckning öfver »*Nordiska museets pergamentsbref före år 1600*». Det återfinnes bland dessa äfven några från Skåne, däraf tvenne härrörande ur Skomakarelagets i Ystad arkiv.

— I ett med talrika illustrationer försedt arbete har doktor Otto Rydbeck innevarande år behandlat »*De medeltida kalkmålningarne i Skånes kyrkor*». Boken sönderfaller i tvenne afdelningar, en allmännare och en mera speciel, i hvilken ingående beskrifningar på de olika målningarna hvar för sig lemnas. Författaren särskiljer i det kyrkliga måleriets i Skåne historia tre olika epoker. Den första blomstringen sammanfaller enligt honom med den tid, då större delen af de romanska målningarne utfördes och omfattar slutet af 1100- och början af 1200-talet; det tidigt gotiska måleriets glanstid infaller under 1300-talets andra fjerdedel och det sengotiska måleriet når sin blomstring under slutet af 1400- och början af 1500-talet. Utförligt skildras de bevarade målerierna från dessa olika perioder, deras historiska förutsättningar och inre sammanhang; äfven åt teknik, ämnesval och komposition egnar författaren uppmärksamhet. Ett betydande och hittills till stor del obeaktadt material har i detta verk för första gången blifvit bearbetadt.

— Vid den internationella astronomkongress, som i september 1904 sammanträdde i Lund, fördes frågan om det bedröfliga tillstånd, i hvilket de fåtaliga resterna af *Tycho Brahes observatorier på Hven* länge befunnit sig, på tal af professor Wiclicenus, som framlade ett resolutionsförslag, gående ut på att af kompetent person framställning måtte lemnas om de mått och steg, som böra tagas för ruinernas bevarande, och att denna framställning måtte för det astronomiska sällskapet framläggas. Det lyckades väl tvenne af kongressens svenska ledamöter att få detta förslag afböjdt, men efter en lång och liflig debatt, som gaf till känna en mot svenska myndigheter föga välvillig stämning, lät kongressen till protokollet anteckna, att den vid sitt besök på Hven den 7 september 1904 fått intrycket, att de dyrbara Tycho Braheminnena på ön ej hitintills tillräckligt skyddats.

Efter kongressens afslutning har ett lifligt offentligt meningsutbyte egt rum mellan professorerna Thiele och Charlier å ena sidan och riksantikvarien Hildebrand å den andra. Med skärpa har af den förstnämde framhållits, att en försummelse egt rum ifråga om fredandet af de till Tycho Brahefesten 1901 blottade skröpliga ruinerna af Stjerneborg, ett förhållande, som af professor Charlier ytterligare understrukits. Riksantikvarien åter har hänvisat till, att han ensam har vården af Sveriges fornminnen, och sökt visa, att från hans sida allt hvad man kan begära blifvit gjordt. Saken, som äfven utanför Skandinavien tilldragit sig uppmärksamhet, har ånyo fäst den allmänna uppmärksamheten vid frågan om en decentralisation af den antikvariska myndigheten i Sverige.

— Seminarieadjunkten Alexander Rydberg har 1904 utgifvit ett vidlyftigt arbete om »*Peter Murbecks verksamhet i Skåne*». Arbetet, som i texten innehåller aftryck af ett flertal dokumenter, åtföljes af bilagor, däri aktstycken af intresse för Murbecks biografi jemte en förteckning öfver hans skrifter meddelas.

— I tidskriften Samlaren för innevarande år läses en samling utdrag »*Ur Reuterdahls bref till fru Hanna Molbech 1837—1845*». Flertalet af dessa bref härrör från 1837—1839; brefven från de närmast följande åren äro få och mindre innehållsrika. Utgifvarne, herrar Marius Kristensen och R. G:son Berg, anse icke med orätt dessa bref, hvilka lemna en inblick i lifvet i Lund vid tiden omkring 1840, såsom alldeles särskildt intressanta. De täfla i detta afseende med de här ofvan publicerade, till hvilka de utgöra ett värdefullt komplement.

— Stadsfogden Carl Sjöström har utgifvit en ny del af de biografiska och genealogiska anteckningar, som af honom sammanförts under titeln *Skånska nationen.* Denna del omfattar tiden 1834—1889. En historisk inledning börjar och en samling tillägg till Skånska nationen 1682—1833 afslutar arbetet.

— »*Trolleholm förr och nu*» är titeln på ett nytt arbete af den flitige samlaren och utgifvaren grefve Carl Trolle-Bonde. Verket är afsedt att utkomma i fyra delar, af hvilka den nu utgifna behandlar slättbogodset eller Trolleholms hemman i Torrlösa socken utom säteriet med dess ägor. Det torde, engång afslutadt, blifva den mest omfattande godsbeskrifning, som i Skandinavien utkommit.

— Kamrer J. Ljungh i Helsingborg har på grundval hufvudsakligen af arkivaliskt material utgifvit en samling historiska och genealogiska anteckningar under titeln: »*Fjelkinge i forna dagar*». Det bidrag till en sockenbeskrifning, som i detta arbete lemnas, vittnar genomgående om en noggrann och omsiktsfull forskning, förenad med en varm kärlek till hembygden och dess minnen.

— Professor K. Ahlenius i Uppsala har med biträde af flera icke namngifna författare begynt utgifvandet af »*Sverige, geografisk, topografisk, statistisk beskrifning*», hvilket verk hvad uppställning och form angår på det närmaste ansluter sig till Traps bekanta arbete öfver Danmark. Verket utgifves samtidigt i två jemnlöpande serier, af hvilka den ena inledes med Skåne. De häften, som af denna serie utkommit, lofva emellertid föga godt. Särskildt visa de historiska uppgifterna genomgående en brist på kunskap och kritik, som man djupt måste beklaga. De senare årens vetenskapliga litteratur är författaren i regel obekant. Arbetet torde också trots de ofta goda illustrationerna få anses fullt ut lika underhaltigt som sin närmaste föregångare inom svensk litteratur.

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIFVEN AF

LAURITZ WEIBULL.

BAND 2. HÄFTE 6.

LUND
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1906.

Ärkebiskop Birgers gudstjenststiftelse i kryptkyrkan i Lund.

Ärkebiskop Birger Gunnersen, till hvilkens namn den sista medeltida gudstjenststiftelsen i Skåne är knuten, var till börden en fattig klockareson från Lindbergs socken i Nordhalland. Sin första utbildning fick han vid skolorna i Varberg och Roskilde; han tillbringade därefter fem år vid domskolan i Skara och inskrefs 1463 vid det kort förut stiftade universitetet i Greifswald, där han efter någon tid förvärfvade magistergrad. När han åter hemkommit blef han anställd såsom ledare af domskolan i Lund och vann några år senare inträde i det kungliga kansliet i Köbenhavn.

Med Birgers inträde i kansliet var hans lycka gjord. Han kallades 1477 att intaga platsen såsom kansler hos drottning Dorotea, Christiern I:s gemål. Slag i slag blef han kanik i Lund, ärkedjekne i Roskilde, och då drottningen så ofta som möjligt ville höra honom från predikstolen, äfven sockenprest i hennes residensstad Kallundborg. Efter Doroteas död 1495 mottog han kanslersembetet hos konung Hans' gemål Kristine af Sachsen, och när 1497 ärkebiskop Jens Brostrup aflidit, besteg han ärkestolen i Lund. Birger hade därmed nått fram till sin fädernebygds högsta värdighet och med ärkebiskopskräcklan också mottagit primatkorset öfver Norden; i rikets råd tog klockaresonen platsen närmast konungen.

Birger Gunnersen grep såsom ärkebiskop i allmänhet endast föga in i sin tids politiska lif — en af de få gånger

det på ett mera framträdande sätt skedde var då han mot Sten Sture och hans anhängare slungade bannstrålen 1517. Så mycket mera egnade han sig åt sitt vidsträckta stift och sin kyrka. »Det bør oss at giøre S. Lauritz' Dug noget bredere», var ett ord som ofta hördes från hans läppar — han ville därmed hafva sagdt, hur nödvändigt det var, att platserna i hans borgstuga gjordes många. Och det kunde förvisso också väl behöfvas i en tid, då den furstliga och adliga roflystnaden allt girigare grep efter kyrkogodset. Det lyckades Birger att tillbakavisa de anspråk, som från dessa håll restes; han återförvärfvade äfven hvad hans företrädare på ärkestolen bortslösat till sina nepoter och gunstlingar. Men när den mäktige kyrkofursten, värnande S:t Laurentii rätt, syntes till häst, omgifven af landsknektar i hundratal eller bytande hårda ord med männen ur Krummedigernas och Laxmandernas släkt, gaf han sig näppeligen sådan han till sitt innersta väsen var. I grunden var Birger en from klerk, som trifdes bäst bland folianterna i sin bokkammare, en hängifven älskare af kyrklig litteratur och konst. Han ordnade administrationen i sitt stift och sörjde för folkupplysning och kyrkotukt. I praktfulla tryck lät han i Paris utgifva sin domkyrkas böcker; genom hans försorg mottog Christiern Pedersen, kaniken vid hans kapitel, den unika handskrift, som åt efterverlden bevarat Saxos historia. Omkring 1505 begynte ärkebiskopen en ombyggnad af domkyrkan i Lund; vid hans död 1519 stod den färdig.

Det har sagts om ärkebiskop Birger, att för honom voro hans stift och hans kyrka allt. »För S:t Lauritz lefde han, oegennyttig för sig sjelf, egennyttig för honom». Hans historia ligger i dessa ord [1]).

---

[1]) Se om Birger bl. a.: *Magnus Matthiæ*, Episcoporum ecclesiæ Lundensis series, 209—225; *Erich Pontoppidan*, Annales ecclesiæ Danicæ diplomatici, II, 394—400; *Johan Corylander*, Lunds domkyrka, 73—86; *Gustaf Sommelius*, Skånska clereciets historia, III, 84—104; *C. F. Allen*, De tre nordiske Rigers Historie, II, 388—394, III, 2, 63—67; *Anders Bendz*, Det skånska ärkestiftet under katolicismens sista tid i Samlingar, utg. för de Skånska landskapens historiska förening, 1875, 159—177; *Martin Weibull*, Lunds och Lundagårds minnen, 17—19.

Ärkebiskop Birger. Från sarkofagen i kryptkyrkan i Lund.

Genom den stora gudstjenststiftelse, om hvilken här skall berättas, gjorde han till slut också S:t Lauritz till sin hufvudarfvinge.

* *
*

Den handling, som innehåller bestämmelserna om ärkebiskop Birgers gudstjenststiftelse — Sanctuarium Birgerianum — är i original bevarad i tvenne praktfullt utstyrda pergamentshandskrifter i folio, båda egenhändigt undertecknade af ärkebiskopen och försedda med den påflige legaten Johannes Angelo Arcimboldis stadfästelse [1]). Handlingen är den i sitt slag vidlyftigaste, som bevarats från Nordens medeltid: den upptager i det tryck, i hvilket den sedan 1780 föreligger, icke mindre än 89 sidor i kvart [2]). Innehållet rör sig förnämligast om den ordning ärkebiskopen föreskrifver för sin gudstjenst, om de stora godskomplex, som anslås till upprätthållande af denna, om deras förvaltning och fördelningen af inkomsterna. Men därjemte innehåller handlingen en följd af direkta upplysningar till tidens historia, i första hand ärkebiskopens egen och Lunds domkyrkas. Språket, å hvilket stiftelsehandlingen affattats, är till sin hufvudsakligaste del danska — latinet användes nästan endast i de stycken, som äro afsedda att uppläsas eller sjungas vid gudstjensten.

Det datum Sanctuarium Birgerianum bär är den 14 december — in crastino beate Lucie virginis et martyris — 1518; Arcimboldis stadfästelse är af den 1 april följande år. Man har hittills alltid antagit, att det förstnämda af dessa data anger tiden icke blott för de båda pergamentshandskrifternas, utan också för sjelfva stiftelsens tillkomst. Men redan en flyktig genomläsning visar, att årtalet 1518 icke gäller stiftelsen i dess helhet. Påfven Julius II omtalas gång på gång såsom lefvande och inveckladt i kamp med Ludvig XII af Frankrike, men den 21 februari året 1513 är denne påfves dödsdag. Om denna kamp, heter det vidare, berätta

[1]) Den ena af dessa handskrifter, den s. k. major fundatio, förvaras i Universitetsbiblioteket i Köbenhavn (Arnemagn. Sml. nr 292 fol.), den andra, som i hufvudsak öfverensstämmer med den förra, men ställvis något förkortats, i Rigsarkivet (Danske geistl. Sager. App. nr 6), dit den kommit från Det store kongel. Bibliotek (Gl. Kongl. Sml. 846 fol.).

[2]) S. B. är tryckt af *P. F. Suhm* i Samlinger til den danske Historie, I: 3, 1—89. Handskriften i Universitetsbiblioteket är därvid begagnad, den i Rigsarkivet (efter en afskrift) blott å s. 2—3 samt 73.

hans helighets skrifvelser hit uti rikena »nu nyligen komna och lydandes, att den heliga kyrkan skall bedja för honom», men annorstädes ifrån är det bekant, att dessa skrifvelser utgått från Rom vid midten af 1511 [1]). Konung Hans, som afled dagen före Julius II, omtalas i likhet med denne såsom lefvande [2]), och Jakob Ulfsson, som i början af 1515 resignerade, intager ännu ärkestolen i Uppsala [3]).

Ett steg närmare för bestämmande af tiden för denna stiftelses tillkomst föra de underrättelser, som däri influtit rörande konung Hans' krig med Sverige och de vendiska städerna. Det framgår tydligt, att detta då stiftelsen skedde ännu pågick; det talas om den »blodsutgjutelse, tvedräkt och ovilja och ofred mellan rikena Danmark, Sverige och Norge och de tyska städerna, som nu länge dessvärr varit hafver och ännu är, och fara värdt att värre blifver». Fejden är »nu för ögon» [4]). Tydligtvis äro ord sådana som dessa nedskrifna före den 23 april 1512, då freden mellan de krigförande afslöts i Malmö. Men Birgers stiftelseurkund visar också en tidpunkt, efter hvilken den ursprungligen måste hafva tillkommit. Det omtalas däri, att arfvingarne efter väpnaren Niels Olsen af Hardeberga med bref och insegle medgifvit, att gudstjensten i strid mot bestämmelserna i ett gåfvobref af denne må för framtiden hållas i krafts kyrka i Lund. Detta bref är i afskrift ännu bevaradt i den vidlyftiga kopiebok, som vid kapitlet i Lund upplades öfver åtkomstbrefven till de i Sanctuarium Birgerianum nämda godsen, och visar sig bära datum den 15 april 1512 [5]). Efter allt att dömma, måste sålunda Birgers stiftelse härröra från tiden mellan den 15 och 23 april detta år [6]).

---

[1]) S. B. 4, 6, 7, 12, 21, 85—87. Jmfr *C. F. Allen*, De tre nordiske Rigers Historie, I, 613.

[2]) S. B. 12, 28, 29, 32, 35.

[3]) S. B. 10, 11.

[4]) S. B. 12—15.

[5]) S. B. 29. Jmfr Registrum Sanctuarii Birgeriani, fol. 61. Handskrift å papper i Universitetsbiblioteket i København (Arnemagn. Sml. nr 293 fol.).

[6]) Det kan synas i strid med denna uppfattning, att bland de bref, till hvilka stiftelseurkunden i de delar, hvarom här är fråga, hänvisar, också fin-

Dock icke i sin helhet. Den nuvarande dateringen är nemligen icke den enda förändring, som stiftelsehandlingen undergått 1518: mot dess slut finnes inskjuten en interpolation, och till sjelfva slutet fogadt ett tillägg, hvilka vid en jemförelse med dateringen i de bref, å hvilka de stödja sig, visa sig vara af yngre datum. Omedelbart efter den förbannelse, hvilken inryckts mot slutet af den ursprungliga stiftelsehandlingen vidtager interpolationen, genom hvilken ärkebiskop Birger tillägger sin gudstjenst ett flertal nya jordagods. De i kopieboken införda brefven å dessa härröra från 1515 och 1517 [1]). I tillägget i slutet förklarar ärkebiskopen, att han omsorgsfullt granskat och med ökad erfarenhet öfversett sin stiftelseurkund, och att han funnit sig föranlåten att upphäfva vissa i densamma influtna bestämmelser. I sammanhang därmed omtalas äfven några af de gårdar, hvilka i interpolationen tillagts den af ärkebiskopen stiftade gudstjensten [2]).

Men då sålunda Sanctuarium Birgerianum till sin hufvudsakligaste del härrör från en helt annan tidpunkt än dateringen anger, hvilken har orsaken varit, att ärkebiskop Birger just våren 1512 lät fatta sin stiftelse i pennan? Fullt säkert torde spörsmålet icke kunna besvaras. Men ett bref från den utvalde konung Christiern II till konung Hans lemnar likväl i denna punkt en tydlig fingervisning.

Detta bref är samma ryktbara dokument, som i Didrik

nes ett af senare datum än 1512 $^{23}/_{4}$, det bref af den $^{28}/_{7}$ s. å., enligt hvilket Karine Kristiernsdatter (van Hafn), Tage Henriksen (Hollungers) i Dybeck efterlefverska, gifver till ärkebiskop Birgers gudstjenst i kraftskyrkan i Lund en gård i Malmö. S. B. 57 jmfrdt med Reg. S. B. fol. 54 v. Detta brefs datum torde emellertid intet bevisa gentemot hvad ofvan anförts, och det stycke i stiftelseurkunden, som stödjer sig därpå, är näppeligen heller att anse som en interpolation. Man har exempel på, att just vid denna tid köpebref utfärdats först någon månad efter det en person redan kommit i besittning af en egendom. Den $^{19}/_{4}$ 1503 tog sålunda, såsom af det följande framgår, ärkebiskop Birger Ågerups hufvudgård i besittning, men köpebrefvet därå utfärdades först den $^{25}/_{7}$ s. å.

[1]) S. B. 83—85. Jmfr Reg. S. B. fol. 18, 64, 65, 49.

[2]) S. B. 88—89.

Slaghæks historia, sådan den skrifvits af Allen och lagts under Paludan-Müllers kritik, spelar en så betydelsefull roll. Brefvet är odateradt, men skrifvet våren 1512. Konung Christiern underrättar däri sin fader, att enligt hvad han förfarit ärkebiskop Birger vill hafva herr Asser, sin kansler, med det första till Rom, och att han »well lade hr Asser bescopsdommet paa, oc thet guld, som hans clercker haffuer vdgiffued, thet siess thet forskreffne hr Asser skall haffue till sin confirmas». Det är här tydligen fråga om ingenting mindre än ärkebiskopens resignation. Den omtalas väl endast som ett rykte, men att detta icke saknat all grund intygas nogsamt af dė förhandlingar konung Hans och hans son under åren 1512—1515 drefvo vid kurian — afsikten var att därmed trygga konungamaktens inflytande vid ärkestolens besättande med ny innehafvare [1]).

Blott trenne af Lunds ärkebiskopar hade förut frivilligt nedlagt sin värdighet — Eskil, Andreas Sunesen och Peder Lykke. Birgers tanke att följa i deras fotspår skulle aldrig förverkligas. Men då han 1512, väl närmast i känslan af kroppslig eller andlig svaghet, har velat för alltid lemna sin ärkestol, hvad låg närmare till än att han också velat se den stiftelse betryggad, som i hans egen mening stod som bekröningen af hans lifsverk?

* * *
*

Den gudstjenststiftelse, hvilken ärkebiskop Birger 1512 upprättade, hade i många år sysselsatt hans tankar.

---

[1]) *Allen*, De tre nordiske Rigers Historie, II, 388—394; *C. Paludan-Müller*, Har Didrik Slaghæk været Sekretær hos Kong Christiern den anden allerede i Aaret 1512? Historisk Tidskrift IV, 4, 72—73. Om förhållandet mellan Birger och Christiern II under åren 1513 och 1514 se kapitlet: Adam van Düren i författarens Studier i Lunds domkyrkas historia.

Birger berättar i sin stiftelsehandling, att då han ännu var »klerk och accolitus» blef det honom »satt» i skriftermål att hvarje lördag läsa jungfru Marias tider, men att han, som han uttrycker sig, dessvärre icke fullkomligt hållit detta åliggande och icke heller, sedan han blifvit prest, prelat och ärkebiskop, dagligen såsom han bordt läst dessa tider. Det myckna han sålunda försummat i sin ungdom sökte han emellertid tidigt godtgöra. Redan såsom prest vid Mariakyrkan i Kallundborg stiftade han där en dagligen sjungen gudstjenst till den heliga jungfruns ära. Sjelf gaf han gods därtill, och väpnaren Henning Olsen (Godov) i Skörringe på Falster sin gård Torup på Sjælland. Denna gudstjenst fortfor att ega bestånd ända till dess Birger efter Jens Brostrups död kallades att intaga ärkestolen i Lund [1]).

De jungfru Marias tider, som Birger stiftat, då han ännu var sockenprest i Kallundborg, förflyttades med den nye ärkebiskopen till Lund. Redan 1499 talas det om, att han här dagligen sådan gudstjenst uppehåller, »gud allsmäktigste, hans välsignade moder jungfru Maria, S:t Laurentz och alla guds helgon till evigt lof och ära» [2]). Men den enkla gudstjensten i Kallundborg kunde i Birgers ögon icke i längden anstå en ärkebiskop af Lund eller en domkyrka sådan som hans. Och inom kort har han också fattat tanken att af de af honom stiftade jungfru Marias tider göra en gudstjenst, hvilken i fråga om liturgiens rikedom och kultens glans aldrig tidigare hade skådats i dessa trakter af verlden.

Det dröjde icke länge, förrän fromma menniskor lemnade sitt understöd åt denna tankes förverkligande. Väpnaren Henning Olsen gaf sitt samtycke till, att den gård han skänkt till Mariatjensten i Kallundborg istället skulle komma Mariatjensten i Lund tillgodo. Väpnaren Laurens Torstensen (Giedde) i Rögle gaf för »den goda vilja och kärlighet» han och hans närmaste rönt af ärkebiskopen, ärkesätet och kapitlet

---

[1]) S. B. 15. — Henning Olsens gåfvobref af d. 5/11 1499 i Reg. S. B. 21 v.

[2]) I föreg. not cit. bref.

till den förstnämde och hans efterträdare sin del och rättighet i en gård vid Södergatan i Malmö, presten Niels Jensen en gård i Brandstads socken, presterna Anders Pedersen och hans broder Kjell två gårdar i S:t Andreas' församling i Lund [1]). Dorotea, en dotter af myntmästaren Henrik Dringelberg i Malmö, skänkte en gård i Hindby, och Karine Christiernsdatter van Hafn, enka efter Tage Henriksen (Hollunger) till Dybeck, en gård i Malmö [2]). Men i första hand var det trenne personer, som lemnade medlen till gudstjensten, väpnaren Niels Olsen i Hardeberga, konung Hans och ärkebiskopen sjelf.

Väpnaren Niels Olsen af släkten Baad af Halland med oxhufvud i vapnet, samma vapen, hvilket Abraham Brodersen förde, hade 1492 genom köp kommit i besittning af de vidsträckta possessioner i Skåne och Halland, hvilka innehades af Adelitze Pedersdatter (Rani), en fränka till hans husfru Bodil Pedersdatter [3]). Han hade i ärkebiskop Jens Brostrups tid varit knuten till ärkesätet såsom official på Lundagård och för gjord försträckning af honom och kapitlet mottagit Skillinge län såsom pant. Sina välgerningar mot kyrkan begynte han 1498 med att åt ärkesätet återställa detta län mot vilkor att han under sin lifstid finge behålla detsamma [4]). Året efter den 24 juni utfärdade han ett gåfvobref till domkyrkan, enligt hvilket han till denna öfverlemnade större delen af de gods han 1492 förvärfvat — jämte sin hufvudgård nio gårdar i Hardeberga by, en i Norrtorp, två i Rögle, sex i Tygelsjö, två i Norra Möinge samt en i

---

[1]) Bref af 1499 $^{6}/_{11}$, 1506 $^{18}/_{4}$, 1508 $^{2}/_{9}$ (orig. på perg. Sv. Riksark.), 1510 $^{6}/_{5}$, införda i Reg. S. B. fol. 21 v. och 23, 62, 55 v., 29. Gården Torup utbyttes 1503 $^{25}/_{7}$ (Reg. S. B. fol. 23 v.) mot en gård i Råga Hörstad och en i Örstorp, båda i Asmundtorps socken, och gården i Brandstads socken 1508 $^{2}/_{9}$ mot en i Öja i Herrestads härad.

[2]) Bref af 1511 $^{10}/_{11}$ och 1512 $^{6}/_{8}$, införda i Reg. S. B. fol. 50 och 54 v.

[3]) Bref af 1492 $^{28}/_{2}$, 1494 $^{1}/_{9}$ och 1498 $^{4}/_{9}$, införda i Reg. S. B. fol. 14 v., 62 v. och 63. Jmfr *Thiset*, Stamtavler over danske Adelsslægter: Baad, Daa.

[4]) Orig. på perg. af 1498 $^{29}/_{9}$. Sv. Riksark. Infördt i Reg. S. B. fol. 54.

Assartorp i Asmundtorps socken. För den årliga afkastningen af dessa gårdar, hvilka borde stå under ärkebiskopens värjo, skulle till evig tid i Lunds domkyrka hållas en dagligen sjungen messa till jungfru Marias ära, alla Vår frus dagliga tider och dessutom hvarje år ett årsmot i högkoret. I sitt testamente af 1506 bekräftade Niels Olsen sin förbindelse att återställa Skillinge län till ärkestolen och ökade sina gåfvor till Mariatjensten med 200 mark och tvenne gårdar i Kvidinge socken [1]).

Den gåfva, som konung Hans af »besynnerlig åtrå begär och kärlek till vår Lunds domkyrka, där att stifta en gudstjenst», öfverlemnade till Birger och kapitlet, utgjorde 800 lybska mark i reda penningar. Brefvet å dessa är utfärdadt den 17 april 1502 [2]), och det talas däri om att penningarne gifvits till hållande af en evig messa, Gud, jungfru Maria och S:t Laurentius till lof, heder och ära, konungen, drottningen, deras barn och riken till »en bestandigheth», deras och deras föräldrars själar till ro, lisa och salighet. Messan skall hållas hvarje lördag i domkyrkan, och särskildt skall det bedjas för konungen, att han må väl afsluta ett tilltänkt tåg till Sverige och befria drottningen ur den fångenskap, i hvilken hon där råkat. Det säges uttryckligen, att den donerade summan skall förvandlas i jordagods. Och redan i januari året efter erbjöd sig konungen att sjelf lemna detta [3]).

Det gods konungen erbjöd hade förut tillhört rikshofmästaren Pofvel Laxmand. Denne hade i sin tid varit en af ärkebiskopens och S:t Laurentii kyrkas argaste fiender, och i oktober 1501 hade Birger till det i Köbenhavn samlade riksrådet öfverlemnat en i de skarpaste ordalag hållen anklagelseskrift mot honom och den lika hänsynslöse Niels

---

[1]) Bref af 1499 $^{24}/_{8}$, 1500 $^{17}/_{10}$, 1501 $^{10}/_{2}$ (orig. på perg. Sv. Riksark.). 1506 $^{13}/_{2}$, införda i Reg. S. B. fol. 6, 9 v., 8 v., 12 v. Jmfr *Magnus Matthiæ*, Episcoporum ecclesiæ Lundensis series, 216.

[2]) Tryckt i Danske Magazin, I, 103—104.

[3]) Orig. på papper af 1503 $^{13}/_{1}$. Sv. Riksark.

Hack till Heckeberga [1]). Någon verkan fick denna anklagelseskrift väl icke, men redan några månader senare föll den mäktige rikshofmästaren ett offer för det hat han väckt: då han en dag på högsommaren 1502 återvände från slottet i Köbenhavn blef han på sjelfva Höjbro mördad. När någon tid därefter riksrådet sammanträdde, dömde det, med ärkebiskop Birger i spetsen, den döde skyldig till förrädiska stämplingar med det svenska rådet och tillerkände konungen i ersättning för de förluster Pofvel Laxmand genom sitt brott vållat honom all hans egendom. Den del af denna, som konung Hans nu i januari 1503 förklarade sig redo att i utbyte mot de 800 marken öfverlemna till Mariatjensten, var en af den forne rikshofmästarens hufvudgårdar, det i Fjälie socken strax vester om Lund belägna Ågerup (Laxmands Åkarp). Med kapitlets medgifvande återställde Birger de gifna penningarne till konungen, och tog den 19 april 1503 Ågerup med dess inventarier i besittning [2]).

Men Ågerup var af det rika bytet icke den enda gård, som öfvergick till den mördade rikshofmästarens forne fiende: en hufvudpart af de gods, ärkebiskopen sjelf kom att skänka till Mariatjensten i sin domkyrka, hade äfven tillhört Pofvel Laxmand.

Den 25 juli 1503 utfärdade konung Hans till Birger Gunnersen köpebrefvet å dessa gods [3]). Hvad ärkebiskopen

---

[1]) *A. N. Hammar*, Ett aktstycke till Poul Laxmands historia. I Samlingar utg. för de Skånska landskapens historiska förening af Martin Weibull, 1874, 1—8.

[2]) Orig. på papper af 1503 $^{17}/_{4}$ och $^{19}/_{4}$. Sv. Riksark.

[3]) Reg. S. B. fol. 1. Landstingsintyget om köpet är af 1509 $^{1}/_{9}$ och infördt i Reg. S. B. fol. 3 v. Jmfr *Magnus Matthiæ*, Episcoporum ecclesiæ Lundensis series, 214.

I köpebrefvet af 1503 talar konung Hans om »thenn store oc mercheliige skade, wdgiifft oc forderff, szom her Pauell Laxmandt wor hoffmesther war j Danmarck oss tiilluet oc paa stemplett hagde j bebitning oc forstanding mett the szuenske tiill suodan wpreszning, kriig oc orlogh oc mett syne mangffolldelige forræderii han giordhe oc brugde modtt oss synn rette herre oc konning, szom thenn dom oss aff for:ne wortt ælsk:e Danmarckes riiges raadtt ther pane giiffuenn ær yttthermere jndhollder».

därigenom förvärfvade var utom Ågerups hufvudgård, som äfven upptages i brefvet, icke mindre än aderton gårdar i dess närmaste omnejd, Harjagers mölla och tjugoen något fjärmare belägna gårdar i det vestra Skåne. Tre gårdar i Fjälie, Stäfvie och Flädie socknar, en i Öfra Glumslöf och två i Stehags församling var det enda ärkebiskopen undantog — allt det öfriga skänkte han till Mariatjensten [1]). Köpesumman, däri inberäknad de 800 lybska mark, för hvilka Ågerup utlades, uppgick till 6150 danska mark. Men denna betydande köpesumma var icke tillräcklig för att häfva en misstanke som uppstått: blott och bart förhållandet, att ärkebiskopen kom i besittning af sin mördade fiendes gods, var nog för att redan i hans egen tid kasta skugga öfver honom. Han ansåg det också nödigt att i Sanctuarium Birgerianum införa riksrådsdomen öfver Pofvel Laxmand, icke, såsom man menat, som en ursäkt för en sjuk sak, utan som förklaring. Efterverlden, som saknat kunskap om de verkliga förhållandena, har emellertid instämt i de samtidas anklagelse. Men då Allen sagt, att domarne gjorde sig rika på den dömdes bekostnad, råkar tillvitelsen näppeligen Birger: köpesumman för Ågerup var ju skänkt, medan ännu Pofvel Laxmand stod på höjden af sin makt, och det öfriga godset var, såsom ärkebiskopen sjelf uttrycker det, förvärfvadt »för vårt eget guld, silfver och penningar, som vi hafva aflat och förtjent med vårt arbete och tjenst uti många år» i konung Christierns och drottning Doroteas, drottning Kristines och konung Hans' tjenst [2]).

Utgjorde de gårdar, som från Pofvel Laxmand öfvergingo i Birgers ego, hufvudparten af dem som ärkebiskopen skänkte till Mariatjensten, voro likväl de, hvilka senare tillkommo, långt ifrån obetydliga. De två gårdar Birger sedan 1490-talet egde i Kallundborg afstod han till sin stiftelse. Af väpnaren Peder Knudsen köpte han till denna Bölarps gård i Veinge socken, af väpnaren Isak Truedsen Rolstorp i Hass-

[1]) S. B. 30—32. Jmfr köpebrefvet 1503 $^{26}/_{7}$.

[2]) Allen, De tre nordiske Rigers Historie, I, 287; S. B. 29—30.

löf jemte en gård i Ingelstorp i Ströfvelstorps socken, af konung Hans Lönhässle i Össjö och af väpnaren Torbern Laurensen i Sandby en gård i Ask i Göinge härad. Till dessa gårdar kommo under ärkebiskopens senare år ännu tio: sju i Sönnarslöf i Gärs härad och tre i Fleninge, Vankifva och Visseltofta [1]).

De gårdar, som på detta sätt kommo att tillfalla Birgers gudstjenststiftelse i Lunds domkyrka, uppgingo sammanlagdt till icke mindre än 76 på landsbygden, 6 i stad. Att fastställa dessa egendomars storlek, skulle tarfva en särskild undersökning, hvilken emellertid tvifvelsutan läte sig utföras med ledning af de kyrkliga och civila myndigheternas jordeböcker. Det landgille gårdarne årligen afkastade i Birgers tid utgjorde, förvandladt i danskt mynt, omkring 350 mark. Till allra största delen belägna i de bördigaste trakterna af Skåne, representera dessa egendomar i våra dagar utomordentliga värden.

Ärkebiskop Birgers stiftelsehandling innehåller noggranna föreskrifter rörande dessa godsdonationer och deras förvaltning. De flesta ställas under de presters »forsvar», som skola leda gudstjensten, och det bestämmes, att de på godsen boende bönderna skola hafva endast dem att svara till »gästeri eller arbete eller af att sätta och i att sätta eller något sakfall att gifva». Fridköps- och fyrtio marks böter, alla andliga saker, biskopstionden, skog och jakt liksom stenbrotten i Hardeberga förbehållas ärkebiskopen. Men alla äckor och arbetsskyldigheter, som bort tillkomma denne, aflysas, och hans gästeri inskränkes ända därhän, att blott på gårdarne i Sönnarslöf ärkebiskopen, då han sjelf reser, skall af hvarje bonde hafva foder under en natt till fyra hästar. Det till Vår frus tider, vigilier och messor köpta godset skall hållas försedt med god fast bondebyggnad och bönderna vid lag och

---

[1]) Bref af 1505 27/8, 1505 26/7 och 1506 10/4 (orig. på perg. Sv. Riksark.); 1507 17/8; 1507 25/1; 1510 29/9; 1515 4/4 och 1515 5/4; 1517 17/4, införda i Reg. S. B. fol. 32, 33, 35 v., 56 v., 36; 57; 60; 55; 18, 64; 49. Jmfr S. B. 50—51, 34—36, 83—84.

rätt, fria från all osedvanlig tunga. Fodermarsken på Lundagård skall alltid vara redo att för dessa bönder rida till häradsting och landsting och vaka öfver att dem icke sker orätt. »Och hvar han för svag är», heter det, »då skola vi och våra efterkommande sjelfva försvara dem» [1]).

Huru betydande än ärkebiskop Birgers godsdonationer voro, var det likväl hans tanke, att de under tidernas lopp skulle yttermera ökas, och han förordnar också, att det gods som tillkommer skall i närvaro af kantorn i Lund skiftas mellan de prester, som upprätthålla gudstjensterna. Det låg honom varmt om hjärtat, att dessa skulle hafva icke blott nog till »kläder och föda», utan också »skälig fyllest för deras omak». Den erfarenhet han under ett långt lif i presterlig tjenst vunnit var, som han uttrycker det: »ju mer där tillägges, ju hellre hålles tjensten» [2]).

Men rikedomarne voro icke enbart nog: det fordrades också en plats i domkyrkan, där gudstjensten kunde komma till sin fulla rätt, och en ordning för densamma, som svarade till tidens och Birgers kraf.

* *
*

Det var från början ärkebiskop Birgers afsikt att för sin gudstjenststiftelse uppföra ett särskildt kapell vid domkyrkan. På dess södra sida lågo redan tvenne, det ena uppfördt på 1330-talet af ärkebiskop Karl Eriksen, det andra omkring 1425 af Peder Lykke; nu skulle äfven den norra sidan få sin tillbyggnad utmed tornet i vester och med ingång från ett vapenhus, som skulle byggas utanför den norra sidans vestra ingång. Redan 1499 omtalas denna ärkebiskopens byggnadsplan, och från de närmast följande åren innehålla diplomerna ständiga meddelanden därom; ännu i väpnaren Niels Olsens testamente af den 13 februari 1506 läser man om »Vår frus kapell, som min herres nåde aktar att

[1]) S. B. 68—71, 88. Jmfr *E. Pontoppidan*, Annales etc., II, 399.
[2]) S. B. 68—69, 48—49.

bygga». Men någon tid därefter är planen uppgifven. Vid ett besök, som konung Hans gjorde i Lund, öfvertalade han ärkebiskopen att i stället förlägga jungfru Marias tider till domkyrkans krypta.

Alltsedan 1499, då Mariatjensten i Lunds domkyrka första gång omtalas, hade den hållits därstädes. Men kryptkyrkan var vid denna tid på förfall, om det också får anses ligga ej ringa öfverdrift i Mogens Madsens ord, att den »var nära sammansjunken». Den skall, såsom ärkebiskop Birger sjelf förklarar, vid tidpunkten för konung Hans' besök hafva stått »ideligen med vatten golfvet öfver, så att ingen gudstjenst kunde hållas där med bekvämlighet». Kryptan torrlades nu; en vattenledning anlades därnere och Birgers byggmästare Adam van Düren smyckade brunnskaret med en serie af bilder och inskriptioner, som rätt tolkade kasta ljus öfver den mäktige kyrkofursten i hans förhållande till konung Christiern II. Men den största omsorgen lades på utsmyckandet af koret i kryptan. Det afspärrades genom ett skrank från den öfriga kyrkan; katedralens klockare fick nycklarne och skulle på bestämda tider öppna och stänga dörrarne. Innanför uppställdes ett trettiotal korstolar. Altaret i utsprånget ombyggdes, och mellan detta och den graf, i hvilken doktor Johannes Martini från Sorö hvilade, under midthvalfvet i kapellet, utsåg ärkebiskopen sin egen grafplats. Öfver denna restes i sandsten en praktfull sarkofag, utförd af Adam van Düren. Den var färdig 1512. På dess lock hvilar Birger sjelf, iförd alla den ärkebiskopliga maktens insignier; bredvid ligga kräckla och primatkors. Framför hans fötter ser man ett lejon, sinnebilden af den besegrade onda makten, i gafvelfältet under den slumrandes hufvud tre dödskallar [1]).

»Vårt kapell» var det namn ärkebiskopen sjelf gaf åt koret i kryptkyrkan. Framför högaltaret här, vid sarkofagen under hvilken han hvilade, och i de återställda kryptkapellerna i norr och söder skulle hans gudstjenst firas

[1]) Se för ofvanstående kapitlet: Adam van Düren i författarens Studier i Lunds domkyrkas historia.

under utvecklande af all den kultens glans, hvaraf hans tid var mäktig.

* *
*

Gud, jungfru Maria, S:t Laurentius och alla Guds helgon till lof, alla dem till salighet, som lemnat S:t Laurentii domkyrka och kraft sitt understöd, alla kristna själar i skärselden till ro och lisa i deras pina, är det som ärkebiskop Birger stiftar sin stora gudstjenst i kryptkyrkan i Lund. Han vill med denna gudstjenst blidka den högste och nedkalla hans misskund öfver alla och enhvar inom den romerska kyrkan, klerk som lekman, vän som fiende, sin påfve och sin konung lika väl som den meniga allmogen i de trakter, öfver hvilka hans kräckla och primatkors sträckas, de »som nu äre, varit hafva och härefter kommande varda» [1]).

Redan Niels Olsen i Hardeberga hade i sitt gåfvobref af 1499 förordnat, att två prester skulle leda den gudstjenst han stiftade. Birger bestämmer nu med sitt kapitels samtycke, att dessa skola vara perpetui vicarii, residerande i Lund och njutande samma privilegier, som deras förutvarande embetsbröder i kyrkan. Den ene af dem skall fira gudstjensten, stående i kryptans södra kor, den andre i dess norra, och båda hafva till medhjelpare hvar sin stor djekne och sin versicularius. Djeknarne skola hafva samma friheter och privilegier som korales uppe i kanikkoret, och när de stått tre år i kraftskyrkans kor, skola de vara fria från korgång däruppe. Alla fyra stå närmast under uppsikt af rektorn vid domskolan, och skall han — heter det — »hafva dagelig kost på Lundagård både därföre och för guds skuld, att han dess yttermera diligentior vara skall in scolis att lära fattige peblingar och hålla dem alltid vid rätt skoleaga med ärlig tukt och lärdom som god skolemästare bör att göra». Presterna liksom djeknarne och versiculariema få sina bestämda gårdar anvisade, af hvilka de ega att njuta afkast-

[1]) S. B. 2—15, 85—88.

ningen, men endast de förstnämda uppbära sjelfva landgillet, för de öfriga kantorn vid domkyrkan [1]).

Till evig tid, dag för dag i året skola de två presterna hålla jungfru Marias tider och vigilier i kryptan. Så snart det ringts samman till kanikernas ottesång uppe i kyrkan, skall klockaren, som äfven får sin lott i jordagodset, låsa upp dörrarne till kraft och till kapellet och tända ljusen därnere. På ottesången i högkoret följer så ottesången i kryptan. Ave stella matutina ljuder i dagbräckningen, suffragier sjungas och på Ave Maria följa vigilier — »eller ock» heter det, »strax efter messan eller ock strax efter aftonsången, som dem bäst bekvämligast vara kan». Heligt och söckent skola dessa vigilier sjungas med nio lektier liksom uppe i högkoret och med tre kollekter. Men när kollekterna äro slut, skall det sjungas prim, ters, sext och non; därefter hålles messan med fem kollekter dagligen. Dessa kollekter äro liksom allt annat, som läses eller sjunges, noggrant angifna i stiftelseurkunden — två veckor i sträck hållas de olika, därefter begynnes igen på de samma, »och så sedan vecka efter vecka året igenom, och så sedan år efter år, det ena efter det andra till evig tid». Efter messan inträder ett uppehåll i Mariatjensten — kryptdörrarne stängas och ljusen släckas. Men när efter kanikernas aftonsång Benedicamus och Deo gratias sjungits uppe i högkoret, begynner med aftonsången ånyo tjensten i kryptan, och när aftonsången är sjungen nattsången. Det hela når sin afslutning med att vikarierna och djeknarne i procession vandra till ärkebiskopens graf. Här hålles så ånyo gudstjenst. Men när horistan stående framför sarkofagens östra sida, vid ärkebiskopens hufvud, läst sina böner och uttalat sitt »requies sit defunctis» — frid öfver de döde — går processionen vidare, stänkande vigvatten öfver kapellet och menigheten. Ljusen släckas ånyo och kryptan utrymmes för att först, då det nästa morgon ringts samman till kanikernas ottesång, ånyo mottaga de troende [2]).

[1]) S. B. 38—43, 57, 67, 81—82.

[2]) S. B. 58—64, 16—20.

Men jemnsides med jungfru Marias tider skall också dagligen firas en andra gudstjenst i kryptkyrkan. Stiftelseurkunden nämner en särskild prest, som äfvenledes är förpliktigad residera i Lund, åt hvilken denna gudstjenst uppdrages och åt hvilken i sammanhang därmed ett flertal gårdar anvisas. Under jungfru Marias ottesång och tider skall han stå för högaltaret nere i kapellet läsande en evig själamessa. Hvarje dag, »när honom bäst bekvämast är», skall han därjemte läsa en vigilia för ärkebiskopens egen själ, hans företrädares och efterföljares, hans förfäders och hans välgörares och för alla deras, som gifvit gods till Mariatjensten. Sida efter sida räknas namnen upp på dem, för hvilkas själafrid den fromme ärkebiskopen särskildt velat sörja. Stiftelseurkunden ger oss i denna del en inblick i Birgers eget förflutna — de många han mött under sin vexlande bana passera förbi, från de menniskor af ringa vilkor, hvilka herbergerade den fattige klockaresonen, då han gick i skola, eller ledde hans första stapplande steg på studievägen, till de store och störste på samhällets höjder, hans påfve Julius II och de medlemmar af huset Oldenborg, som han egnat sin tjenst. Ingen är glömd — icke ens »herr Pofvel Laxmand, riddare af Ågerup, Danmarks marsk» [1].

Med jungfru Marias tider och den dagligen lästa själamessan och vigilien äro emellertid icke Birgers gudstjenststiftelser slut. Han tillförser sig äfven, att prelaterna och kanikerna, då de på sön- och högtidsdagar i procession vandra ned i kraft och hålla »statio» för högaltaret därnere, också »vilja låta processen sjunga öfver hans graf» en antifon och till evig tid i domkyrkans högkor fira vissa af honom bestämda kyrkofester. Men dessutom förordnar han, att »en kanik i Lunds kapitel och ingen annan skall hvar dag sjunga högmessan för högaltaret i högkoret i S:t Laurentii domkyrka» och bedja till Gud för ärkebiskopen, hans företrädare och efterföljare, och att till evig tid fyra årtider skola sjungas vid hans graf i kraft, de två tisdag och onsdag

[1]) S. B. 44—50, 67, 20—25.

efter dominica Letare, de två s:t Lucias dag och dagen därefter. De båda första skall ärkebiskopen sjelf och hans efterträdare leda, de båda sista kantorn i Lund. När årtiderna ega rum, skall talgljusen tändas på staken, som plägar att stå nere i kyrkan, då årtid hålles, »så att hvar prest vet att rätta sig därefter, som gammal ärlig sedvänja är». Det förutsättes, att prelaterna, kanikerna och domkyrkans öfriga presterskap talrikt infinna sig; i procession skola de vandra ned i kryptan från högkoret och hvar och en mottaga sin lott af de rika penningmedel kantorn vid tillfället har att utdela. Men äfven andra, ända ned till de fattiga skolgossarne och ringarne uppe i kyrktornet, skola vid dessa årtider njuta godt af ärkebiskopens frikostighet; hvad som blifver öfver, sedan de föreskrifna utdelningarne verkställts, skall skiftas till de fattige och användas till inköp af böcker, messkärl och helgedomskar till altaret i Birgers kapell [1]).

Menighet som presterskap, lek och lärd ville Birger vid dessa årtider liksom vid Mariatjensten se samlade kring sin graf i kryptan. Men icke blott gudstjenstens prakt därnere, messan och sången, den stora processionen af prelater och kaniker, var det som skulle locka skarorna — en annan och större belöning var också förbehållen de fromma. Som ärkebiskop af Lund och den påfliga stolens legat lofvar Birger alla och en hvar, som då Marias och hennes sons namn nämnas, i ödmjukhet böja knä och intill gudstjenstens slut deltaga i sången och bönen, fyrtio dagars aflat; samma nåd väntar också dem som frambära sina gåfvor till Mariatjenstens, årtidernas, vigiliernas och själamessornas upprätthållande eller skänka sin skärf till kryptkyrkans underhåll och med råd och dåd gå så till handa, att gudstjensten till evig tid hålles vid makt.

»Och här utöfver», säger ärkebiskopen, »gifve Gud oss och dem alla, som sådana tider hjelpa och dem dageligen uppehålla och sjunga i förnämda kraft, det aflat han gaf sancte Marie Magdalene. Det är aflat och aflösning af skuld

[1]) S. B. 50—57, 73.

och pina. Det unne och gifve eder och oss Gud fader och son och den helige ande. Amen» [1]).

* *
*

För sin stiftelses bestånd sökte ärkebiskop Birger på det omsorgsfullaste sörja. Stiftelsehandlingen skulle hvarje år till evig tid, vinter och sommar, läsas vid synoderna i Lund, »på det att sådana jungfru Marias tider aldrig skola nederläggas, men alldeles vid makt hållas». Den dagliga tillsynen med gudstjensterna uppdrog han åt kantorn, som också skulle hafva jus patronatus att presentera ärkebiskopen lämpliga prestmän till de tre vikariaten; öfveruppsikten anförtroddes åt ärkebiskopen. Äfven denne erhåller sin betydande del i jordagodset, och det inskärpes hos honom under den heliga kyrkans dom och bann och under hot om evig fördömelse att tillse, så att intet af det donerade godset förskingras eller bortkommer. Skulle emellertid, det Gud förbjude, någon ärkebiskop icke vilja hålla fundationen vid makt, skall kapitlet i Lund ingripa: det har då att till sig annamma allt jordagodset och sedan sjelf låta hålla gudstjensten. Hvar och en, som bryter mot fundationen, skall drabbas af de eviga straffen; i detta som i det kommande lifvet skall han förföljas med fiendskap från Lunds domkyrkas fyra skyddshelgon, och han skall till sist med den onde brinna i det djupaste helvetet [2]).

När ärkebiskop Birger i december 1519 slöt sina ögon, har han utan tvifvel trott sin stiftelse för alltid tryggad. På våren samma år hade Johannes Angelo Arcimboldi fäst sitt sigill under urkunderna; sjelf hade ärkebiskopen i sitt testamente den 8 november bekräftat dem. Ingenting låg denna tids menniskor mera fjerran än tanken på en hvälfning i den herskande religiösa uppfattningen. De visste väl, att det förflutnas religioner varit menniskoverk och som så-

[1]) S. B. 76—79.
[2]) S. B. 71—76, 79—83.

dana gått under, men den Gud och de helgon de sjelfva dyrkade menade de att till evig tid skulle tros och dyrkas. Till evig tid skulle Mariatjensten, vigilierna och årtiderna firas i kryptkyrkan i Lund såsom Birger förordnat och såsom de i hans tid firades.

Endast som en svagt förtonande återklang hade ljudet af den rörelse Luther uppkallat i Tyskland nått fram till Birgers ärkestol. Det behöfdes blott några få år, och den romerska kyrkans välde var för alltid slut i de trakter, hvilka lydt under hans kräckla.

Med reformationens genomförande 1536 var Birgers stora gudstjenststiftelse ur sagan, om också ännu någon tid en och annan messa hölls vid de sköflade altarne i kryptkyrkan. Men den verldsliga makt, som med reformationen triumferade öfver kyrkan, förfor i Skåne liksom i det öfriga Danmark med mild hand. Ingen röst höjdes för ett indragande till kronan af Birgers godsdonationer: de fingo fortfarande stanna i kapitlets ego, och de tillhörde detta ännu vid tiden för Skånes öfvergång till Sverige. Och när ett årtionde senare Lunds universitet grundlades, var det till ej oväsentlig del på just dessa gods som det skedde.

Först Karl XI bröt helt med det förflutna, då han i samband med det skånska kriget indrog kapitlets forna domäner. På de gods, hvilka den fromme Birger anslagit till sin gudstjenststiftelse och som sedan tjenat den nygrundade högskolan i Lund, ryckte nu de svenska militärkolonierna in, ej blott ett värn mot främmande inkräcktare, utan också en tygel på landets egna innebyggare.

Lauritz Weibull.

(Tryckt i maj 1906.)

Synodalia Lundensia.

1646—1663.

Stiftssynoder eller såsom de också kallades prostmöten och »landemoder» omnämnas tidigt i det medeltida Danmark. De synas alltifrån den tid de andlige fingo sin egen domsrätt hafva hållits i alla stift, men förekomma sporadiskt redan tidigare. Inom kort ingingo de såsom ett viktigt led i den katolska kyrkans organisation och synas särskildt mot medeltidens slut hafva vunnit i betydelse. Biskoparne meddelade å dem de församlade prästerna sina påminnelser; å dem utöfvades den högsta domsrätten i vissa andliga mål, särskildt sådana som rörde prästernas rättigheter, deras sedliga vandel och ämbetsutöfning. Årligen höllos sedan gammalt i hvarje stift tvenne sådana synoder; icke blott klerker utan äfven lekmän närvoro vid dem [1]).

Hvad särskildt »landemoderne» i Lunds stift beträffar, stadgade ärkebiskop Hans Laxmand (1436—1443), att å dessa skulle tillstädeskomma prosten och minst två präster från hvarje härad, för hvilka de hemmavarande ålades att betala möteskostnaderna. Till gengäld hade de vid mötet närvarande att vid tre marks böter meddela det öfriga prästerskapet hvad å synoden förhandlats och beslutats. Dessa föreskrifter gällde ännu i ärkebiskop Birger Gunnersens (1497-1519) tid. Synoderna höllos i kryptkyrkan i Lund, den ena

[1]) *L. Helveg:* De danske Domkapitler etc., 85—87, samt Den danske Kirkes Historie til Reformationen, II, 58—59, 277; Lunds ärkestifts urkundsbok, utg. af *L. Weibull*, III, 57—58.

om sommaren, den andra om vintern. Med kapitlets råd och samtycke afkunnade här ärkebiskopen, efter att hafva hört parterna, sina domslut [1].

När efter reformationens genomförande den danska kyrkan omorganiserades, underlät man väl att i Ordinansen af 1539 införa några bestämmelser om synoders hållande, men de fortforo icke desto mindre att äga bestånd, om ock deras befogenheter väsentligt inskränktes. Årligen höllos sådana i Lunds, Sjællands och Fyens stift, mera oregelbundet i de jylländska. Om dem i Lunds stift och deras funktioner har man en skildring från slutet af 1500-talet, uppsatt af superintendenten Mogens Madsen, bekant för sina arbeten i Skånes historia. Han skrifver: »I Lunds domkyrkas kor hålles årligen vid midsommartiden stiftssynod med alla prostarne från Skåne, Halland, Bleking, Lister och ön Bornholm. Jemte dem infinna sig tvenne präster från hvarje prosteri. Synoden ledes af biskopen eller såsom han kallas superintendenten, hvilken i förening med prostarne afdömer förseelser af kyrkans män vare sig i lära eller lefverne. Sammankomsten inledes med bön; latinska tal hållas af därtill utsedde öfver hvarjehanda ämnen, hvilka äro ägnade att vägleda i lära och lif. Det hela afslutas med böner och fromma löften.» [2]).

Först 1618 utfärdades närmare bestämmelser om prostmötena. De skulle hållas i alla stift två gånger om året på bestämda dagar, för Lunds stift tisdagen näst efter Misericordias Domini och tisdagen i veckan näst före S:t Michaels dag. Stiftslänsmannen skulle presidera och medbe-

---

[1]) Statuta Provincialia Birgeri etc. Paris 1514. Jmfr *G. J. Thorkelin:* Samling af danske Kirkelove, 115. — Sanctuarium Birgerianum. Tryckt af *P. F. Suhm:* i Samlinger til den danske Historie, I: 3, 71. — Bref af ärkebiskop Birger 1500 $^{23}/_{6}$ och 1508 $^{10}/_{10}$ (afskrifter i biskopsarkivet i Lund) och 1504 $^{11}/_{8}$ (original ibid. tryckt hos *L. B. Falkman:* Upplysningar om kronans ... inkomster af andeligt gods i Skåne etc. II, 1—7, och *G. Thulin:* Samling af urkunder rör. patronatsrättigheterna i Skåne, 3—4.)

[2]) *H. F. Rördam:* Historiske Kildeskrifter. 2 Række, II, 275. Jfr *Mogens Madsen:* *Τεσσαραδικας* orationum etc. företalet, ref. af Rördam i Hist. Kildeskr. 2 R. II, 103—104.

segla de afkunnade domarne. Bestämmelserna återfinnas i 1643 års recess [1]). De mål som afdömdes angingo i första rummet förseelser af präster i deras ämbetsutöfning och vandel.

I hufvudsak oförändradt fortfor »landemodet» att i Lunds stift fungera under det svenska väldets första tid. Blott trädde i den danske stiftslänsmannens ställe den svenske generalguvernören. Tillika bestämdes snart nog, att »landemodet» skulle sammankomma endast en gång årligen, tisdagen efter dominica Trinitatis. Appellation öfver de å detsamma afkunnade domarne tilläts under hofrätten [2]).

Om de å de skånska stiftssynoderna under medeltiden afgifna s. k. »monita» och domar äger man endast ringa kännedom. Några spridda urkunder, utställda på dessa möten, är det enda, som därom upplyser. Från reformationstiden däremot finnas ej så få af de första superintendenternas monita. En stor del af dessa blefvo år 1594 codifierade af

[1]) *V. A. Secher:* Forordninger etc. 1558—1660. III, 533—534. V, 161—162.

[2]) Malmö recess 1662 § 9. Tryckt af *S. A. Stiernman* i Riksdagars och mötens besluth II, 1414. Här nedan tryckta protokollet 1658. — Biskop Peder Winstrup skrifver till landshöfding P. Hammarsköld 1664 18/4: — — »der dette landh war kommen under Sweriges crone, och det förste denne höilofflig swendske regieringh war begynt, da efftersom det war prousterne besverligt at reijse to gange om aaret hiidh til landemode formedelst bekaastningh, foruden skatt och anden udgifft, och twende proustemoder om aaret ere ufornöden, fordj der pleijer at indsteffnis faa sager, och offte aldeelis ingen sagh, da supplicerede de til general gowerneuren, at der ichun eengang maatte holdes om aaret proustemode, nemligh den neste tijsdag effter dominicam Trinitatis imellem waaren och hösten, paa hwilchen tijd det er baade prousterne och gott folch i landet, som haffwer sager at indsteffne, beleiligst at möde, hwilcket welbem:de hans höigreffl. excell:tz paa Kongl. Maij:ts wegne bewilgede, saa at hid indtil under denne höiloffligh regeringh er aarligen holdet ichun eet proustemode paa bemelte tijd, hwilchet och aff de kongl. general commissarier udi Malmöe seenest blef confirmeret» (Landsarkivet i Lund).

Mogens Madsen och spriddes sedan i afskrifter öfver stiftet [1]). Men först med de här nedan meddelade synodalierna begynner en serie protokoll, innehållande ej blott de vid mötena gifna monita, utan äfven hvad som förhandlats och beslutats med anledning af instämda mål, s. k. causæ.

Dessa protokoll från synoderna i Lund äro bevarade i en handskrift tillhörig kyrkoarkivet i Höja [2]). De sträcka sig öfver ej mindre än sjutton år af Peder Winstrups episkopat, tiden 1646—1663, dock med några luckor. För åren 1648, 1660 och 1661 finnas sålunda inga protokoll, för 1651, 1653—1655 och 1657 endast från det ena af de båda årliga mötena. Protokollen äro till största delen nedskrifna af prosten öfver Norra Åsbo och Bjäre härader, kyrkoherden i Ö. Ljungby och Källna Jakob Rasmusen Ljunge († 1669). Det är protokoll, förda under själfva synoderna och afsedda att tjäna som grundlag vid de redogörelser för »landemodernes» förhandlingar, hvilka hvarje prost var skyldig lämna prästerskapet på prästmötena i sitt härad. De äro ej heller alldeles utan bristfälligheter i formen. Till kännedomen om de allmänt kulturella och kyrkliga förhållandena i Lunds stift under Peder Winstrups tid, såväl som till de enskilda prästernas biografier lämna de emellertid rikhaltiga bidrag.

Carl Gustaf Weibull.

[1]) Statuta synodalia qvotqvot a reformata per Daniam religione et recepto Christi evangelio edita extant in dioecesi Lundensi sub episcopis Wormordo, Palladio, Tychicho et Albino in ordinem digesta et certis distincta capitibus per Magnum Mathiam S. L. Anno 1594. Tryckta af *H. F. Rördam* i Historiske Kildeskrifter 2 R. II, 291—354. Dessa statuter innehålla monita utfärdade vid synoderna 1544, 1551, 1553, 1555, 1561, 1562, 1567, 1568, 1573, 1577—1588. Vidare äro följande särskildt tryckta: 1546 af *H. F. Rördam* i Danske Kirkelove II, 13—15; 1548 af samme i Kirkehistoriske Samlinger 5 R. II, 468—484; 1554 (?) af samme i Danske Kirkelove I, 395—397.

[2]) I en förteckning öfver Lunds domkapitels arkiv af 1696 upptages: »Ett gammalt Synodal Protocoll, från A:o 1646 till 75 in 4:to». Det är förkommet. Den i kapitelarkivet bevarade serien af synodalprotokoll börjar numera 1680.

Synodi Lundensis a:o 1646 14 aprilis celebratæ acta et monita sunt seqventia.

Post concionem a vener. pastore dn. Johanne Winslovio, præposito Gotorum Scanicorum dignissimo, habitam ex dicto Nahum 1. etc. Orationem itidem vigilantissimi dn. episcopi de admiranda divina potentia et providentia nobis tempore belli et pacis restitutæ manifestata. [1])

Causa unica est examinata.

H. Raszmusz i Löffuested, capelan, var citeret for 1. wrett hand haffde beviist imod encken paa steden s. h. Johan Bondeszöns effterleffuerske udj naadzens aar och med ecteskabs löffte 2. modtvillighed imod den gamle prest h. Aszmund etc. 3. opsetzighed och wlydighed imod sin herridz proust m. Andersz i Seude etc. Sententia 1. Hand bleff med encken forligt pro anno gratiæ 37 dlr in spec., kaastpenge 26 dlr mönt, offer 4 pund biug och 2 pund rug, 10 lam, 10 giesz och siden aarligen 3 pund biug och it pund rug, 10 lam, 10 giesz och 4 dlr. mönt aff aarlig offer. 2. Med sin obligation til h. Aszmund udgiffven loffuede lydighed. 3. Depreceret anteqvam hoesz prousten.

Monita.

1. Kongebreff om vngdommen etc.
2. Kongebreff om daabensz miszbrug.
3. Kongebreff om hielp til thuende prester, nemlig h. Jonas i Kiöbinge udi Giersz herred och h. Jacob i Wiebye i Villandz herred aff kirckerne effter formuffue.

[1]) Tryckt under titel: Belli Svecico-Danici *ΘΑΥΜΑΣΙΑ* seu opera mirabilia, proxima belli tempestate, ab admirabili Deo in Dania patrata, solenni gratiarum actione decantata, publicis laudibus celebrata et sine chartis recitata in synodo Lundensi verna 14 Aprilis Anno MDCXLVI a Petro Winstrupio. Hafniæ.

Synodalia.

1. Degnene skall staae neder i kircken och siunge psalmerne, och ingen anden end de sedvanlige etc.

2. Substituter maae icke annammis uden bispens consens.

3. Catechismus skall endelig forklaris af præsterne effter predicken.

4. De som lader sig spaae aff taterer skulle staae aabenbare skrifft.

5. Morgen och afften ringende at holde ved liige.

Brandskatz hielp.

H. Nielsz i Jilösze. H. Morten i Dalbye. NB. H. Nielsz i Tranesz lecto affixus etc.

NB. Om kanicke godz, huor det findis och huor ledis beskaffed, at lade capitel vide.

Synodi Lundensis anno 1646 vigesimo secundo die septembris celebratæ acta ac monita sunt seqventia.

Post concionem a venerando pastore domino m. Sebastiono in Herrestad (ɔ: Håslöf?) dignissimo habitam ex dicto Hamosi cap. 8: ecce dies venturi sunt, dictum domini Jehovæ, quibus immittam famem in hanc terram, non famem habendi panis, neque sitim aquarum, sed audiendi verba Jehovæ, et orationem vigilantissimi domini episcopi de fugitivis mercenariis et de pastoribus domi manentibus tempore belli, an fuga concessa sit pastoribus tempore persecutionis minime teste Christo Joh. 10: mercenarius videns lupum venientem relinquit oves et fugit; non autem intelligitur fuga, qua icti sibi consulunt quorum persona seorsim tempore persecutionis impetitur, talis enim fuga concessa est, ne tentetur Dominus idque exemplo Eliæ 1 Reg. 19 cap., Christi Math. 15, Pauli Act. 9, imo a Christo discipulis præcepta est Math. 10. Fuga autem hic prohibita et ecclesiæ Christi noxia fit 1. corpore, quando in communi periculo deseruntur oves, quod nihil aliud est quam faucibus luporum eas sponte obijcere, deinde ore, quando hæreses vel vitia non taxantur etiam notaria: qui hoc faciunt mercenarij

sunt, imo canes muti sunt ut nominant apud Esaiam, de quibus Augustinus: fugisti quia tacuisti; tacuisti quia timuisti etc. [1]).

Nullæ causæ hac vice sunt examinatæ etc.

Monita.

1. Kongebreff om sacramentens vddelelse etc.

2. Deth andeth om keppene, der skald gaas om med vdj kircken at opvek[ke] de soffuendes vnder predicken, j huilket oc indeholdes om de böger, vdj huilke skald teignes de der födis, döbis oc döer.

3. Kongebreff om hielp aff kirckerne saa vell ocsaa aff presterne til presten j Væ, huis prestegaar er aff fienderne affbrendt.

4. Kongebreff om daaben, at mand paa landsbyen icke holder deris börn lenger der fra end 8 dage.

Bleff jntimeret aff bispen om hielp aff almuen saa vel som aff presterne til h. Hans j Knestrup.

Synodale.

Mand skald endelig siunge fulkommen messa oc forkorthe det igien vdj predicken.

Synodi Lundensis anno 1647 die 4 maij celebratæ acta et monita sunt seqventia.

Post concionem a venerando pastore domino Magno Erici, præposito nomarchiæ tam Listerianæ qvam Bregnianæ in Blekingia dignissimo, habitam ex cap. 2 et 3 Apocal: si quis vicerit et observaverit ad finem usque opera mea, dabo ej potestatem in gentes et reget eas virga ferrea, et tanquam vasa fictilia conterentur, sicut et ego accepi a patre meo et dabo ej stellam matutinam; qui vicerit, amicietur vestimentis albis, neque unquam delebo nomen ejus ex libro vitæ, sed agnoscam nomen ejus in conspectu patris mej et in conspectu angelorum ejus. Qui vicerit, faciam, ut is sit columna in templo Dej mej, nec foras egredietur amplius, et inscribam ej nomen

[1]) Tryckt under titel: Oratio synodica de qvæstione, an sacerdotibus seu verbi divini ministris, tempore belli, obsidionis et persecutionis fugere liceat? habita in solenni præpositorum et pastorum Scanicorum conventu Lundensi, 22 Septembris, anno 1646 a Petro Winstrupio. Hafniæ 1647.

Dej mej, et nomen civitatis Dej mej, id est novæ Hierusalem, quæ descendit e cælo a Deo meo, et nomen meum novum. Qui vicerit, tribuam ej, ut sedeat mecum in throno meo, ut et ego vici et sedeo cum patre meo in throno ejus. Orationem itidem vigilantis. domini episcopi de stipendiis pastorum. Quæstio: quid debeant auditores pastoribus suis, nempe non saltim decimas etiam præmisias, amorem, honorem et obedientiam?

Trende sager.

1. H. Christoffer j Ösiö steffneth aff voris gunstige h. slotzherreds fuldmectig vellact Lauritz Jensön atskillige poster etc.
2. H. Jens Gris capelan j Rönneby steffneth aff en stadere.
3. Mester Peder Struck steffneth aff h. Tage Todt.

1 kongebreff om hielp aff kirckerne til en klocke till Emmeløffs kircke om 3 aar etc.

Synodi Lundensis anno 1647 vigesimo primo septembris celebratæ acta ac monita sunt seqventia.

Post concionem a venerando pastore domino Jacobo Joannis, præposito nomarchiæ tam Herrestadianæ qvam Lunitianæ dignissimo, habitam ex dicto apostoli Petri prioris 5 cap: pascite, quantum in uobis est, gregem Christi curam illius agentes, non coacti, non turpiter affectantes lucrum, sed propenso animo neque ceu dominium exercentes aduersus electos, sed sic, ut sitis exemplaria gregis. Et cum aperuerit ille pastorum princeps, reportabitis immarcessibilem gloriæ coronam. Orationem itidem vigilantissimi d:ni episcopi de encomio principis et de calamitate totius generis humani scilicet ingressus hominis flebilis, progressus debilis, egressus horribilis etc. [1]).

Jnger sager denne gang. Laus Deo.

Kongebreff om studenters forseelse med leijersmaall.

---

[1]) Lessus synodicus presbyterii Scanici, seu oratio parentalis, beatis manibus et gloriosæ memoriæ serenissimi et celsissimi principis, dn. Christiani, electi Daniæ, Norvegiæ . . . devote dicata, et 21 septembr. anno 1647 in synodo Lundensi autumnali, freqventissimo tam præpositorum et pastorum quam hospitum conventu solenniter et memoriter recitata a Petro Winstrupio. Hafniæ.

Admonitiones.

1. Jngen prest paa sin egen hand maa holde nogen student hos sig oc hannem bruge ligesom en capellan vden deth skeer med bispens videnskab oc samtycke.

2. Jngen prest maa lade andre ordinere prester betiene deris kald, som er kommen anden sted fra, efftersom der med skeer stor misbrug, oc naar de ellers ingen anden sted kand faa plads, saa skald de annammes j Skaane.

3. Jngen maa anamme nogen j sit sogn oc beuiise dem nogen prestelig tieneste, förend de haffue zedell oc beuiis fra den forrige sogneprest, vdj huis sogn de haffue verreth.

4. Lang mindre maa nogen samtyckis til obenbare skrifftemaal med mindre at deth skeer med den sogneprestis beuilning, huor forseelsen er sked.

5. Presterne skald paamindes, at naar de v[d]deele sacramentet, at de da siiger, naar de giffuer brödeth: det er Christi legeme, oc naar de tilbiuder kalken: deth er Christi blod.

6. Bispen paa menig capitels vegne vaar begierendes, at presterne vilde giffue tilkende, huis capitels gods der vaar j deris sogner, oc huis tienere de vaare; oc dersom der vaar nogen, som sagde sig icke at viide sin hosbonde, deth maathe oc tilkiende giffuis.

7. Om nogen prest forsömmer proustemöde, giffue straff förste gang — 1 del r., anden gang — 2 rigs del., 3 gang — 3 rigs., fierde gang steffnes til landemode, oc da straffuis som den der hans natz foror[d]ninger haffuer modvillig offvertredt.

Fattige prester at intimere for:

1. H. Asmund j Löffuested.
2. H. Peder j Heding.
3. H. Niels j Broge.

NB. At tale om bispens honorario etc.

Synodi Lundensis anno 1649 die 10 aprilis celebratæ acta et monita sunt seqventia.

Post orationem vigilantiss. domini episcopi de inauguratione sereniss. regis nostri Frederici tertij etc.

Causæ duæ sunt examinatæ.

1 causa. H. Jens j Skrefflinge steffnedt aff velb. h. Tage Todt, fordi hand haffuer flödt till sin annex fra hoffuitsognedt

oc vdj annexen bygger oc saar paa leegarde(?); siuntis saadanth skee aff hannem aff trossighed oc stiffhed; bleff saaledis saath vdj rethe, om h. Jens icke j saa maade haffde forbrudt sit kald, efftersom hand haffde giort tuert imod sin collatz. Huortil h. Jens suarede, hand eij deth haffde giort aff nogen trosighed men aff nöd oc trang, oc dismidler hand haffde hold hus j annexen, intet dis mindre effter hans formue haffuer ladet bygge paa prestegaarden j hoffuitsognedt oc paa 2 aars tiid opsath 36 veggerums hus.

Sententia. Bleff saaledes affsagt: effterdi h. Jens haffde tilforn verreth indsteffnedt for samme sag till landemode oc da anloffuet at vilde med deth förste raade bod der paa oc forflythe till prestegaarden j hoffuitsognedt, da er hannem forrelagt, at dersom hand icke flyther till prestegaarden inden Martini, da at haffue forbrudt sith kald, som den der imod hans Kong. Ma:tz. höhed forgriffuer.

2 causa. Steffning vdgiffuen aff Hendrick Lindenou anlangende en trethe imellem h. Suend j Brönnested oc hans degn anlangende en gaar, som ligger ad mensam pastoris, huilken degnen vilde sig tilegne som en degnestauffn etc.

Sententia. Effterdi samme sag tilforn haffde verreth till landemode, oc da h. Suend tildömdt samme prestegaar, er samme dom endnu viidere confirmeret; men dersom degnen vill haffue nogen degnestauffn, da der om at anlange till hoffue, haffuer bispen loffuedt at vill hielpe hannem til rethe.

Admonitiones.

1. Efftersom disver mange quindfolck er befunden, som haffuer tagedt liffuet aff deris foster eller j löndom affskilles dermed, oc naar de derfor er andgreffne, vndskylder sig dermed, at de saadanth haffuer giort j enfoldighed, huorfor om denne post skald forkyndis 4 gange om aaret, nemlig for jull, paaske, S. Hans dag oc S. Michels dag.

2. Om prestequinder oc deris dothris drag[t]: at de vilde holde sig nogeth tarffuelig, at eij andre fathige prestefolck eij skald nyde dem ondt aff.

3. Presterne skald ocsaa selff vell vocte sig for offuerdodighed j brulupper oc barseler etc.

4. Bleff forholdeth om preste encker, som icke for synderlig aarsagers skyld kand forbliffue j kaldedt, huorledis de beest effter mandens död kand forsiunis. Er saaledis derom först angiffuit, at huer prest gaff aarligen til dennem — 1 rigs del. oc siiden ingen anden kongskadt, eller for deth andeth, at presteencker maathe beuilgis tiender, huoraff de kunde leffue.

5. It quindfolck römdt fra Landskrone veed nauffn Boell Jens daather, huor hun opspörgis etc.

6. At dersom nogen viste nogedt synderlig, som vaar passeret j suenskens tiid her j landeth (dog sandferdigt), at de deth fra dennem skrifftlig vilde leuere.

Kongebreff.

H. Jacob j Velle aff huer kircke — 1 rigs del. oc aff presterne effter deris formue. H. Mogens j Aasum aff huer kircke, som formue haffuer — 2 rigs del. H. Jens Pallesön j Soellbier aff huer kircke — 1 rigs del. At intimere for h. Laffue j Lund.

Synodi Lundensis anno 1649
die decimo octavo sept. celebratæ
acta ac monita sunt seqventia.

Post concionem a venerando pastore domino Nicolao Johannis, præposito nomarchiæ Frostianæ dignissimo, habitam. Orationem itidem vigilantissimi domini episcopi de magistratuum et subditorum officio etc.

3 causæ sunt examinatæ.

1. H. Lauritz Beldring, sogneprest till Lemminstrup oc Burslöff [ɔ: Lemmeströ oc Börringe] sogner, haffde lade steffnedt sin degn, fordi hand haffde slagedt ham paa Malmöe gade, paa huilken sag oc velb. h. Tage Tods fulmectig haardelig dreff effter sin hosbondis alvorlig beffalling.

Sententia. Effterdi hand for:ne degn Niels Michelsön sig höelig haffde forseedt baade imod Gud, som liuser fred offuer sine tienere, saavell som mod den höe öffrighed, item mod den iurament hand giort haffde, at hand eij skulle verre sin prest modvillig, men hörig oc lydig, bleff hand sagt fra sith kald: belangende prestens omkostning, item suige oc sprecke, den post bleff indsedt for tilbörlig dommere.

2. H. Hans j Vidskölle, proust j Giersherredt, vaar steffnedt anlangende en dom hand haffde affsagt imellem her Leffuert j Esphold oc encken samme sted; den contract som dennem vaar giort imellem, effterdi den huercken aff slodsherren, bispen eller prousten vaar vnderskreffuen, bleff vnderkiendt. Bleffue omsider saaledis forligte, at presten skald giffue hende

— 2 pund rug oc 2 pund biug, helten till Martinj oc helten till jull.

3. H. Rasmus j Jffuetoffte steffnedt aff sin proust m. Peder j Aas for vlydighed, at hand eij vilde möde till prestemode, oc naar hand möthe, gaff hand prousten vnythige ord; item hand eij vilde v[d]legge sin hielpskadt. Bleffue denne gang omsier forligte; maathe bede om forladelse oc anloffue saadant aldrig meer at skulle skee med mindre hand derfor höelig vilde straffuis andre till exempel.

Nogle kongebreff.

1. Om kongskadt — 4 rigs daler aff huer prest j Skaane oc 2 rigs del. aff huer prest j Bleging at v[d]leggis 14 dage effter Michaelis.

2. Kongebreff om hylningen dominica Trinit. vdj tilkommende aar.

3. Kongebreff: H. Hans j Knedstrup — 1 rigs del. aff huer kircke, som forraad haffuer.

4. Kongebreff: H. Jens j Skrefflinge — 1 rigs del. aff huer kircke.

Admonitiones.

1. Brudevielse skald ske effter Ordinantz etc.
2. Chat[echismi] predicken eij at forsömmis.
3. Degne at examinere vngdommen effter predicken.

At tale om de prester, som haffde kongebreff, som bleffue opleste paaske landemode, nemlig h. Mogens j Aasum aff huer kircke — 2 rigs del., h. Jens Pallesön j Soellbierg oc h. Jacob j Vellou aff huer kircke — 1 rigs del.

Synodi Lundensis anno 1650
ultimo die aprilis celebratæ acta
ac monita sunt seqventia.

Post concionem a venerando pastore domino Claudio, præposito nomarchiæ Gersianæ dignissimo, habitam. Orationem itidem vigilantissimi domini episcopi de annonæ caritate et difficultate, etiam de miseratione Dej, nam misericordia Dej summa parit consolationem, quare non abijciamus animum in adversis. Deum habemus qui miseretur nostri et compatitur. Ideoque apud Oseam capite undecimo ait: inversum est in

me cor meum pariter incaluerunt pænitudines meæ. Hinc pater misericordiarum dicitur secundo Corinth. primo, quia dives est in misericordia, Ephesios cap. 2. et universæ viæ Domini misericordia et veritas dicente psalmnista psalm. vigesimo quinto. Homines nonnunquam gaudent alienis malis, gaudent annonæ caritate, Dominus aliter animatus est. Ecce eruit amor[te] animas et alit pios in fame ex psal. 33.

Causæ duæ sunt examinatæ.

1. H. Hans j Gullerup steffneth aff hans formands daather, en kandestoffuers quinde j Lund, naadsens aar anlangende, meenendis at vilde haffue sin part j tienden saa oc j prestegaar aufflen.

Sententia. Deth allene bleff till dömdt encken effter Ordinantzen oc effter it kongebreff dateret 1629.

2. H. Jens j Quernby, 3 gang steffnedt aff velb. h. Tage Tothis fuldmegtige Effuert Vildfand, fordi hand icke effter sin collatzis formeldning icke vilde residere j hoffuidtsognet.

Sententia. Efftersom hand vaar tildömdt aff deth hæderlig landemode anno 1649 den 10 april at flythe till prestegaarden j hoffuitsognen inden Martinj eller at haffue forbrudt sith kald, oc efftersom deth endnu icke vaar efflerkommedt, bleff samme forrige dom confirmeret.

Konge breff om vdvalgelsen.

Samme tiid bleff sluthit, huer prest at giffue — 2 s. till de 6 prouster, som skald haffue fuldmagt.

Jtem bleff paamindt om deth konge breff, som leest paa landemode anno 1647 den 4 may anlangende hielp aff kirckerne till Emmelöffs kircke 3 aar effter den tiid.

Propositiones.

1. Om presterne vilde giffue nogen hielp till Ysted kircke.

Jtem de kircker, som haffde forraad, at laane Cimbrishauffns kircke penge.

Admonitiones.

1. Efftersom deth er angiffuedt, at somme prester giör sig til köbmend oc ligesom til bissekremmere at selge nöle oc remmer oc andeth saadanth vere, at mand for saadant skald tage sig vare.

Jtem ey eller at giorre bryggere eller krudmend aff sig enthen at bryge eller vdselle en öll eller brendeviin.

2. At der eij paa liusis aff predikestolen for en ringe tiing.

3. At presterne skald gaa till alters offuentlig j kircken enten om söndagene eller bedagene oc icke vdj enrum eller hiemme j deris husse.

4. Der maa icke truis med kirckens band, vden mand veed, huor den er, som deth haffuer giordt.

5. Der haffuer nogle prester klagedt paa deris degne for vlydighed, meenendis, de er presten ingen tieneste pligtig eller vnderdanighed, fordi de er icke confirmeret aff presten men aff bispen, da befold bispen, at de skulde atvaris, at hans confirmatz holdt dennem icke til vlydighed men til lydighed baade at fölge j sognebud eller huor presten haffde fo[r]nöden etc.

6. At paaminde de kirckeverger, som icke haffuer vdlagt studij skadt.

Acta synodi Lundensis anno 1650 die vigesimo quarto septemb. celebratæ sunt sequentia.

M. Niels i Malmöe predickede och aff Math. cap. 5 v. 14 forklarede disse 4 ord: Vos estis lux mundi.

Hans verdighed bispen holdt, solito more, oration de vera ac sincera ad subseqventes publicas precationum dies tres preparatione etc.

Causæ binæ sunt ventilatæ.

1. H. Henrich j Rafflunde var citeret aff hans stiffmoder Dorrethe s. h. Jensis, for hand vilde icke holde den contract dennem imellem vaar oprethet, som var denne: hand haffde bebreffuet sig at giffue hende aarligen iij pund rug, 2 pund biug, 4 daler huer offerdag, 8 lam, 8 gies, sommeroste aff nogle visse gaarde j sognen och fri huseverrelse. Landemodet kunde icke vnderkiende hans contract, men effterdi deth siuntis hannem alt for besuerligt, forligte landemodet parterne saaledis med beggis deris sambtycke:

H. Henderich skal giffue encken dethe aars genant, huad sæden allene vidkommer, oc siden 200 slethe daler till 4 terminer paa 2 aars tid, och der med at verre hinde ganske quith.

2da causa. H. Arnoldus j Melbye haffde citeret sin proust h. Jacob j Vinslöff oc formeente, hand haffde giort vret, j det hand j en process, som var falden hannem oc hans vederpart Hans Mus imellem, haffde sted som vidnisbyrd till forhör, som

ellers var verslig ret vndergiffuen. Prousten bleff kiendt frii oc ingen vret at haffue giort j saa maade etc. [1]).

Tuende kongebreff bleffue lesde.

1. Om de 3 almindelige bededage oc bispens formaning derhos, at presterne skulde 3 söndager nest for formane almuen til christelig beredelse oc de 3 dage gudelig at begaae med affhold fra arbeid oc feste huer dag til afften.

2. H. Ave i Hemlted (ɔ: Halmstad) lod lese kongebreff om en rigsdalers hielp aff huer kircke formuff haffuer, oc begierede hielp oc collect aff meenigheederne inden jull, om mueligt kunde verre.

Monita episcopi.

1. Dersom nogen haffuer tempore præteriti belli forebract hans kong. May:t heste, stude, victualia eller penge (dog sölffskathen her vmeent), da skulde de endelig möde i Köbenhauffn paa andfodring till den 14 8tob.; huis de icke da möder, skald deris tilkraff siden intet gielde.

2. Den siste Resenii version oc explication offuer catechismum skal endelig driffuis propter uniformitatem, oc den gamle ganske affskaffuis.

3. Nogle kaarte dicta scripturæ vill bispen selff v[d]drage, colligere oc presterne tilskicke, som degnene siden skulde öffue inter catechumenos.

4. Betlere skulle examineris huor de gaa til Guds bord, vise zedell derpaa, eller miste almisse, indtil de beviis forskaffuer.

5. Admonitio. Om gradualer at kiöbe, huor behoff giöris.

NB. Singulare qvid, j Ingelstedherrit udj Talbierg(?) sogn, paa it fiskeleije, er fundet leffred blod, som deth kunde verret faldeth ned in stillicidio, oc har stencket op veggen, it halff quarter höyt paa veggen, oc neer saa for 4 veggerum i lengden. Dethe er skeed in Augusto forleden. Deus misereatur nostri.

---

[1]) Se härom vidare Cavallin, Lunds stifts herdaminne, IV: 325, som efter de i Lunds biskopsarkiv förvarade akterna refererar saken.

Synodi Lundensis anno 1651 vigesimo tertio die septemb. celebratæ acta ac monita sunt seqventia.

Post orationem vigilantissimi domini episcopi de ambitione fugienda.

Causæ binæ sunt examinatæ.

1 causa. M. Niels i Malmöe steffnedt aff s. mester Jörgens suoger Peder Jensön paa Borringholm anlangende naadsens aar paa s. m. Jörgens börns vegne, meenendis, at hand burde giffue dennem saa meget som m. Jörgen gaff s. Barbara m. Hans Rauffns, der hand kom til Malmöe kald, som vaar den halffue part aff det förste aars indkomst effter en landemods dom, dateret Lund 1628 den 29 aprilis, oc effterdi de paa begge sider vaar dom begierendis, bleff saaledis affsagt, at m. Niels skald giffue m. Jörgens börn ligesaameget som m. Jörgen gaff s. Barbara m. Hans Rauffns, nemlig det förste halffue aars indkomst, dog med saadan vilkaar, at dersom m. Niels veed döden affgaar, haffuer hans effterleffuirske det samme at fodre.

2 causa vaar med h. Jens i Vldstrup anlangende det quindfolck, som haffde beskyldet ham for leijersmaal, huilken sag siste landemode bleff henvist till den verslig ret der först at procedere; bleff endnu samme sagh affvist, fordi foden Anders Hals icke haffde taget landemods steffning pa ny.

Kongebreff bleffue leste.

1. Om magisteri grad: at efftersom hans May:t vaar kommen i forfaring, at en part tager den for æregerigheds skyld j gang oc sæde, da skald saaledis her effter holdis, at de skald side oc gaa, ligesom de erre gamle in ministerio.

2. Kongebreff om kongeskadt aff huer præst — 4 rigs till Martini at vdlegge etc.

3. Kongebreff om hielp aff kirckerne till h. Söffren i Berisse 1 rigs daler aff huer ingen vndertagendis, den rige hielper den fattige, saa oc presterne vilde selff ocsaa giffue noget med.

4. Kongebreff [om] hielp aff kirckerne, aff huer — 1 rigs del. till h. Christen i Hög, huis prestegaar er ganske forfalden.

Monita.

1. Effterssom bispen er kommen j forfaring, huorledis paa somme steder eij skertorsdag holdis hellig, men driffuis grofft

arbeijde for oc effter predicken, da skald presterne haffue fligtig inseende, at der holdis hellig effter en uniformitet efter ordinantzen.

2. Det hender sig vndertiden, at somme præster tager sig den myndighed at predicke i fremmede herreder, da skald dett ganske verre affskaffuet, med mindre de vill tiltalis oc straffuis derfor.

3. Det skeer oc vndertiden, at naar hospitals bedere andkommer, at presterne tager ilde mod dennem, da skald de verre paamindt, de eij dett giör, men helder hielpe dennem tilgode hos almuen, at de bevisse barmiertighed.

4. Bispen klager haardelig, huorledis der skeer stor forsömmelse med hans breffue, at de eij kommer fordt; huem forsömmelsen findis hos, skald strax tiltalis oc for vlydighed straffuis.

5. Begierede bispen, at presterne vilde intimere hos sognefolcket for en prestesön aff Bleging, som sider fangen i Tyrkeriget.

6. Item at hielpe noget en fattig preste encke veed nauffn Sophiæ h. Baldsers, som er geraaden i stor fattigdom.

Synodi Lundensis anno 1652
die 4, 5 et 6 maij celebratæ acta
et monita sunt seqventia.

Post concionem a venerando pastore dn. Christierno, præposito Gotorum Scanicorum dignissimo, habitam ex dicto Apocalyptico cap. 3, v. 17: Dicis, dives sum, et ditatus sum et nulla re mihi est opus: neque nosti te esse ærumnosum et miserabilem et pauperem et cæcum et nudum. Orationem jtidem vigilantissimi d:ni episcopi de pace et concordia conseqvenda et observanda etc.

4 causæ sunt ventilatæ.

1. M. Claus j Löderup steffnet aff encken Lisebet s. m. Berthels. Den förste steffning indeholdendis, huorledis hand j hindis suaghed haffde ladet hende beskicke, om hun vilde ingaa med hannem ecteskab, oc siden tilböd hinde aarligen, dersom hun det icke vilde giöre, 10 pund korn, lam 10, gies 20, penge 20 del. mönt, it slagtenöd [1]), paa huilken beskickelse

[1]) Dette skald saaledis forstaaes: afgifften bleff hende först tilböden etc.

hindis louverge Christen Östersön suarede, at hun begierede 14 dags tid sig at resolvere. Men siden den tid haffuer hand dog der aff intet effter kommedt. Bleff derfor tilspurt aff landemode effter hindis fulmegtiges Christen Östersöns begiering, om hand endnu vilde indgaa samme tilbud, huorpaa hand suarede, hand gierne vilde lade sig forlige om ellers maatte verre i rolighed. Men huad ecteskab sig med hende belangende, meente hand sig at verre saadant it ecteskab, at intet christet menniske kunde hannem der om anmode. Landemode intet j denne post kunde kiende, effterdi de sig med beskickelser intet haffue at beskaffue.

Den anden steffning angaaende m. Clausis oc Lisebet s. m. Berthils vaar denne, at hun haffde ladet steffne h. Jacob Marcusön i Hersted, for hand icke for prousten vilde vinde sin sandhed, saa vidt hannem vaar beuiist den sag m. Claus oc encken imellem. Bleff aff landemode tilfundet nu at vinde for den verslig ret, efftersom hand selff tilforn haffde foractet den gieslige, med mindre han vilde straffuis for vlydighed. Ole degn j Löderup, i ligemaade steffnet for hand icke sin sandhed vilde tilstaa, vnskyldet sig, hand vaar saa glemmen, hand intet kunde husse, endog hand vell kunde erindre at vinde det som vaar presten med oc encken imod, da bleff hans vidnebiur, som vaar med presten, kiendt krafftlös som aff it vsindig, sansselös menske.

3 steffning, som ret andgick hoffuitsognen, bleff der ved intet giort, efftersom m. Clausis procurator Olle Nederland sagde, hand haffde ladet indsteffne til herredag, og vedderparten Christen Östersön sagde at haffde taget lofll. steffning, huilket de oc paa begge sider st. . . .

2 causa. M. Peder Struck i Asserum steffnet for atskillige forseelser:

1) forseelse med alterens sacramente,

2) de dödis begraffuitsels fornectelse,

3) hand obenbarlig aff predickestolen haffde forbandet meenigheden,

4) vngdommen, som vilde gaa til skriffte, viste hand hen paa sitt arbeijde,

5) hand eij vilde de siuge betiene.

Huor imod m. Peder suarede, dett vaar intet andet end sancke vinde aff hadsverck; haffde hand j saadanne groffue forseelser verret skyldig, de haffde intet saa lenge giffuet hannem respit, men lenge siden tilforn derfor haffde tiltaldt. Da bleff m. Peders vederpart aff landemode tilspurt, huad de haffde der imod at suare, huortil bleff suaret aff dennem, at de haffde

intet videre. Herforvden suarede m. Peder at vere formenendis, hannem ingen dom burde at offuergaa, effterdi hand haffde giffuet sagen j kongelig hender.

Sententia. Efftersom m. Peder formeener sig, hans modstanderis vidne eij fulkommelig aff velb. landsdommer at verre confirmerede, item hans Kong. May. breffs indhold til velb. h. Niels Krabbe eij bleff hannem vitterlig forend 8 dage siden, saa oc hand formeener sig j sagen videre att vill protestere, da bleff saaledis affsagt, at hand skulde haffue delation til tilkommende landemode, dog med saa skiell hand strax skald tage steffning i sagen oc verre suspenderet ab officio dismidlertid.

3 causa. H. Arnoldus j Melby i Göngeherret steffnet aff sine sognemend anlangende helgen skyld, som hand kreffuer aff dennem for de aar, i huilke hand ab officio vaar removeret, endog de berettet, at de med den haffde betalt dennem, som kaldet dismidlertid haffde betient. Huorpaa h. Arnoldus lod lesse kongens steffning baade offuer hans patron velb. h. Offe Gedde, som bönderne haffde forböden den taxt at vdlegge, jtem offuer landsdommer, som dervdj oc andre poster haffde senteret; torde landemodet dervdj intet at kiende, efterdi det tilforn vaar indsteffnet for höyeste ret [1]).

4 causa. H. Jens i Vldstrup steffnet aff ridefouden Anders Hals i Ydsted anlangende leijermaall, som hand for 3 aar siden skulle hafft med en tilforn aabenbarlig hore; da er först leest velb. landsdommers dom, liudende i sin meening; viste ieg eij h. Jens at kunde befri, men at lovuerge sig inden 6 vger. Der imod bleff irettelagt rigens steffnet aff h. Jens imod velb. landsdommer.

Sententia. Efftersom h. Jens er tildömt af landsdommere at lovuerge [sig] inden 6 vger og samme dom er indsteffnet for konge[l. May:tz] raad, kunde vi os intet vnderstaa der j att dömme.

Monita.

1. Efftersom det paa somme steder befindis, at presterne absolvere nogle personer tillige, huor om dog tilforn er admoneret, dersom dett her effter skeer, skald haardelig straffuis. Huad der bleff i saa maade causa necessitatis i krigs tid forrettet, det vaar it andet, dicente episcopo.

2. Börnene skald förris til daaben det förste muelige er, huor om ocsaa tilforn er paamindt, oc om de end ere saa skröbelige at de christnis hiemme, skald dog daaben strax dereffter

[1]) Akterna ang. denna sak finnas i Lunds biskopsarkiv.

j kircken confirmeris oc eij fortöffue saa lenge, indtil moderens kirckegang skeer, huilket dog en prestmand her j landet haffuer ladet sig til fordriste, oc icke meget lenge siden.

3. Skertorsdag at holdis hellig, jtem at paa langfredag skald kortelig forhandlis, huis i forrig passions predickerne er forhandledt, efftersom der bleff berettet paa landemode at somme prester ickun allene leser texten etc.

4. Presterne icke fare offuer marcken vden prestelig habit, efftersom, som mange for deris vkiendeligheds skyld före sig selff i foract, eij faar deris tilbörlig respect. Langmindre skald dett tilladis presterne att staa for altaret i liusse, offerge, stackogede rexe kortle, men driffuer nöden dennem at ride, kand de dog bruge sorte kortle.

5. At presterne skald med degnene haffue fligtig indseende, at vngdommen fligtig vnderviisis.

6. Jngen maa tiene j it sogn oc gaa til alters i it andet. Langmindre maa nogen fremmet prest betiene nogen huad fald det verre kand (döds siugdom vndertagende), vden hand haffuer tilladelse aff den forrige sogneprest, huor hand haffuer hafft sin rette oc stadige verrelse, men dersom nogen sig her vdj forseer, skeer dett inden herredet, skald det klagis for herritzprousten, skeer det vden herredet, da prousten at verre forplictig at skaffue den prest, som vdj hans herret vforret er, offuer den andet prest j det herret, som forseelsen er skeedt, ret hos samme herritzproust.

7. Efftersom mange prester giör it almindelig brug at giffue bedtle breff, saadant skald verre affskaffuet, men holde offuer kongens mandater, at de kand forsörgis i egne sogner; kand det eij skee, holde sig effter forordninger.

8. Presterne skald verre endelig fortenct att möde til huer prestemode, ligesom prousten er forpligtiget til at möde til landemode, oc da at annotere, huad der bliffuer publiceret; bliffuer der noget siden forsömmedt oc forseet, da prousten der eij til at suare men presten selff, som dett haffuer forsömmedt. Prousterne klager haardelig, at faa möder til prestemode, oc de faa der kommer erindrer en ringe ting, huad der bliffuer passeret, men maa tit oc offte skriffue der om dennem til stor besuerlighed; da haffuer nu deth hæderlig landemode saaledis sluttet, at naar nogen prest eller degn fra prestemodet bliffuer hiemme forbliffuendis, vden hand er saa suag, at hand eij selff kand præsentere, da bedendis en aff hans heretz medbrödre hans vndskylning att giöre, oc hannem huis paa modet er passeret meddeelle; giör nogen her imod, straffuis derfor som vidbyr, oc dersom prousten med nogen aff sine herritzprester her-

vdj fortier, haffue oc sin tilbörlig straff at forventle, som den der eij holder offuer kongelig beffalninger.

Admonitiones.

1. Endnu om Embmelöffs kircke til en klocke.

2. At jntimere for en kircke j Magdeburg, S. Vldrigs oc Levinj kircke kaldes, oc collecte maatte komme frem inden pindtzdag, at de hos fattige mend ellers med deris egen bes ... skulde besuerge.

3. Liusis effter en compan aff Halleröd song ved nauffn Bendt Jonsön, som haffuer forladt sin egen hustro oc nogle börn oc rizzer om med en hore etc.

Synodi Lundensis anno 1652 21 die septemb. celebratæ acta ac monita sunt seqventia.

Post concionem a venerando pastore domino Magno, præposito nom[archiæ] orientalis in Blekingia dignissimo, habitam. Orationem itidem vigilantissimi domini episcopi de divina providentia.

Binæ causæ sunt ventilatæ.

Mester Peder Struck steffnet paa ny aff ridefouden Hans Holst i Bokulde for de samme poster, som hand var indsteffnet det andet forige landemode: 1) forseelse med sacramentet, 2) fornectelse de döde at begraffue, for det tredie, hand offuentlig forbandet meenigheden i predickestolen oc i samme sin iffrighed glemtte at giörre bön effter predicken eller lese fader vor etc., 4) naar nogen vilde gaa til skriffte, viiste hand dennem paa sit arbeijde, 5) hand eij eller de siuge vilde betiene, 6) saa mange der vilde gaa til skrifftet hand i almindelighed, 7) vndertiden naar der kom mange som vilde skriftis, bad hand dennem gaa fanden i vold, hand torde sla dem paa flaben, det nese oc mund skulle staa i blod etc.

Oc efftersom det bleff opset siste landemode oc da gick ingen dom, fordi det vaar insteffnet til herredag, haffde nu hans vederparter forhueruet kongelig beffalning til velb. Otto Tot, bispen oc landemode, at de endelig skulle dömme i den sag, effterdi herredagene vaare opsette; da effter lang deliberation er hand ganske sagdt fra sit kald.

2 causa vaar imellem h. Grex i Nörrehuedinge oc hans effterkommere her Aage paaskemád oc offuer anlangende; meente, hand burde haffue sin deel der aff, effterdi hand haffde tient derfor oc den anden eij bleff indset förend dominica palmarum. H. Aage meente, hand vaar civiliter mortuus, hand burde intet att haffue; bleffue forligte. H. Offue skulde giffue hannem — 10 del. m.

Monita.

1. At presterne vilde tegne i bederrens bog huad almuen giffuer.

2. Der er en religeret student ved nauffn Christ[en] Mortensön Maler, at presterne eij lader ham predicke.

3. Prousterne beklaget, at presterne eij vilde holde hos dennem selff huad himmeligt paa prestemode bleff handlet etc.

4. Der er somme degne, som vill icke lesse for börnene. Om de end skönt kommer til kircken, viiser dem hiem igien; vnskylder sig, de vill icke lese for dennem vden de alle vaare forsamlede. Skald tilholdis endelig at lesse for dennem der kommer, i huor faa de erre, og tegne dennem som erre forsömmelig; tager degnene her vdj forsömmelse, skald det strax giffuis tilkiende, at de derfor kand straffuis.

Synodi Lundensis anno 1653
26 die aprilis celebratæ acta ac
monita sunt seqventia.

Post concionem a venerando pastore domino magistro Olao, præposito nomarchiæ Tornianæ et synodi Lundensis notario, habitam. Orationem jtidem vigilantissimj domini episcopi de novis stellis et cometis.

Binæ causæ sunt examinatæ.

1. Her Elias i Hör steffnet aff sin proust h. Niels i Gaarstang, proust i Frousteherret, hand eij vilde vdlegge hielpeskadt med h. Lauritz i Rörrum, som dog eij vaar meer end 2 sk., men haffde skreffuet prousten nogle sposke breff till. Her Elias maatte hörre mig ilde derfor, oc bispen sagde hannem v[d]tryckelig: skulde der gaa dom, daa vilde hans kald staa i fare. Hand bad bispen oc landemode, at de for Guds skyld vilde forlige dennem, huilket ocsaa skede, dog her Elias maatte affbede sin

forseelse och bekiende, hand det haffde giort meere aff misforstan en aff trotzighed, oc forpligte sig hereffter at prestere obedientiam.

2. M. Peder Hermandsön, rector i Malmöe, haffde steffnet m. Hans i Bunckeflode, fordi hand eij vilde vdlegge den aarlige pension, men m. Hans mötte icke, men sende sine indlegge frem; meente hand denne gang [icke] haffde m. Peder at suare, effterdi der vaar ingen steffning lest for hannem, huorfor det oc bleff henviist til it andet landemode.

Eeller haffde m. Claus i Lödderup steffnet encken, s. m. Berthils effterleuerske, fordi hun eij vilde giorre hannem prestegaarden rödelig, men efftersom begge parter eij presenterede, men vaar til herredage, kunde der intet v[d]rettis.

Oc efftersom landemode vaar oc steffnet til herredage aff m. Peder Struck oc en aff prousterne endelig skulde möde paa landemodis vegne, faldt det h. Johan till i Billinge, dog landemode skulle betale omkostningen, naar han kom hiem igien.

Monita.

1. Endnu at paaminde om hielp til Emmelöbs klocke.

2. Studijskadt paa mange steder endnu icke er vdlagt, at den endnu fremsendis, med mindre de högm:de eij skald dem angiffue for den höye öffrighed.

3. Presterne maa eij haffue nogle beröctede quindfolck j sit hus, men dersom, Gud deth dog forbiude, at nogen i deris huse bleffue besoffuede, de strax skald skaffuis aff for forargelse skyld.

Der er en prest i Gönherret, i huis hus disver saadant er skeed, oc intet dis mindre siden haffuer hafft dem hos sig, huorudoffuer hand er kommen i stoer vanröcte.

4. Ingen prest maatte skriffte i almindelighed; skeer det, da strax at steffnis til landemode.

5. Ingen prest skald giöre sig for gemeen med sine sognefolck, efftersom erfaris, att somme prester giör sig saa gemeen med deris sognefolck, at de slar paa tromme for dennem.

6. Efftersom tit oc offte skeer, at en part, naar de haffuer verret it eller 2 aar fra eller aff en meenighed, kommer siden oc vill haffue zedell, skald dermed saaledis forholdis: dersom de eij strax tager zedell, naar de rexer aff sognet, skald dennem siden ingen meddeelis.

Synodi Lundensis anno 1654 11 die aprilis celebratæ acta ac monita sunt seqventia.

Post concionem a venerando pastore domino magistro Nicolao Severino, præposito nomarchiæ Oxianæ dignissimo, habitam.

Unica causa est examinata.

Den sag haffuer tuende gange tilforn verret til landemode, nemlig imellem m. Peder Hermandszön oc m. Hans i Bunckeflode om affgifften aff hans annex Hyllinge till skolemesteren i Malmöe, som er aarligen 4 pund rug oc 8 pund biug. Mester Peder haffde strax effter krigen forhueruet sig it kongebreff paa i[t] lidet vicari, som skylder aarligen 1 pund rug och 2 pund biug; saa meget meente ocszaa m. Hans, hand vilde affkorte aarligen hos m. Peder, oc efftersom landemode de tuende gange, som deth tilforn haffuer verret indsteffnet, kunde eij stemme, haffuer nu bispen verret begerendis, huer j seer att giffue sitt sufragium oc at begynde fra nederst, huilket oc skeede, oc saaledis omsier dömt: effterdi m. Peder selff sig till beste oc paa sin egen bekostning haffde forhueruet samme konge breff oc icke paa m. Hanszis vegne, at derfor hos hannem noget skulle miste aff den affgifft, bleff m. Hans i Bunckeflode tildömt at giffue hannem effter fundasen oc som der tilforn aff arilds haffuer verret vdgiffuet, nemlig huer aar 4 pund rug, 8 pund biug.

Admonitiones.

1. Skald endelig holdis fuld messe i begge sogner, i huad forhindring der kand verre, efftersom bispen berettet, dett haffuer verret klaget for hannem i hans visitatzer, at troen i somme kircker eij haffuer verret siungen langsommelig tid.

2. Att forældre paamindis deris ganske vngdom baade store, smaa fligtelige att komme til degnen at lade dennem vnderviizis, oc dett offentlig giffuis tilkiende af predickestolen, huad dag der skald lessis for dennem; er da de saa forsömmelig, at de vill eij komme frem, men glemmer dett de haffuer lerdt tilforn, da skald de holdis fra skrifftestolen, i huor offte de tilforn haffuer verret till alters, indtil de lerrer dett paa ny igien; dersom forældre erre selff saa modvillige, at de icke vill holde deris börn til guds fryct, skald de oc selff straffuis.

3. Degnene skald endelig tilholdis at lesse for börnene

ord fra ord, som det staar i cathechismo, oc ingenlunde samtycke, at börnene selff aff misbrug och vandvidtighed ordene forvennde.

4. At icke nogen prest samtycker nogen person at betiene sin predickestoell, enten dett er hans egne börn eller fremmede, förend de haffuer attesteret oc biscopen haffuer selff skreffuit paa deris attestatz; giör nogen her imod, skald han strax indsteffnis for landemode.

5. Skald oc holdis morgenbön, huor byerne ere saa store, at almuen kand samlis, enten aff presten selff eller aff degnen, naar presten eij er selff tilstede.

6. At presterne haffuer fligtig indseende med huad folck der kommer i deris sogner, efftersom dett offte skeer, at ectefolck forlöber oc forlader huer andre, oc huer aff dennem betiener paa serdeles steder; dett maa ingenlunde tilstedis, vden de paa begge sider haffuer beuilget huer andet det for fattigdoms skyld til nogen vis tid at adspörge deris bröd, og siden som egtefolk strax at samlis igien.

Synodi Lundensis primo die maij anno 1655 celebratæ acta ac monita sunt seqventia.

Post concionem a venerando pastore domino m. Iano Chiliano, præposito nomarchiæ Ronomontanæ, habitam.

Unica causa est examinata.

Mester Claus i Lödderup steffnet aff velb. Tage Tott:

1. At hand i skrifftestaalen haffuer forholdet nogle, att de skulde fragaa dett de tilforn haffde vundet, efftersom hand meente, dett vaar vsandferdig, ellers kunde hand eij tilsige dem deris synders forladelse; de skulde endelig sige ham sandhed. Der hand ingen rede kunde faa aff dem, sagde hand deris synder skulde verre dem beholdne; dermed maatte de gaa.

2. En pige som vaar till skriffte om lördagen, men kom icke til alters om söndagen.

3. At hand icke vilde christne it barn hiemme om lördagen, men at de skulde bie til söndagen, oc det döde om natten.

4. Hand vilde icke predicke offuer it liig.

5. Hand icke vilde forklare cathechismum.

6. Hand haffde skeldet en quinde for en lögnerske, som ellers haffde it godt rycte.

7. Haffde giort nogle soldater opsetzige oc skreffuit indleg eller suplicatz paa deris vegne oc taget dem i forsuar.

8. At hand haffde predicket dett evangelium om arbeiderne i vingaarden i steden for dett evangelio om de 4 slags sæd.

Sententia. Huad de 7 poster belangende, kunde landemode eij dömme, effterdi hand haffde taget rigens steffning. Men effterdi den post om opsetzighed imod öffrighed eij vaar indfört i rigens steffning, begierdis paa den post endelig dom aff landemode. Oc effltersom hand selff begierde derfor at maatte multeris, bleff den hedenviist till May:t selff, huad den mult skulde verre, oc hand dismidler ab officio at verre suspenderet.

Admonitiones.

1. At der endelig skald predickes cathechismum.

2. S[i]æleringen skald ganske affskaffuis, huor den er brugelig, oc paa det at det disbedre kand forrekommis, skald der hengis laasz for klockehusdörren.

3. Morgenbön at holdis; er presten eij selff tilstede eller haffuer forfald, da degnen dett at forrette eller it aff börnene, om nogen aff dem kand lesse.

4. Tacksigelsis bön nu at ophöre, men hereffter bruge denne bönen ocszaa paa bededage og til morgenbön.

5. Degnene skald endelig bruge en uniformitet at lesse for börnene oc bruge den siste edition; giör nogen herimod, strax at steffnes for landemode.

6. Der skald oc brugis ens sange i kirckerne, ligesom de erre brugelig i vor Frue kircke i Köbenhauffn.

7. Presterne skald lade dem betiene i deris saligheds sag om söndage eller bededage, at de kand verre deris tilhörere it godt exempell, och icke i morgenbön.

Synodi Lundensis 22 die aprilis anno 1656 celebratæ acta et monita sunt sequentia.

1. Lest kongebreff om hielp aff kirckerne till h. Hans i Qualde (ɔ: Svalöf) aff huer kircke — 1 rigs del.

2. Noch it andet kongebreff i ligemaade om hielp aff kirckerne till h. Peder i Hammelöff aff huer kircke — 1 rigs del.

3. Herforvden lest dett kongebreff, som er vdgangen om

brylluper, derhos biscopens atvarszell, at presterne seer sig vell for, at de sig icke derimod forseer.

4. Bleff oplest den 24 artichell i Recessens 1 bog om giesligheden, huilcken liuder saaledes etc., med biscopens iffrige formaning at presterne retter dennem dereffter.

5. Bleff oplest ectescabs articel om troloffuelse, at de ingenlunde effter troloffuelse maa verre tilsammen, förend de bliffue viede; vil de icke effter atvarszel endtholde sig fra huer andre, skald de endelig derfor vdstae kirckens disciplin.

Admonitiones.

1. At presterne seer sig saare vell for, at de icke troloffuer nogen, som erre i de forbudne leed.

2. Naar nogen prest ved döden affgaar, da skald indföris i kaldsbreffuet, som giffues den effterkommende, huad dag den forrige prest er död, at biscopen disbedre kand vide sig i sit embede att föye.

3. Om morgenbön: at den endelig holdes enten aff presten selff eller degnen.

4. Om siæleringe: at den in[gen]lunde maa skee, men settes en laas for klockehuszet, at den kand forhindris.

5. Ingen maa lade nogen predicke for sig, vden bispen haffuer skreffuet paa deris attestatz, huilket oc offte tillforn er giffuit tilkiende.

Offuer aldt dette er lest en suplicatz indskicket fra Vittenberg om nogen hielp till deris taarn, som er nedfaldet.

Noch biscopens intercess. paa tuende poelske herremends vegne etc.

Noch biscopens [re]commendation paa Marren sl. h. Henderichs vegne i Gierslöff.

Synodi Lundensis vigesimo tertio die septemb. 1656 celebratæ acta ac monita sunt seqventia.

Post concionem a venerando pastore domino m. Paulo Andreæ, præposito nomarchiæ Wedmenhovianæ dignissimo, habitam. Orationem itidem vigilantissimi domini episcopi de nostro christianismo, qui constitit in sinceritate, fide, exer[ci]tio bonorum operum.

Vnica causa est examinata.

M. Peder i Aas, proust i Villands herret, steffnet aff Hans Christenszön i Hillehaffue, fordi hand eij vilde giffue affviisning tiltinge anlangende den gields fodring hand haffde efter s. h. Jens i Opmand, endog Hans Christenszön tilforn vaar tilkiendt at söge sin betalning hos h. Jenszis effterleffuerske i hendes naadszens aar, men saadant bleff hannem forhindret aff h. Niels i Opmand, h. Jenszis effterkommer, i dett huis hand skulde leuere fra sig aff naadszens aar, oc ellers anden aarlig vdgifft til encken leueret hand eij effter dommen til Hans Christenszön, men till prousten m. Peder i Aas, och dett mod Hans Christenszöns forbud. Gielden Hans Christenszön fodret vaar — 170 del. m. Men bleff saaledes forligt, at h. Niels skald giffue Hans Christenszön 120 del. at betale til 4 terminer, til huer termin 30 del., oc er tilkommende jull den förste termin, oc h. Niels siden affkorte igien hos encken aff den aarlig affgift. Oc dermed bleff h. Niels i Opmand oc Hans Christenszön venligen forligte etc.

Admonitiones.

1. Jngen proust eller prest maa forrette noget in ministerio i et fremmet herret aff egen myndighed, men er dett endelig nödig, da tilforn at forordnes dertil aff biscopen, huorom bleff lest Frederici 2 breff, dateret 1566.

Aarsagen till dette m. Lauritz i Christiansstad, som forrettet tienesten i Vom, förend prousten m. Anders i Siude (ɔ: Söfde) kom etc.

2. Noch lest dett konge breff om magisterij grad, som sette sig offuer de gamle prester, at de skald sidde, ligesom de haffue verret gamle in ministerio, dette er seedt aff m. Hans Bermeling i Vom.

3. Endnu bleff paamindt om morgen bön endelig at holdes i denne farlige tid enten aff presterne selff eller, om de haffue forfald, aff degnene; forsömmes dett, da straffues derfor som de der biscopens andordning offuertreder.

4. De som er ectegiffte oc dog kommer for tiden med deris foster, skald endelig staae obenbare skrifft, oc börnene som andre vecte börn christnes effter predicken, oc ingenlunde effterlades dennem offuer 5 eller 7 vger i dett aller ringiste.

5. Effter Ordinantzen skald presterne endelig gaa i deris prestelig habit baade till hest oc paa andre steder oc icke ride paa jagt, men tage vare paa deris meenighederne.

6. Kongebreff om drognningens forlöszning.

Synodi Lundensis decimo quarto die aprilis anno 1657 celebratæ acta et monita sunt seqventia.

Unica causa est examinata.

M. Hans i Vom steffn[et] aff velbyrdig Henderich Gyldenstierns foget anlangende tuende troloffuet folck hand ej vilde vie, forgiffuende, de haffde ligget i ondt leffnet etc.; paakient at hand dennem skulde vie oc dem sine publica absolutione annamme, effterdi dennem intet vaar offuer beuisseligt [1]).

Admonitiones.

1. Lest dett som bleff sluttet paa dett moede i Otthenszö med formanelse dett at effterkomme.

2. Om at det ingenlunde med cathe[chismi] predicken maa forsömmes.

3. Om morgenbön.

4. At prousterne paaminder presterne, at de vell sig betencker, naar de citerer steder i skrifften eller exempel der aff. Aarsagen till dette synodale: h. Gert capellan i Malmöe forklarede dett ottende bud, da iblandt andet indförde Jacobs oc Esau historie oc sagde, at Jacob log aff dieffuelens indskiudelse etc.

5. Om tieneste tiunde icke i nogen meenighed i deris saligheds sag at betienes vden zedell. Aarsagen: h. Niels, prousten i Frouste herrit, berettet, at en deel aff Göngeherretz herretzprester annammedt huem der kom vden zedell.

Acta synodi Lundensis 1658 27 apr.

Causa 1.

Elsze Cort Skrædders haffde indsteffneth h. Svend Hesselbrand, for hand icke vilde giffve hinde affkald for 200 dlr, hendes dathers patrimonio, hvilcke hand icke kunde negte at haffve bekommeth, mens nectede hende affkald, fordi der endnu schulle restere noget aff den medgifft moderen haffde loffvet sin daather, nemlig nogre hönder oc benckedyner, wanszeet hand haffde bekommet saadan medgifft effter fortegnelsze, som

[1]) Akterna härom i Lunds biskopsarkiv.

med eet frit bröllup och festens öll belöb sig offver 314 dlr; hand bleff tilfunden strax at giffve affkald, hvilcket oc skeede med sin egen haandtz underskriffvelsze i protocollon oc haandgiffve til Elsze Cortes.

Ellers vaar hand oc haardeligen aff Elsze oc menige sit sognefolck angiffven; huor til hannem bleff bevilget at suare til nestkommende landemoede.

Causa 2.

Stiby sognemænd i Jerrested herred haffde indsteffnet deris sognepræst h. Johan Lauritzön for nogle skieldszord de meente, hand haffde ladet falde offver dennem, der de Helmesze dag forleden vilde med oldermanden pante hannem for 1 dlr 4 s., hans gierder vaar i vaars forleden bröstfeldige for. Thi hand schulle haffve sagt til oldermanden: tager i noget aff min gaard uden loug oc ret, da schal i haffve taget det som uhiemmelt oc som ein Teuffel. Huor paa mange sognemænd bleffve ens at tage kircke nöglene fra præsten, det di oc giorde, udi hvilcken tumult præstekonen, som gick höysvanger, bleff ilde medfaren oc baaret i sit huus for eet döt mennische. Om morgenen sammenkaldes nogle fornemme gotfolk, oc giffve kunde klageligen tilkiende den haarde medfart, at tvende aff bynderne hinde giorde. Effter hvilken sags leiglighed for:ne 2 mænd ere dömte til enten at borge eller borge for sig at sette, efftersom præstekonen noget der effter födte eet döt barn oc end nu holder ved sengen, troes icke til sin helbredde at komme.

Nobiliss. episcopus med landemoedet vilde haffve forligt dennem. Præsten accommoderede sig gierne, huad den störste post angick, mens de tvende mænd vilde haffve begge sager i een forligning indsluthede. Foregaff, at di icke haffde fuldmact paa di andre sognemænds vegne nogen anden forligning at indgaae. Sagen den störste bleff remitteret, efftersom aldelis intet aff tingfogeden vaar sluthet, mens h. Johan endnu aff tingfogeden vor bevilget vidner i sagen at före; dette w-anszeet, lite sic pendente, tager Stiby mænd ved nogle goede danne mænds, jeg meen sognemenders, hielp steffning offver præsten til sit kalds mistelsze. Quod durum et iniqvum videbatur.

Substituten eller degnen, fordi hand haffde ladet sig bruge i denne handell imod præsten, bleff strax removeret, qvod sic fieri oportuit.

Monita synodica.

1. At prousterne, udi hvis kaldszbreff her effter stiles, schall udelucke den forschriffning, som biscopen til kongens

lenszmand etc. Mens allene den kallede person recommenderez til nobiliss. episc. at examinere oc ordinere, med kaldetz stadfestelse at remitteris etc.

2. Jngen studiosus, attestatus in Academia Haufniensi, som nu er her i landet, maa lade sig höre paa nogen kald, förend hand haffver sin approbation oc testification fra nobiliss. episc. Mens di studiosi, som nu ere, skulde strax hos nobiliss. episcopum sig angiffve, ellers kunde de siden periclitere, om noget kald forfald. Studiosi Scani schulle sig oc betimeligen angiffve, oc aff kongelig clementz præfereris extraneis studiosis; studiosi Sveci haffver oc sin promotion her udi landet, sed prius a nob. episc. approbati, at formoede.

NB. Hereffter holdes ickun en synodus præpositorum, nemlig den 1 tirsdag effter 1 domi[ni]cam Trinit.; dog bliffuer der icke meere synodus i aar holdet.

3. Studii schathen, som aff kirckerne pleier oppebæris, er ex singulari regia clementia nobiliss. episcopo bebreffveth, at den oc derfore hannem tilstillis.

4. Vdi nobiliss. episcopi jnscription paa breffve schal actis, at de icke kalder hannem superattendentem, meden een episcopum eller biscop.

5. Her Gert, som vor capellan i Malmöe, er gandsche removeret oc maa icke til noget embede eller tienniste i kircken eller uden kircken aff nogen admitteris.

6. Bleff læst hans excellentzes graff Steenbucks recommendation om nogen collect til Lauritz Joensön, byfoget i Engelholm, nu til Michaelis at indsamle oc prousterne at levere.

7. Jligemaade bleff oc det samme andragen for Thomes Rassmuszön i Engelholm, at hannem nogen collect maatte bliffve aff menighederne oc præsterne bevilget.

Fornemmelig bleff det oc aff synodo andragen for den goede m. Hans Bonckeflod, oc d:ni fratres præpositi oc pastores vilde med broderlig kierlighed være hannem bevogen, oc det meste collect mueligt kand være til hannem indsende.

Monita in postremo synodo die 7 junij 1659.

1. At presterne udj fligtig oc udj tilbörlig act haffue huer söndag at annotere udj den bog, szom nylig aff nobilissimo domino episcopo ombefalet er, huis der j sognerne passerer.

2. At presterne idelig holder deris tillhörer till lydig underdanighed och underdanig lydighed tillige med tillbörlig troscab effter deris æds pligt at beuisze woris allernaadigste herre och konge.

3. At dom. pastores in omnibus holder szig effter Ordinantzen och Recessen udj kirchetienester, copulationibus och med brölluper, börn at döbe, folch at troloffue, for dem aff predichestollen at lyssze och dem at wie.

4. Ej allene schall den lange aff biscopen conciperede bön udj dissze tuende almindelige bededage, men och den anden bön schall endelig huer söndag læszis effter predichen, szom iligemaade er aff bischopen j pennen for nogle aar sziden forfattet och omkring szent.

5. Iche alleniste O du Guds lam, men och det gansche litanie schall j kircherne paa de ordinariæ bededage sziungis.

6. De szom tiener i en sogn maa ingenlunde, sub officii privatione, gaa till Guds bord udj andre fremmede presters sogner, med mindre de haffuer rigtig seddell och beffuis, de qvo antea monitum.

7. Presterne, szom iche parerer deris præpositos end och her udj specialiter, at de iche betimmelig will fremszende den studi skat, cathedratickum med andet mere, schulle der for citeris till landemodet.

8. Laurentius Taagelöche, en studiosus, forbydis aluorlig iche maa prediche for nogen prest, enten for öffuelsze eller for kald.

9. At spörge om et quindfolch, nemblig Elline Pedersdater af Nefflige sogn j Giönge herredt, szom for nogen rom tid sziden er bortrömt, och formenis at haffue ombracht tuende börn.

Paamindis och begieris, at h. Frans Lech motte lyszis for aff predichestollen. Juvate ipsum vestrum in Christo fratrem, jta vos Deus juvabit.

Synodi Lundensis tertio die junij anno 1662 celebratæ acta ac monita sunt seqventia.

Binæ causæ sunt examinatæ.

1 causa. H. Sören Andersön, sognepræst i Trodstrup (ɔ: Tullstorp), haffde indsteffneth een mand, nu boesidendis i

Malmöe, ved naffn Thomas Cantor, tilforn hafft sit hiem udi hans sogen, som haffde 2 quindfolck hos sig; den eene berettet hand at være troloffvet och viet ved, oc kunde deth dog icke beviisze, den anden vaar hand höyeligen misztenckt for, efftersom, huor hand reiste, schulle hun altid kiöre for hannem, endog hand haffde een dreng, som hand der til kunde bruge.

Den 2 post angiffveth i steffningen vaar denne, att hr Sören huercken med locken eller truen kunde bringe det saa vit, at Thomas Cantor med andre Guds börn vilde söge kircken, langt mindre ath bruge det höy-værdige sacramente, men det med uforskammede ord foracted, oc præsten for hans trohiertige advarsell med skielden oc ær-rörig ord haffver vederlagt. Da er aff det hæderlige landemoede saaledis paakient, at Thomas Cantor schal udstaa kirckens disciplin, oc siden den verszlig öffrighed at paakiende, huad straff hand videre fortient haffver.

2 causa vaar med hr Knud i Dalkiöbinge, som endnu vaar indsteffnet aff Jörgen Jörgensön i Trelleborrig for de poster, som hand vaar angiffven fore deth sidste landemoede, oc vaar nu endelig domb begierendis; da efftersom hans æddele höyærværdighed icke selff for suagheds schyld præsenterede paa landemoedet, bleff den sag opseth til een anden tid.

Admonitiones.

Bleffve opleste trende hans excell. generalens breffve, det 1 om hr Jens i Soellbierge, som er 2 gange brend for. J lige maade hr Anders i Glassaxe, oc den 3 hr Steen i Simbres til een huer af dennem aff kirkerne 1 dlr sl.

1. Noch lest eet breff, huorledis med præsternis session schal forholdis, naar de kommir i nogen forsamling med andre.

2. End ocsaa lest eet breff, at det er bevilgeth præstebönder at være forskoneth for all contribution, mandtals oc salpeiters schat undentagende.

3. De gaarde, som giöris till frigarde, schal giffve præsten effter Recessen.

4. Prousterne for alterhauffre oc alterpenge at være forschonede.

5. Til secretarium giffvis aff huer præst 3 sk. m., huilcke præstebönderne udlegge. Noch 1 sk. m. til tröcken.

Acta et monita synodica ventilata et proposita 23 die junij anno 1663.

H. Christoff j Hörby bleff omni[bu]s præpositorum calculis dömt fra sit kald:

1. Hand hafde viist nogle fra skriffte, fordi de icke vilde giffue hannem sin rettighed, huilket hand burde at hafve sögt dem for in foro politico.

2. Fordi hand mod Recessens forbud hafde taget sielegaffuer for böndernis begraffuelser.

3. Fordi hand hafde slaget sin moder, imidlertid nobiliss. dns episcopus visiterede i Hörby. — Flere sager vaar icke for landemode, efftersom de tilforn vare hiemme bilagde.

Monita.

1. Pastores skal endelige strax, auditoribus exemplo, lode deris börn komme til daaben i kircken oc icke fingere sig nogen casum necessitatis, som mange steder skeet er; huo her imod giör giffuer prima vice til straf — 20 rigs del., altera vice — 40 rigs del., tertia vice removeris, som der giör mod forbud.

2. Presternis, deris quinders oc börns begraffuelser skulle skee tarffuelig vden liusis forreberrelse, som paa nogle steder her i landet er skeedt, vden kisternis ofverflödig, kostbar beslag oc vden ald tratement, saa som för er paa landemodet ommeldt. Tratament maa ej gifuis til nogen i begrafvelser, uden allene til slegten, som paa steden natten ofuerblifuer. Hou her imod giör skald citeris til landemodet, saa som præpositi oc herudj skald hafve flictig inspection.

3. Jngen, nobilissimis exceptis, maa blifve viet, uden effter forregaaende troloffuelser.

4. Jngen bröluper maa skee i advent och i fasten.

5. Cathechismus skald huer söndag predickis, oc vngdommen effter predicken flictelig exammineris, huad de af predicken haffue lerdt.

6. Biscopen vil hereffter ingen ordinere, forend ordinandus tilforn med eed hafver bekrefftet, at hand ingen skenck eller gafve hafuer gifvet for kaldet, mediate eller immediate.

7. Presterne ombedis, de huer maanet vilde v[d]legge 6 sk. af deris aarlige skatt till befaldningsmendenn.

8. Docter Jespers postil findis til köbs hos biscopen.

Ofueraldt dette beklagede biscopen sig, at synodalia blefue

icke saa stricte tagen i act, som det sig burde, af dominis pastoribus, oc meente, at præpositi saa for meget igiennem fingre med presternis vskickelighed; formanede hand derfor d:nis præpositis, at de hereffter ville acrius urgere synodi monita, oc serdelis disse nerverrende vdj henseende, at höye öffrighed flittelig observerer pastorum mores, baade i begraffuelsers, brölupers oc andre giestebudars, tillige med klæders ofverflödighed.

Naar skatt oc tynge skald vdleggis, da er der hoos dee fleste prester mera miseria et paupertas, men naar gilder oc giestebud skal skee, baade effter de döde oc for de leffuende, saa vill de alle verre mectige oc prectige.

NB. At paaminde præsterne om rytternis forhold i deris sogner, efftersom forregiffuis somme af dennem skulde holde lösse quindfolck hos dennem, huilcke ej for forargelse skyl kand tollereris.

Förteckning på de i Synodalia Lundensia 1646—1663 nämda präster.

Asarum. Peder Bertelsen Struck, afsatt 1652. Causæ: 1647 $^{4}/_{5}$, 1652 $^{4-6}/_{5}$, $^{21}/_{9}$, 1653 $^{26}/_{4}$.

Barkåkra. Frans Lecche Jensen † 1685. Se 1659 $^{7}/_{6}$. — *Billinge.* Johan Hansen † 1669, prost i Onsjö härad 1639—1669. Se 1653 $^{26}/_{4}$. — *Bjärshög.* Söffren Jensen, var död 1657. Se 1651 $^{23}/_{9}$. — *Brågarp.* Niels Hansen Busch † 1663. Se 1647 $^{21}/_{9}$. — *Brönnestad.* Sven Hansen Winslöf † 1653 $^{28}/_{9}$. Causa: 1649 $^{10}/_{4}$. — *Bunkeflo.* Hans Allesen, afsatt 1659 för deltagande i Malmö-sammansvärjningen. Causa etc. 1653 $^{26}/_{4}$, 1654 $^{11}/_{4}$, 1658 $^{27}/_{4}$.

Dalby. Morten Jörgensen. Se 1646 $^{14}/_{4}$. — *Dalköpinge.* Knud Christensen. Causa: 1662 $^{2}/_{6}$.

Esphult. Libert Mortensen Bruun † 1653. Causa: 1649 $^{18}/_{9}$.

Finja. Christen Willomsen † 1666 $^{20}/_{5}$, prost i Göinge härad 1651—1666. Synodalpredikan: 1652 $^{4-6}/_{5}$.

Gammalstorp. Mogens Ericsen, prost i Listers och Bräkne härader. Synodalpredikan 1647 $^{4}/_{5}$. — *Gladsax.* Anders Clausen † 1677 $^{21}/_{2}$. Se 1662 $^{3}/_{6}$. — *Grönby.* Pouel Andersen Aarhus † 1658, prost i Wemmenhögs härad 1655—1658. Synodalpredikan: 1656 $^{23}/_{9}$. — *Gullarp.* Hans Lauridsen. Causa: 1650 $^{30}/_{4}$. — *Gustaf* (Lemmeströ och Börringe). Lauritz Beldring. Causa: 1649 $^{18}/_{9}$. — *Gustaf Adolf* (Viby). Jacob Olsen. Se 1646 $^{14}/_{4}$. — *Gårdstånga.* Niels Hansen Wadbeck † 1673 $^{29}/_{10}$, prost i Frosta härad 1648—1673. Synodalpredikan: 1649 $^{18}/_{9}$. Se 1653 $^{26}/_{4}$, 1657 $^{14}/_{4}$.

Halmstad. Ave Clausen † 1672. Se 1650 $^{24}/_{9}$. — *Hammarlöf.* Peder Jensen Bruun. Se 1656 $^{22}/_{4}$. — *Håslöf.* Bastian

Madsen Odder † 1683 $^{7}/_{2}$, prost i Skytts härad 1645—1683. Synodalpredikan: 1646 $^{23}/_{9}$. — *Höj.* Christen Knudsen † 1665. Se 1651 $^{23}/_{9}$. — *Hörby.* Christopher Pedersen Pheig, afsatt 1663. Causa: 1663 $^{23}/_{6}$. — *Höör.* Elias Jani Rask † 1671 $^{29}/_{8}$. Causa: 1653 $^{26}/_{4}$.

Ifvetofta. Rasmus Rasmusen. Causa: 1649 $^{18}/_{9}$. — *Igelösa.* Niels Christensen Halmstad. Se 1646 $^{14}/_{4}$.

Knästorp. Hans Stisen † 1661 $^{22}/_{3}$. Se 1646 $^{22}/_{9}$, 1649 $^{14}/_{9}$. — *Kristianstad.* Lauritz Hansen Comin † 1669. Se 1656 $^{23}/_{9}$. — *Kyrkheddinge.* Peder Bertilsen. Se 1647 $^{21}/_{9}$. — *Köpinge.* Jonas Knudsen Höyholtz. Se 1646 $^{14}/_{4}$.

Landskrona. Jens Kieldsen, prost i Rönnebergs härad. Synodalpredikan: 1655 $^{1}/_{5}$. — *Lund.* Laffue. Se 1649 $^{10}/_{4}$. — *Löderup.* Claus Nielsen. Causa: 1652 $^{4-6}/_{5}$. — *Löfvestad.* Asmund Tygesen, afstod pastoratet 1636. Se 1646 $^{14}/_{4}$, 1647 $^{21}/_{9}$. — Rasmus Madsen Bredall, afstod pastoratet 1671, † 1677 april. Causa: 1646 $^{14}/_{4}$.

Malmö. Niels Söfrensen † 1677 $^{23}/_{3}$, prost i Oxie härad 1649—1677. Synodalpredikan 1650 $^{24}/_{9}$, 1654 $^{11}/_{4}$. — Peder Hermandsen, rektor vid Malmö skola, † 1666 $^{27}/_{1}$. Causa: 1653 $^{26}/_{4}$, 1654 $^{11}/_{4}$. — Giert Giertsen, kapellan, † 1668. Se 1657 $^{14}/_{4}$. 1658 $^{27}/_{4}$.

Norra Möllby. Arnold Arnoldsen de Fine. Causæ: 1650 $^{24}/_{9}$, 1652 $^{4-6}/_{5}$. — *Norra Rörum.* Lauritz Herbertsen. Se 1653 $^{26}/_{4}$. — *Norrhvidinge.* Gregers Rasmusen, afsatt 1652. Causa: 1652 $^{21}/_{9}$. — Aage Hansen. Causa: 1652 $^{21}/_{9}$.

Oppmanna. Jens Hansen Brun † 1652. Se 1656 $^{23}/_{9}$. — Niels Olufsen Löderup † 1689 $^{10}/_{9}$. Se 1656 $^{23}/_{9}$. — *Ousby.* Johannes Winslow † 1660 $^{26}/_{8}$, prost i Göinge härad 1646—1649. Synodalpredikan: 1646 $^{14}/_{4}$.

Raflunda. Henrich Jensen. Causa: 1650 $^{24}/_{9}$. — *Ramdala.* Mogens Aagesen, prost i Östra härad. Synodalpredikan: 1652 $^{21}/_{9}$. — *Ronneby.* Jens Gris, kapellan. Causa: 1647 $^{4}/_{5}$.

Simris. Steen Madsen Harlöse † 1689. Se 1662 $^{3}/_{6}$. — *Solberga.* Jens Pallesen † 1663. Se 1649 $^{10}/_{4}$, $^{18}/_{9}$, 1662 $^{3}/_{6}$. — *Stiby.*

Johan Lauritzen Hjort. Causa: 1658 27/4. — *Stångby*. Olof Bagger † 1677 11/3, prost i Torna härad 1649—1677, professor, kapitelsnotarie. Synodalpredikan: 1653 26/4. — *Svalöf*. Hans Pedersen Arnerup. Se 1656 22/4. — *Söfde*. Anders Söffrensen Delphin, prost i Färs härad 1635—1670. Se 1646 14/4, 1656 23/9.

Tranås. Niels Christensen. Se 1646 14/4. — *Träne*. Claus Marquorsen Helmer † 1681 22/7, prost i Gärs härad. Synodalpredikan: 1649 18/9. — *Tullstorp*. Sören Andersen Söwede el. Delphin † 1677 15/4. Causa: 1662 3/6.

Ullstorp. Jens Jörgensen. Causa: 1651 23/9, 1652 4-6/5.

Vidtsköfle. Hans Adriansen Göe, prost i Gärds härad. Causa: 1649 18/9. — *Vinslöf*. Jacob Hansen Colding † 1651 17/4, prost i Göinge härad 1649—1651. Se 1650 24/9. — *Vomb*. Hans Bewerling † 1707 9/5. Se 1656 23/9. Causa: 1657 14/4. — *Vä*. Niels Madsen. Se 1646 22/9. — *Välluf*. Jacob Gregersen. Se 1649 10/4, 18/9. — *Västra Skräflinge*. Jens Jensen Aars † 1692 3/9. Causa: 1649 10/4, 1650 30/4. Se 1649 18/9.

Ystad (St. Petri). Jacob Jensen † 1652, prost i Ljunits och Herrestads härader 1643—1652. Synodalpredikan: 1647 21/9.

Åhus. Peder Pedersen † 1661, prost i Villands härad 1631—1661. Se 1649 18/9. Causa: 1656 23/9. — *Åsum*. Mogens Hansen † 1651. Se 1649 10/4, 18/9.

Össjö. Christopher Nielsen † 1673. Causa: 1647 4/5. — *Östra Herrestad*. Jacob Marcusen Boldeviin. Causa: 1652 4-6/5.

(Tryckt i maj 1906.)

En tillernad förstöring af Glimmingehus.

Af de många, som i våra dagar besöka Glimmingehus, är det säkerligen ingen som anar, att denna borg, det främsta minnesmärket af profan medeltida byggnadskonst i Norden, en gång varit bestämd att förstöras. Jens Holgersen Ulfstand, sjöhjelten från kung Hans' tid, hade mot medeltidens slut uppfört Glimmingehus nära nog uteslutande med hänsyn till försvaret, och ännu två århundraden senare, under det skånska kriget, var det ansedt som ett fäste af verklig betydelse, ett af de starkaste i Skåne. När man sommaren 1676 fruktade en fiendtlig landstigning, har Karl XI, för att förekomma en fiende inom dess murar, låtit ordern om dess förstöring utgå.

Glimmingehus öde syntes därmed afgjordt. Och endast en tillfällighet har räddat det från undergång.

Den man, som erhöll uppdraget att verkställa Karl XI:s order, var generalkvartermästaren J. Hintzke, hvilken några månader tidigare besökt Glimmingehus och lemnat en ännu bevarad skildring [1]) af detsamma. Mot midten af juni bröt han i afsikt att utföra befallningen upp från Malmö, och samtidigt afgick order till befallningsmannen Niklas Korp på Glimminge att »så många bönder med de till Glimmingehus' demolition nödige och tjenlige verktyg, skyfflar, spador, hackor, pikar och dylikt därtill förordna, som bemälde generalkvartermästare af nöden finnandes varder».

---

[1]) *Martin Weibull*, Arkivanteckningar rörande skånska herresäten. Samlingar till Skånes historia 1872, s. 58—60.

Hintzke anlände den 16 juni till Glimmingehus; dagen efter började han med en styrka om 20 bönder att bortbryta träverket i den öfre våningen och »ruinera» dörrar och fällgaller. Men han insåg redan från början, att denna styrka om 20 man, den enda som på gården kunde uppbringas, var alltför otillräcklig — det behöfdes, säger han, ännu 130. Och äfven med anlitande af dessa och med anskaffande af nya förstörelseredskap och sprängämnen, misströstade han efter verkställd granskning af byggnaden att utan betydande kostnader och tidsutdräkt kunna få ned de fasta murarna. Insikten härom kom också Hintzke att omedelbart utkasta en ny plan för Glimmingehus förstöring: genom att nedtaga taket och de öfre våningarne, igenmura flertalet fönsteröppningar och öfver vallgrafven utlägga en bred väg ville han beröfva det karakteren af fäste. Redan den 17 juni skref han till generalguvernören Fabian von Fersen:

»Ich binn gestrieges tages gahr frühe mitt meinen abgematteten vferden alhie in Glimmingen angelanget vndt also fort mitt den Befallningsmann Lars Borch vberschlag gemachet wie viel Bauren Er zu dieser arbeit geben könte, vermochte aber nicht mehr als 20 auffzubringen, weil gantz Glimmingen seiner aussage nach nuhr 40 Bauren, halbe vndt viertel-Bauren mittgerechnet, vnter Ihr gebiete hatt. Als werde Ich heute anfangen die alleroberste Etagen, wasz bretter vndt zimmerwerck betrifft abzureisen, die Thüre, fallgatter vndt andere zur befastigung dienende jnstrumenta vndt materialien zu ruiniren. Wann aber diese 20 Bauren wenig oder nichtes bey so grossem wercke werden verrichten können, als wehre hochnötig, dasz ausz dehnen vmbliegenden Herretten noch 130 möchten adjungiret werden, damitt man balde von sothaner arbeit abkommen möchte. Ich habe in Ystädt einige materialien vohrgangen jahr stehen lassen, welche Ich auff Ihre Exe:tz ratification vndt genehm haltung will anhero bringen lassen, weil die Bauren wehder Bicken noch hacken, viel weniger schaubkarren haben. Ich sehe auch gerne, dasz der Stuckfendrich in Ystadt, der ein guter minirer sein soll, erst alleine anhero kommen mochte, vmb

mitt Ihm zu berahtschlagen, wie man seine Sachen mitt dem miniren am leichtesten vndt geringfugisten kosten wie auch verlust der wenigsten zeit angehen könte, mahsen ich grosse difficulteten finde, dieses hauses mauren ohne grosse kosten vndt zeit verlust zu demoliren, vndt mussen zu dieser arbeit sonderliche jnstrumenta, nemlich grosse bohren gemachet werden, welche Ich nicht glaube sie bey dem feldtstaht werden in vohrraht haben. Sonst wehre mein vnmahszgebliche vndt vnvergreifliche Meinung diese: mann nehme dasz tach mitt ihrem Sparwerck, schorrenstein vndt beide Estagen, so mitt zimmer vndt bretter bedecket vndt bekleidet seindt, gantz hinweg vndt decke die gewelber mitt einem verlohrnen Tache innerhalb der Mauren, so werden also fort 2 Estagen absonderlich die höchste, da 18 stucke stehen können, gantz vnbrauchbahr; her nacher kann man in der letzten vbergebliebenen Estage die kleinen fenster löcher starck vermauren vndt in jedwehdes gewölbe nuhr ein loch vberlassen, in dehnen kellern können gleichfals die vnnöhtigen löcher mitt maur verstoppfet werden, dasz also nicht mehr als 4 löcher in der vntersten Estage vndt 3 löcher im keller offen bleiben, die vbriegen seindt alle vnbrauchbahr, vndt wann gleich dasz zugemaurete solte wieder eröffnet werden, so kann dennoch ausz dehnen wenigen löchern, dehrer nuhr 12 vndt nicht hoch von der Erden erhaben seindt, weniger schade geschehen; wann dehrohalben dieses hausz vohrbemeldeter mahsen demanteliret vndt die graben durch einen breiten weg passabel gemachet werden, soll einer feindtlichen Partey wohl der appetit benommen werden sich hierinnen zu nistelen» [1]).

Detta bref verkade. Beslutet om Glimmingehus' fullständiga nedbrytande återtogs, och i hufvudsak gillades det af Hintzke framlagda förslaget. Arbetet skulle emellertid med all kraft bedrifvas, och landshöfdingen i Kristianstad Magnus

[1]) Detta bref från Hintzke, hvilket i likhet med öfriga ofvan citerade förvaras i det skånska generalguvernementsarkivet, har därstädes påträffats af fru senatorskan Jully Ramsay och af henne ställts till utgifvarens förfogande.

Durell erhöll befallning att till Glimmingehus utsända erforderligt manskap från de kringliggande häraderna.

Under afvaktan på den nya ordern arbetade Hintzke oafbrutet på Glimmingehus' förstöring; icke ens söndag hvilade arbetet. »Näst Guds hjelp», skrifver han den 20 juni till Fersen, »menar jag att få alle de trenne störste loftrummen bort i dag och i morgon; taket är ännu ståendes, hvilket mig synes intet görs behof att nederrifvas, efter man ej kan vara säker för granater uti huset, om där skulle kastas några; fällbommen, koppar- och jerndörrarne hafver jag låtit nedertaga». Orsaken till den ifver, med hvilken Hintzke fullföljde sitt uppdrag, skymtar i några ord i samma bref: stående uppe i öfre våningen af Glimmingehus hade han söndagen den 18 sett fiendens flotta segla förbi ute på Östersjön.

Hintzkes förslag att låta taket få blifva kvar på Glimmingehus möttes med ett bestämdt afslag från Fersens sida. Men detta afslag har näppeligen nått den nitiske generalkvartermästaren på Glimmingehus. Flottan, som han sett skymta ute på Östersjön, hade den 25 juni gått in till Ystad och amiralen Cornelisz Tromp hissat den danska flaggan i Skåne. Glimmingehus var räddadt.

Lauritz Weibull.

(Tryckt i maj 1906.)

I Sekreta Utskottet 1772.

Ett bidrag till historien om revolutionen i Kristianstad.

Lifligt och åskådligt har Johan Christopher Toll skildrat de händelser i Kristianstad 1772, i hvilka han, ännu ung och obekant, spelade hufvudrollen och hvilka utgjorde ett så viktigt led i Gustaf III:s statshvälfning. Denna Johan Christopher Tolls skildring utgör hufvuddokumentet för historien om revolutionen i Kristianstad, och är den enda samtida framställning, som beskrifver denna i dess helhet [1]).

Det är egentligen endast en episod af dessa händelser, om hvilken en samtida, lika autentisk framställning föreligger: det sorglustiga uppträde, då öfverståthållaren baron Ture Gustaf Rudbeck, som kom i Sekreta Utskottets uppdrag, blef snöpligen afvisad vid Långebro utanför stadsporten. Toll framställer med fransk esprit detta uppträde nära nog som ett gyckel — det högtförnäma riksrådet sitter halfsofvande i sin vagn och vaknar först, då hästarne, rispande sig mot den mötande truppens bajonetter, stanna; på de frågor som göras, från alla håll endast ett svar: »det vet jag intet». Rudbecks berättelse gör i motsats härtill ett naivt troskyldigt intryck; med omständlighet beskrifver han hvad som passerar, och svaren på de vexlande frågorna falla olika. Men i denna som den andra berättelsen med samma resultat: »det vet jag intet». Det hjelpte föga, huru mycket Rudbeck också lät veta, hvem han var och i hvems uppdrag han kom — utan

[1]) Händelserna i Kristianstad 1772. Anteckningar af Johan Christopher Toll. I Samlingar utg. för de Skånska landskapens historiska förening af Martin Weibull, 1876, s. 1—51.

säker kunskap om hvad som var på färde måste han vända. Han begaf sig skyndsamt tillbaka till Stockholm. Och redan den 17 augusti kunde han här i Sekreta Utskottet afgifva sin berättelse om den episod af revolutionen, i hvilken han, halft ovetande, uppträdt som agerande.

* *

*

»Då jag skulle fullfölja min resa från Göteborg til Carlscrona» — så lyder Rudbecks berättelse till Sekreta Utskottet — »att derstädes förrätta hvad Secrete Utskott mig committerat, och jag ärnade taga vägen genom Christianstad, dit jag ock anlände den 12 aug. om morgonen emellan kl. 8 och 9, vid ankomsten till broen utom staden åt Lillö sidan så stodo 2:ne skildtvakter, hvaraf den ena steg till min vagn och frågade, hvem jag vore, hvarpå jag gaf mitt namn tillkänna, samt att jag i någon förrättning ernade mig till Carlscrona. Skildtvakten svarade derpå, att ingen får resa in till staden. Jag svarade honom derpå: »min vän, du är illa underrättad, skaffa mig underofficeraren af vakten», hvilket han ock gjorde. När underofficeraren kom, gaf jag honom samma underrättelse, hvem jag var och hvart jag ernade mig resa, då han svarade mig, att ingen får resa in till staden. Jag frågade, hvars ordres sådant var, gaf han till svar: »Hans Kongl. Maj:ts genom commendanten». Jag sade derpå: »min vän, sådana ordres har Hans Maj:t visserligen icke gifvit. Jag kan icke heller vara dermed nöjd, utan skaffa mig att tala med officeraren af vakten». Underofficeraren gick derpå bort och jag steg ur vagnen, samt då jag kom på chausséen stod framför mig 8 man tvärs öfver chausséen och hindrade mig att komma längre. Strax bakom denne blef jag varse en hop arbetare med järnstörar att tvärs öfver uppbryta vägen och bredevid dem 2:ne officerare af fortificationen stående, då jag ropade åt den ena: »herr officerare, var så god och kom hit», hvilket han ock gjorde. Jag frågade då hans namn och feck till svar, att han hette Kempe. Derpå gjorde jag honom den fråga: »hvad betyder detta? Är någon oro å

färde eller är friheten i fara?» Han svarade, det han ingen ting visste annat än att verkställa de ordres han fått. »Hvad är då detta för ett arbete Ni gör?» frågade jag ytterligare, och feck till svar: »Jag skall uppkasta ett försvarsvärk». Derpå säger jag: »huru skall jag få tala med commendanten?» Dertill svarade han: »det kan officeraren af vakten styra om». Jag sade då: »detta förefaller mig ganska besynnerligt. Jag har anmält mig; jag bör vara känd som ämbetsman. Commendanten är äfven ämbetsman; är någon fara å färde, så kunna vi conferera med hvarannan, då jag såsom en trogen undersåte skulle gifva de bästa råd, som jag förstår». Under detta kom officeraren af vakten, som var fendricken Rosen, den jag kände. Jag frågade då honom strax orsaken, hvarföre jag icke slapp in och genom staden. Han svarade, hans ordres voro sådana. Jag sade: »huru kommer då till, att allmogen får fara in och ut obehindradt?» Han svarade: »alla, som hafva något att sälja till staden, få fara fritt in och ut, men alla håndspersoner tillåtas icke att komma in». Jag frågade vidare, när posten från Stockholm vore ankommen, hvartill han svarade: »i söndags afton». Jag frågade åter: »blefvo icke desse anstalter tagne i måndags eller i går eller när äro desse ordres utgifne?» Han sade derpå: »nej, icke förr än i går afton, då orderne utgafs med befallning att utdela 16 skarpa skott på man». Jag bad honom vidare att skicka in till commendanten och begära, att jag måtte få passera staden, det han ock verkstälte genom corporal eller underofficer. Medan budet var borta, sökte jag att draga fendrick Ros[en] från vakten, där vi stodo, att få tala vid honom i förtroende, då jag bad honom att upptäcka för mig någon orsak till allt detta och tillika recapitulerade hvad jag förut sagt capitain Kempe, att ifall någon fara vore å färde, borde jag få tala vid commendanten för att med honom få conferera, hvartill han svarade: »jag vet ingen ting annat än att lyda de ordres, som jag fått», och då jag var i begrepp att göra honom flere frågor, sade han: »jag är rädder, att vårt samtal gör uppmärksamhet, och jag måste gå till min vakt», hvart han ock genast

begaf sig. En liten stund derefter, medan jag stod stilla, kom den utskickade tillbaka med svar, att jag icke finge passera staden, då jag befallte min vagn vända om och frågade vakten, om någon annan väg vore åt Carlscrona än genom staden, hvarpå fendrick Rosen, som stod vid vakten, svarade mig sjelf, att det vore en väg öfver Widtsköfle färja, men 2:ne mil längre. Jag lät vagnen gå sakta och spatserade efter till fots med min följeslagare capitain Hård. I det samma kom en handlande, hvars namn jag frågade. Han sade sig heta Kjerrman och hafva rest några och 60 mils väg för att afgöra några affairer med köpmän i Christianstad samt frågade mig, om jag visste orsaken, hvarföre han ej slapp in i staden: »jag har stått här utan före allt sedan solen geck upp och bedt att få inslippa, men mig är sådant förnekat, och nu är jag sluteligen afvist». På lika sätt kom en fogde från öfverste Ramel i mitt sällskap och sade, att han på lika sätt blifvit genom vakten afvist. Under vägen kommer åtskillige bönder, som afsålt sina varor, hvilka jag frågade, hvad som passerade i staden. De svarade, att de visste ej annat än att ingen borgare feck lof att komma utur staden och att tillika sades, det alla fyra rådmännen jemte räntemästaren voro i arrest samt att capitain Kempe mist portnycklarne eller att de blifvit honom fråntagna. Förenämde Kjerrman berättade ock, att under det han väntade vid porten, blef han varse lieutenant Nordgren af fortificationen, som han kände, komma utur staden och mycket fort geck till en bondevagn, som var lastad med ved, och hvilken han tillika med bonden strax kastade af, varandes veden ännu liggande på vägen och strax vändt om vagnen och kört i fullt fyrsprång, men hvart viste ej Kjerrman att berätta. När jag kom till byen Vä, hvarest jag tänkte ombyta hästar, men icke feck, skickade jag till gästgifvaregården Nöbbelöf och bestälte hästar åt mig till Vä. Under det jag där var, kommo åtskillige bönder ur staden och åtskillige foro dit in, som alla talte med hvarannan sakta och voro alla i byen och resande mycket consternerade. Äfven kommo från marknaden åtskillige borgare från Christianstad, som alla utmärkte myc-

ken förundran öfver ställningen och beslöto att icke fara till staden, innan de fingo genom sine hustrur utforska hvad som passerar i staden.

Härifrån fant jag min undersåtliga skyldighet att straxt resa till Stockholm att om en så besynnerlig händelse aflägga underdånig rapport».

* *

*

Det hade redan tidigare icke saknats antydningar om åtgärder, som förbereddes mot det herskande regeringssystemet, men denna Rudbecks berättelse slog likväl som en blixt från klar himmel ned i Sekreta Utskottet, där man som bäst öfverlade om Gustaf III:s blifvande Eriksgata, prebendeinstitutionen och marknadspass. Man »fant denna händelse högst besynnerlig och eftertänkelig, men tillika invecklad i så mycket mörker, att ingen öfverläggning härom kunde äga rum, innan närmare underrättelse blifvit sökt, om någon rapport därom till Kungl. Maj:t ankommit eller annars någon tidning till vederbörande collegier och ämbete därom inlupit».

Någon »närmare underrättelse» stod emellertid ingenstädes att få och Sekreta Utskottet såg sig, äfven utan en sådan, tvunget att skrida till öfverläggning om »de skyndsamma anstalters fogande, som en så besynnerlig händelse fordrade». Det var icke utan att misstankarne riktade sig åt högsta ort, och trots det att konungen lät meddela, hurusom han vidtagit åtskilliga för dessa »oroliga tider» afpassade åtgärder, blef utskottets beslut att hos honom anhålla om kommunikation af alla ordres, som under senaste månad afgått till landshöfdingarne och regementernas chefer. Det bestämdes därjemte, att Utskottet, tills lugnet återupprättats, skulle både för- och eftermiddagar sammanträda »att med dess råd gå Kungl. Maj:t i underdånighet till handa».

Men dessa sammanträden skulle endast blifva några få. Utskottet hade icke väl begynt sina öfverläggningar på morgonen den 19 augusti, förrän det inberättades, »att tidning

inlupit om någon besynnerlig händelse, som sig på slottet tilldragit, att Kungl. Maj:t låtit sammandraga vakten och aflösningen på borggården och att slottsportarne vore stängde». Underrättelsen bestyrktes omedelbart. Kammarherren Fredrik Ulric von Essen äskade då, att utskottet måtte åtskiljas. Landtmarskalken förmanade ledamöterna att iakttaga »den ed och plikt de Gud och fäderneslandet skyldiga voro».

Protokollets följande anteckning lyder: »Nb. Sekreta Utskottet sammanträdde icke mera denna riksdag, som sedermera slöts den 9 sept. Till närmare upplysning därom bilägges det på Riksens ständers befallning projekterade riksdagsbeslutet».

Lauritz Weibull.

(Tryckt i maj 1906.)

Andreas Rydelius' graf.

Det har ofta anförts såsom ett bevis på den pietetslöshet som visats det förflutna, att den plats i Lunds domkyrka gått i glömska, där en gång Andreas Rydelius staddes till hvila. Någon sten blef aldrig lagd öfver grafven, och redan ett femtiotal år efter hans död var platsen för denna okänd.

Men känner man också icke längre platsen, på ett ungefär torde man dock ännu kunna utpeka grafvens forna läge. Professor Johan Henrik Lidén, lärdomshistorikern och bokvännen, hvilken på mödernet var befryndad med Rydelius, fattade 1791 tanken att sätta honom ett minnesmärke i domkyrkan, och begärde med anledning däraf underrättelse om grafven. En utredning blef då verkställd och resultatet af denna föreligger i ett bref till Lidén från dåvarande professorn i naturalhistoria vid Lunds universitet Anders Jahan Retzius.

»Jag blyges», skrifver Retzius den 11 december, »att efter så långt efterspanande ej kunna gifwa säkrare besked om den wördade biskop Rydelii grafställe. Man wet, att han är begrafwen wid början af stora gången framför choret; men om det är till höger eller wenster, wet man icke. Jag har talt med alla dem som den tiden lefde och träffat åtskilliga som wid denna märkwärdiga begrafning woro närwarande; men 53 års förlopp sedan, gör att ingen wet eller minnes mer än sagt är. Skulle et monument sitta något nära des graf, så komme det at sitta öfwer en af kongl. stolarne, som ej lärer gå an. Skall det hafwa sin plats i choret är et enda ställe, neml. på den pelaren som är til wänster om altaret; men den är till olycka så skapad på framsidan, så at intet monument där wäl kan sitta, utan at man på så stor del af pelaren, som monumentets höjd fordrade, skulle borthugga den framstående runddelen, som lätt kunde ske, då pelaren är murad. Det wore ewärdelig skada, om dessa swårigheter skulle tillintetgöra et så wärdigt och hedrande upsåt. Det har 100de gånger grämt mig,

då jag sett monumenter efter både mindre och als intet förtjente män i wår domkyrka, men saknat detta. Hans här efterlemnade slägtingar hafwa ingen förmått sådant» [1]).

Lidén dog redan 1793. Det monument, om hvilket han drömt, kom aldrig till stånd. Och hundra år senare lät domkyrkorådet utkasta Andreas Rydelius' kvarlefvor, där de hvilade i grafven nedanför kortrappan.

Kungastolarne och den ojämna pelaren, om hvilka Anders Jahan Retzius talade, äro nu också borta. Icke ens de hindra längre från att rista i muren ett »In memoriam Andreæ Rydelii».

---

[1]) Brefvet i Lidénska brefsaml. i Uppsala universitetsbibliotek.

(Tryckt i maj 1906.)

Underrättelser.

Maj 1906.

— Vid öfver åttio års ålder afled den 31 augusti 1905 professor *Gustaf Ljunggren* i Lund. Med honom bortgick en af den svenska litteraturforskningens främste, den man, som inom denna vetenskap framför andra i Sverige betecknar genombrottet af historisk kritisk metod. Redan 1864 framhöll Gustaf Ljunggren, hurusom litteraturhistorien icke endast har till uppgift att påpeka de stora snilleverkens värde och uppvisa, huru i dem »skönhetsidéen kommer till lefvande åskådlighet», utan framför allt att söka historiskt begripa dem på deras bestämda plats i den allmänna utvecklingens förlopp och visa, hurusom de endast såsom länkar i utvecklingens kedja finna sin förklaring och sin rätta uppskattning. Det verk, i hvilket denna Ljunggrens moderna grundsyn, vida skilld från Hammarskölds och Atterboms, tidigast framträdde tillämpad, var det »Svenska dramat intill slutet af det sjuttonde århundradet» (1864); i hans hufvudverk: »Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död» (I—V, 1873—1895) finner man denna på sjelfständiga detaljforskningar stödda metod förenad med en i bästa mening akademisk framställningskonst.

De arbeten af Gustaf Ljunggren, som falla inom området af Skånes historia, utgöras i främsta rummet af den skildring han i denna tidskrifts första band (1869) gifvit af »Knutsgillet i Lund» och af hans stora arbete: »Skånes herregårdar» (I—VI, 1852—1863). Det senare illustreradt af Fr. Richardt.

Gustaf Ljunggren var en af stiftarne till den 1865 på prosten Ernst Rietz initiativ bildade Skånska fornminnesföreningen. Inom denna liksom dess efterföljare Föreningen för Skånes fornminnen och historia samt De Skånska landskapens historiska och arkeologiska förening har han intill de sista åren varit styrelseledamot.

— Underbibliotekarien vid Det store kongelige Bibliotek i Köbenhavn *F. H. Chr. Weeke* afled den 19 april 1905. Hans

mest betydande arbete är hans upplaga af »Lunde Domkapitels Gaveböger», de s. k. »Libri datici Lundenses» (1884—1889). Han har i denna icke blott mönstergillt publicerat texten till den äldre och yngre medeltida gåfvoboken från Lund, utan också försett denna text med en följd af instruktiva upplysningar och fastställt de ungefärliga data för de från skilda tider härrörande anteckningarnes nedskrifvande.

Sedan många år tillbaka var Weeke sysselsatt med en ny upplaga äfven af den äldsta bland kapitlets i Lund minnesböcker, det s. k. »Necrologium Lundense». Men döden kom emellan och arbetet blef aldrig fullbordadt.

— Sedan det bestämts, att Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademiens Månadsblad med det under afslutning varande 10:de bandet kommer att upphöra, har i stället en ny samling meddelanden från Akademien begynt att utgifvas under titeln »*Fornvännen*». Denna tidskrift är afsedd att utkomma med ett häfte i kvartalet samt ett bihangshäfte årligen. Kvartalshäftena komma att innehålla illustrerade uppsatser och öfversikter rörande under året utförda arkeologiska gräfningar och undersökningar, nyutkommen litteratur m. m. I bihangshäftet kommer riksantikvariens årsberättelse samt meddelanden från Antikvitetsakademiens och dess förvaltningsutskotts sammanträden att inflyta.

Samtidigt med Månadsbladet upphör äfven Svenska fornminnesföreningens tidskrift. Till denna förenings organ är äfvenledes tidskriften Fornvännen antagen.

— *Förhistoriska flintgrufvor* hafva af statsgeologen doktor N. O. Holst upptäckts i kritbrotten vid Kvarnby. I dessa har han funnit numera igenfyllda schackt af vexlande djup, gående stundom ända till 3 meter ned i kritlagret, och det synes icke kunna råda ringaste tvifvel om, att dessa schakt anlagts för att åtkomma den i kritan förefintliga flintan. Schacktens omkrets är stundom temligen rund, ofta något oregelbunden. Emellanåt stå närliggande schackt upptill vid kritans öfre yta i förbindelse med hvarandra. Förtimring synes hafva egt rum i grufvorna, och flintans bearbetning verkställts i deras omedelbara närhet. Därvid har icke blott det egentliga affallet, utan äfven de ämnen till redskap, som af en eller annan anledning befunnits svåra eller omöjliga att bearbeta, blifvit liggande kvar på platsen och sedermera, då de upptagna schackten skulle fyllas, nedvräkts i dessa.

Talrika fynd af hjorthorn hafva blifvit gjorda, de flesta bland fyllningen i grufvorna. Några af de funna hornen hafva fullständigt formen af redskap och hafva tydligen användts såsom hackor vid flintans upptagande.

De förhistoriska flintgrufvor, hvilka här påträffats, torde visserligen härröra från en jemförelsevis sen tid, men ovanligt länge hafva varit i bruk. En större vid kritbrotten belägen boplats, »Flintbyn», angifver, att grufarbetet börjat under den yngre stenåldern; två vid samma krittäckt funna enstaka boplatser från bronsåldern, att det fortsatts under denna senare period. Men andra boplatser och fynd visa, att arbetet, utfördt af samma befolkning med samma eller likartade lefnadsvanor, fortgått äfven under den äldre jernåldern.

— I tidskriften Ymer 1905 har grefve C. D. Reventlow infört en orienterande beskrifning öfver »*Ringsjöfynden*». Han häfdar däri åsikten, att man vid Ringsjön kan urskilja tvenne stenålderskulturer. Vid sjöns utlopp, på timmerflottar ute på vattnet, har under den varma årstiden en nomadiserande befolkning hållit till, hvilken, då vintern kommit, dragit flottarna i land och flyttat vesterut in i ekskogarna eller kanske ända ut till Öresund. Den har funnits här ännu på stendösarnes och kanske ända ned i gånggrifternas tid. Men under denna period har det samtidigt existerat en bofast, sädesodlande, i kultur mera framskriden, men sannolikt mindre talrik befolkning i Ringsjötrakten. Den har bott vid Klinta och möjligen på ännu några få andra ställen vid sjön.

— Arkitekten Theodor Wåhlin, åt hvilken återställandet af *Gumlösa kyrka* efter dess brand 1904 uppdragits, har i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie för 1905 lemnat några nya iakttagelser af intresse om denna kyrka. Särskildt uppehåller sig författaren vid den i branden förstörda takkonstruktionen, tornet, den ursprungliga anordningen af koret, fönstren och portalbyggnaderna samt den rundt kring kyrkan löpande sockeln, som på det närmaste erinrar om klosterkyrkans i Sorö. Till slut framställer författaren sin uppfattning af de refflor, som förefinnas i Gumlösateglet.

Den slutsats, till hvilken uppsatsen i denna punkt leder och som går ut därpå, att refflingen är verkställd med mejsel och icke är ett resultat af en eller annan behandling af stenen före bränningen, är emellertid redan tidigare antydd af J. Kornerup i Skånska Samlingar I, 1, s. 23—24. Sammastädes (s. 25) har också Samlingarnas utgifvare påpekat ett för-

hållande, som motsäger författarens åsikt, att den i branden 1904 förstörda takkonstruktionen skulle varit den ursprungliga och alltså härrört från ärkebiskop Absalons tid. Vid den restauration af kyrkan, som egde rum före firandet af dess sjuhundraårsdag den 26 oktober 1891, påträffades vid afrödjandet af jordlagret invid sockeln talrika lemningar af smält metall, kol och dylikt. På sitt härjningståg till Skåne 1612 har Gustaf Adolf den 9 februari kommit till Gumlösa och, som det uttryckligen heter i den samtida anteckningen, bränt kyrkan. Att vid detta tillfälle takstolen gick i lågor, kan knappast sättas i tvifvelsmål.

— »*Det egentliga Sveriges försvar mot Danmark—Norge under Carl X:s danska krig 1657—1660*» är titeln på ett nyligen utkommet arbete af doktor C. Öhlander, hvilket till ej obetydlig del berör äfven Skånes historia. Författaren stöder sin framställning nästan uteslutande på handskrifvet material, men saknar hvarje förmåga att kritiskt begagna detta. Han har icke heller gjort sig mödan att taga kännedom om vare sig Fridericias bok: Adelsvældens Fald, Stilles skildring af kriget i Skåne 1657 eller ens Cronholms Skånes historia, och det är, för att taga ännu ett exempel, honom äfven obekant, att de bref, som af honom kanske oftast citeras, Taubenfelts bref till Karl Gustaf, sedan några år föreligga i tryck. Den enda skånska specialskildring, som af en händelse kommit att falla författaren i ögonen, finner man till sin undran vara A. U. Isbergs Bilder från det gamla Malmö. Arbetet hör till dem, om hvilka man med beklagande erfar de kostnader och den möda, som nedlagts på detsamma.

— I det nya häfte af »Ex biblioteca Trolleholmiæ» (II: 1), som i början af innevarande år utkommit, har bibliotekarien C. F. E. Brandberg lemnat en förteckning öfver *Svensk topografisk litteratur* i Trolleholms bibliotek. Det omsorgsfullt utförda arbetet eger ett så mycket allmännare värde som Trolleholms bibliotek ifråga om topografisk litteratur torde vara den rikast försedda privatsamling i Sverige.

— I ett vidlyftigt arbete, vittnande om varmt intresse för genealogisk forskning, har civilingeniören A. W. Lundberg under titeln: »*Ur skånska Båtsläktens häfder*» lemnat ett bidrag till Skånes person- och odlingshistoria. Arbetet, som hufvudsakligen stöder sig på handskrifna källor, innehåller vid sidan

af genealogiska och biografiska uppgifter ej obetydliga utdrag ur domböcker, bouppteckningar m. m., och afser att i sin mån sprida ljus öfver de förhållanden, under hvilka medlemmarne af släkten Båt lefvat i gångna tider.

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIFVEN AF

LAURITZ WEIBULL.

BAND 2. HÄFTE 7 (sluthäfte).

LUND
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1908.

Obs. *Utgår som h. 3 för 1907.*

Hans von Spiegel til Borgeby.

Kong Frederik II:s Kammertjener.

Den gamle adelige tyske Æt, til hvilken Hans v. Spiegel hører, fører i Vaabenet en med et guldrammet Spejl belagt sort Pæl i hvidt. Hjelmen bærer ligeledes et i Guldramme indfattet rundt Spejl paa Skaft. Slægtens Hjemstavn er Paderborn. Spiegels Forældre angives at have været Hans v. Spiegel til Gerstendorf i Preussen og Catharine v. der Wense af Linjen Grünau. Selv er han antagelig født omkring 1525 og indvandrede i Slutningen af Kong Christian III:s Regering til Danmark. 1558 forekommer han tidligst som Hofsinde og Kongens »Kämmerer« (Kammertjener). Allerede før Kong Frederik II:s Tronbestigelse havde Spiegel i høj Grad forstaaet at vinde baade sin Herres og Rigsraadets Yndest. 1559, 2. April, fik han og hans Fæstemø Catharine (Karen) v. Ahlefeldt Forlehningsbrev paa Borgeby Gaard, By og Mølle samt Lyddekøping By uden Afgift paa Livstid mod at tjene Kongen med to geruste Heste og gøre Regnskab for alt Vrag, som strandede i Lehnet, dog maatte de beholde det Tømmer, som strandede, til Gaardens Bygnings Behov [2]). I August fik han endvidere Bevilling paa at oppebære den aarlige Landgilde af fem Kirkegaarde, blandt hvilke Hardeberg og en i Nordrup i Torne Herred uden Afgift [3]). Spiegel var til Sinds straks efter sit Bryllup at fæste Bo paa Borgeby, ti af et Kongebrev af 28 April 1560 ses det, at Frederik II.

[1]) J. Grundtvig, Medd. fra Rentekammerarch. 1873—76, 153.

[2]) Kancelliets Brevbøger 1556—60, 265. G. Thulin, Samling af Urkunder rörande Patronatsrättigheterna i Skåne, Halland och Bohuslän, 1901 21 ff.

[3]) Kanc. Brevb. l. c. 304.

havde skænket ham et Hus, 18 Bindinger langt og 2 Lofter højt, og befalet Christoffer Hvitfeld at lade det sammenhugge og sende det med Skib til Borgeby [1]. I Maj fik han som yderligere Gunstbevisning Følgebrev til Bønderne i Bo Lehn, der hidtil havde ligget til Herridsvad Kloster [2]. Ud paa Sommeren lod Kongen bekoste sin Kammertjeners Bryllup paa Raadhuset i Odense og gav 3. Juli Befalning til Byerne Svendborg, Kjerteminde, Assens og Bogense om i dette Øjemed at udlaane tilsammen 42 Kjedler, 32 Skiver, 64 Skiveduge, 270 Tinfade, 290 Tintallerkener, 45 Tinsaltsirkener, 47 Lysestager, 4 Lysekroner og 12 Trefødder. Sagerne skulde være til Stede senest 10. Juli, og to agtede Kvinder og tvende agtbare Borgere skulde følge med fra hver af Byerne for at tage vare paa alt, brede Duge og fremtage alt [3].

At Spiegel vedvarende befæstede sig i Kongens Gunst, derom vidner ikke alene de store og rige Forlehninger og Beneficier, der i det følgende forundtes ham, men ogsaa de vigtige Sendelser af personlig og diskret Art, som betroedes ham.

Bo Lehn beholdt han indtil 1582 og fik endvidere 1563, 16. April, Pantebrev paa Ønnestad og Strø Lehn, som han havde indløst af Aksel Viffert [4]. Medens Strø Lehn kortefter indløstes og Herridsvad allerede 1564 gik over til Viffert [5], fik han 1563, 4. December, Skøde paa Borgeby Hovedgaard, Borgeby By med 18 Gaarde og 4 Fæster samt Møllen sammesteds og 32 Gaarde i Lyddekøping [6]. Paa Borgeby indrettede Spiegel sig husligt og tilbragte her den meste Tid af sit Liv. Lehnet mageskiftede han 1574 tilbage til Kronen, men beholdt selv Gaarden, som han 1589 afhændede til Hans Johansen Lindenov. 1564, 13. December, fik han Pantebrev

[1] Kanc. Brevb. ib. 394.
[2] ib. 397.
[3] ib. 422 f.
[4] Kanc. Brevb. 1561—65, 221, 246.
[5] Erslev, Danmarks Len og Lensmænd, 146.
[6] L. Laursen, Kronens Skøder, 98.

paa Gladsakse Lehn for 6000 Joakimsdaler [1]) og blev 1579 sammen med sin Hustru paa 14 Aar forlehnet hermed, til Gengæld fordi han havde ladet den Sum falde, han havde Lehnet i Pant for. Skulde han eller hans Hustru dø for Udløbet af den nævnte Frist, maatte en af deres Sønner beholde Lehnet kvit og frit i to Aar mod at gøre Riget tilbørlig Tjeneste deraf [2]).

Under Krigen gjorde Hans Spiegel god Fyldest som Proviantmester og sendtes i Efteraaret 1566 til Kongen af Daniel Rantzau for at skaffe denne Undsætning. Kort efter benyttede Kong Frederik II. ham i en hemmelig Sendelse til Dresden til sin Søster Kurfyrstinde Anna for at indlede en Forbindelse mellem Kongen og Hertug Albrecht af Bajerns ældste Datter Marie Maximiliane, og senere opholdt han sig i samme Anledning ved det bajerske Hof. Giftermaalsprojektet, der beskæftigede Kongen i henved halvandet Aar, strandede imidlertid paa konfessionelle Uoverensstemmelser [3]). Atter i Februar 1568 sendte Frederik II. sin »gamle tro Kammertjener» af Sted for at søge sin Herre en Brud og i dette Øjemed tage Vilhelm af Oraniens Søster Juliane »i Øjesyn» [4]), men ejheller disse Forhandlinger førte til noget Resultat. 1580 var Spiegel til Stede ved Lehnsmodtagelsen i Odense. Aaret efter nævnes han som Ejer af en Gaard i Snarens Kvarter i København [5]), fulgte 1588 sin gamle Herre til Graven [6]) og ledsagede 1590 Kong Frederik II:s Datter Elisabeth til Brunsvig. Endnu 1596 fungerede han ved Christian IV:s Kroning som Marskal paa den store Sal for Herremændene [7]).

Hans Spiegel døde 24. December 1599 i Lund [8]). Efter

---

[1]) Erslev, Danmarks Len og Lensmænd, 1879, 6, 65, 68, 70, Kanc. Brevb. 1561—65, 534, 66.

[2]) ib. 1576—79, 510, 795.

[3]) J. Grundtvig, Medd. fra Rentekammerarch. 1871, 107 ff.

[4]) Hist. Tidskr. 4. R. II, 930, 32.

[5]) Kbhvns Diplomatarium IV, 655.

[6]) Typus pompæ funebris Frederici II[i] 5 Junij 1588.

[7]) Kbhvns Diplomatarium IV, 742.

[8]) Saml. til Fyens Hist. og Top. VI, 435.

sin første Hustrus Død, der indtraf 19. Maj 1582 (hun blev bisat 1 Juli i Borgeby Kirke [1]), indgik han i fremrykket Alder 23. Maj 1586 paa Borgeby et nyt Ægteskab med Hilleborg Lindenov til Julskov, Enke efter den 1585 afdøde Emmike Kaas til Gjelskov. Hun var Datter af Hans Lindenov til Julskov, hvilken Gaard Spiegel fik med hende. Fru Hilleborg døde 1602 og blev 2. Maj bisat i Cimbritshamn [2]).

I sit første Ægteskab havde Spiegel mindst fem Børn. *Frederik*, den ældste, født omtrent 1561, blev sammen med sin yngre Broder opdraget i Huset hos Mogens Madsen i Lund [3]) og blev 1578 anbefalet til Oberst Vigand Multzan (Maltzan)[4]). 1583 nævnes han som Hofsinde og var 1595 Ejer af Hvidarp, som hans Enke 1604 solgte til Sten Sehested. Han blev gift 13. April 1589 i Haderslev med Magdalene Rantzau, Datter af Henrik Rantzau til Borghorst og Magdalene Reventlow [5]). Han døde 1597 og bisattes 15. Nov. i Lunds Domkirke. *Georg*, den yngre Søn, opkaldt efter Farbroderen, studerede i Strassburg og Basel. 1600 beder Kong Christian IV. Hertugen af Württemberg efter Anmodning af Fru Hilleborg, om at formaa dennes Stifsøn, nu Hertugens Undersaat, til at opfylde den Forskrivning, som hendes salig Mand sammen med de to andre adelige er gaaet i Borgen for, og som hun nu bliver krævet for [6].

---

[1]) Saml. til Fyens Hist. og Top. VI, 435. Epistola consolatoria Jacobi Biornonis nobilis Dani ad Geo. Spiegelium Danum de obitu matris. Elegia ejusdem argumenti Jac. Hasebardi Dani, cum Epitaphio matris Cathar. Anefeldinæ Basileae 1583 (Kgl. Bibl. Kbhvn). I 2. Del af Sevels Bibliothek S. 402 nævnes: Trostbrief an den edlen ehrnvesten Hansen Spiegel, Erbgesessen zu Borby etc. u. der K. Maj. zu Dennem. Amtman auf Glassax wegen seiner Hauszfrawen Catharina von Anefelds tödtlichen Abschieden. Durch D. Johan Warwich, derselben K. Maj. Medicum ordinarium in Schonen, datum Lunden den 31. Tag Maji Anno 1582. Subjungitur Joh. Sadolini, P. Laur. Epigramma in Epist. consolatoriam C. Warwichii. Kopenh. 1582.

[2]) Danmarks Adels Aarbog XIX, 285. G. L. Wad, Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gjøe II, 1893, 218. Saml. til Fyens Hist. og Top. VI, 355, 456.

[3]) Danske Mag. 4. R. II, 367.

[4]) Ausl. Reg. 1579, fol. 399.

[5]) Saml. til Fyens Hist. og Top. VI, 374.

Den ældste Datter *Mette*, opkaldt efter Mormoderen og gift i første Ægteskab med Johan Lindenov til Ørtofte († 20. April 1581), anden Gang med Mogens Svave, kom ulykkelig af Dage ved at hendes Heste løb løbsk [1]). En anden Datter *Karin* døde ugift [2]), medens den yngste Elisabeth holdt Bryllup i København 13 Juli 1595 [3]) med Claus Bille til Lyngsgaard, f. 28. Dec. 1560 paa Visborg, † 1. Dec. 1600 i Odense, begraven i Egense.

Hans v. Spiegel og hans tvende Hustruer hvile i Borgeby Kirke. I dens Ydremur er insat en Ligsten over Spiegel og hans første Hustru, Fru Karen Ahlefeldt, hvis Skikkelser i fuld Legemsstørrelse er indhugget i Stenen. Paa denne læses Indskriften: Her ligger begrafven erlig och welbördig frv Karrin fan Añefeldt som döde anno —. Foroven er indmejslet hendes 16 Ahnevaabener.

I selve Kirken findes et stort, tredelt Maleri, fremstillende Hans Spiegel og hans tvende Hustruer. De smukke Portræter med de udprægede Karakterhoveder og omhyggeligt malede Dragter, henstaar, udtaget af Rammen, paa Kirkeloftet. I Midten ses Spiegels Portræt, til venstre for ham hans første, til højre hans anden Hustru, adskilte fra hverandre ved tre Rækker farvelagte 16 Ahnevaabener for alle tre Personers Vedkommende.

Under Hilleborg Lindenovs Billede har en Haand fra 18. Aarhundrede malet Ordene: »Hedvig Sehested — som slutit i Kiöpenhamn», hvortil vedkommende i Adelshistorien ukyndige Person er bleven forledet dels af det sidste Vaaben i hendes Ahnerække, det sehestedske og de to Bogstaver H S, der er anbragt paa en i rødt Fløjl indbunden Bønnebog hun holder i Hænderne, og som antagelig er Hans Spiegels Initialer.

Hilleborg Lindenovs Ahnerække maa læses som følger: Lindenov [1], Rosenkrantz [3], Emicksen [5], Skram [7],

---

1) Danmarks Adels Aarbog XIX, 290. Saml. til Fyens Hist. VI, 425.
2) Skånska Herregårdar IV.
3) Saml. til Fyens Hist. VI, 414.

Rönnow [9], Rantzow (?) [11], Powisse [13], Sested [15], Tenhusen [2], Bilde [4], Friser [6], Bild [14], Gylenstjern [8], Qvaaler [10], Longer [12], Sested [16].

Fru Hilleborgs Ahnetavle kan herefter opstilles saaledes:

Lindenov, Rantzau[11], Emmiksen, Pogwisch[13], Rosenkrantz, Rønnow[9], Skram, Skinkel[15], Tinhus, Qualen[10], Friis, Bild[11], Bille, Lunge[11], Gyldenstierne, [illegible]

Johan Lindenov, Margrethe Emmiksen, Erik Stygesen, Kirsten Skram[7], Morten Skinkel, Marg. Friis[6], Peder Bille, Anne Gyldenstierne

Hans Lindenov, Berete Rosenkrantz[3], Laurids Skinkel, Hilleborg Bille

Hans Lindenov[1], Rigborg Tinhus[2]

Hilleborg Lindenov[1]

Karen Ahlefeldts Ahner angives at være: Ahnefeldt [1], Reventlow [3], Ahnefeldt [5], Biørnsen [7], Bockwold [9], Rosenkrantz [11], Hummelsbüttel [13], Rønow [15], Qualen [2], Ahnefeldt [4], Smalenstede [6], Ahnefeldt [8], Rathlowe [10], Bockwolde [12] . . . [14] . . . [16].

Fra de ved Opstillingen af Hilleborg Lindenovs fra andre Kilder delvis kendte Ahner fulgte Regler slutter vi til et hermed analogt Skema for Karen Ahlefeldts:

Ahlefeldt, Buchwald, Ahlefeldt, Hummersbüttel, Reventlow, Rosenkrantz, Bjørn, Ronnow, Qualen, Rathlau, Smalstede, Glob, Ahlefeldt, Buchwald, Ahlefeldt, [illegible]

Bendix Ahlefeldt, Ahlefeldt, Ditlev Reventlow, Sofie Bjørn, Qualen, Smalsted, Ahlefeldt, Ahlefeldt

Peter Ahlefeldt, Gese Reventlow, Otto Qualen, Ahlefeldt

Ditlev Ahlefeldt, Mette Qualen

Karen Ahlefeldt

Ahnerækkerne for Spiegels tvende Hustruer fører i Tiden op til Aar 1400 og er særlig for Karen Ahlefeldts Vedkommende af fremragende Interesse, idet de beriger vor mangelfulde genealogiske Viden om Slægtsnavnene paa Stammødrene til flere af de mest fremtrædende Adelsætter i Hertugdømmerne.

Vi erfarer saaledes ogsaa, at Karen Ahlefeldt ikke, som overalt efter Lisbeth Bryskes og andre Vaabenbøger angivet, (se Biogr. Lexikon XVI, 222), var en Datter af Gregorius Ahlefeldt (maatte saa være Gregers Ahlefeldt til Søgaard) og Enke efter Johan Stake og Lukas Krabbe. At det sidste er forkert, ses alene deraf, at hun 1559 umiddelbart før sit Bryl-

lup med Spiegel kaldes Jomfru, og Fru Catharine Ahlefeldt Hr. Lukas Krabbes endnu 1569 var Enke. Fru Karens Forældre var Ditlev Ahlefeldt, kgl. Raad og Lehnsmand paa Møgeltønder, død 1572 i en Alder af over 90 Aar, og Mette v. Qualen († 17. Marts 1560). Dette stadfæstes yderligere ved den Omstændighed, at Hans Spiegel i et Brev fra 1566 kalder Ditlev Ahlefeldt sin »Schwäher« [1]).

[1]) Inländ. Registrant 1566, 12.

Louis Bobé.

(Tryckt i januari 1908.)

Gumlösa kyrkas funt.

Den 26 oktober 1191 hölls en ovanligt högtidlig kyrkofest i Göingebygden. Ärkebiskop Absalon vigde då Gumlösa kyrka i närvaro af den på grund af strider med konung Sverre för tillfället flyktige ärkebiskopen i Nidaros Erik Ivarsson och biskop Stenar från Växjö. Byggherren, Trugot Ketilsson, måste hafva varit en rik och mäktig man, som kunde tillfredsställa sin önskan, att hans kyrka och hvad därtill hörde skulle vara bland det yppersta, som kunde åstadkommas i Skåne. En förteckning på de reliker, som han hade samlat från när och fjärran, bestyrker detta. Bland de utmärkta ting, med hvilka kyrkan vid sin invigning var försedd, var tydligtvis också den funt, som ännu står kvar. Dess form och ornering hänvisar just till den tiden [1].

[1]) Denna funt är förut behandlad af Brunius i Skånes Konsthistoria, 1850, sid. 494, af J. Kornerup, Gumlösa Kirke (Aarbøger for nordisk Old-

Gumlösa kyrkas funt.

Skiftande öden har denna funt sedan dess fått genomgå. Liksom kyrkan har den under tidernas lopp blifvit illa medfaren. Troligen fanns den i kyrkan, då denna brändes af Gustaf Adolf den 9 februari 1612. Som värdelös och sönderslagen stod den sedan under lång tid i Sinklärsholms trädgård, där den fick göra tjänst som blomkruka. Ett järnband omkring skålen sammanhöll den nödtorfteligen, men dolde på samma gång dess märkeliga inskrift. Emellertid räddades den kanske just på detta sätt från fullständig ruin. År 1850 berättar Brunius, att friherre Gyllenkrok återgifvit den dess plats i kyrkan. Där stod den vid den brand, som den 26 mars 1905 öfvergick kyrkan. Det fanns all anledning att antaga, att elden skulle helt och hållet hafva förstört den. Men märkvärdigt nog synes den ej ha lidit af hettan. Figurer och inskrifter stå lika skarpa, där de ej förut skadats af våld och vittring.

Som de flesta skånska funtar är den utförd i sandsten. Man märker dock genast, att det icke är den kända Höörssandstenen, som annars är så vanlig. Verkställd mikroskopisk undersökning[1]) har gifvit vid handen, att materialet med största sannolikhet är Ryedalssandsten, från Gammalstorp i Blekinge, nära gränsen mot Skåne. Detta är säkerligen ej en blott tillfällighet. I slutet af 1100-talet var vattenvägen mellan Gumlösa och Ryedal särdeles bekväm. Östersjön gick då öfver de sanka markerna omkring Gammalstorp nästan ända fram till Ryedal, och den sedermera uppgrundade sjön söder om Kristianstad var då ännu en vik af Östersjön, hvari Almaån utmynnade. Därefter var ån helt visst segelbar ända upp till Gumlösa.

Funten är af medelhöjd, 84 cm.; den högsta skånska funt är 107 (Dalby), den lägsta 58 cm. (Hammarlunda). Skå-

kyndighed og Historie, 1866), senare omtryckt i Skånska samlingar 1891, samt af C. O. Arcadius, Gumlösa kyrka i Västra Göinge härad, Lund 1891.

[1]) Af doc., lektor A. Hennig.

len och foten äro, såsom fallet nästan alltid är i Skåne, huggna i hvar sitt stycke [1]).

Af fig. å föregående sida framgår, huru fot och skål äro förenade. Rundstafven omkring fotens öfre del bildar en upphöjd ring, hvari skålen står. Detta gifver en fast förbindelse mellan de båda styckena. Men å andra sidan har denna ring varit ganska bräcklig och är som vanligt skadad. I rundstafven märka vi på ena sidan en fyrkantig uthuggning, som motsvaras af en liknande i den ring, som finnes under skålens botten och hvarpå denna står. Denna urhuggning sluttar nedåt mot det runda hål, som genomgår foten. Det är ej lätt att

säga, hvilken praktisk fördel man åsyftade, men man kunde genom urhuggningen komma åt såväl fotens inre som skålens botten. Skålen har en kittelformig urhålkning och midt i bottnen ett litet uttömningshål för spillvatten, 2 cm. i genomskärning. Ett sådant saknas nästan aldrig hos Skånes romanska funtar. Ursprungligen har skålen naturligtvis varit försedd med antingen blybeklädnad eller en kittel, som skulle

[1]) Funten i Hammarlunda är gjord i ett stycke; den i Hörup och ett par andra från romansk tid bestå af tre.

innesluta dopvattnet. Det förra är fallet med Hylliefunten, det senare med Höörsfunten m. fl., fastän dessa äro af betydligt fastare sandsten. I västra Skåne fanns i inre randen af skålens öfre kant i regel en fals, hvari kitteln hvilade med sin utvikta kant. Denna fals saknas här, något som är vanligt i östra Skåne.

Fotens ornering med fjäll, som ligga ned öfver den, förekommer ofta; därunder springa fram hufvudet och framfötterna af fyra lejon, som med sina bett krossa drakar och andra odjur, antagligen en bild af den kamp mot det onda, hvartill man förpliktas genom dopet, och den seger, hvartill man där får kraft.

Skålen på Gumlösafunten omslutes af en rundbågsarkad, som uppbäres af sex pilastrar, sirade på olika sätt. Däröfver en rikt flätad rundstaf och under bottnen samma fjällornering, som på foten. Det finns hos pilastrar och lejonhufvud här åtskilliga drag, som erinra om orneringen i Lunds domkyrkas krypta, men att betrakta detta som bevis på inflytande därifrån låter sig väl knappt göra.

I fälten å Gumlösafunten möta oss tilldragelser, som stå i samband med Jesu födelse och dop. Figurserien börjar från höger och går mot vänster från åskådaren räknadt: Bebådelsen, Jesu födelse, de vise männens hyllning, frambärandet i templet och Jesu dop. Ämnet för dessa framställningar är det å funtarne vanliga; enda skillnaden är, att Marias besök hos Elisabeth ersatts med frambärandet i templet, en scen, som förekommer blott på denna Skånefunt.

Så mycket som möjligt har konstnären genom omgifningens prakt sökt betona det nyfödda barnets härlighet. Det

är ej en vanlig krubba, hvari det ligger, utan en prydligt utsirad säng. Maria är ej en ringa kvinna; hon sitter på en praktfull tronstol med pall under fötterna. Visserligen är det de fattiges offer, som Josef frambär i templet, han, liksom de vise männen, med skylda händer till tecken af sin vördnad; han har ingenting annat än tre dufvor och ett ljus med tre grenar. Men en pärlbård pryder barnets svepning, när Maria öfverlämnar det åt Simeon, och denne bär biskopsmitra.

Man får det intrycket, att bildernas tyngdpunkt utgöres af det fält, där Maria tronar med barnet, inför hvilket österns vise frambära sin hyllning. Vid detta fält har stenmästaren med en viss förkärlek dröjt. Där hafva också inskrifterna hopats och där träder tidens andliga kynne särskilt klart fram, äfven dess benägenhet för symbolisk och mystisk utläggning. Där möta oss orden MISTICA DONA och MISTICA VOTA — gåfvorna och löftena med mystisk innebörd — och där finna vi pregnant uttryckt, hvarför de visa männen ansetts vara tre: TRES TRIA TRINO.

Inskrifterna, till största delen på latin, äro liksom på fyra andra skånska funtar, Dalby, Fjelie, Brågarp och Kjells

Nöbbelöf, affattade på s. k. leoninsk vers, hexameter, hvars två hälfter rimma mot hvarandra [1]). De höra nära samman med bilderna. Blott fyra förkortningar finnas, en stark motsats mot Dalby och Fjeliefuntarne. Inskrifterna äro följande.

Vid bebådelsen:

† MITTITVR : Є : CЄLIS : TIBI : VIRGO : VOX : GABRIЄLIS : [2])

samt däröfver: MARIA.

Vid födelsen:

SA(N)CTIS PRЄFATV(M) : PARIT : ЄCCЄ PVЄRPЄRA : NATV̄ [3]),

och däröfver: IЄSVS och IOSЄP.

Vid de vise männens hyllning:

† DONA : MAGI : DOMINO : DANT : MISTICA : TRЄS : TRIA : TRINO : ASPЄR : ЄPIFANIA DOMINЄ [4]).

I fältet omkring den tronande Maria med barnet:

† MISTICA : VOTA : FЄRVNT : XPM QI MVNЄRЄ QVЄRVNT [5])

och däröfver: BALTACAR, MЄLTIOR, IЄSVS och MARIA.

---

[1]) Tre funtar tillhörande kyrkor på en mils afstånd från Lund hafva inskrifter, som syfta på dopet.

Infans allatus, erit hoc in fonte renatus,

det barn, som bäres hit fram, skall i denna funt varda pånyttfödt, säger Brågarpsfunten; Fjeliefuntens inskrift är:

Vincula peccati solvuntur fonte renati;
Surget cum Christo fuerit qvi mersus in isto;

d. ä. den i funten pånyttfödda människans syndaband lösas; med Kristus skall den uppstå, som blifvit nedsänkt i densamma. (Orden: in isto stå i inskriften med mindre bokstäfver ofvanför raden och hafva undgått Brunius).

Dalbyfunten säger:

Hic res declarat, quid quondam significarat
In cruce productus Christi de vulnere fluctus;

d. ä. här gifver verkligheten en förklaring af, hvad fordom det från Kristi sidosår på korset framflutna vattnet betecknade.

Kjells Nöbbelöfsfuntens inskrift syftar på stenhuggaren:

Qvi cindit lapidem latemus benedicitus idem,

d. v. s. den stenhuggare, som hugger stenen, välsignas.

[2]) Från himmelen sändes till dig, Maria, Gabriels röst (budskap).

[3]) Här föder barnaföderskan det barn, som blifvit förutsagdt för de heliga.

[4]) De tre magerna gifva åt den treenige Herren tre mystiska gåfvor. Asper. Herrens uppenbarelse.

[5]) Mystiska löften frambära de, som söka Kristus med sin gåfva. Baltasar och Melchior.

Vid frambärandet i templet:

A : SENE : PORTATVR ETAS : QVE CVNCTA : PRECATVR [1])

och däröfver: GIESV och SIMION.

Vid dopet:

PECTVS : hOMO : MVNDA XPC : SE : LAVIT : IN : VNDA : [2])

och däröfver: GIESV CRISTI och IOhANES.

Formen Giesus växlar med formen Jesus, något som ej var ovanligt. Felaktigt står domine för domini, hvarjämte orden Giesu och Giesu Cristi tydligen ej bort stå i genitivus.

Vi hafva emellertid kvar ännu två ord i inskriften å Gumlösafunten. Den enda läsning af dem, som hittills varit offentliggjord, är FOVE GIERhI. Det senare ordet skulle enligt tidigare tolkningar vara en förkortning af Gierhardi, och ordet animam skulle vara underförstådt: Var huld mot Gerhards själ. Häremot synas dock starka invändningar låta sig göra. Ordet GIERhI saknar förkortningstecken. Dessutom synes det vara underligt, om accusativen hade uteslutits och genitiven ensam fått stå kvar. Snarare skulle då en annan tolkning vara möjlig. I Lib. dat. Lund. finns för II Non. Decembri (4 dec.) följande anteckning: Obiit . . . frater Gerri — brodern Gerri dog. Stilen hänvisar till andra tredjedelen af 1100-talet. Namnet Gerri fanns således i Skåne vid denna tid, och man skulle möjligen å Gumlösafunten kunna öfversätta: Var huld mot Gerri.

Läsningen af ordet FOVE är emellertid felaktig och har föranledts af en på den första bokstafstecknets upprättstående staf befintlig bräcka. Inskriften lyder: TOVE GIERhI. Dessa ord kunna svårligen betyda annat än: Tove gjorde [3]). Inskriften är således här skånsk. Professor Axel Kock har benäget granskat densamma och därom lämnat följande meddelande:

---

[1]) Af gubben bäres den, som allt tillbeder.

[2]) Gör ditt hjärta rent, o människa! Kristus tvår sig i vattnet.

[3]) Denna tanke har först som en hypotes framkastats af fil. lic. Ebbe Tuneld, som emellertid ej haft tid att vidare sysselsätta sig med frågan.

Tanken, att TOVE GIERbI på Gumlösa-funten betyder »Tove gjorde (funten)», är enligt min åsikt alldeles riktig. Emellertid kan skrivningen GIERbI behöva i någon mån belysas.

Det kan frågas, huruvida stenhuggaren uttalade preteritum av »göra» utan något (tydligt) konsonantljud mellan *r* och *i* och till följe därav skrev GIERbI[1]). För en sådan uppfattning skulle vissa i runinskrifter förekommande former av preteritum »gjorde» kunna anföras. Så finner man i stället för den vanliga formen **kiarþi**, pluralis **kiarþu**, i en dansk inskrift på en kam från Lincoln i England **kiari** (Stephens Run. Mon. I, 223, Bugge Norges Indskrifter med de ældre runer I, 60) och i inskriften å en sten i Nora sjögärde i Vagnhärads socken i Sörmland **kiaru** (Bautil nr 775; stenen är i våra dagar granskad av Boije); jmf. Kock i Arkiv f. nordisk filologi ny följd VII, 337 noten 2. Dessutom anträffas i runinskriften å ett rökelsekar från Hesselager på Fyen formen **gøræ** med runorna för *r* och *æ* förenade till en binderuna (Wimmer Danmarks runemindesmærker IV, 115). Wimmer menar, att detta **gøræ** kan vara förkortad stavning i stället för **gørþæ**, men han är dock mest böjd för det antagandet, att **gøræ** angiver uttalet, och att *gørðæ* således redan vid tiden för inskriften (omkring 1200) kunde förlora *ð*-ljudet i överensstämmelse med det nydanska uttalet. När redan i relativt gamla runinskrifter en form utan *þ* anträffas (såsom **kiaru** i Bautil nr 775), så är det kanske möjligt, att detta ej beror på godtycklig ortografi, utan därpå, att preteriti-formen **kiarþi** (*giorþi*) under inflytande från passiva participiet *gior* 'gjord' kunde förlora ljudet *ð*.

Ehuru således ett uttal *giæri* utan *ð* vid tiden för Gumlösa-inskriftens avfattande (omkring 1200) icke alls är omöjligt, finner jag det dock sannolikare, att bakom stenhuggarens GIERbI döljer sig uttalet *giærði*, än att uttalet *giæri* därmed skulle betecknas, ty stavningen med **b** är obegriplig, i fall ordet uttalades *giæri*.

När Tove i denna för övrigt på latin avfattade inskrift inhögg sitt TOVE GIERbI på danska, så har han uppenbarligen till förebild havt skånska runinskrifter med formeln »N. N. **k(i)arþi**». Då nu Toves latinska alfabet ej brukade

[1]) Att dömma av fotografien har fjärde bokstaven i GIERbI så stor likhet med *þ*, att man kan fråga sig, om möjligen stenhuggaren rent av velat hugga ett *þ*. Detta torde dock ej ha varit fallet, utan bokstaven torde böra fattas såsom H.

runan *þ*, har han väl i st. f. *þ* användt ь, emedan hans *H*-form (ь) rätt mycket liknar runan *þ*. Möjligt är dock även, att GIЄRЬI är en förkortad stavning för GIЄRTЬI, då som bekant *ð*-ljudet i forndanska handskrifter betecknas med *th*.

Emellertid är den lilla forndanska inskriften TOVЄ GIЄRЬI, som säkerligen uttalades *Tove giærði* [1]), ej utan sitt intresse.

Under det att de fyra skånska dopfuntarna i Söder-Hvidinge, Örtofta, Sallerup och Hör [2]) alla hava preteritiformen **giarþe** (**marten mik giarþe**), och Skåne-lagen använder *giorþe, -æ*, finner man i den unga runinskriften på Åsum-stenen (från omkring 1210) preteritum **gerþo** med **e** (uttalat *æ*), liksom den ungefär samtidiga Gumlösa-funten använder GIЄRЬI.

Orden *Tove giærði* utgöra dessutom en bekräftelse på att vokalharmoni tillämpats i fornskånskan. Enligt den fornskånska vokalharmonien i codex runicus (från omkring 1300) av Skånelagen följer nämligen på en rotstavelse med *o*-ljud såsom ändelsevokal *e* (ej *i*), under det att ändelsevokalen *i* (ej *e*) användes efter en rotstavelse med *æ*-ljud. Detta förklarar, hvarför *Tove* uttalades med *-e*, men däremot *giærði* med *-i*. Men då Toves inskrift är omkring hundra år äldre än codex runicus, så talar inskriften för, att vokalharmonien för *i* : *e* (och väl därför även vokalharmonien för *u* : *o*) tillämpades i Skåne åtminstone hundra år före nedskrivandet av codex runicus.

Det torde genom denna undersökning vara fastslaget, att namnet på den stenhuggare, som utfört Gumlösafunten, var Tove. Men därmed hafva vi säkerligen lärt känna namnet äfven på Lyngsjöfuntens upphofsman [3]). Granskar man dessa båda funtar något närmare, finner man nämligen dem emellan så många gemensamma drag, att de svårligen kunna förklaras på annat sätt än att samma hand utfört dem bägge. Själfva formen visar det mindre. Att Lyngsjöfuntens skål

---

[1]) Det är att beakta, att Tove i de latinska orden icke på något ställe använder bokstaven *æ*.

[2]) Äfven L. Harrie-funten har samma inskrift, hvilket dock undgått Brunius, hvarför denna funt ej blifvit granskad af Wimmer (Døbefonten i Aakirkeby Kirke, 14, och De danske Runemindesmærker IV: 1, 107 o. f.).

Lars Tynell.

[3]) Om Lyngsjöfunten se min uppsats: Ett stycke kyrklig konst från den äldre medeltiden. Kyrkosången 1904.

nedtill är rundad, Gumlösafuntens åter försedd med skråkant, medför att den förra synes tyngre och klumpigare än den senare. Men gå vi till detaljerna träda likheterna fram, likväl för så vidt det gäller Lyngsjöfunten särskildt på den sida, som till största delen obönhörligt är vänd mot väggen, och som man endast kan lära känna genom aftryck. Just här finnas bilder sådana, att de lika väl kunnat förekomma på Gumlösafunten. Samma läggning på hår och skägg, samma egendomliga form på näsan, samma veckfall på dräkterna. Äfven anordningen i det hela är tämligen likartad. Under en rundstaf med flätverk, som för så vidt jag kan erinra mig blott förekommer på dessa två funtar, går en rundbågsfris, delvis uppburen af kolonner eller pilastrar. På Gumlösafunten återkommer pilastrarna regelbundet för hvarannan rundbåge; de olika situationerna kunde lämpligen inordnas i så pass stora fält. Lyngsjöfunten har likadana fält, begränsade af kolonner, men blott på baksidan, två grupper af tre rundbågar hvar, och en som omfattar två rundbågar. Kapitälernas släktskap faller genast i ögonen. Och på båda altarne finna vi samma ringornament, som också går igen på Marias tronstol och på en af pilastrarne. Vid Marias kröning (Lyngsjö) sätter Kristus på hennes hufvud en likadan liljeprydd krona som de vise männen bära å Gumlösafunten. Ett annat gemensamt drag är förkärleken för pärlbårder på dräkter och täcken [1]).

Men det finnes ännu en funt, som man kommer att erinra sig, när man sysselsätter sig med Gumlösafunten. Äfven den har rika inskrifter i en ännu brokigare blandning af latin och skånska. Det är Bjeresjöfunten. Att ett ganska nära sammanhang finns mellan dessa båda funtar tyckes vara ovedersägligt. Jag vill här blott peka på att Marias tronstol på de båda funtarne är nästan alldeles densamma, mindre

[1]) Äfven Gumlösafuntens rika inskrifter ha en motsvarighet på Lyngsjöfunten. Visserligen hafva vi blott orden Rex Henricus kvar, emedan dessa äro inhuggna. Men samtliga figurer på baksidan bära band, som med all sannolikhet varit försedda med inskrifter, således i färg. Brunius talar också om, att funten på hans tid hade kvar färger, som han ansåg vara ursprungliga.

konstnärlig likväl både i teckning och utförande på Bjeresjöfunten, som i flera afseenden gör intryck nästan af att vara ofullbordad. Fotens lejon och drakar förstärka intrycket af såväl släktskapen som olikheten. På den senare funten spela dock äfven in drag från andra håll, särskilt från gruppen Tryde—Löderup—Ö. Hoby, hvilkas figurer, i stället för Gumlösa—Lyngsjö-funtarnes korta hår, bära tunga flätor eller lockar.

För att komma till klarhet i fråga om Gumlösa och Bjersjöfuntarnes ställning till hvarandra, om en sådan ens kan vinnas, kräfves en grundlig jämförelse dem emellan, därvid möjligen äfven inskrifterna kunna lämna värdefulla upplysningar.

Lars Tynell.

(Tryckt i januari 1908.)

Ett riksdagsmannaval i Willands härad 1751.

I arbetet »Fjelkinge i forna dagar», sid. 97, berättas om ett äfventyr, för hvilket en Fjelkingebo, Ola Hansson, tillika med flere Willandshäradsboar voro utsatte. Det torde hafva sitt intresse att få en utförligare framställning af saken.

Under sommaren 1751 hölls i Lyngsjö riksdagsmannaval för Willands, Gärds och Albo härader, dervid nämndemannen Nils Mårtensson i Juleboda erhöll de flesta rösterna. Deröfver voro emellertid elektorerna från Willands härad, särskildt Hans Nilsson, N:o 10 i Ripa, som erhållit dessas röster, missnöjde. Vid hemresan stannade Hans Hansson, N:o 3 Näsum, öfver natten i Ripa, och följande dag rådgjordes med Rasmus Svensson, N:o 48 Åhus, då det beslöts att föranstalta särskildt val för Willands härad; en studerande Jöns Ipson i Åhus anlitades att uppsätta kallelse till Willands härads elektorer att möta den 5 augusti hos Sven Svensson, N:o 37 Fjelkinge, för valförrättning. Vid detta möte infunno sig Bonde Larsson, N:o 6 Hernestad, Anders Arvidsson i Åhus, Sven Persson, N:o 2 eller 21 Rinkaby, Sven Larsson, N:o 3 Gälltofta, Karl Svensson, N:o 2 Åraslöf, Nils Jönsson, Balsby, Ola Hansson, N:o 27 Fjelkinge, Ola Månsson, N:o 16 Håslöf, Per Månsson, N:o 3 Nymö, Bonde Andersson, N:o 13 Jädenryd och John Truedsson, N:o 10 Oppmanna, hvarjemte Ored Åkesson i Ifvetofta hade skrifvit på kallelsen. De vid mötet närvarande utsågo nu Hans Nilsson i Ripa till riksdagsman och utfärdade för honom en fullmakt, som

af de närvarande äfvensom af Ored Olsson i Wånga underskrefs. Fjelkestads socken vägrade att deltaga i mötet [1]).

Då nu Hans Nilsson tillika med Hans Hansson och Rasmus Svensson infunno sig hos landshöfdingen med denna fullmakt, tog saken en för dem oväntad och obehaglig vändning. Landshöfdingen helt enkelt inburade dem i kasematterna vid norre port, och förordnade landsfiskalen Chr. Rossou att väcka åtal, hvarföre extra ting utsattes till den 19 augusti. Med dalupproret 1743 i friskt minne var man väl rädd för att hålla ting på landsbygden: det utsattes icke heller till häradets tingsställe utan till rådhuset i Kristianstad. Och myndigheterna grepo till sitt gröfsta artilleri. De hänvisade till en förordning mot budkaflars utsändande och fortskaffande af den 1 juli 1743, tydligen föranledd af »Stora daldansen».

Vid tinget yrkades nu ansvar 1) på dem som undertecknat kallelseskriften, 2) på deras concipist jemte dem som inställt sig å samlingen, 3) på dem som hulpit till med kallelseskriftens fortställande.

De efter första punkten åtalade genmälte, att »när Willandshäradsboarne skulle betala riksdagsman, borde någon gång derifrån riksdagsman tagas, enär der finnas äfven så förnuftige och skicklige ämnen som i Gärds och Albo härad, och derföre hade ej Willands härads män röstat på Nils Mårtensson», med hvilken de icke voro nöjde, då han var half adelsman; i öfrigt hade de icke förstått, att de gjorde sig skyldige till någon olaglig handling.

Actor frågade »hvad Hans Hansson förstår med sin hafda utlåtelse om Nils Mårtensson, emedan den ej allenast vill utmärka någon arghet mot honom utan ock någon ärevördnad mot det resp. adelsståndet», och yrkade laga näpst för yttrandet. Hans Hansson svarade, att »som Nils Mårtensson icke brukar någon rätt bondedrägt eller sådana kläder som han och andra bönder, så måtte han vara något mera».

[1]) Man var denna gång mera angelägen om egen riksdagsman än vid riksdagsmannavalet 1744: häraderna förenade sig då med Göingehäraderna om samma riksdagsman, Anders Kjerstensson i Ljunga.

Sedan förhördes de särskilda byarnes åldermän, som fortskaffat kallelsen; de svarade, att de trodde, att det blott var fråga om de besvär, som de skulle lemna sin riksdagsman i uppdrag att framföra; vissa af dem, såsom Sven Svensson och Nils Larsson i Fjelkinge, kunde icke läsa skrifvet. Det upplystes äfven, att flere än de redan instämde haft befattning med kallelsen.

Häradsrätten ansåg, att författningen om budkaflar borde efter sin ordalydelse tillämpas, hvarföre domen utföll så:

att Hans Nilsson, Hans Hansson och Rasmus Svensson äfvensom den lame studenten, som uppsatt kallelsen, skulle »högra hand mista och sedan halshuggas och steglas»;

att af dem, som undertecknat fullmakten skulle en efter lottning mista lifvet och de öfrige straffas med 40 par spö och uti kronans häkte eller smedja uti sex års tid arbeta;

att Bror Jönsson i Ripa, drängen Mattis Hansson i Nymö, fjerdingsmannen Hans Jöransson i Gualöf, Joen Persson i Ifvetofta, Anders Olsson i Näsum och Ola Olsson i Oppmanna, hvilka befordrat budkafle, skulle straffas med 40 par spö och likaledes i kronans häkte i sex år arbeta;

att Sven Rasmusson i Nymö, Sven Svensson och Nils Larsson i Fjelkinge, Nils Johnsson i Gualöf och nämndemannen Ored Åkesson i Ifvetofta skulle för efterlåtenhet, fastän de icke förstått innehållet, straffas med 20 par spö.

Fogdetjenaren Sven Lindqvist i Fjelkinge, som gått ett ärende, slapp undan, då han var en gammal man och icke kunde läsa skrifvet. De dömde skulle i häkte förvaras, till dess hofrättens utslag i saken blifvit fäldt.

Från häradsrätten gick saken till hofrätten, der domen blef betydligt lindrigare och i intet fall lydde på lifsstraff. Det hela fick sin afslutning genom K. M:ts skrifvelse till Götha hofrätt den 26 november 1751.

Man kan lätt föreställa sig den ängslan, hvarmed man öfverallt i socknarne afbidade detta slutliga afgörande; äfven sedan man fått höra, att hofrätten befriat de dömda från lifsstraffet, hade man skäl befara, att häradets förnämste män skulle komma att vandra ur fängelset till spöpålen. Så myc-

ket större blef glädjen öfver konungens utslag. Dess innehåll framgår af skrifvelsen till hofrätten, som med uteslutande af ingressen har följande lydelse:

»Hvarföre I pröfvat hufvudmännen Hans Hansson i Näsum, Hans Nilsson i Ripa och Rasmus Svensson i Åhus böra med 20 par spö, studenten Jonas Ipson, som uppå begäran skriften författat, med åtta dagars fängelse vid vatten och bröd, och bönderna Bror Jönsson i Ripa, drängen Mattis Hansson i Nymö, fjerdingsmannen Hans Jöransson i Gualöf, Sven Svensson i Ifvetofta, Anders Olsson i Näsum och Olof Olsson i Oppmanna, hvilka kallelseskriften fortställt och således i detta brott gjort sig delaktiga, med fjorton dagars fängelse vid vatten och bröd sina brott umgälla.

Härpå länder eder till nådigt svar, att som Wi i anseende till Wår och Wår högt älskeliga gemåls, drottningens, kröningsfest för godt funnit ofvannämnde personer från allt straff för berörde mot dem angifna brott af gunst och nåd förskona, alltså hafven I om verkställigheten deraf att föranstalta låta. I öfrigt bifalle Wi äfven edert hemställande, att volonteuren Björkman med den allmoge, som blifvit anklagad, dels att hafva utur akt låtit sin åliggande skyldighet att hindra kallelseskriftens fortgång dels ock bevistat denna olaga sammankomst, måga ifrån allt straff befrias, och nämndemännen Ored Åkesson i Ifvetofta och Jon Jönsson i Oppmanna således vid sina sysslor bibehållas».

Man kan vara öfvertygad, att sällan en drottnings kröning spridt större glädje uppe i Willands härad.

J. Ljungh.

(Tryckt i januari 1908.)

En berättelse om jordbruket i Malmöhus län år 1759 [1]).

Meddelad af C. G. Weibull.

Alla orter äro intet af lika beskaffenhet, så är ock af nödene för landtmännen, som dem bebo, at äfwen sin hushåldning derefter lempa om de eljest wilja se sin utkomst derwid.

Härwid förekommer mig at om Malmöhus lähns lägenheter samt hushåldning dermed effter det begrep iag derom fattat min berättelse i underdån ödmiukhet afgifwa.

Detta lähn äger wäl åtskilliga förmoner till sina inbyggares fördel och underhåld; men så saknas likwäl på sina ställen et och annat, hwad en landhushållare till alt sitt behof betorfwar. Somlige hafwa åker öfwerflödigt, deremot liten äng, ingen skog och utmarck. Andre hafwa litet åker, skog, mehra äng och betesfält, så at i detta fallet den ena får hielpa den andra med hwad som nödigt befinnes.

Hariagers, Bara, Oxie, Skiuts samt Rönnebergs härader är aldeles slätbygd; uti större delen af Wämmenhögs, Torna, Liunnits, Herresta och Onsiö är det lika så, dock finnes somligstädes i desse skog, och består dess mästa iord af åker, hwartill alla högder befinnes tagne wara. På sina ställen är lermylla, lera och beckjord, annorstädes mycken sandmylla.

Ängarna ligga i sidderne emellan åkrarna och bekomma sin gödsel af den must, som ifrån åkrarna rinner, så at de bära et fedt och godt gräs. Uppå Södra slätt är det rart at finna några betesfälader, undantagno Scanör och Trälleborg, utan måste böndernes alla chreatur taga sitt bete på orwången

[1] Ofvanstående Berättelse är författad af provinsialschäfern i Malmöhus län Johan Barck och infordrad af landshöfdingeämbetet i Malmö för uppgörandet af riksdagsberättelsen om länet till 1760 års riksdag. Såsom bakgrund för sin redogörelse om schäferierna gifver B. en skildring af det skånska jordbrukets tillstånd och medel till dess upphjälpande; från synpunkten af jordbruket i dess helhet har berättelsen sitt största intresse.

om sommaren; men uti alla de andre härader äro åtskilliga ifrån wångarna aftäpte fälader; och som der är swårt om skog, så är det ock beswärligit för landtmannen at innefreda sina egor, hälst ock som sten på de fläste ställen fattas, utan hwad nödwändigaste täppen de skola hafwa, så är det med iordwallar och tång, ehwarest den kan fås, samt torfmåssar till brånne.

Frosta, Färs och Luggudde härader äro skogbygd. Åkerjorden derstädes är af samma slag som i de förra. Ängarna, som ligga innom samma täppen med åkrarna, äro tillräckel. stora, skogen wäxer i ängarna och på betesfäladerne, som här öfwer alt finnes; den samma består af ek, bok, biörck, hassel, al, mycket litet asp, sallde och wide. Här hafwa ock landtmännen betesfälader med eneris öfwerwuxne.

På soml. ställen, så wähl på slätten som i skogbygden, finnes ock fiske.

Härmed får hwar ock en landtman å sin ort hushålla. En idog söker gierna igenom Guds hielp så lempa sin möda till sin orts och egors beskaffenhet, at han dymedelst deraf får skiära den nytto, som en med arbete och flit understödd natur honom will unna, hwaremot et wårdslöst och sielfklokt folk föracktar alt hwad dess motbändiga wahne och brukel. sed i detta fallet emotsäger.

Mongen by är det, hwartill några säncka åkrar finnes, så at watnet länge der står och kan intet, som det bör, afrinna, då iorden derigenom blifwer styf och hårdbrukad, icke i tide kan skiötas och derpå icke så tienlig at frambringa den åhring, hon eljest kunde skaffa. Till förekommande hwaraf diken derstädes upgiöras borde at afföra det för åkerjorden skadel. watn, så at hon blir mörare, i rättan tid kan brukas, besås och näst Guds wälsignelse gifwa en rikare skiörd. Wist är det, at det warit swårt för mongom, som en styf och drungen iord hafwa, detta i wärcket ställa, ity at almogens åkerskiften äro nog smala, at dikning hit in till ei kunnat skie. Blifwa deras åkrar lagda i storskiften, så är möijeligheten ostridig, och så wäl hos bonden kan gå an som herrskaperne, som nu erfara nyttan af et sådant arbete. Deras åkerjord på slätten, som i 3:ne wångar delad är — undantagande i Skiuts härad Trelleborg, ehwarest åkerjorden aldrig ligger i träde, utan hwarje år besås, äfwen ock i Rönnebergs härad Örja och Tofta socknar etc. — bär det första åhret i den första wången winterråg och wete, hwarunder först giödes, och i den andra, som åhret förut råg burit, ärter, korn, wickor och något bönor. På somliga ställen sås kornet i nygiödet och rågen dereffter. Det förra skier derföre, at giödslen skall blifwa bättre blandad med mullen, till

råg, wete, erter och wickor skall sås, och det sednare, at ei ogräs skall nästa år i kornet wäxa. Rågen och kornet sås på de åkrar, som närmast byen ligger, ty de äro bäst skötta, och för närheten med giödselns utförande giödde; men de längre bort belägne, som aldrig får någon giödsel, plöijes up at sås hafra uti, hwilket kan wara äfwen så god iord som den andra, fast den för nyssnämde ordsak skuld och otillräckel. giödsel är mager. Sedan hwilar den iorden det 3:dje året. Den åker, som rågen skall sås uppå, plöijes up om wåhren med 5 à 6 par dragare för plogen, och om sommaren snedkiöres med kiärr-orr, som drages af 2:ne par, och sedan med träharfwar harfwas samt näst före rågen skall sås giödes och derpå färdig giöres at med råg besås; men korn och hafre iorden ligger orörd hela sommaren öfwer, at wäxa gräs uppå till creaturens sommarbete, äfwen som ock den lilla äng, som i desse trädeswångar ligger; hwarföre ei heller är underligit, at fåhr här i Skåne et så godt sommarbete af detta små på trädeswångarna upwäxande gräs hafwa, som eljest är rart i landet at finna: och i anseende till alt detta medgifwer iag gierna, at det är omöijeligt på slätten för en landtman at träda sin iord, då den första gången up-kiöras skall, med et par dragare såsom i skogbygden, hwarest åkern hwarje år med säd besås; men så kunde det wäl låta sig giöra med mindre, än nu är brukeligit. Bönderne måtte wäl ändock underhålla lika monga dragare som nu; allenast de hade nättare och lättare plog, så kunde de ock så mycket oftare giöra ombyte med creaturen, som draga skola, då de andra dragarena imedlertid fingo betas och hwila sig, så woro de så mycket kraftigare och willigare sedan at drifwa uppå, medan de andre åter hwilade, eller ock kunde kiöras med flere plogar och orr, då arbetet gick fortare och chreaturen intet woro hwarannan så mycket till hinder; då kunde åkrarna äfwen kiöras i flera ofwan än et, om åkern wore för lång; och således kunde chreaturen behållas wid god mackt. En annan sak wore det, om gammal gräswall upplöijas skulle, som wälb:ne herr ryttmästaren Ramel låtit giöra med ny åkers uptagande wid Witarp, som genom wissa diken på fäladen afdelad blifwit, och i det stället utlagt högländta och backiga åkrar, hwarest den bästa mullen ligger nedre wid renarna; men ofwan till bara örjorden är qvar, äfwen som ock wid et stycke ängs upplöijning, som tunt giödas skall, samt sedermera med hafra besås och åter läggas till äng, då flera par dragare till sådant arbete fordras. Rågen sås uti october månad; men erter, wicker, bönor och hafra åhret derpå i aprill månad eller så snart iorden är tillredd, hwarpå kornet intet sås förr än in medio maji.

Sina jordwallar måste de laga hwart år; men grafdes et dike utan och et innom iordwallen af 2 ahl:rs diup och 9 qvarters widd ofwantill samt 2 till 3 qvarters bredd i botnen, ock sielfwa jorwallen lades något bredare nedre än ofwantill med mull in uti och grästorfwor iemnt utanpå å begge sidor, så föll wallen intet årl. in på åkern och landtmannen kunde få hösta godt gräs till sina creatur på desse sidor; icke heller kunde creaturen gå deröfwer. Nytta wore det ock för åkern, ty watnet fick derigenom rinna ifrån honom. Låt wara det, at desse diken skulle 3 à 4 år derefter upränsas, hwad wore det emot at årl. lägga up iordwallen några gånger? Den upränsade mullen kan kastas ut på åkern, som wore honom nyttigt.

Uppå slätterne finnas inga humlegårdar, ty stör dertill är för kostsam, utan skall all den humla kiöpas, som de behöfwa. Jordpäron planteras icke. Få sätta några tobbaksplantor till sitt egit behof. Linfrö sås något till egen förnödenhet. Skogplantering har icke idkats på slätten förr än i förledit år, då herr professor Lidbeck uti en på Scanörs fälad intagen plantere haga utsådt kiärnor och frö derstädes af ek, bok och tall, hwilcket på denne sandacktiga fälad i år intet kunnat framgång hafwa för den stora soltorckan i år warit. Skulle ock å andre fälader på slätten allahanda slags trä planteras kunna, om der intet wore så ondt om täppningsfång.

Bonden finner sig ei heller wid sådant arbete, ty det är owant och går ifrån hans sed, hälst som han intet i sin tid ser sig hafwa någon nytto deraf. Tysk pihl sätter han gierna, hwilcken han brukar at fläta täppen utaf ofwan uppå sina iordwallar. Omkring sina byar hafwa de ock planterat träd af ask, som hålla lungt för wäder wid byen, och äro en prydnad derföre. Wid gårdarna uti intäpe hagar så de ock kummin, som sedermera till städerna försäljes. Till täppning om somliga sina åkrar, har hr ryttmäst. Ramel låtit wid Witarp i förl:t år sätta hagtorn, afwenbok och slånn samt på en äng wid gården ahl, som synes wilja tilltaga och med tiden giöra den nytta, som det är ärnat till. Allt hvad bönderne på slätten bränna skola måste de grafwa up utur måssar. En dehl kunna sielfwa på sina egor hafwa bräntorf. Andre måste kiöpa så wäl wissa stycken af sädana måssar at grafwa up torf utur som ock kiöra lång wäg efter skog. All den redskap, som de behöfwa, måste de ock kiöpa af dem, som bo uti skogbygden. Är altså den förnämsta tillwänning, slätbon hafwer, spannmålen och den derefter blefne halm, till penningar och creaturs födo. Bi och giäss äro ock en god understöd för honom, hwarjemte han ei heller saknar nyttan af swinen, som födas up, emellan at bok-

ollon i skogbygden begynna at komma, då han af dem, som bo i skogbygden och bokskog hafwa, leger dem dit at fetas af ollon eller ock försäljer dem, då ollon blifwer. J brist af wattu möllor på Södre slätt, så hafwa de åtskillige wädermöllor.

I skogbygden finnes aletiärr, hwarest af de årl. af alebuskarna affallne löf blifwit en god och fet mylla. Sådan är på säteriet Knutstorps egor förledit åhr på åkeren utförd, hwaruti korn såddes, som wisat en god förmon deraf.

Allmogen, som bor i skogbygden och intet har så mycken åker at bruka, kunde wäl på sina lösa sandacktiga åkrar som ock andra magra denna mylla utföra, så wore det en god giödselns understöd. Här brukas åkern allenast med ett par dragare för orret; och ehuruwäl de ei hafwa så mycket halm till sina creaturs föda om winteren som de, som bo på slätten, så hafwa de likwähl mera och tillräckeligare hö, så at de wähl creatur underhålla och försälja kunna, hwilcket tillika med skogen är almogens endaste tillwänning till penningar, ty säd hafwa de ingen at försälja; snarare få en dehl kiöpa till sitt behof. Den mästa säd, som här sås, är råg och korn samt på de magraste ställen litet hafra. Med ris af ale, biörck och annor surskog giöres årl. intäppen, ehwarest de wilja så sin Larsmässo råg, som sedermera straxt efter Larsmässotid utströs, under hwilcken giödning förut utkiöres. Sedan har den, som tillfälle till mera giödsel haft, på oinstängd åkerjord i Michaelismässo nedanet sådt winter råg. Hafran så de i början af maji; men kornet sidst i samma månad. Herrskäperne åter, som hafwa sina 4 wångar, så, sedan åkern är nyligen giödd, den ena wången med råg det första året, det andra med korn och 3:dje hafra, då han derefter det 4:de året hwila får. Linfrö warder något af hwarje sådt, mäst till egit behof. Få som sälja något lin. Rofwefrö sås wäl af i Frosta och Färs härader, både till egen förnödenhet som ock af salur; sättes derstädes ock litet jordpäron. Humlegårdar finnas små i skogbygden; men äro ei tillräckelige, utan kiöpes den wahran ifrån Smålan, ty det är swårt efter nödwändig stör. Tobbak planteras af en dehl herrskaper något litet till försälgning; men soml:a bönder några få plantor till egit behof. Skogplanteringen handhafwes och wårdas årl., hwarom jägerie betieningen tillsyn hafwer, at wissa plantere hagar innom rigtig täppning hållas, hwaruti ek och bok efter wist åsatt antahl af bönderne årl. planteras, och har äfwen innom slik befredning frön af tall utsådde blifwit för 2:ne år sedan, hwaraf en dehl upkommit och synes gifwa någorlunda godt hopp om fortkomst. Andre träns planterande har bonden sig icke ombrytt, undantagande något litet wid by-

arna af ask och lönn, äfwenledes få äpple och päron träd, som illa skiötas i deras små wid gården warande kåhlhagar; men herrskaperne låta sättia åtskilliga slags wackra träd af lind, ask och lönn wid sina wägar, utom det at de hafwa stora och härliga trädgårdar med allahanda slags frucktbärande träd. Eljest wäxer här allmänt wildt den stora flädern, som mogen fruckt frambringar, hwaraf soml. et mos bereda emot åtskilliga siukdommar. Soml. salta dem in i fiärdingar och gifwa fåhren deraf till præservativ emot wattu soten, som befunnits wara godt. Här behöfdes ock på sina orter grafwas diken emellan åkrarna till det för sädes wäxten skadel:a wattnets aflopp. Eljest ränsas åkrarna ifrån sten efter hand och giöres stengiärden utaf. Till täppning anwändes ock enebuskar, ehwarest någon ymnoghet der af finnes. Utom tullqwarnar hafwa de ock i skogbygden åtskilliga små wattumöllor at till egit behof mala uppå. De som bo i Kullen hafwa till sin nährings understöd fiske, det mästa af alle, som fisken hafwa.

Således har slätten och skogbygden sina lägenheter, hwarmed landtmannen har at sköta och hushålla.

Nu som landtmännens wilckor med höfång och sommarbete för fåhr är olika, så warder det ock på följande sätt ansedt, neml. at skogbygden, hwarest ensädes iord är, icke är tienlig till schäfferiers underhållande på sommarbete, såwida fåhren måste betas, på de mäste ställen, ehwarest sidlänta och med enebuskar öfwerwuxne fälader äro, så at de dymedelst icke wäl må, utan äro exponerade för hwarjehanda siukdomar, samt uti buskarna ullen af sig rifwa. Deremot ses af ofwanförmälte, at på trädeswångarna på slätten är det bästa fåhrbete, som gifwas kan. Om winteren kan bonden i skogbygden med hö, löf och halm wähl föda sina fåhr; men bonden på slätten har intet hwarcken löf, el:r tillräckel. hö at gifwa sina. Ja mongen sitter wid et helt hemman och knapt dertill kan hösta 10 lass hö om åhret, hwilcket han nödwändigt behöfwer till wårfoder åt dragarena. Af alt detta förefaller, at mongen bonde på slätten sätter bort sina fåhr till fodrans om winteren i skogbygden, och skogboer lega sina på sommarbete på slätten. Skötseln är efter allment bruk och wahne. Fåhren klippas om wåhr och efterhöst mycket sent, i ty att ullen skall wäxa lång dertill. Sedan gå de icke allenast ute om dagarna, så länge marcken är bar, utan ock skola de ligga ute om nätterna på backen och frysa, så at de magras och sancka sig siuka på halsen; och hwad skall fåhr af fullgodt slag med en sådan eländig skötsel uthärda kunna? Ty at mista ullen i wårkiölden och derpå gå ute och frysa, om sommaren åter i en starck

warme gå med en tiock ull samt sedermera om efterhösten klippas och gå nakot giör en hastig förändring hos fåhren, som omöijel. annat kan än minska nyttan deraf för egaren. För öfrigit miölckas fåhren 2 gånger om dagen om sommaren, och hållas 4 fåhr på slätten så goda till miölcken som en braf ko. Uti Trelleborg, Regn och Scanör kamma de sin ull med enckla jernkammar, som warmas öfwer glöder, som äro i en gryta, hwaraf sedermera et wackert 3 skaftat tyg wäfwes. Annorstädes kardas hon och uparbetas till wallmar. Den ullen, som fullgodt fåraslag bära, tycka de sig omöijeligen kunna giöra någon nytta utaf, ity de intet hafwa sådana kardor, som dertill fordras, och at kiöpa den sorten, som dock icke allment kan fås, beklaga fattiga bönder sig före och säga, at råden intet det samma medgifver, ei heller wilja qwinfolcken taga till et sådant för dem owant arbete; wilja fördenskuld häldre hafwa det de hafwa. Mina præmii förteckningar gifwa wid handen, huru monga fullgode fåhr bönderne äro ägare utaf, hwilcka fåhr iag med stor mödo förmått dem att antaga; och så monga iag kunnat fahla få, så monga har iag ock på en ort ut transporterat, på det fullgode schäfferier på et ställe tillika uti länet måtte fortplantas. Men huru det dock är, så är det wist, at bönderne, som sig gode baggar kiöpt, wähl tycka om, at blanningarna derefter få mehra ull än deras gamla fåhr; dock wilja de sedermera icke låta dem få till någon fullgod race upbringas för mödans skuld med ullens arbetande samt bekostning på olja, hwarföre iag till deras widare uppmuntran och till rigtig eftersyn, utom underwisningar om en rätt fåreskötsel, så lagat, at folck, som hafwa egna kardor, hafwa gådt omkring hos dem och för betalning kardat. Twenne bönder i Giörmuntorp, Gularp socken, har såldt sin finaste ull till hr borgmästaren Hæggart i Malmö och derföre fådt en dahl. silf:rmt //. För beblandningen med de grofwa baggar är det swårt på de store slätterne, ty monga fiärndelsmilar öpne fält hafwa fåhren hwarom annan at gå i bete, så at det är en omöijelig sak, at på en gång utöda så monga baggar, som gå uti samfäld marck och skaffa fullgoda i stället.

Herrskaperne, de hafwa det bästa tillfället, som gies, at hålla fullgoda fåhr, ty deras egor ligga innom sina egna täppen. och hafwa äfwen wähl hö och på somliga ställen löf til winterfoder.

Wille herrskaperne samfält underhålla fullgode fåhr, så kunde fabriqverne wackert med ull fourneras, och, sedan herrskaperne fådt fullgode fåhr, så kunde sedermera almogen efter hand få något med.

Till hwilket ändamåls winnande under höga wederbörandes nådiga ompröfwande i underdån ödmiukhet ställes, om icke herrskaperne för et wist antahl fullgode fåhrs underhållande et præmium tilldelas kunde, då schäffer drängar, som emot skiälig betalning af provincial schäffern om en rätt fåreskötsel förut underwiste blifwit, skulle fåhren under sin wård hafwa och för schäfferiet answara. Eljest ginge det intet an, ty sätta tienstefolck, som ingen kundskap derom hafwa, at skiöta fåhren, som nu hos en dehl herrskaper skier, är mera skada än gagn. Jngenstädes i lähnet skiötas fåhren bättre än hos högw. herr öfwerste lieutenanten och riddaren Trolle och herr ryttmästaren Ramel, ehwarest fåren af schäffer drängar få sin rigtiga ans, klippas en gång om åhret och miölckas intet; men å andra ställen skier det intet så.

Om alla de fullgode fåhr med baggar, som herrskaperne kunde få att aflåta, måtte af publiqve medel upkiöpas och så långt det sig sträckte till almogen utdelas samt deras sämre fåhr i stället ifrån dem tagas och försäljas till slackt, hwilcka penningar den publiqve cassan skulle återfå, så hade bonden sedermera allenast et slags fåhr, och skulle han derefter, om han skaffade sig något grofulligt, wara förfallen at mista det samma, hwilcket cronobetienterne i sine districter med sin tillsyn hindra kunde, hwaröfwer ock provincial schäffern skulle upseende hafwa, at intet annorlunda tillgick. De näst omkring boende, hwartill inga fullgode fåhr det åhret tillräckelige woro, skulle i springningstiden antingen tiudra eller innehålla sina grofulliga baggar, at de de förras fina fåhr icke springa motte. Bonden led intet här wid och hade ei heller at skylla, enär han fick bättre fåhr för sämre. Låt wara, at inkiöpet af de gode fåhren wore något litet drygare än inkomsten för de sämre, så wore det ändock intet mer än eljest årl. gifwa bönderne præmier, då de ändock så sinnade äro, at de aldrig allment öfwergifwa, smyga sig till at hafwa grofulliga fåhr, hwartill de intet tillfälle hade, om de hade fina öfweralt.

Eljest försälja herrskaperne sin ull dels till Malmö och Landscrona fabriqver, dels ock till hattmakare till pris à 15, 18 och 20 dlr silf:rmt ℔.

Uti städerne finnas inga fullgoda fåhr. Det bästa schäfferie, som derstädes är, har herr biskop Engström i Lund. De hafwa ock swårt at hålla schäfferier i städerne, ty de hafwa ingen serdeles äng.

Uti Scanör hafwa de sandmylla, delt i 2:ne wångar, som sås 4 år uti rad med råg och något korn och sedan ligger 4 år till äng, ehwarest då wäxer et långt tåtels gräs. Andra plan-

teringar äro der intet. Hafwa eljest litet sillfiske. Den torf, som derstädes brännes, är öfwersta skorpan af gräswallen på fäladen, ehwarest små liungrötter och pors deruti är. Eljest planteras wid Hellsingborg, Landscrona, Lund och Malmö tobbak. Utom dess befinnes wid Lund och Malmö färgegräs, såsom lavou, krapp och saflor planteras, såsom ock i Lund rapsat at prässas olja utaf; och har äfwen herr professor Lidbeck uti en hage i Lund utsått frö af alm, lind, oxel, gran, tall, lön, ask, rön, hägg, ek, bok, som wackert upkommit och äro et bewis, at sådana träd på slätten kunna wäxa, warandes tillika derstädes en ymnighet af mullbärsträ upbringade.

Hwad iag medhinna kunnat at gifwa underrättelser om uti oeconomien, då iag rest i lähnet, har iag giordt; men det är wähl mycket för en at årl. besörja om alt hwad som till hushåldning hörer i et helt lähn på alla ställen, och intet kan hafwa någon, hwarcken i en eller annan omständighet, at sända i sitt ställe, som andre cronobetienter, utan sielf skall resa och wara med wid alla tillfällen.

Således aflemnas i underdån-ödmiukhet hwad mig om oeconomien här i lähnet bekant är.

Sonarp d. 30 november 1759.

Johan Barck.

(Tryckt i januari 1908.)

Widener Library
3 2044 100 875 269